1

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1999

14899

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1999.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj-veljača 1999.** **GOD. XXXII**

Radovan GRGEC

Uz rub (122)

"Dimidium facti" (pola posla je obavio, tko dobro započne), govorili su stari Latini. Stari je pak hrvatski običaj započinjati jelo i djelo znakom križa. "In nomine Patris", na poseban način obilježuje 1999. godinu, kao posljednju godinu prije velikog Jubileja 2000. Godina Boga Oca dolazi nakon godine Sina i Duha Svetoga. I ovo godište "Marulića" (XXXII.) želimo također započeti s imenom Oca, *u ime Oca...*

Dakle, krenimo u ime Božje, u ime Oca, Sina i Duha Svetoga, u novu godinu. Naša putovanja po danu i po mraku, na kopnu, moru i u zraku, počinju u ime Božje. Ime Božje ime je Onoga koji jest, ime Stvoritelja neba i zemlje, Boga Oca svemogućega, kako molimo u Vjerovanju. To ime izgovaramo sa strahopoštovanjem, ali ne zaboravljamo da je to i ime Onoga koji nas poznaje i zove po imenu kao ljubljene osobe, stvorene na njegovu sliku i priliku. Kao osobe mi smo netko, a ne nešto, "kraljevi" u bezličnom svemiru, čudo mikrokozma i makrokozma. Nebeski je Otac želio da nas privede cilju egzistencije po svom Sinu i Duhu Svetome, uvodeći nas u prijateljstvo s obitelji Presvetoga Trojstva, nas, naše obitelji i naš narod.

U veljači 10. II., iako smo se na taj dan i u našim kalendarima i molitvenicima "poluslužbeno" i prije beatifikacije sjećali *Alojzija Stepinca,* ove ćemo godine proslaviti blagdan našeg blaženika i liturgijski ga posebno obilježiti. "Stepinčevo 1999." bit će i spomen na ponovni dolazak *Ivana Pavla II.* u našu domovinu, koju bl. Alojzije Stepinac na osobiti način povezuje, u godini Oca, sa Trojedinim Bogom i sa Crkvom Isusa Krista. Tom prigodom sjećamo se i "svetoga pradjedovskog zavjeta", ne zaboravljajući pritom da hrvatskom nacionalnom korpusu pripadaju i članovi drugih vjeroispovijesti i bezvjerci.

Isto tako, ne smijemo zaboraviti, dok još u ušima odzvanjaju poklici i pjesme naših vjerskih i nacionalnih manifestacija, naših "trijumfalističkih" i "euforičkih" slavlja, da živimo u dekristijaniziranom i sekulariziranom, "kokakoloniziranom" svijetu, u ozračju individualnih, obiteljskih i nacionalnih sebičnosti, pohlepa i bolesnih ambicija, kada čovjek teško shvaća i prihvaća

blagodati sebedarja, požrtvovnosti i slobode djece Božje. Relativizam, skepticizam i agnosticizam modernih i "postmodernih" strujanja dovode "postkršćansku" civilizaciju u tokove buržujskog utilitarizma, konzumizma i "štreberstva", u fazu hedonizma i "standardolatrije", koja ne unosi u naša srca pravu sreću nego prazninu i ravnodušnost prema općem dobru, prema duhovnim vrednotama i prema idealima, jer, kako smo već toliko puta čuli, "za ideale ginu budale". Prizemne koordinate kojima se krećemo ne dopuštaju nam da budemo svjesni činjenice kako imamo Oca na nebesima i da grijeh, zlo i nesreća zapravo proizlaze upravo iz tog zaborava, zbog kojega zlo progoni grešnika (usp. Izr 13,21). (Po)ratni uspjesi profitera i ne znam kakvo stjecanje donosi često razočaranje i očaj umjesto zadovoljstva i sreće.

* * *

Učena (katkad lucidna i cinična) razglabanja filozofa, teologa, sociologa i mislilaca sviju vrsta, razni proglasi i uvodnici (uključujući i "Marulićeve") ne pridonose, čini se, napretku, prosvjetljivanju i "posvješćivanju" u tom pogledu, koliko god mi govorili o osobnim grijesima, društvenoj nepravdi i "grešnim" strukturama. Za nas je još uvijek zlo ponajprije ono što pogađa i ranjava nas same, a ne bližnjega i cijelo društvo. Raspričali smo se o ljubavi, solidarnosti, pravdi i slobodi kao vjernici i kao bezvjerci, a dok ne počnemo "ispravljati krivu Drinu" od sebe samih i nama najbližih, ostat ćemo samo "producenti raznih logoreja" ili, kako reče *Alexander Foitzig,* "redselige Kirche" (usp. Marulić 6/98), "besposleni popovi koji jariće krste".

Tek ako sami iskusimo zlo i nepravdu kod sebe i najbližih, ako počnemo životom svjedočiti što ustima ispovijedamo i propovijedamo, naše će deklamacije i deklaracije postati vjerodostojnije. Isus, kad je govorio o znoju i radu, govorio je kao manualni radnik, tesar i sin tesarov, kojemu "klasna svijest" nije bila alijenirana i kontaminirana "blagodatima" vlasti, časti i novca. Njegova je sućut prema diskriminiranima i marginaliziranima bila iskrena i vjerodostojna. Dapače, znao je da je ljubav i moralna savjest iznad "sabata" i zakona, ali nije taj zakon uklonio iz života svojega i svojih učenika jer je isto tako znao, kako reče *Lacordaire,* da u odnosima jakih prema slabima nije spas u slobodi nego u zakonu.

I mi, ako želimo imati Boga za Oca a Crkvu za majku, moramo obdržavati Božje i ljudske zakone, ali i biti svjesni da naša savjest ostaje vrhunski kriterij opravdanosti tih zakona i propisa. Nama Hrvatima katolicima, na primjer, teško

je vjerovati da više nije aktualan sindikalizam i korporativizam kršćanskog nadahnuća, o kojemu je pisao *Juraj Šćetinec,* dok su se neki naši "čelnici" klanjali *Staljinovu* kolektivizmu i klasnoj borbi, uperenoj protiv "kulaka", kao božanskoj objavi, a mi smo, nakon "Velikog Oktobra", u MOSK-u, u HKD sv. Jeronima (sjetimo se samo *Solonjevićevih* svjedočanstava, objavljenih davno prije nego što su o tom pisali *Steiner, Ciliga* ili *Baranovski)* i u "Hrvatskoj Straži" sve to registrirali. Ako se među tim "čelnicima" nađe možda koji skojevac koji se 1946. našao u rulji koja je kamenovala našeg *Mirka Validžića,* neka bar kaže "mea culpa". To isto vrijedi i za one koji su pljuvali usmeno i pismeno po "stepinštini", a danas nas informiraju o aktualnostima iz života Crkve. Konačno, imajmo na umu da postoje i konvertiti a ne samo "konvertiti"! Uz "mea culpa" očekujemo od tih konvertita i da se potrude svladati bar abecedu kršćanskog nauka i crkvene terminologije, a ne da nas, kao što se desilo nedavno na TV, izvješćuju o smrti *pomičnog* (sic!) umjesto pomoćnog biskupa *Đure Kokše.* U ovo korizmeno vrijeme pokore, pomirenja i obraćenja, morali bismo se pozabaviti i pitanjem konvertitstva (ali i "konvertitstva").

Književna večer o Jakovu Ivaštinoviću

Na književnoj večeri HKD sv. Jeronima 26. studenoga predstavljeno je postumno izdanje knjige prof. Jakova Ivaštinovića *Hrvatskom uzduž i poprijeko.*

Ravnatelj Društva prof. Radovan Grgec istaknuo je kako je generacijama koje su se odgajale u jugokomunizmu gotovo pola stoljeća, nepoznato što su sve prepatili hrvatski rodoljubi poput J. Ivaštinovića, redovitog suradnika *Marulića,* koji je - izašavši iz rata kao hrvatski časnik - postao čak i srednjoškolski direktor, ali koji nikad nije zatajio svojeg hrvatstva, nego je čak poticao svoje profesore i đake da ostanu vjerni nacionalnim i vjerskim idealima.

Mato Marčinko govorio je o Ivaštinoviću kao *romaru,* koji je prokrstario Hrvatsku i o tom pisao u svojim putopisima. Ideji cjelovite Hrvatske ostao je Ivaštinović vjeran do svoje smrti, pa su ga zato i prešućivali, kako je u svom izlaganju iznio Stanislav Pejković.

Nakon predavanja prisutni su bili pozvani na domjenak.

Književna večer Božene Kruz

O zbirci štokavskih i kajkavskih pjesama *Božene Brajdić-Kruz*, autoričinu prvencu, govorio je ravnatelj HKD sv. Jeronima prof. *Radovan Grgec* 10. prosinca u prostorijama Društva, istaknuvši melodioznost njezinih stihova s vjerskim i rodoljubnim temama, koji su potaknuli mnoge skladatelje da ih uglazbe.

O zbirci *"Pjesme i popevke"* govorio je i književnik prof. *Joja Ricov*, kojemu je HKD sv. Jeronima, prije trideset godina, također objavilo prvenac.

On, kao i ostali sudionici bogatog programa, isticali su autoričinu ljubav prema Hrvatskoj, Zagrebu i kajkavskoj riječi. Predbožićnu atmosferu ove nezaboravne književne večeri upotpunili su recitatori (*Nada Klašterka, Marija Marušić Goričan* i sama pjesnikinja), umjetnik na citri *Stjepan Kovačević* te *Stjepan Srpak*, koji je otpjevao pjesmu *Božene Kruz "Kak si lepa moja domovina"*.

(G. M.)

R. Grgec o "Opiranjima" S. Krčmara

O romanu *Stjepana Krčmara* "Opiranja", gdje je prikazan slučaj "Neboder", kada su dvije američke studentice sa zagrebačkog nebodera u Ilici bacile letke protiv jugokomunističke diktature, govorio je na književnoj večeri HKD sv. Jeronima 17. prosinca prof. *Radovan Grgec*, ravnatelj i nasljednik prof. S. Krčmara, poznatoga pisca i katoličkoga laika. "Opiranja" opisuju slučaj "Neboder" na "fikcionalan" način, za razliku od *Julienne Bušić*, koja taj slučaj i život sa Zvonkom Bušićem opisuje memoaristički u knjizi "Ljubavnici i luđaci". Kombinacijom povijesnih dokumenata i faktografije s fikcionalnom naracijom služe se danas mnogi predstavnici postmoderne proze, koju karakterizira "citatnost" i "intertekstualnost", kao npr. lektor Krčmarove knjige, mr. *Svevlad Slamnig* u svojim novelama u "Nedjeljnom Vjesniku". (Po Grgecovu mišljenju snažnije od legendi i hagiografskih klišeja pri opisivanju svijetloga lika *Alojzija Stepinca* djelovala bi faktografija, npr. donošenje njegova govora na "narodnom sudu".) Odavši priznanje Krčmarovu i Slamnigovu radu u HKD sv. Jeronima, Grgec je prisutne pozvao na diskusiju, u kojoj su se čula zanimljiva mišljenja.

(P. R.)

Zaslužni nadbiskup Juraj Haulik

U povodu predstavljanja marke s likom kardinala Haulika 28. siječnja, o čemu je pisao i *Vjesnik* od 29. siječnja, čule su se i neke netočne informacije, pa evo nekoliko podataka radi pojašnjenja.

Prvi zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik, rođen u Trnavi i umro u Zagrebu 11. svibnja 1869., izjavio je jednom zgodom da je rođen kao Slovak i da će umrijeti kao Hrvat.

Zaista, bio je jedna od najznačajnijih ličnosti novije hrvatske povijesti: osnivač HKD sv. Jeronima, banski namjesnik, pokretač prvih hrvatskih katoličkih novina i branitelj narodnih pravica. Njegovo se poprsje nalazi u zagrebačkoj katedrali i u bolnici Sestara milosrdnica, koje je on doveo u Zagreb.

Budući da je utemeljitelj najstarije hrvatske kulturne ustanove uz Maticu i Akademiju i, uz Šuleka, dr. Josipa Andrića i dr. Velimira Deželića, najzaslužniji za produbljivanje hrvatsko-slovačkog prijateljstva, naše mu je Društvo 1929. postavilo spomen-ploču na rodnu kuću u Trnavi. U delegaciji su uz nadbiskupa Bauera bili i dr. Josip Andrić, čije se poprsje nalazi u Slovačkoj (Hrvatski Grob), i dr. Velimir Deželić, djed sadašnjega našeg veleposlanika u Bratislavi, dr. Đure Deželića.

Kako ćemo uskoro obilježiti 130. obljetnicu njegove smrti, zajedno s našim veleposlanikom, s načelnicima iz Slovačke i Hrvatske, kao i s hrvatskim i slovačkim crkvenim dostojanstvenicima, među kojima se nadamo vidjeti i kardinala Koreca, slovačkog Stepinca, čije memoare pripremamo za tisak, bilo bi dobro da se izda i reprint Deželićeve knjige o Hauliku i da se požuri s tiskanjem slovačko-hrvatskog rječnika isusovca Ferde Takača, koji je nedavno primio i visoko hrvatsko odlikovanje.

Ako već govorimo o Stepinčevoj Crkvi, valja naglasiti da je Haulik bio jedan od preteča te Crkve, a isto tako preteča duhovne obnove naše domovine te promicatelj seljačke i pučke kulture.

prof. Radovan GRGEC, ravnatelj HKD sv. Jeronima, Zagreb
(Vjesnik 2. II. 1999.)

Ivo ZALAR

Nekoliko sličica iz sjećanja na pokojnoga Alojzija Stepinca

Ovo je razdoblje posebno posvećeno pokojnom nadbiskupu zagrebačkom i kardinalu dr. Alojziju Stepincu. Prilikom drugoga dolaska Svetog Oca u Hrvatsku bila je i službeno objavljena njegova beatifikacija (proglašenje blaženim). Nije dakle ni čudo da mi naviru sjećanja iz vremena kada je bio živ, obasut napadajima tadašnjega režima, izvrgnut porugama u dnevnim listovima i humorističkim tjednicima, a ubrzo nakon toga suđen i zatočen najprije u Lepoglavi, a poslije tobože pomilovan, ali u stvarnosti i dalje zatvoren u svom rodnom selu Krašiću.

U doba NDH bio sam sjemeništarac, šestoškolac na Šalati, prilično odvojen od svakodnevnih političkih zbivanja. Rijetko smo uspjeli dobiti izlaz u grad. Jednom tako dobih dopuštenje i odoh na ručak k rođacima u Gundulićevoj ulici. Čim sam ušao u kuću, moja teta, oštra opozicionarka prema tadašnjem režimu, rođena Beograđanka, brzo izvuče od nekud letak i pokaže mi: "Pročitaj ovo, Ivice!" Stadoh čitati i na svoje iznenađenje vidjeh da je na tom komadiću papira otisnuta posljednja propovijed nadbiskupa Stepinca, koju je održao jedne nedjelje u katedrali. Previše je vremena prošlo da bih se sjećao svega iz letka, ali sam upamtio riječi: "Svaki čovjek ima pravo na svoje ljudsko dostojanstvo i bez obzira na vjeru i nacionalnost nitko ga ne smije progoniti." Možda nisam točno citirao, ali smisao i duh propovijedi bio je takav. Dakle, Stepinčeva propovijed služila je u to vrijeme kao ilegalni partizanski letak. Naime rijetko je tko od crkvenih velikodostojnika u Europi imao hrabrosti podići glas protiv svemoćnoga okupatora i njegovih postupaka.

Da sam poruku dobro shvatio našao sam potvrdu sljedećih dana u "Hrvatskom narodu" (tadašnjem službenom dnevniku) u članku preko cijele stranice, a zapamtio sam i naslov: "Zvani i nezvani". Tadašnji ministar prosvjete u članku drži oštro slovo prvoj osobi Crkve u Hrvata, naglašavajući da je svećenicima dužnost propovijedati evanđelje, a ne kritizirati vlast.

No samo za nekoliko godina prava se lavina pogrda i optužbi obrušila na tu istu glavu, samo zato što je poslije pobjede partizana nadbiskup Stepinac smogao hrabrosti i u "Pastirskom pismu" ustao u obranu hrvatske slobode i samostalnosti.

* * *

Bio sam već u osmom razredu gimnazije kad nas je naš nadbiskup posljednji put posjetio. Kao odličan učenik određen sam da ga pozdravim u svečanoj dvorani. Poslije pozdravnoga govora sagnuo sam se i poljubio mu prsten. Bijah očaran mirnoćom kojom nam se predstavio. Hajka na njega bila je već u punom jeku. Sjedio je smireno kao da se baš ništa ne zbiva. Čvrst kao kremen. Sve nas je zadivio svojom mirnoćom. Ta mi je slika i sada pred očima.

* * *

1955. godine našao sam se u katoličkom hotelu na Oxford streetu u Londonu. Tu sam susreo mladog indijskog svećenika. Kad sam mu se predstavio i rekao mu da sam iz Zagreba, odmah se dosjetio da je to mjesto odakle je Stepinac i prijekorno mi rekao: "Kako ste mogli tako divnu osobu osuditi; mi joj podižemo crkvu u Indiji". Nije ništa pomoglo što sam mu dokazivao da nisam u tome sudjelovao. Ostao je i dalje namršten prema meni.

Evo to su sličice kojih ću se uvijek sjećati.

Ivana RADIĆ

Sumnja

Sumnja je korov
što niče svuda
gdje nije zvan,
sumnjom gasimo svjetlo,
sumnjom pozdravljamo dan.
Ona u nama buja,
prevrće svaki kut,
u svakom oku treperi,
na svaki silazi put.
Prezrene stope su njene,
proklet svaki joj dah
a ipak joj steremo ležaj
od pahulja mekan i lak.
Jer dok god uz nas živi
pa makar i trovala sne,
znamo da imamo nešto
i nije srušeno sve.

Milan RADIĆ

Bura

Ti što mi vječno pjevaš nad glavom,
ljuljaš slaba vrata, treseš krovom
i ludo se hitaš nad tišinom ovom
gdje ja stvaram ognjeve sa stravom.

Hladno je, a ti vječno šećeš
a ja se više ne skrivam. Kličem jer znam
da nikad u patnji nisam bio sam.
Sutra palim krijes: dođi, zar nećeš?

A sa-da-tresni. U more zaroni
i ognjem podmladi sve svoje snage,
neka sve se digne, za sutra zazvoni

jer više se o smrti misliti neće.
Ognjeve prospi na otoke i drage
da se sve digne, da se sve kreće.

Margherita GUIDACCI*

Križni put čovječanstva
(Via Crucis dell'Umanità)

I. Postaja - Kain i Abel

Koraci mračniji od noći u kojoj odzvanjaju,
od početka, ostavljaju u svijetu
krvave tragove. Što je Kain učinio
sa svojim bratom, što je učinio čovjek
s drugim čovjekom?

Passi più bui della notte in cui risuonano
imprimono nel mondo, dall'inizio,
orme di sangue. Cos'ha fatto Caino
di suo fratello, cos'ha fatto l'uomo
dell'uomo?

II. Postaja - Pomor nedužne dječice

Nježnost ugašena, nada
ubijena. Herod se ponavlja
mnogoliko. Naš veliki plač
neisplakan protječe kroz vrijeme
poput vala.
Tražili smo život a dobili smrt.

La tenerezza spenta, la speranza
uccisa. Erode si ripete
in molte forme. Il nostro grande pianto
inespresso traversa il tempo come un'onda.
Abbiamo chiesto la vita e ricevuto la morte.

III. Postaja - Muka i smrt Kristova

Otajstvo boli, otajstvo spasenja,
otajstvo smrti koja donosi život.
Po svojoj žrtvi učini, Gospodine,
da siđe na nas tvoj beskrajni mir.
Sve se ljudske staze presijecaju u križ.

Mistero di dolore, mistero di salvezza,
mistero della morte che riporta la vita.
Per il tuo sacrificio fa', Signore,
che su noi scenda la tua pace infinita.
Tutte le vie dell'uomo si tagliano a croce.

* Nepreživljena *Margherita Guidacci* bila je povezana i s hrvatskim katoličkim krugovima, tako npr. s našom revijom Marulić te s našim najbližim suradnikom dr. *Tonom Smerdelom*. Naš ravnatelj *R. Grgec* sjeća se jedne duge šetnje s *Margheritom Guidacci* ispod Berninijeve kolonade 1971. (op. ur.).

IV. Postaja - Mučenici

Jača od mačeva, od strijelâ, od lomačâ,
od pljuštećeg kamenja, od zvijeri u areni,
bijaše vjera koja njihovim očima otkrivaše
otvorena nebesa a njihovome srcu ponos
božanske milosti, čiji bijahu
svjedoci. Ajme, pred kakvim ponorom
okrutnosti u čovjeku!

Più forte delle spade, delle frecce, dei roghi,
di pietre grandinanti, di belve nell'arena,
fu la fede che ai loro occhi svelava l'abisso
il cielo aperto e al loro cuore l'abisso
della grazia divina, di cui furono
i testimoni. Ahimè, di fronte a quale abisso
di crudeltà nell'uomo!

V. Postaja - Inke

Samo jedna boja, ona žuta, sjedini
osvajače
i osvojene: ovi se klanjahu suncu,
blistavu izvoru života, a oni drugi zlatu,
izvoru smrti: a nju, okrutnu, darovahu
toj čeljadi ispunjenoj vjerom i
neznanjem,
da bi je opljačkali. Da barem nisu,
u cijeloj toj povijesti pokolja,
nikada izustili ime Božje!

Solo un colore, il giallo, unì conquistatori
e conquistati: questi adoravano il sole,
splendida fonte di vita, e gli altri l'oro,
fonte di morte: che, selvaggia, diedero
a quella gente fiduciosa e ignara,
per depredarla. Almeno non avessero,
in tutta questa storia d'assassinio,
mai fatto il nome di Dio!

VI. Postaja - Indiosi

Granica koja se premješta, obilježena
zatorom
od jednog do drugog mora... Velikome
narodu
napokon ujedinjenu, drugi se klanjaju.
Ali jedan crv tužitelj izjeda mu korijene,
stalno, nesmiljeno, zbog moći
koja je utemeljena na tom zatoru.

Una frontiera che si sposta, segnata, di
sterminio,
da mare a mare... Alla grande nazione
infine unita, le altre s'inchinano.
Ma un verme accusatore rode le sue radici,
sempre, implacabilmente, per il potere
che fu fondato sopra quello sterminio.

VII. Postaja - Ropstvo

Prodavali su ih i kupovali
kao robu: rabljene, istrošene,
odbačene, zamijenjene. Za vlasnike im
život je njihov težio koliko i kora
rastepenog voća. Ali je pridonio prevagi
na Božjoj vagi.

Essi furono venduti e comprati
come una merce, usati, logorati,
gettati via, sostituiti. La loro vita
pesò quanto la buccia d'un frutto divorato,
per i loro padroni. Ma ha fatto traboccare
la bilancia di Dio.

VIII. Postaja - Deportacije

Seliti se prisilno, krdimice, poput živadi
povedene u nepoznatu patnju; napokon,
biti prihvaćeni od neizmjernih jama, ili
samo od zraka,
pretvoreni u dim: i to je vidio,
sa sobom donio - gradio lager i lijes -
planet čovjekov.

Migrare a forza, a branchi, come bestie
condotte
verso un ignoto soffrire; essere, infine, accolti
da immense fosse, o soltanto dall'aria,
ridotti a fumo: anche questo ha veduto,
ha recato con sé - fatto lager e bara -
il pianeta dell'uomo.

IX. Postaja - Rasizam

Zašto je božurak manje vrijedan
jer je grimizan, šafran pak jer žut je?
Zašto bi tamni baršun perunike
bio manje vrijedan od bjelokosti
magnolije? O, kad bi čovjek,
ono što kod cvijeća bez napora poima,
mogao napokon naučiti za se!

Che cos'ha d'inferiore la peonia
perché purpurea, il croco perché giallo?
Perché lo scuro velluto dell'iris
dovrebbe valer meno dell'avorio
della magnolia? Quel che per i fiori
comprende senza sforzo, per se stesso
possa imparare, finalmente, l'uomo!

X. Postaja - Kolbe

Nema veće ljubavi od darivanja vlastita
života
za bližnje. Ni veće slobode,
makar odurna tamnica nudila svakovrsnu
patnju
i obnemoglu se tijelu približila otrovana
igla.

Non v'è amore più grande del donare la vita
per i fratelli. Né più grande libertà,
pur se un orrendo carcere proponga ogni
patire
e a un corpo esausto s'accosti un ago
avvelenato.

XI. Postaja - Gandhi

Budemo li znali slijediti taj uzor
tako velike svetosti, možda će jednoga dana
krotki posjedovati zemlju
na drugi način nego što su u nju položeni.

Se sapremo seguire questo esempio
di santità così grande, forse un giorno
i mansueti possederanno la terra
in altro modo che essendovi sepolti.

XII. Postaja - Martin Luther King

Zbog sna koji je sanjao, ubili su ga:
ali nisu ubili san. Još svetijom
čini njegovu krv, još snažnije doziva,
pred nama, njegov put.
Hodajmo zajedno, pretvorimo taj san u
zbilju.

Per il sogno che ha fatto, l'hanno ucciso:
ma non hanno ucciso il sogno. Ancor più
sacro
lo fa il suo sangue, ancor più forte chiama,
davanti a noi, la sua strada.
Camminiamo insieme, rendiamo vero quel
sogno.

XIII. Postaja - J. F. Kennedy

Čovjeka pravednog, ili je barem to
nastojao biti,
a služio se svojom moći u traganju za
mirom,
ubište. Koga sluša tajanstvena
ta ruka što gasi, s toliko samopouzdanja,
jednu po jednu nadu svijeta?

L'uomo giusto, o che almeno tenta d'esserlo,
ed usa il suo potere per cercare la pace,
viene stroncato. A chi obbedisce l'oscura
mano che spenge, così sicura,
ad una ad una le speranze del mondo?

XIV. Postaja - Hiroshima

Milost nam daj, Gospodine, za ovu
izmučenu zemlju,
gdje čovjek pronosi toliko nasilja i
pustoši
gdje svaki brežuljak može postati
Golgota
a svaki grad može postati Hiroshima.

Pietà, Signore, della terra sconvolta,
dove l'uomo diffonde tanta violenza e rovina
dove ogni poggio può diventare un
Golgotha
e ogni città pùo diventare un Hiroshima

XV. Postaja - Uskrsli Isus

Izmoreni našim stazama smrti
stižemo k Tebi, Spasitelju naš.
Ti koji si umirući uništio smrt,
pouči nas Svome uskrsnuću.

Affranti dalle nostre vie di morte
a Te giungiamo, nostro Salvatore.
Tu che morendo hai distrutto la morte,
insegnaci la Tua resurrezione.

Tvrtko KLARIĆ

Autor prijevoda: Tvrtko Klarić

Ustrajnost svjedočenja građanske odvažnosti

(Prevoditeljeve marginalije uz Križni put Margherite Guidacci)

U ovostoljetnoj talijanskoj književnosti drugoga poraća nekoliko se pisaca ističe i nepokolebivošću svjedočenja građanske odvažnosti. Tako recimo Leonardo Sciascia (1921. - 1989.) svojim je djelom ustrajno razobličavao djelovanje mafije, a nije ustuknuo ni 1978., prokazujući odgovorne za otmicu i smrt Alda Mora (1916. - 1978.). S druge strane Goffredo Parise (1929. - 1986.) svoju građansku zauzetost svjedoči razotkrivajući zbivanja i izvan europskih granica, javljajući se u talijanskom tisku izravno iz Biafre, Vietnama, Laosa, Chilea i drugih žarišta sudbinskih događanja. Jednako tako i Margherita Guidacci (1921. - 1992.), na rečenoj ravni građanske neustrašivosti, ni po čemu ne zaostaje za svojim muškim (spomenutim i nespomenutim) kolegama, a od njih se razlikuje samo po tome što se opredijelila za drugovrsno izričajno sredstvo, jer je cijeloga života bila i ostala - Pjesnik, stihotvorac.

O tome svjedoče brojne dionice Autoričina opusa, a nadasve radovi koje je ostvarila u suradnji s nakladom Città di Vita, koju vode franjevci u Firenzi. Najprije je 1981. godine objavila *L'orologio di Bologna - Sat u Bologni* što je neuvijena osuda

divljačkoga terorističkog čina na željezničkom kolodvoru u Bologni 2. kolovoza 1980., kada je zabilježen previsok broj mrtvih i ranjenih, što je izazvala velika količina eksploziva podmetnutoga u čekaonici II. razreda. Tonom starozavjetnih pisaca, a nadasve glasom koji podsjeća na proroka Jeremiju, u nevelikoj poemi rekonstruira *povijest beščašća*, tj. svega najgoreg što je čovjek bio u stanju priuštiti svome sličniku, isto tako čovjeku.

Odazvavši se napokon 1984. godine pozivu p. Massimiliana G. Rosita da napiše svoj poetski komentar postajama križnoga puta koje je u bronci izradio brat toga franjevca Leonardo Rosito, Margherita Guidacci je svoju omiljenu temu čovjekove patnje sažela u 15 strofa, čiji opseg varira od 4 stiha, do najviše 8. I nije riječ o tradicionalnom obliku križnoga puta kakav susrećemo u katoličkim sredinama tijekom korizme kao izraz iznimno duboke pučke pobožnosti. To djelo nosi puni naslov *Križni put čovječanstva* pa tako umjesto dobro znanih 14 postaja Kristove muke nailazimo na ključne događaje sveopće ljudske patnje. Uspomena na Kalvariju i Getsemanski vrt sačuvana je u III. (Muka i smrt Kristova) i XV. postaji (Uskrsli Krist).

Pa kao što i sam naslov kaže, radi se o križnome putu cijeloga čovječanstva. Zato nikakvo čudo da prva bronca prikazuje Kaina koji ubija Abela, a pretposljednja (XIV.) plamen Hiroshime. Kao da je kipar krenuo od - rekli bismo - radne pretpostavke da se čovjek, naime, tijekom svih tih tisućljeća tehnološki doduše razvio, ali je u svojoj srži ostao, žalibože, na razini Kainove bratoubilačke svijesti. O tome svjedoče: i pokolj nevine dječice (II), zatim sudbina drevnih Inka (V) i Indiosa (VI), rasizam (IX) a čemu ne odolijeva ni naše doba.

Usprkos svemu, ni Leonardo Rosito na svojim broncama a ni Margherita Guidacci u svojim stihovima, ne uskraćuju nam tračak nade. Na njihovu križnom putu nalaze se i mučenici za slobodu (XII. - M. L. King), dobrotu (X. - pater Kolbe), krotkost i nenasilje (XI. - Gandhi). Možda je u ovom kontekstu donekle upitna nazočnost američkoga predsjednika J. F. Kennedya (XIII)? Pjesnikinja je u svoje ime ovjekovječila upitnost misije njegova djelovanja: "čovjek pravedan, ili je to barem nastojao biti", a kipara još stignemo pitati o razlozima njegovoga odabira. Tu je napokon i vjera u uskrsnuće, jer sve završava likom Krista patnika i pobjednika.

Ovom prigodom htio bih reći da će se zauzetost Margherite Guidacci lakše i ispravnije doživjeti, ima li se na pameti i predivan esej, zapravo kratka meditacija na temu angažiranosti, koju nam Danijel Dragojević donosi u svojoj knjizi *O Veronici, Belzebubu i kucanju na neizvjesna vrata*. (izd. Kolo, Zagreb 1970.) Ispisujući odgovor (koji nikad nije poslao) na pitanje o angažiranosti, u prvoj rečenici ustvrđuje kako ne bi znao odgovoriti u čemu vidi angažiranost pisca, ali odmah u slijedećoj kategorički tvrdi: "Angažiranost pisca je smisao i bit njegova djela". I da izbjegne mogućnost nesporazuma, pisac dodaje: "Govoreći o djelu, govorimo i o angažiranosti". A da sugovorniku što bolje približi svoje poimanje angažiranosti, Dragojević priču o Veronici i njezinu rupcu sažima u nekoliko redaka, dodavši u nastavku: "To je čitava priča koju sam vam htio kazati. Kako vidite, kratka je, ali fascinira svojom čistoćom i ljepotom. I, što je još zanimljivo, apokrifna je; ni jedan evanđelist ne spominje Veroniku (...). Tko je

Veronika, odakle dolazi, iz koje je obitelji, kako živi poslije ove scene s Kristom. Naša radoznalost ne može biti zadovoljena". Pisac je ponukan objasniti nam zašto baš taj prizor s Veronikom spominje u svezi s angažiranošću u umjetnosti: "Zato što na Veronikinu rupcu imamo sliku, portret Krista. Nikako ne bi bilo dobro povjerovati da je taj portret nastao kao omaška ili tek tako". Opisujući okolnosti u kojima se Veronika srela s Kristom: "U grupi žena, među razjarenom gomilom je Veronika. Tko bi znao reći što ona proživljava gledajući toga čovjeka koji neprestance pada i ponovo se diže", čitatelja dovodi u ravan zaključka o uzajamnosti te slike i rupca; zatim izdvaja pojam patnje, Kristove s jedne strane koju On podnosi za ovaj svijet, i Veronikine s druge, kojom ona sudjeluje u Kristovoj muci. "Tako je portret nastao u središtu ljubavi i muke", zaključuje pisac. U pokušaju iznalaženja konačnoga odgovora na pitanje tko je autor portreta na Veronikinu rupcu Dragojević ne daje odlučan odgovor. Naprotiv on kaže: "Valjda oboje. Jedan nikako. Prava riječ, pravi portret nastaje od istinske vezanosti za tuđu muku". A u kontekstu razgovora o angažiranosti autorova dolazišna misao glasi: "To je, mislim, prava angažiranost, koja se ne prestaje nikada događati" (usp. *O Veronici* ... str. 7 - 9).

U slučaju poetskoga djela Margherite Guidacci, uz neustrašivu građansku zauzetost, valja stalno imati na pameti i profinjenu liričnost, uzorak koje nalazimo i na početku IX. Postaje njezinoga *Križnoga puta čovječanstva*, kada nas uvodi u razmišljanje o rasizmu:

Zašto je božurak manje vrijedan
jer je grimizan, šafran pak jer žut je?
Zašto bi tamni baršun perunike
bio manje vrijedan od bjelokosti
magnolije? O, kad bi čovjek...

Tom i takvom liričnosti prožeta je i Autoričina putopisno-dnevnička zbirka *Slavenski notes* (1976.) nastala nakon višekratnih boravaka u Hrvatskoj te u cijelosti posvećena *prijateljima u Zagrebu*. Brojem stihova nevelika knjiga (nešto više od 400 stihova razasutih u pet tematskih cjelina), ali poetskom pronicavošću 'pokriva' ono najvrednije: književne vrhunce u četverostavačnu spjevu posvećenu Nikoli Šopu (1904.-1982.), likovne ostvaraje (od Slave Raškaj, preko Stančića i Viriusa, sve do Dulčića i Lackovića), krajolik (Plitvička jezera, Zagorje). Reklo bi se kako postoje i opravdani *izvanknjiževni* razlozi za objavljivanje prijevoda barem te Autoričine knjige. I kako onda dokučiti zašto to od danas nije učinjeno?

Stanislav VITKOVIĆ

Biskup dr. Đuro Kokša (1922 - 1998)

Upoznao sam monsignora Kokšu prvog dana mog sedmogodišnjeg boravka u Rimu, na blagdan sv. Luke 1967. godine. Bio je tada rektor Zavoda sv. Jeronima. Dočekao me i primio srdačno i prijateljski. Pozvao me da dođem u "Jeronim" na "hrvatski objed" kad god zaželim. Taj sam njegov otvoreni poziv obilno koristio. A poslije objeda (kuhinja Sv. Jeronima bila je glasovita u Rimu), sjeli bismo u rektorov salon i razgovarali, nebrojeno puta. Mons. Kokša godinama nije dolazio u domovinu, a toliko je toga želio znati ...

Takav odnos ostao je među nama sve do njegove smrti. I zadnjega dana svog života upozorio je svoju domaćicu s. Laurenciju: "Nemojte zaboraviti pozvati Stanka na ručak na Svetu Barbaru". Ali, na dan sv. Barbare, biskup Kokša nije više bio živ ...

Papa Ivan Pavao I. isticao je da biskupi nemaju prijateljâ jer im se nitko ne usuđuje reći istinu u lice, pa zato oni moraju biti veoma samokritični. Ne znam koliko je biskup Kokša bio samokritičan, ali znam da je znao biti prijatelj. Znao je uspostavljati i sačuvati prijateljstvo, i to ne samo s velikima i moćnima. Uz izvrsnu kuhinju i gostoljubivost s. Laurencije okupljao nas je u svojoj kanoničkoj kuriji na Kaptolu, razgovarao s nama i slušao različita mišljenja , uvažavajući ih i onda kad se s njima nije u potpunosti slagao.

Kad sam slavio srebrni svećenički jubilej u Remetama, 7. srpnja 1996., biskup Kokša je sudjelovao u slavlju i održao toplu, dirljivu propovijed. Bio je prijatelj i ravnatelja našeg HKD sv. Jeronima, prof. Radovana Grgeca i nezaboravnog našeg predsjednika dr. Antuna Ivandije. Zanimao se za rad našeg Društva i predvodio u katedrali misno slavlje prigodom proslave 125-godišnjeg jubileja HKD.

Dr. Đuro Kokša bio je 14. po redu pomoćni biskup zagrebački od uspostave nadbiskupije (1852. g.) i deseti veliki prepozit Prvostolnog kaptola zagrebačkog. (Zanimljivo je spomenuti da od osmorice zagrebačkih nadbiskupa nijedan nije rodom iz Zagreba - kardinal Šeper rođen je u Osijeku, ali je od predškolske dobi živio u Zagrebu - a od 17 pomoćnih biskupa samo je jedan, mons. Franjo Gašparić (1822-1893), bio rođeni Zagrepčanin.)

Rođen je u Molvama, u Podravini, 17. svibnja 1922. godine. Završivši ondje osnovnu školu, započeo je srednje školovanje na Drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, a nastavio na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji gdje je i maturirao. Kao bogoslov zagrebačke nadbiskupije započinje studij na zagrebačkom teološkom fakultetu, ali već u drugoj godini prelazi u Rim gdje kao pitomac zavoda Germanicum

(u kojem su prije njega, među ostalima, boravili sv. Marko Križevčanin, bl. Alojzije Stepinac, kardinal Šeper, biskup Lang, nadbiskup Stadler) pohađa glasovito papinsko sveučilište Gregorianu. Za svećenika je zaređen 26. listopada 1947.

Dr. Kokša bio je svakako jedan od najobrazovanijih hrvatskih svećenika XX. stoljeća. Na Gregoriani je postigao četiri licencijata (magisterija) - filozofije, teologije, crkvene povijesti i crkvenog prava - i doktorat teologije, primivši, kao najbolji među najboljima, zlatnu medalju pape Pija XII. Govorio je s lakoćom više stranih jezika. Postigavši doktorat pokušao je dobiti profesuru na Lateranskom sveučilištu, ali u tome nije uspio. Poslije smrti mons. Mađerca postaje vicerektorom, a 1959. rektorom Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Svojim ustrajnim zauzimanjem, uz pomoć kardinala Šepera, uspio je postići da Sveta Stolica Zavod sv. Jeronima imenuje "papinskim hrvatskim zavodom", a crkvu sv. Jeronima "hrvatskom crkvom". Sve hrvatske studente u Rimu mons. Kokša je srdačno primao, savjetovao i na svaki način pomagao. Kao rektor Sv. Jeronima ugostio je više hrvatskih biskupa za vrijeme zasjedanja II. vatikanskog koncila (1962-1965). Bio je gostoljubiv domaćin i svom nadbiskupu kardinalu Šeperu kad je ovaj, kao pročelnik Kongregacije za nauk vjere, u prvo vrijeme stanovao u Zavodu sv. Jeronima.

Papa Pavao VI. imenovao je mons. Kokšu 20. travnja 1978. naslovnim biskupom Grumento Nova i pomoćnim biskupom zagrebačkim. Bio je to, čini se, papin osobni izbor, pa je i tajnik Pavla VI. mons. Macchi osobno prisustvovao Kokšinoj konsekraciji. Posvećen je za biskupa u Zagrebu 23. srpnja 1978. polaganjem ruku zagrebačkog nadbiskupa mons. Franje Kuharića. Suposvetitelji su bili biskupi dr. Josip Lach i mons. Mijo Škvorc. Nadbiskup Kuharić imenovao ga je trećim generalnim vikarom - uz biskupa Lacha i Škvorca - te vikarom za tisak i sjemeništa. Poslije smrti biskupa Lacha (12. rujna 1983.) preuzeo je njegove dužnosti predsjednika Odbora za obnovu zagrebačke katedrale i predsjednika Drugomolbenog ženidbenog suda. Kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog postaje 1984., a velikim prepozitom 1987. godine. Kao pomoćni biskup nastojao je biti lojalan suradnik svom ordinariju. I novi nadbiskup mons. Josip Bozanić imenovao ga je svojim prvim generalnim vikarom. No, zbog navršenih 75 godina starosti, a napose zbog teške bolesti, papa Ivan Pavao II. umirovio je mons. Kokšu 2. ožujka 1998. g.

U Biskupskoj je konferenciji biskup Kokša bio predsjednik Vijeća za ekumenizam i Vijeća za kulturu, član komisije za Zavod sv. Jeronima u Rimu, član komisije za pregovore s državom i predsjednik Pravne komisije.

Bio je osobit prijatelj umjetnosti. Još u Rimu pripravio je dva antološka djela "Hrvatska duhovna lirika" i "Zapadna duhovna lirika". Kao biskup u Zagrebu priredio je i u dva izdanja objavio "Pjesme hrvatskih nepjesnika". Uspio je prikupiti i veoma dragocjenu zbirku djela hrvatskih i inozemnih kipara i slikara koju mnogi po značenju uspoređuju s Mimarinom zbirkom. Obnovio je povijesnu zagrebačku crkvu sv. Jurja. Pribavljao je i sredstva za obnovu nadbiskupskog dvora i bogoslovskog

sjemeništa, a fakultetskoj i sjemenišnoj knjižnici nabavio je brojne vrijedne knjige. U svom radu i zalaganju za opće dobro nije uvijek nailazio na razumijevanje i potporu.

Pobožnost biskupa Kokše bila je nenametljiva, muževna i kristocentrična. Osobita mu je radost bila što je dvaput u zagrebačkoj katedrali mogao pozdraviti Kristova Namjesnika kojem je bio iskreno odan i poslušan.

Biskup Kokša preminuo je u svojoj kanoničkoj kuriji u Zagrebu 26. studenoga 1998. Sprovod i sprovodnu misu na Mirogoju vodio je zagrebački nadbiskup mons. Josip Bozanić. U crkvi Krista Kralja od uglednog su se pokojnika oprostili kardinali Kuharić i Puljić, apostolski nuncij nadbiskup Einaudi i drugi.

Sada tijelo biskupa Kokše u kanoničkoj arkadi iščekuje uskrsnuće uz zaslužne prepošte biskupe Premuša, Salisa, Lacha i druge. A duša mu, vjerujemo, uživa u blaženom gledanju Onoga kome je za života na zemlji vjerno služio.

Zinka ČIŽMEŠIJA

Ti si moje more

Der bi se moje čakanje pretočilo v reku
dve bi se Mure pri Ljegradu v Dravu stakalje
Vrbe bi se nagnjene plakalje vure i vure
dok bi cirkva Svetoga Mihalja
na mađarskom bregu spala
Der bi se moje čakanje pretočilo v reku
jen čovek bil bi more
a ja reka tomu čoveku
Dok žmereč posljušaš, tebi reka teče
tvoje pesme stiha moju dušu leče
Ti si moje more
kojem navek tečem
I dok nekaj imam
i nemam kaj ti rečem
Rada imam tvoje pesme, glaboke su kak more
popevli je stiha jenu po jenu
popevli mi do zore
Dok dojdeš do zanje, dok boš kanil stati
dozvoli mi v tvojem naručju ostati
Dozvoli mi kaj ti nekaj rečem
moj život je tvoj, dej kaj mi bo srečen
Ti si moje more
kojem navek tečem
i dok nekaj imam
i nemam kaj ti rečem

Mladen JURČIĆ

Molba Ligi Naroda za hrvatsku neovisnost 1934. godine

Msgr. Stipanović

Uredništvo "Marulića" nedavno je primilo pismo gospođe Tatjane T. Former iz New Yorka, u kojemu nas ona podsjeća na vrlo zaslužnoga svećenika iz dijaspore, msgr. Ivana A. Stipanovića, koji je, između ostaloga, od 1932. do 1934. napravio velik, divljenja vrijedan korak za Hrvatsku. No neka nam o tome kaže sama gospođa Tatjana T. Former:

"Msgr. Ivan A. Stipanović (1890. Tounj - 1970. Youngstown, Ohio) bio je župnik hrvatske župe u Youngstownu, Ohio, SAD. Bio je požrtvovni rodoljub. Iza rata je, kroz Društvo sv. Jeronima, pomagao hrvatske izbjeglice u Rimu. Poslije je slao pakete u Krašić, blaženomu kardinalu Stepincu i u Washington, predsjedniku Mačeku. 1932. i 1933. sakupio je preko 40 000 potpisa američkih Hrvata za molbu upućenu Ligi Naroda u Genevi. Ta molba traži nezavisnost i samoopredjeljenje Hrvatske. Potpisi su iz 26 američkih država, iz Washingtona i tri provincije u Kanadi, a ovjerovili su ih javni bilježnici iz tih država. Tu je molbu msgr. Stipanović u jesen 1934. godine osobno predao u Genevi, pa se potpisi nalaze u arhivi Lige Naroda. Zato msgr. Stipanović više nije mogao posjetiti svoj voljeni Zagreb, a ni rođake u domovini. Smatram da bi taj korak iz hrvatske povijesti trebalo objaviti."

Gospođa je Former priložila i tekst molbe, u kojoj, u prijevodu, stoji:

"MOLBA ZA NACIONALNU NEZAVISNOST HRVATSKE

HRVATSKI JE NAROD jedan od civiliziranih malenih evropskih naroda koji nije iza svjetskoga rata osjetio blagodati samoodređenja;

HRVATSKOMU NARODU danas vlada silom i prevarom militaristička Srbija; srpska nasilna vladavina tvrdokorno nastoji izbrisati Hrvatsku i hrvatski narod;

Hrvatima u Hrvatskoj (t.j. u Banovini, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Vojvodini) radi srpske okupatorne sile nije dopušteno izreći njihovo slobodno uvjerenje obzirom na svoje samoodređenje,

ZATO mi Hrvati u Sjedinjenim Državama i Amerikanci hrvatskoga podrijetla skupa s ljubiteljima slobode svakoga naroda s potpisom svojim glasujemo zahtijevajući POTPUNU NEOVISNOST HRVATSKE i HRVATA od srpske vladavine.

HRVATSKO NARODNO VIJEĆE

REV. J. A. STIPANOVIĆ, Tajnik *K. KUHARIĆ, Predsjednik"*

Slijede potpisi, koji su danas, kako rekosmo, u arhivu UN.

NAME	CITY AND STATE	NAME	CITY AND STATE
Josip Pavelić	Kenaston Sask.	Helen Tomljanovich	Bladworth Sask
Louis Pavelić	" "	L. M. Tomljanović	"
Katie Pavelić	" "	Emile Masich	"
Nick Persick	Bladworth Sask	Petar Tomljanović	" "
Katie Persick	Bladworth Sask	Stipan Kerpan	" "
Jakov Brkich	Bladworth Sask	Marko Sikulich	" "
Franciska "	" "	Josef Strinotich	" "
Catharina Matonovich	Bladworth Sask	Stjepan Brkich	" "
Duje Matonovich	Bladworth Sask	Rosie Brkić	" "
Anica M[illegible]	Bladworth Sask	Paul Kerpan	Kenaston Sask
Leopold Došen	Kenaston	Marij Kerpan	" "
Maria Došen	"	Mate Jelich	" "
Peter Kupčić	Bladworth	Anton Peršić	Bladworth Sask
[illegible]	Bladworth	Katarina Peršić	" "
Anton Masich	Bladworth Sask	Nikola Zdunić	Kenaston Sask
Kata Masich	Bladworth "	Rozi " "	" " "
Louis Marek	Bladworth Sask	Mrs Annie Woydon	Kenaston Sask
Josip Masich	" "	Anton Woydon	" "
Maria Masich	" "	Rako Pavelić	" "
Ilka Balen	" "	Mate Brkić	" "
Jennie Milovac	Bladworth Sask	Maria Pavelić	" "
Katica Tmljanović	" "	Frank Pavelić	" "
[illegible]	" "	[illegible]	" "

Glede pomoći što ju je msgr. Stipanović uputio kardinalu Stepincu, možemo otvoriti *Župni zbornik 1961. godine* i pročitati riječi samoga Stipanovića:

"Ljeti g. 1952. posjeti Nadbiskupa Stepinca, u župnoj kući u Krašiću, jedna naša gospođa i župljanka. Ta župna kuća bila je zatvor Nadbiskupov iza kako je odsjedio pet godina u lepoglavskoj tamnici. U toj kući zagrebački Nadbiskup i umire kao žrtva bezbožnog komunizma. Ovu gospođu, rođenu Amerikanku, ali koja znade vrlo dobro hrvatski, doveli su u Krašić njezini rođaci. Hodali su na kilometre daleko poljskim putevima, šumskim stazama i između kukuruza. Tako su izbjegli Titlerovim husarima na glavnoj cesti, koji su bdjeli, da ne bi tko pohodio utamničenog zagrebačkog Nadbiskupa.

Po ovoj gospođi zagrebački Nadbiskup u brzini napiše meni ovo pisamce:

Dragi monsignore! Vlč. G. Vraneković, sadanji moj stanodavac, obavijestio me je o Vašim pismima i pošiljci, koju sam primio, i na čemu Vam srdačno zahvaljujem. No još više preporučam se u molitve Vama i svima dobrim katolicima, da uzmognem do kraja izvršiti svoju dužnost, pa makar to moralo biti i uz cijenu života. Radi se naime o odviše velikim interesima, a da bi čovjek smio ustuknuti pred bilo kakvim materijalnim nedaćama, ili patnjama bilo kakove vrste. Po srijedi su najsvetiji interesi kršćanstva i kršćanske civilizacije, s kojima se ne trguje, nego se za njih polazi, ako je potrebno i u smrt. Primite srdačan pozdrav, a izručite ga, koliko možete i svima našim zemljacima."

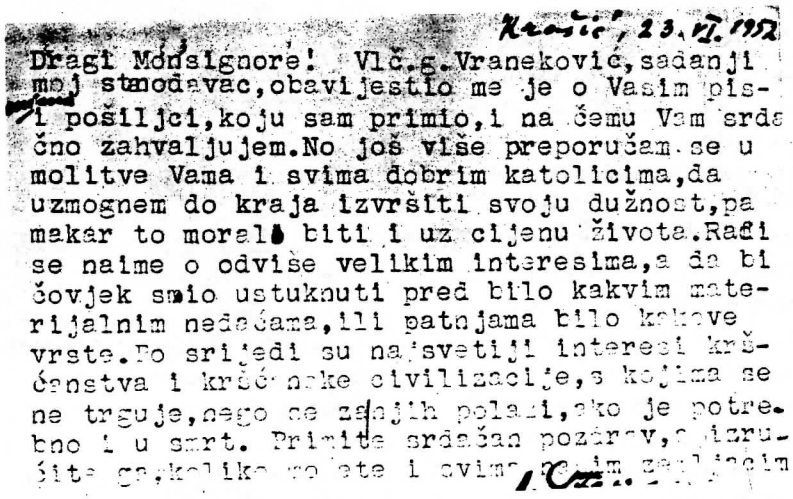

Dragi Monsignore! Vlč.g.Vranekovic,sadanji moj stanodavac,obavijestilo me je o Vasim pisi pošiljci,koju sam primio,i na čemu Vam srdačno zahvaljujem.No još više preporučam se u molitve Vama i svima dobrim katolicima,da uzmognem do kraja izvršiti svoju dužnost,pa makar to moralo biti i uz cijenu života.Radi se naime o odviše velikim interesima,a da bi čovjek smio ustuknuti pred bilo kakvim materijalnim nedaćama,ili patnjama bilo kakove vrste.Po srijedi su najsvetiji interesi kršćanstva i kršćanske civilizacije,s kojima se ne trguje,nego se za njih polazi,ako je potrebno i u smrt. Primite srdačan pozdrav,a izručite ga,koliko možete i svima našim zemljacima.

Ovo Stepinčevo potresno pismo msgr. Stipanoviću, u kojemu blaženik tako naravno i nepokolebljivo svjedoči da se s najsvetijim interesima kršćanstva i kršćanske civilizacije ne trguje, nego se za njih polazi, ako je potrebno i u smrt, vrlo je važan dokument, kao i Stipanovićeva "Molba za nacionalnu nezavisnost Hrvatske".

U listu "Youngstown Vindicator" od 9. VI. 1967. godine nalazimo članak u povodu odlaska velečasnoga Stipanovića u mirovinu, nakon što je "svojoj župi služio 50 godina", kako kaže naslov. U članku se kaže da je velečasni Stipanović župu preuzeo 1917. godine, odmah otplatio crkveni dug i sagradio školu, a kupio je i autobuse za prijevoz učenika "iz svih krajeva grada i predgrađa". Svake je nedjelje u crkvi držao propovijed na hrvatskom jeziku. Tijekom prvih dvadeset mjeseci u župi, sagradio je crkvu i župni dvor. Bio je uvijek aktivan, organizirajući Hrvate po cijeloj Americi, a pisao je molbe i mnoge članke. Taj zaslužni Hrvat i njegovo djelo ne smiju biti zaboravljeni, pa smo gospođi Former zahvalni što je na njega podsjetila i poslala nam vrlo zanimljive dokumente.

Zdravko MUŽINIĆ

Jako unitarističko uporište

O unitarističkim manifestacijama u Splitu poslije prvoga rata

Duga mletačka, a potom i austrijska okupacija Dalmacije, koje su oslabile nacionalnu svijest jednog dijela splitskog pučanstva, zatim iredentistička opasnost nazočna nakon prvoga rata i dalje, ali i nesretna hrvatska ksenofilija - neki su od čimbenika koji su uvjetovali da se u Splitu u godinama pred prvi rat javilo i potom dugo vremena održalo unitarističko pa i velikosrpsko raspoloženje, pri čemu je važan čimbenik bila i činjenica što se Srbija već bila konstituirala kao država i već po tome mnogima imponirala... Bilo kako bilo, mnogi Splićani postadoše tako gorljivi unitaristi[1]... Dakako, neće nekima od njih smetati što su ranije bili najlojalniji "Austrijanci", neki i vatreni autonomaši, a neki štoviše i pravaši... A neki od tih će g. 1945. bez skanjivanja prihvatiti partijski zaštitni znak, ostavši, bar dobar dio njih, u intimi i dalje unitarni Jugoslaveni. Tek da se nipošto ne bude Hrvat...

Određeni impuls tom raspoloženju dat će i formiranje srpskopravoslavnog parohijskog zvanja u Splitu g. 1925. (dotada je bilo u Broćancu) kad je protojerej postao Sergije Urukalo, istaknuti velikosrbin. U skladu s tim srbofilskim raspoloženjem općinski će oci s gradonačelnikom, drom Ivom Tartaljom na čelu dodijeliti pravoslavnima, a da se uopće nije prije toga dobilo odobrenje za to od vlasnika te lokacije, splitskoga biskupa, lokaciju za njihovu crkvu u središtu grada gdje se nekada nalazio katolički samostan[2]...

Vjeran svom srbofilskom raspoloženju, prihvaća, dakle, taj svijet jugoslavenstvo pa i velikosrpstvo, imponira im Srbija, imponira im srpska povijest, imponira im srpski kralj, u uvjerenju da smo tako mi Hrvati dobili najzad kralja naše krvi, imponira im srpski jezik...

Razbuktalo se sve to 20. studenoga 1918. dočekom "belih Orlova" i njihova majora Stojana Trnokopovića (gat na kojemu se iskrcala srpska vojska ubrzo je "prekršten" u "Gat majora Stojana", a u čast tog događaja tu je bila postavljena i spomen-ploča) te govorancijama dra Josipa Smodlake i Maje Čulić, a nije prestalo uglavnom sve do travnja g. 1941...

Veliča se tih godina u Splitu uporno Jugoslavija kao ostvarenje sna jugoslavenskih naroda i slavi svake godine svečano 1. prosinca, dan Ujedinjenja, glorificira kralj Petar I. i još više Aleksandar I. Oba će kralja dobiti u Splitu neke "poljane", a drugi, uz poljanu, još i vidilicu na Marjanu; njihova imena, tj. ime "Kralja Petra I. Oslobodioca" i "Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja" dobivaju nove osnovne škole; u čast posjeta kralja Aleksandra I. Splitu bit će na Marjanu, na Sedlu, podignut spomenik s "historijskim" riječima da budemo i odsada, kao i dosada,

vjerni čuvari našega Jadrana. Kad je, nakon atentata u Marseilleu, kralj Aleksandar stigao mrtav u Split i kraće položen na katafalk na "Gatu majora Stojana", u čast toga događaja tu je kasnije podignut spomen-svjetionik; inače, ulice su u Splitu dobili još kraljica Marija, kao i neke ličnosti iz srpske povijesti, posebno srpskog ustanka kao i Balkanskih ratova, odn. svjetskoga rata, tj. hajduk Veljko, pa vojvoda Mišić - i jedna će vojarna biti prozvana njegovim imenom - dalje, Milorad Drašković, tvorac Obznane, pa srpski XI. puk - ime XI. puka "Karađorđe" dobit će i vojarna Gripe - itd; njeguje se kult Kosova i slavi svečano Vidovdan (toga se dana svake godine odlazi na uranak, na Marjan), slavi se sv. Sava, "unitarizira" posebno prosvjeta, kultura, osobito teatar, osnivaju se unitarističke organizacije ("Jugoslavenska matica", Orjuna itd.), priređuju se sokolski sletovi i druge raznorazne orjunaške i uopće unitarističke manifestacije, tzv. "Dani" "Jadranske straže", pišu se pjesme i druga djela u duhu unitarizma, pokreću unitaristički listovi i časopisi (ako zanemarimo neke kratkoga daha, evo nekih koji izlaze duže: "Zastava", "Pobeda", "Država", "Zov sa Jadrana" itd., kao i časopis "Jadr. straža"), tiskaju brošure i knjige ("Od revolucionarne omladine do Orjune" N. Bartulovića, "Ilirizam - preteča jugoslavenstva" J. Hercega itd.), forsira ekavica, dosta i srpski, pa i ćirilica, vrši se teror pri izborima, falsificiraju izborni rezultati, a što je još najgore, napada se, zatvara, muči pa i ubija istaknute rodoljube...

Dakako, sve te manifestacije nisu karakteristične isključivo za Split, no neke su se od njih dogodile ili pak događale ipak samo u Splitu...

Treba reći da su se neki splitski unitaristi ipak, jedni prije, drugi kasnije, otrijeznili od svojih zanosa, iako ne baš uvijek i definitivno, utoliko što su se neki od njih vraćali ponovno ranijim političkim opredjeljenjima i pri tome prihvaćali neke počasti i položaje. Zanimljiv je u tom smislu "slučaj" dra Ive Tartalje koji je kao gradonačelnik u lipnju g. 1928., nakon atentata u skupštini, sa svojim "štabom" demonstrativno bojkotirao proslavu Vidovdana, no pozvan zbog toga na odgovornost, daje ostavku na položaj gradonačelnika, što mu ipak neće smetati da slijedeće g. 1929. prihvati dužnost bana novoosnovane "Primorske banovine" (svakako, kad su g. 1932. žandari zapucali na crkvenu procesiju u Omišu i ranili neke vjernike, a ubili barjaktara, osjetio je stid i dao ostavku na tu dužnost, iako mu je do mirovine nedostajalo svega par dana - da se ne reče da ju je dobio za krv ubijenoga). - I dr. Josip Smodlaka se brzo razočarao u novoj državi pa je g. 1922. organizirao u Zagrebu "Kongres kulturnih radnika", gdje se osudilo Vidovdanski ustav, no to mu neće smetati da uskoro prihvati ugledna mjesta u diplomaciji i čast senatora...

U rukama su unitarista i sasvim unitarizirani najprije prosvjeta i kultura. Teatar prije svega ("Narodno pozorište za Dalmaciju") gdje istaknuti unitaristi i čelnici Orjune Bartulović, Korolija i Čičin-Šain favoriziraju srpske dramatičare i budno paze da se tu ne provuče koji hrvatski rodoljubni komad i ne čuje hrvatska riječ (teatar je, inače, i otvoren g. 1921. Korolijinim unitarističkim komadom "Jugana, vila najmlađa").

Konstituirane su u unitarističkom duhu dakako i škole, pogotovo srednje gdje se bezobzirno forsira ekavica, srpski jezik pa i ćirilica (svaka se druga školska zadaća piše ćirilicom, a obrađuju se dosta i unitarističke teme), forsiraju unitarističke organizacije (posebno "Jugoslavenski Soko"), slavi Ujedinjenje, kraljev rođendan, Vidovdan, sv. Sava... Na čelu su škola istaknuti unitaristi: Silvije Alfirević, Josip Guglielmi, Vorih Matković itd. koji paze da u škole ne uđe ništa hrvatsko, tu su, dalje, i neki istaknuti profesori unitaristi, a nije slučajno ni to da u hrvatskom Splitu tih godina u srednjim školama predaju, posebno kapitalne predmete, kao materinji jezik i povijest - Srbijanci... I čelnik splitske prosvjete bješe unitarist: Niko Stipčević... Programi su koncipirani sasvim u duhu integralnog jugoslavenstva, počevši od materinjeg jezika do fizičkog odgoja, a alfa i omega cjelokupnoga obrazovanja bjehu srpske narodne pjesme kojima su nam stalno, iz razreda u razred, punili uši (srpskom narodnom pjesmom sam ušao u srednju školu - na prijemnom me ispitu profesor pitao da mu pročitam i objasnim par početnih stihova iz pjesme "Uroš i Mrnjavčevići" - a s njom bih sigurno i izašao iz škole da se u međuvremenu Jugoslavija nije raspala). Težište materinskog jezika, isprva srpskohrvatskog, a potom srpskohrvatskoslovenačkog, bilo je na srpskom jeziku i književnosti, a i u povijesti - istoriji - učili smo gotovo isključivo srpsku povijest (autor udžbenika Srbin Popović nije vodio računa o Hrvatima). Ideologija unitarizma, točnije "Jug. Sokola" infiltrirana je pogotovo u fizički odgoj - nekih se godina taj predmet zvao "telesne vežbe po sokolskom sistemu" - i nastavnici su tog predmeta mogli biti samo ljudi koji su završili sokolske tečajeve, dakako i "komande" su bile sokolske, srpske... Srpski, ekavica pa i ćirilica ulazili su i u "lepo pisanje" pa smo tako ispisivali poslovice kao "Voda sve opere SEM crnog obraza" i "KO rano rani DVE sreće grabi" i slično.

Što se tiče jezika, kako već natuknusmo, tih se godina, u smislu Skerlićeve "ideje" (pri anketiranju i neki se Splićani, kao npr. Čerina i Smodlaka izjasniše za - ekavicu) i u Splitu žestoko forsira ekavica pa i srpski, prilično i ćirilica[3] i tim jezikom pišu, neki od njih uporno i dugo, i neki tadašnji pjesnici i pisci, među njima i Ante Cettineo (on čak do 1935., kad je veći broj zagrebačkih pisaca odavno prestao pisati ekavicom), a uz njega, još više pjesnika na ekavskom pa i srpskom slavi novu državu kao oživotvorenje čežnji jugoslavenskih naroda, veliča Petra I. i još više Aleksandra I., navlastito u prigodi njihovih rođendana ali i u drugim prilikama, posebno u povodu smrti Aleksandra I. u atentatu u Marseilleu; takvi su i neki književni kritičari, a pojavilo se i par unitarističkih drama. Evo nekih markantnijih unitarističkih pisaca: Bartulović, Čičin-Šain, Despot, Kapić, Katalinić-Jeretov, Korolija, Lahman, Ravlić, Rismondo, Stanojević, Šegota pa i stariji Tresić-Pavičić.

A pogotovo je razumljivo da je tih godina tiskano u Splitu i mnogo projugoslavenskih članaka kao i više brošura i knjiga unitaristički intoniranih, neke od njih usto i na ekavici (već spomenute "Od revolucionarne omladine do Orjune" N. Bartulovića, i "Ilirizam - preteča jugoslavenstva" dra J. Hercega, te druge).

Od brojnih tadašnjih splitskih listova i dnevnika neki su također režimski obojeni, a neki usto primjenjuju, bar djelomično, i ekavicu pa i srpski: "Zastava", "Život", "Pobeda", "Država", "Zov sa Jadrana"[4], "Domovina" itd, a tu su i neki časopisi ("Jadr. straža" npr.)...

Srpski izraz primjenjuju i neki znanstvenici, među kojima ima i nekoliko lingvista, kako nekih koji žive u Splitu, kao npr. M. Deanović i G. Novak, tako i koji "vanjski" znanstvenik kao npr. P. Skok...

U unitarističkom smislu nosi Split tih godina još jedan žalostan rekord: u tom su gradu, naime, osnovane, a usto su i popularne, i neke unitarističke organizacije kao što je npr. Orjuna, "Jugoslavenska matica", "Jadranska straža", "Jugoslavenski Soko" pa čak i "Četničko udruženje". Žalosno je i teško pojmljivo da se u te organizacije, uz doseljene Srbe, prilično učlanjuju i naši dični Splićani, osobito splitska "krema" kao i neki doseljeni Hrvati...

Ako idemo kronološkim redom, prva bi po redu bila "Jugoslavenska matica" koja je osnovana u Splitu g. 1920. U svojoj splitskoj podružnici bila je ta organizacija i najagilnija, a tu se i najduže održala. Imala je zadatak da izgrađuje "dobre Jugoslavene" i da se brine o našim ljudima u prekomorskim zemljama, posebno o onima koji su na temelju Rapalskoga ugovora bili otrgnuti od matice zemlje. Održavala su se predavanja, tečajevi za nepismene, tiskale su se knjige... Predsjednici te organizacije bjehu: od 1920. do 1923. liječnik dr. J. Arambašin, od 1923. do 1928. prof. S. Alfirević, od 1928. do 1930. svećenik don F. Ivanišević, od 1930. do 1941. književnik R. Katalinić-Jeretov. G. 1925. splitska je podružnica JM imala oko 700 članova. Predsjednik splitske podružnice te je godine bio prof. I. Juras[5].

Orjuna ("Organizacija jugoslavenskih nacionalista") je također ponikla u Splitu, g. 1921., iz organizacije po imenu "Jugoslavenska napredna nacionalistička omladina" (JNNO), koju su inače osnovali čelnici "Demokratske stranke". G. 1922. JNNO mijenja ime i postaje Orjuna. U njezinu je statutu naznačeno da će se za ostvarenje svojih ideala boriti i silom i zaista je ta organizacija rano pokazala borbeni i batinaški karakter, jer njezini leteći odredi napadaju, batinaju pa i ubijaju bez milosti hrvatske rodoljube i radničke aktiviste (u tome prednjači još kao student u Zagrebu, a poslije u Splitu odvjetnik dr. Bere Anđelinović, a uz njega odvjetnik dr. Edo Bulat pa publicist Marko Nani, odn. Valentin Žic koji će i sâm uskoro biti ubijen). U Splitu je Orjuna ne samo osnovana, nego je tu bila i najaktivnija: tu je bilo sjedište Mjesnog odbora, te Oblasnog kao i Centralnog odbora a isprva i Direktorija. Prvi je predsjednik Centralnog odbora liječnik dr. I. Petković, a poslije njega dolazi na to mjesto književnik i dramaturg kazališta dr. M. Korolija, koji je neko vrijeme i čelnik Direktorija. G. 1923. u Splitu je održan i I. kongres Orjune kad je čelnikom Direktorija postao dr. Lj. Leontić. Te godine splitska podružnica Orjune broji 718 članova. Iste je godine predsjednik Oblasnog odbora dr. I. Petković. Orjuna je

izdavala i list Pobedu, uglavnom na ekavici (odg. urednici sukcesivno: M. Alačević, dr. V. Matošić, I. Lahman, P. Trepov, I. Petrošić, Ć. Čičin-Šain[6]...).

Slične agresivne i batinaške metode karakteriziraju i četničku organizaciju, koja je također imala svoju filijalu u Splitu i više članova iz redova Splićana. Iz knjige "Novi Split" dra B. Radice vidimo da je još g. 1921. splitsko "Jugoslovensko četničko kolo, Polet" održalo skupštinu (osnovano je zacijelo ranije), a u travnju 1924. posvetilo je barjak (poslije je izgleda promijenilo ime u "Četničko udruženje"). Čini se ipak da splitska filijala tog udruženja nije okupljala mnogo članova, iako su se i tu odlikovali agresivnošću. U "Spl. godišnjaku za 1925." kao potpredsjednik je označen Splićanin Josip Šegvić, a kao tajnik Ljubo Petrić. G. 1935. "Četničko udruženje, pododbor Split" pokrenulo je i glasilo Domovinu (podnaslov: "Za slobodu i čast otadžbine"!) koja je izlazila svake druge nedjelje (odg. urednik, dakako, Hrvat, M. Matulić).

G. 1922. začeta je u Splitu još jedna unitaristička organizacija, "Jadranska straža", čija je glavna namjena bila obrana mora vis-à-vis rastuće iredentističke opasnosti, a i uopće širenje ljubavi za more i propaganda mora, ali sve to opet na unitarističkoj bazi. Održavala je predavanja, izdavala nekoliko periodika među kojima istoimenu reviju (urednici najveći broj godina: N. Bartulović i J. Ravlić) lijepo uređivanu i dosta popularnu u kojoj se, uz veći broj prigodnih i praznih unitarističkih i režimskih priloga, mogao pročitati i pokoji vrijedan članak o moru i slično, pokoji vrijedan književni prilog pomorskog karaktera. Tiskala je kalendare, knjige, izgradnjom domova na Jadranu promicala ljetovanje školske omladine na moru, doprinosom članova nabavila je za ratnu mornaricu školski brod "Jadran" i hidroavion "Sarajevo", a u povodu brodoloma i nestanka broda "Daksa" angažirala se na zbrinjavanju udovica i siročadi nestalih mornara... Prvi je predsjednik bio J. Biankini, a kad je on umro, predsjednikom je postao neizbježni i sveprisutni dr. I. Tartalja i ostao na tom položaju sve do g. 1941; glavni, pak, sekretar, kroz najveći broj godina, bio je, također sveprisutni, prof. S. Alfirević. I ta je organizacija učlanila dobar dio splitske "kreme", koja se nije baš odlikovala hrvatskom sviješću, posebno inteligencije, službenika, poslovnih ljudi itd. a osobitu je pozornost posvećivala školskoj omladini. Uz Mjesni odbor, u Splitu je bilo još sjedište Oblasnog i Centralnog odbora.[7]

U Splitu je najzad bila aktivna još jedna izrazito unitaristička organizacija, filijala "Jugoslavenskog Sokola", gdje je bilo sjedište sokolske župe "Vojvoda Hrvoje" s 34 društva i s oko 3.500 članova (Radica, "Novi Split", 1930), odn. "Sokolsko društvo" *Split,* s oko 328 "izvršavajućih" članova ("Splitski shematizam za 1923."). I to je društvo privuklo sve ono što u Splitu nije tih godina "disalo" hrvatskim duhom, a posebno se agitiralo po školama među omladinom, vježbalo se, nastupalo često i izvan Splita na tzv. "sletovima", držalo predavanja, izdavalo listove (npr. "Sokol na Jadranu") i prigodne publikacije, agitiralo, dosta i provo-

ciralo.. . Društveni im se život odvijao u lijepoj secesijskoj zgradi bivšeg "Hrvatskog doma" u Omladinskoj ulici, koju su zgradu, dakako, odmah preuzeli. Čelni ljudi bijahu: dr. V. Lavš, poslije dr. M. Buić, a među ostalim funkcionarima bjehu još mnogi tzv. "ugledni" građani...[8]

S tim društvom povezat ćemo i djelatnost splitskih sportskih društava od kojih veći broj u naslovu nošaše pridjev "jugoslavenski" (prije 1918. zacijelo uglavnom "hrvatski"), počevši od JSK Hajduka pa dalje, i na čijim "čelima" stajahu opet poznati unitaristi, intelektualci (na čelu Hajduka npr. stajahu sukcesivno "časni" građani dr. G. Anđelinović, dr. K. Kolimbatović, ing. V. Šore, dr. S. Matulić, ing. V. Matković, dr. S. Bulat...), a koji klubovi okupljaju pretežno omladinu i gdje se, uz sport i treninge, radi i politički, dakako u unitarističkom duhu...

Ne treba posebno ni istaći da se mnogi naši "ugledni" sugrađani učlanjuju i u neke unitarističke političke stranke, npr.: "Radikalnu stranku" odn. "Narodnu radikalnu stranku" i potom "Jugoslavensku radikalnu zajednicu" (na čijem je čelu neko vrijeme prota S. Urukalo), zatim "Samostalnu demokratsku stranku" (koju vodi neko vrijeme "dični" Splićanin dr. P. Grisogono, a poslije ništa manje "dični" dr. V. Matošić i neki drugi) pa "Jugoslavensku demokratsku stranku" (vodi je N. Bonetti) itd. Te stranke pokreću, dakako, i svoje listove: "Život", "Država", "Sloboda" itd.

Tako je unitarizam pružio svestrano svoje pipke tih godina po Splitu i u nekom smislu čak davao pečat gradu tih godina. Među unitaristima, čak i čelnim ljudima, bjehu i mnogi Splićani. Unitaristi su djelovali slobodno, čak i pod zaštitom redarstva i žandarmerije, imali su obilate financijske izvore, njihovi ljudi bjehu na čelu grada...

Što su za to vrijeme radili hrvatski rodoljubi? Je li moguće da su oni promatrali sve to prekriženih ruku? Je li moguće da je hrvatski Split tih godina zatajio?

Unatoč političkom i policijskom teroru, hrvatski rodoljubi nisu nipošto stajali prekriženih ruku. Borili su se i oni, koliko god je bilo moguće i uspješno parirali unitarističkim provokacijama i nasrtajima. Bore se okupljeni poglavito u političkim strankama, osobito u HSS-u koji okuplja tih godina sve što misli i osjeća hrvatski u tom gradu i na čijem se čelu najveći broj godina nalazi vrlo uporni Paško Kaliterna, a uz njega tu su i drugi rodoljubi, kao Josip Berković, Josip Brkić itd, a uskoro i mladi i agilni Vojko Krstulović. Oni se sastaju i dogovaraju, agitiraju, demonstriraju, angažiraju se u povodu proslave 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva kao i u povodu drugih proslava i događaja, bore se pogotovo glasačkim kuglicama... Dakako, ništa manje i preko listova: "Hrvatska riječ", "Hrvatska svijest", "Hrvatski narod" i opet "Hrvatska riječ". Jak impuls tim nastojanjima dat će pogotovo atentat u skupštini g. 1928. i događaji u nastavku, a posebno sporazum Cvetković-Maček kad je najzad svima jasno da je pobjeda tu i da više nema razloga za čekanje. Sve što diše hrvatskim duhom prianja poslu da se afirmira hrvatsko, hrvatska svijest,

jezik itd. Na čelo općine dolazi hrvatski rodoljub dr. J. Brkić, javni se život kroatizira, smjenjuju unitaristi u javnim službama, teatru, prosvjeti (prof. I. Juras smjenjuje konačno neumornoga režimliju S. Alfirevića, prof. Z. Zlatar dra J. Guglielmija, ing. F. Lukas ing. V. Matkovića, prof. F. Torbarina N. Stipčevića na položaju šefa splitske prosvjete itd.), osnivaju se društva i filijale hrvatskih društava, kulturnih, sportskih itd. ("Hrvatska žena", "Hrvatsko Srce", "Hrvatski skaut", "Hrvatski junak", "Hrvatski veslački klub" itd.). Unitaristi nisu, međutim, još digli ruke nego i dalje preko "Jug. Sokola", "Jug. matice" i "Jadr. straže", a također i preko Anđelinovićeve "Jugoslavenske čitaonice", pa preko nekih listova (uz neke ranije kao "Zov sa Jadrana", 1939. osnivaju "Narodni list", gl. urednik opet dr. G. Anđelinović[9], a tu je uskoro još jedan "dični" Hrvat, Đ. Vilović pa obligatni M. Paštrović i neke druge mizerije) uporno rovare protiv Hrvata i "Banovine Hrvatske" (uskoro će neki od njih u znak protesta čak prijeći na - pravoslavlje!). Ukratko, ne prekidaju svoju protuhrvatsku rabotu i ne prestaju pljuvati po svom hrvatskom narodu... Najtužnije je u svemu tome što su to u najvećem broju ipak - Hrvati...

BILJEŠKE

1 Unitaristi su pripadali raznim zanimanjima, posebno kategoriji službenika, počevši od najviših funkcionara u splitskoj oblasti, općini, banovini pa i dalje (kao što je npr. dr. I. Tartalja, dr. I. Perović, dr. J. Jablanović, dr. M. Buić...), direktora ustanova pa niže; tu je, nadalje, i više profesora odn. direktora škola (prof. S. Alfirević, prof. N. Stipčević, dr. J. Guglielmi...) pa odvjetnika (npr. dr. Lj. Leontić, dr. V. Matošić, dr. P. Grisogono, dr. B. Anđelinović...), novinara, publicista, književnika (N. Bartulović, Ć. Čičin-Šain...), liječnika (dr. J. Račić, dr. I. Petković...), do obrtnikâ (P. Fabris, F. Plazibat...) i težakâ (A. Šitić, M. Krstulović...).
To su svoje političko opredjeljenje neki od njih dobro unovčili pa su postali visoki i najviši općinski i državni funkcionari: dr. I. Perović (najprije veliki župan Splitske oblasti, poslije ban "Savske banovine" i najzad član Kr. namjesništva poslije smrti Aleksandra I.), dr. I. Tartalja (gradonačelnik Splita, poslije ban "Primorske banovine"), dr. J. Jablanović (najprije drž. pravobranilac a poslije ban "Primorske banovine"), dr. M. Buić (načelnik Splita, potom ministar i najzad ban "Primorske banovine") itd. itd.

2 Prema "Splitskom godišnjaku za god. 1925-26." 1. siječnja 1925. bilo je u Splitu samo 845 pravoslavaca prema 28.486 rkt. Ali usprkos relativno maloj prisutnosti, Srbi tada u Splitu ipak drže mnoge rukovodeće pozicije, pa je tako npr. u "Glavnoj carinarnici" upravitelj Srbin Borislav Stojadinović, v. d. gl. revizora također Srbin Jovo Rapovac, u "Okružnom uredu za osiguranje radnika" ravnatelj je također Srbin Panta Krekić, u "Oblasnom inspektoratu financijske kontrole" obl. inspektori su isto Srbi: Rade Duraković, Dimitrije Milenković i Lazar Bubalo, u "Radničkoj komori za Dalmaciju" predsjednik je opet Srbin Alfons Berković, a potpredsjednik Srbin Taso Sotirović itd.

3 v. Z. Mužinić, *O jeziku splitske pisane riječi nakon prvoga svjetskog rata*, Jezik, 5, 1991.

4 v. H. Morović, *Građa za bibliografiju splitske periodike*, Split, 1968.

5 v. B. Radica, *Novi Split*, Split, 1930. odn. "Splitski godišnjak za god. 1925-26."
Ime prof. Jurasa naći ćemo još i u popisu članova "Jadr. straže" no na osnovu toga ne bi trebalo zaključiti da bi i taj profesor bio unitarist: čovjek je bio istaknut profesor, dobar stručnjak, autor školskih udžbenika a i inače cijenjen čovjek pa su ga uvlačili svakamo, čak i bez njegove volje. G. 1939, nakon uspostave "Banovine Hrvatske", kao osvjedočeni Hrvat, imenovan je direktorom "Klasične gimnazije".

6 v. N. Bartulović, *Od revolucionarne omladine do Orjune*, Split, 1925, zatim Dr. Gligorijević, *Organizacija jug. nacionalista, Istorija XX. veka*, Bgd, 1963. odn. T. Šitin, *Dalmatinsko orjunaštvo*, Sl. Dalmacija od 18. travnja 1991. pa dalje, najzad "Splitski shematizam za god. 1923." i "Splitski godišnjak za god. 1925-26.".
Evo nekih istaknutijih orjunaša: M. Korolija, Ć. Čičin-Šain, N. Bartulović, Lj. Leontić, V. Matošić, V. Krstulović, M. Nani, P. Tomić, J. Čulić, P. Fabris, E. Bulat, I. Petković, B. Anđelinović, P. Bradarić-Slujo...

7 v. B. Radica, isto.

8 v. isto

9 U nipošto uskom krugu "dičnih" Hrvata koji su se borili protiv hrvatskog naroda, dr. Budislav Grga Anđelinović bio je jedan od markantnijih. Počeo je kao starčevićanac, ali će ubrzo zaboraviti mladenačke ideale i postati žestoki unitarist. Sudjelovao je pri organizaciji "Nar. vijeća" i kao njegov povjerenik za javni red skrivio smrt hrvatskih vojnika 5. prosinca 1918. u Zagrebu (njegov brat Berislav je kao orjunaš čak osobno ubio par ljudi, hrvatskih rodoljuba i radničkih aktivista). Poslije je ušao u neke vlade kao ministar (čak nakon atentata 1928, u najnezgodnijem trenutku, ulazi u vladu A. Korošca kao ministar građevina), a za diktature ulazi i u diplomatsku službu. Bio je i jedan od osnivača JNS... i što sve nije učinio protiv svog naroda. Dakako, nisu ga zbog toga mimoišle ni nagrade: uz čast ministra i diplomata, postao je i senator.

Mato MARČINKO

Pod Vukovarskim križem

(Vukovar, 18. studenoga 1998.)

Pod vukovarskim križem klečim, teret
težak mi leđa do zemlje pogrbio.
O mrtvi s bleiburžkoga polja i putova križnih,
ne mogu više s vama živ mrtvovat,
pola stoljeća je što mrtvujemo skupa,
za istim užinamo stolom, ručamo i večeramo,
moj san ste i moja java, moj krik i moja suza.
Ne mogu više s vama, ponestalo mi snage
pod suncem mrtvim na mrtvoj mrtvovati straži,
pola stoljeća sam s vama, za život previše jedan.
A Hrvatska me gleda s križa vukovarskog,
s njom i svi mrtvi što umriješe za nju
na poljima smrti od Bleiburga do Vukovara.
Gledaju me iz Jazovke i okolice Celja,
Dravograda i Kočevskoga roga,
Struge i Dalja, Erduta i Aljmaša,
Ravnoga, Voćina, Škabrnje, Petrinje,
s njima su i oni iz Maribora i Ovčare.
Gledaju me tužno s križa vukovarskog,
u mraku zaborava ostavljam ih same,
a iz njega nikom uzkrsnuća nema.
Mrtvi moji mili, stid me, jer posustah
na zajedničkom putu do konačna smirenja,
pokajnički vraćam vam se opet,
bez vas sam mrtva grana na stablu mrtvom
bez mladica i klica.

Tomislav MARETIĆ

Mrvice s gozbe

(slapovni pjesmotok)

Pranje posuđa. Šalicu razgledava prozirni račić.
Gle, zdjela otplovila na namreškano more!
Bijela jedra uhvatila maestral. Utrka s vâlom.
Maestro maše, rukom daje znak timpanima.
Živčani koncert. Sve violine su u istom pokretu.
Sve buće u kolima poskaču u isti tren.
Jesenska kiša podiže paru iznad konjske zaprege.
Zvonki topot kopita uz iskre s makadama.
Tu gdje je duša sad se čuje udarac sandale o pod.
Do razdoblja karbona dopiru korijeni.
Kredom nacrta srce na školskoj ploči nepismeni đak.
Gle, na prste računa slogove haikuist!
I bez osnovne škole brzo računa kuma na placu.
U cekeru s povrćem cvjetovi perunike.
Odnekuda je doletjela sjemenka neznanog stabla.
Mornar u krčmi priča svoje pustolovine.
Sve događaje s putovanja napisa u heksametru.
Tek nakon dobre gozbe briznuše tužni u plač.
Pečeni krmak odagnao sve tuge ovoga svijeta.
Na kraju ostale su kosti - kao uvijek.
Zagrižen limun - ostao je na nebu kiseli mjesec.
Saksofonist pun vica bljuje skliske tonove.
Boca bačena na ledeno jezero klizi daleko.
Tamo dole pod ledom hladnokrvne ribice.
Crveno lice - progutavši sve psovke... dim iz ušiju!
Sa snježnih brežuljaka dimovi iz kućica.
Oblaci dima iz staroga vlaka plinu u zimsko nebo.
"Zabranjeno pušenje!" - u putnom restoranu.
Dok pivo klizi niz grlo, pejzaž teče u prozorima.
Povukavši zastore... nestala slika proljeća.
Hitro prelazi te daleke planine muha na staklu.
Gle i ovaj komarac ima svoje sklonosti!
Jel' za žaliti ta buha što nastrada zbog neopreza?
Smješkao se ispod mača zbijajuć šale.
Nakon molitve rukama lomi kruh nad čistim stolnjakom.
I mrvicama s gozbe nahranit će se mnoštvo.

Tomislav MARETIĆ

Rimske sličice

(haikuoidi)

Rim -
talijanski s naglaskom
svih jezika.

Nad Koloseumom
one iste zvijezde
- od nekada.

Kapitolski muzej -
skamenjena fizionomija
davnih stoljeća.

U muzeju
njena mladost traje već
tisuću ljeta.

Među starinama
dijete promatra
jeftinu igračku.

Fontana di Trevi -
koliko želja sa svih
strana svijeta!

U "Vječnom gradu"
tragovi prolaznosti
na svakom koraku.

Gle, prah s Foruma
na postolama kad se
vratih u hotel!

Stupovi rimskog
hrama sada nose -
prazno nebo.

Odoše bogovi.
Porušeni hramovi daju naslutiti
nekadašnju moć.

Domus Augustana -
ostaci negdašnje slave...
ostaci što kisnu.

I golubovi što se kupaju
u Berninijevoj fontani
uživaju u ljepoti
na jutarnjem suncu.

Mačka što leži
na glatkom rimskom kamenu
zna sve što treba.

Golubi mira
odlete s trga kada
netko kihne.

Piazza di Venezia -
kad galeb uleti u snop
svjetla postane bijel.

Sjeo sam sa svojim mislima
na izglačani rimski kamen,
nakon tolikih prije mene.

Kalistove katakombe -
što li su sve podnijeli
vjernici Nade!

Protječe Tiber -
odraz rimskih svjetiljki
pluta na vodi.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o crkveno-vjerskim i domovinskim prilikama u vrijeme srpske agresije 1990-1995.

XIV. Prva žrtva domovinskog rata - svećenik

Već u jesen 1990. godine na sisačko-banovinskom se području, umjesto radosti što dobivamo svoju samostalnu i nezavisnu državu, osjeća neki strah. Nepoznati ljudi obilaze u ovom kraju crkve i župne stanove, nešto pregledavaju i snimaju. Posebno se bahato odnose prema ovdašnjim svećenicima. Provjeravamo u policiji registarske brojeve njihovih automobila, međutim ti brojevi više ne postoje, davno su odjavljeni. U to vrijeme dolazi iz Beograda neki srpski političar, zvan Arkan, dovozi Srbima u okolici Dvora oružje i planove za napad. Bio je ovdje i uhićen, ali brzo i pušten. Govorilo se da postoji popis svećenika, koje u sisačkom kraju treba likvidirati. U srpskoj agresiji, koja je uskoro nastupila, bili su na udaru ponajprije katolički svećenici, njihovi vjernici i vjerski objekti. Prvi među žrtvama te agresije u Sisku, a i u cijeloj Hrvatskoj, bio je svećenik Antun Grahovar, župnik župe Svete Marije u Sisku, ubijen u svom stanu 9. studenoga 1990. godine.

Župa Svete Marije u Sisku osnovana je 1961. godine u industrijskom dijelu grada. Među pučanstvom je tu znatan postotak nekatolika, posebno pravoslavaca, muslimana i ateista. Većina mladih u pravoslavnim obiteljima nije uopće krštena. Mnogo ih je u poduzećima toga dijela grada učlanjeno u Komunističku partiju ili Savez komunista, čija je organizacija usmjerena protiv vjere i Crkve, naročito katoličke. U takvom okruženju nije bilo lako biti župnik. To je osjetio i prvi župnik te župe Vladimir Stanković kao i njegovi nasljednici. U lurdskoj špilji na pročelju crkve Svete Marije nekoliko su puta razbijeni kipovi Majke Božje i svete Bernardice. Provaljeno je u crkvu i uništene su orgulje. Mnogi su radnici sisačke Željezare stradavali zbog svoga kršćanskoga uvjerenja. Tu je 1971/72. srušeno i tako zvano "hrvatsko proljeće". Vrhunac svega toga bilo je ubojstvo župnika Grahovara.

Antun Grahovar rođen je 4. listopada 1951. u Humu župe Taborsko. Osnovnu školu polazi u Taborskom, gimnaziju u Zagrebu na Šalati, a bogosloviju također u Zagrebu. Zaređen je za svećenika po nadbiskupu Franji Kuhariću 26. lipnja 1977. Nakon toga je pet godina kapelan u Odri, otkuda vodi poslove novoosnovane župe u Velikoj Mlaki. U Sisak dolazi 1. rujna 1982. godine. Tu će ostati punih osam godina, do svoje prerane mučeničke smrti. Mladi župnik Grahovar, koga smo od milja zvali Tonči, odmah nas je sve na neki način osvojio. Bio sam mu desna ruka

Antun Tonči Grahovar

u orguljanju i vođenju crkvenog pjevanja, a zajednički smo tražili mogućnosti za povećanje vjerskih objekata. Tonči je bio pun dobrote, sa svakim ljubezan,vrlo pristupačan i drag. Ne samo s katolicima, svojim župljanima, nego i sa svima drugima, bez obzira na vjeru i narodnost jednako je prijateljevao. Tako je bio u dobrim i prijateljskim odnosima sa sisačkim pravoslavnim parohom Petrom Oluićem i sa sisačkim muslimanskim imamom Fuadom Karagom. Sjećam se jedne zgode na sam prvi dan Božića. U crkvu Svete Marije došli su na glavnu župsku misu i sisački paroh i imam. Nakon mise su i jedan i drugi čestitali Božić i župniku Grahovaru i nama vjernicima. Posebno se rado Tonči družio s nama koji smo mu u crkvi pomagali kod orguljanja, pjevanja, čitanja, zvonjenja i drugih potreba. Gotovo poslije svake mise pozivao nas je u stan na malo druženje u ugodnu razgovoru.

Bila je nedjelja 11. studenoga 1990. godine, dan koji neću zaboraviti dok budem živ. Došao sam, kao i svake nedjelje, do crkve Svete Marije, gdje ću svirati orgulje i voditi crkveno pjevanje. Čudno mi je bilo, iako je desetak minuta do 11 sati, kada treba početi misa, da je sav narod vani pred crkvom. Neki su mi odmah prišli i pitali me znam li gdje je župnik Grahovar. Stan je zaključan, a nije ga bilo ni jučer u subotu. Neki su jučer, u dogovoru s njim, donijeli dijete na krštenje, ali ga nije bilo cijeli dan. Budući da nije bilo ni automobila kod kuće, smatralo se da je nekamo otišao, pa se još nije vratio. Kad ga nije bilo ni nekoliko minuta prije 11 sati, sjeo sam u auto i odjurio u centralnu župu Sv. Križa, da pitam župnika i dekana Alojzija Petranovića, zna li gdje je Grahovar. Došavši u župni stan župe Sv. Križa, rečeno mi je da je dekan Petranović u Martinskoj Vesi, gdje se taj dan slavi Sveti Martin. Nazvao sam ga telefonom. Rekao mi je da ništa ne zna o Grahovarovoj odsutnosti, ali da će odmah doći i odslužiti misu u crkvi Svete Marije. Tako je i bilo. S određenim zakašnjenjem misu je odslužio prečasni Petranović. Sjećam se da nije mogao doći do kaleža, pa je umjesto njega upotrijebio običnu staklenu čašu.

Poslije mise nismo se odmah razilazili. Pitali smo se gdje bi mogao nestati župnik Tonči. Nije bilo njegova auta kod kuće ni u subotu cijeli dan, ni danas u nedjelju. Pretpostavljalo se da je nekamo otputovao i nije se stigao na vrijeme vratiti.

Međutim nije bio njegov običaj da bi nekamo dalje otišao, a da se nekomu ne javi. Zatim, da je možda imao kvar na autu, javio bi se odnekud telefonom. Saznali smo tada da je on u petak na večer, to je bilo 9. studenog, bio u posjetu kod jedne obitelji i odonud oko 22 sata i 30 minuta krenuo autom kući. Međutim, prvi susjedi tvrde da njegov auto cijeli dan u subotu nije bio pred kućom. Sve nam je to bilo čudno, pa su neki počeli obilaziti oko župnoga stana i zavirivati kroz prozore. Tada je netko ustanovio da je na kući s donje strane, od vinograda, pokidana na prozoru željezna rešetka i prozor nije bio zatvoren. Netko od nas uvukao se kroz taj prozor u stan i naišao na užasan prizor. U stanu na podu ležalo je mrtvo tijelo župnika Tončija u lokvi krvi. Odmah je obaviještena policija, koja je ubrzo stigla zajedno s istražnim sucem Željkom Mlinarićem. Odmah je započela istraga, koja je dala djelomične rezultate, ali nikada nije dovršena.

Utvrđeno je da je ubojica, ili možda ubojice, u župnikovoj odsutnosti, ušao u stan kroz provaljeni prozor i tu čekao župnika. Čim je Tonči ušao u stan i za sobom zaključao vrata, napadnut je nožem. Iz svega se vidi da se branio od napadača, jer je bio ranjen po rukama nožem, a i stvari po kući bile su razbacane. Izranjeno je tijelo bilo prevezeno u bolnicu na obdukciju. Na tijelu je nađeno tridesetak većih i manjih rana od noža i ogrebotina. Utvrđeno je sedam većih uboda nožem u tijelo od čega je jedan ubod bio smrtonosan - ravno u srce. Smrt je nastupila prije ponoći, dakle u petak 9. studenoga 1990. godine.

Dva dana nakon otkrića zločina, 13. studenoga, od jutarnjih je sati u crkvi Svete Marije u Sisku bio izložen lijes s posmrtnim ostacima župnika Tončija. Sveta misa zadušnica i oproštaj počeli su poslije podne u 15 sati i 30 minuta. Obrede je predvodio, u koncelebraciji s 58 svećenika, osobno nadbiskup kardinal Franjo Kuharić. Na ispraćaj nisu došli samo župljani Svete Marije nego i mnogi drugi Siščani. Kardinal se oprostio od pokojnika, uputivši prisutnima poruku Božje riječi. Između ostaloga rekao je i ovo:

"Ovakva smrt, izvršena nasiljem nad jednim svećenikom još više nas potresa, žalosti, iznenađuje, jer je umoren mladi svećenik, koji je mogao imati pred sobom još desetljeća svoga svećeničkoga života".

"Kad se čovjek nađe pred takvim događajem i pred takvom zloćom, zaista zanijemi, nema što kazati, obrazložiti, jer to je udarac u pravednost, udarac u život, udarac u dostojanstvo čovjeka".

"Prolivena je krv jednog svećenika. Ta krv posvećena krvlju Kristovom, neka bude krv u službi Otkupljenja, da plod te patnje i te smrti bude duhovni plod u obnovi ove Župe Svete Marije u Sisku, da u njoj bude više vjere, više pobožnosti, više odlučnosti da vjerujemo Isusu Kristu Spasitelju, da bude više zajedništva u slozi, više zajedništva u miru, više zajedništva u ljubavi".

Pored kardinala Kuharića od pokojnika su se oprostili također predsjednik općine Miroslav Matić, u ime školskih kolega Stjepan Markušić, u ime muslimanske vjerske zajednice imam Fuad Karaga, u ime pravoslavne vjerske zajednice bivši

sisački paroh Petar Oluić. Pročitani su i telegrami sućuti. Među telegramima je bio i telegram Srpske demokratske stranke iz Siska, koja se htjela time ograditi od počinitelja zločina.

Veoma je značajan bio oproštajni govor sisačkog dekana Alojzija Petranovića, s tim da potvrđujem svaku njegovu riječ kao potpuno realnu i istinitu:

"Ovih se dana cijelim gradom pronosi vijest DOBAR ČOVJEK TONČI. Skroman i blag, tih i drag bio je naš Tonči. Imao je veliko, široko i toplo srce, svakog je primao i poštivao. Bio je uzor župske, kršćansko-svećeničke topline, svjetla i dobrote. U njegovu srcu i domu bilo je mjesta za Srbe, Rome, Hrvate, Muslimane, za one koji vjeruju i koji ne vjeruju. Bio je blizak malom čovjeku, radniku, patniku, ali i ugledan kod uglednih i odgovornih. Tonči nije gradio velika djela, ali je imao župsku zajednicu koja se okupljala oko crkve i Boga i bila vjerna njemu i Bogu. Svojom dobrodušnošću, jednostavnošću bio je poznat u cijelom gradu Sisku i okolici kao 'Tonči kod Svete Marije'. Katolička Crkva je ostala bez odana i savjesna pastira, župa je ostala bez svojeg svećenika, vjernici su ostali bez prijatelja i brata na kojega su se uvijek mogli osloniti, a svećenici su ostali bez iskrena prijatelja i suradnika. Ponosni smo što smo ga imali." Eto to je bio župnik Svete Marije u Sisku Antun Grahovar. Divan čovjek, divan i uzoran svećenik, svima divan prijatelj, sama dobrota!

Sljedeći dan, 14. studenoga, po želji pokojnikove majke i bliže rodbine, pokojnikovo tijelo prevezeno je u rodnu župu Taborsko, u Hum, gdje je u 15 sati bila sprovodna misa i ukop na groblju rodnoga mu sela. Sprovodne je obrede predvodio biskup dr. Đuro Kokša, te se oprostio od pokojnika. Potom su govorili tadašnji arhiđakon Marko Culej, domaći župnik Marko Cerjanec, područni dekan Dragutin Jagodić, u ime kolega Branko Picek, u ime sisačkog dekanata Vjekoslav Tuđan, župnik iz Odre Ladislav Loina i još neki. U koncelebraciji bila su 74 svećenika.

Zbog čega je ubijen Antun Grahovar? Mnogi smo to pitanje postavljali i još ga postavljamo. Nije imao neprijatelja. Nikome se nije zamjerio. Sa svima je prijateljevao, bez obzira na vjeru i narodnost. Bio je siromašni župnik, pa otpada razlog da bi ga netko ubio zbog novca ili neke skupe pokretne imovine.

Bile su to pripreme za ono što će se u nastavku događati. I neprijatelji svega onoga što je hrvatsko i katoličko držali su se one evanđeoske "Udarit ću pastira, pa će se raspršiti stado". Zašto je baš Grahovar morao biti prva žrtva? Možda zato što mu je stan na osamljenu mjestu. A možda i zato što je bio veoma obljubljen i u svojoj župi, ali i izvan nje. A možda i zato što je bio u dobrim, prijateljskim odnosima sa sisačkim pravoslavnim parohom i muslimanskim imamom. Možda je upravo ovo posljednje nekima bilo trn u oku, jer se to nije uklapalo u njihove planove. Naime sisački paroh Oluić, zbog prevelikog druženja s katolicima i Hrvatima, bio je od svojih nadređenih "raščinjen". Taj Tončijev odnos nije se uklapao u planiranu "balvan revoluciju", koja je bila na pomolu, pa je zbog toga Tonči morao biti uklonjen. Dakle, nije bio ubijen zbog toga da bi bio opljačkan, niti zbog bilo kakve

krivnje, nego upravo obratno, zbog svoje prevelike dobrote prema svakom čovjeku bez obzira na vjeru i narodnost, što je svakoga cijenio i ljubio kao rođenoga brata.

Tko je ubio župnika Grahovara? I to se pitanje postavlja i ponavlja godinama, a da na nj nema pravoga odgovora. Kriminalistički stručnjaci iz Siska i Zagreba navodno su bili veoma zauzeti ovim slučajem, saslušali su preko stotinu osoba, utvrdili brojne činjenice, ali su na kraju ostali samo na pretpostavkama. Neprestano su isticali da se radi o grabežnom umorstvu, da se ubojica htio domoći nekoga blaga, što je sve nevjerojatno. Svi smo znali da župnik Tonči živi veoma siromašno, a i tako ubojice nisu uzeli ništa u stanu. Najvrednije što je imao, televizor, ubojice nisu dirali. Pa i auto, kojim su se odvezli do Šibenika, ostavili su čitav i u njemu sve stvari. Uzmemo li da su tada među sisačkom policijom većina bili Srbi, od kojih su neki sljedeće godine prešli "na onu stranu", onda nam može biti razumljiva takva istraga.

Ipak je na kraju kao mogućeg ubojicu istraga označila izvjesnoga Božu Babića. Babić je rođen u Zagrebu 1953. Nema stalnog mjesta boravka. Policiji je od ranije poznat po provalnim krađama i kao "stručnjak" za provale u župne urede. Neko je vrijeme živio u Šibeniku, gdje se i oženio. No ni roditelji ni supruga tada duže vrijeme nisu s njim kontaktirali. U sisačkom hotelu "Panonija" boravio je prvih desetak dana toga mjeseca studenoga, a 10. studenoga je nestao iz hotela ne plativši račun. Otisci njegovih prstiju nađeni su i na mjestu zločina i na župnikovu golfu, kojim se poslije izvršenoga zločina odvezao do Šibenika. U Šibeniku je ostavio auto i prešao na kninsko područje, koje je tada bilo pod četničkom upravom. Navodno su na mjestu zločina nađeni otisci prstiju još dviju osoba, ali njihova imena nisu nikada saopćena. Babić se navodno hvalio u Kninu kako je u Sisku ubio popa. Zbog toga što je Babić poznati kriminalac, a nema veze ni s politikom ni religijom, pokušavalo se istragu voditi krivim putem. Međutim Babić kao kriminalac veoma je lako mogao postati tako zvani plaćeni ubojica. Zbog toga njega nisu zanimali novci župnika Tončija, koje on nije ni imao, nego novci onoga tko je od njega naručio to ubojstvo.

Kako se Sisak odužio svom dragom župniku Tončiju? Jedna sisačka ulica, koja vodi do crkve Svete Marije, nazvana je Ulicom Antuna Grahovara. Župljani župe Svete Marije sa župnikom su Ladislavom Senteom, na godišnjicu smrti 1993., postavili na pročelju crkve spomen-ploču u čast pokojnoga župnika Grahovara. 1995. godine, također na godišnjicu smrti pokojnog Tončija, zauzetošću župnika Ivana Kovačića, otkriven je u crkvi Svete Marije reljef, koji prikazuje pokojnog župnika Grahovara u molitvi sklopljenih ruku. Reljef je u bronci izradio priznati umjetnik Mladen Mikulin. Kamenu ploču, na kojoj je ugrađen reljef, izradio je i darovao klesar Ivan Nestić. Svu organizaciju oko postave toga obilježja uspješno je vodila obitelj Antuna Živkovića. Blagoslov reljefa obavio je biskup Marko Culej, koji je predvodio misno slavlje uz koncelebraciju većega broja svećenika, nakon čega je održao prigodnu homiliju. Saznali smo da je i Velika Mlaka u čast svoga

dragoga Tončija, koji joj je poklonio prve svećeničke godine, jednu ulicu u svom mjestu nazvala njegovim imenom.

Svake godine na godišnjicu Grahovarove mučeničke smrti održavaju se u Sisku mise zadušnice i u centralnoj župi Sv. Križa i u župnoj crkvi Svete Marije. Zauzetošću župnika Ivana Kovačića, u toj se župnoj crkvi služi koncelebrirana misa, u kojoj sudjeluju svi svećenici sisačkog dekanata, a često i neki izvana, kao što je na primjer 1995. misno slavlje predvodio biskup Culej.

Prilikom tih okupljanja na obljetnice Tončijeve mučeničke smrti, dolaze nam u pamet i ovakva razmišljanja i zaključci:

- Dolaskom Grahovara u Sisak, iako ga župljani nisu još poznavali, crkva je bila daleko punija nego prije njegova dolaska. Znači da je od prvoga dana iz njega zračila neka posebna dobrota i privlačnost.
- Nakon njegove mučeničke smrti, po onoj izreci "Krv mučenikâ sjeme je kršćana", vjerni je narod u tolikom broju dolazio na nedjeljne mise, da su se mise morale održavati vani pred crkvom.
- Sve crkve u okolici Siska, koje nisu bile okupirane ali su bile na dometu četničkih topova, bile su pogođene (Šišinec, Farkašić, Mala Gorica, Sv. Križ u Sisku, Komarevo, Lonja i Sunja). Jedino crkva Svete Marije, koja je i te kako bila izložena četničkim topovima, nije pogođena. A granate su padale svuda okolo u blizini.

Ako vjerujemo da izvan ovoga zemaljskoga života postoji i drugi život, u koji se preselio naš dragi Tonči, onda takva naša razmišljanja i zaključci nisu bez razloga. Tonči i dalje prati svoju župu za koju je živio i za koju je svoju krv prolio.

Dina FRANIN

Jesen II

majci Veri Iveši

Skupljala si crveno-žuto lišće
za staklo ispod dizajniranih smeđih stolova
u prizemnom manjem stanu
ukrašenom tvojim snima.

A sada ti isto crveno-žuto lišće
prekriva lice i ruke.

Smrt je zaledila
tvoje romantično dječje srce.
Nema na tvome grobu poljskoga cvijeća;
potočnice i zumbuli sada ne cvatu.

I ti si znala da će ti grob biti pust.

Stanislava ADAMIĆ

Opet igra

Opet se igram. Izmišljam stih
ponavljam, brišem
Ovo što pišem
nije cjelovito ja
Ja se s ranom titram
u riječ je zaodijevam
U plaču pjevam

I j o š nešto na dnu krije se i vreba...

O, nebo, jedino dostojno povjerenja
Nado zrenja!
Čekam pokleknuta
Osovljujem se onim što je samo Istini znano
svetošću uzvraćeno
U sudaru misli, želja,
prizora dnevne more
straha od susreta
zbunjena kolebam...

Kako da igram po tuđoj glazbi
što zaglušuje,
orgija, smrtno uspavljuje!
Sve psuje, kune
i kad salonski frazira
i bogohulno svetopisamsku riječ izvrće
Urla, planira
Jedna otužna nota ovaj čas zbiljski
ili iz sjećanja svira
Opet širi krugove nemira...

Sunce sada oslikava moj prozor
Ulični žamor ne oživljuje zidove...

Sanjivo poslijepodne
Ruka umorna. Oči bole
kazaljka sata pokazuje 3
Svetopisamski broj
(slučajno sretan u mojoj horoskopskoj prognozi)
Nije utješno...

Tomo VEREŠ

Sartreova zagonetna nada

Francuski egzistencijalistički mislilac i književnik Jean-Paul Sartre (1905-1980) nedvojbeno je najradikalniji ateistički filozof suvremene filozofije koji je svojom svestrano angažiranom mišlju najviše utjecao na teorijske i praktične stavove mlađe i srednje generacije svoga vremena. Istina, mnogi francuski pisci XX. stoljeća bili su ujedno i angažirani književnici koji su težili za izmjenom postojećega svijeta. Tako je, primjerice, André Malraux postao ministar, čovjek političkoga života, ali je u krajnjoj liniji ipak ostao bitno pisac, osamljen estetičar, istraživač mitova. François Mauriac bio je katolički angažirani pisac i po svome svjetonazoru i u političkim događajima, ali je u svjetskoj književnosti ostao poznat prvenstveno kao izvrstan romanopisac koji je kao takav dobio i Nobelovu nagradu. Louis Aragon je bio komunist-marksist, ali nije bio ni učitelj ni vođa revolucionarne mladeži. Sartre je bio glavni ideolog i vođa suvremene prevratničke generacije.

Rekli smo da je Sartre bio najradikalniji ateistički mislilac suvremenoga svijeta. To ne znači samo da je najodlučnije nijekao postojanje Boga, nego da je svekoliki svoj egzistencijalistički svjetonazor definirao kao "napor da se izvuku sve konsekvencije jednog koherentnog ateističkog stajališta."[1] A prva konsekvencija toga stajališta jest temeljno načelo Sartreova egzistencijalizma da neodređeno postojanje (egzistencija) prethodi određenoj biti (esenciji): "Ateistički egzistencijalizam, koji ja zastupam, (...) izjavljuje da, ako bog ne postoji, ima bar jedno biće u kojeg egzistencija prethodi esenciji, jedno biće koje se može definirati bilo kakvim pojmom i da to biće jest čovjek (...). Što ovdje znači da egzistencija prethodi esenciji? To znači da čovjek najprije egzistira, da sebe susreće, iskrsava u svijetu i da zatim sebe definira. Ako se čovjek, kakvog ga poima egzistencijalist, ne može definirati, to je zato što on najprije nije ništa. On će tek poslije biti, i bit će takav kakvim će sebe učiniti. Tako nema ljudske prirode, jer nema boga da je pojmi."[2]

Iz toga je vidljivo da Sartreov ateistički egzistencijalizam - koji je također svojevrstan ontološki i aksiološki nihilizam - čovjekovom vrhovnom vrednotom smatra ničim uvjetovanu apsolutnu stvaralačku slobodu. Drugim riječima, nema ničega što bi čovjeku bilo unaprijed dano ili što bi ga usmjeravalo prema nekoj vanjskoj i od njega višoj svrsi: ni prema dobru, ni prema istini, ni prema drugim ljudima, ni prema Bogu. Čovjekova jedina svrha jest ostvarenje svojih neodređenih i beskonačno otvorenih potencijala, to jest biti uzrok samoga sebe (causa sui),

1 Jean-Paul Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam.* Preveo i pogovor napisao Dr Vanja Sutlić, "Veselin Masleša", Sarajevo 1964, str. 43.

2 Isto, str. 10.

odnosno Bog. Budući da su mu na tome putu suparnici drugi ljudi, iz toga slijedi da su drugi ljudi za nj pakao: "Pakao su Drugi", izjavljuje Sartreov glavni junak u drami *Iza zatvorenih vrata.*[3] Štoviše, Sartre je dosljedno toj tezi pokušavao opravdati i terorizam, ukoliko on "ubija radi slobode".

Po sebi je razumljivo da je francuski filozof bio i te kako svjestan da je takav svijet potpuno apsurdan, u kojemu za čovjeka nema ni tračka nade. Za nj je svijet opak, život je ispunjen tjeskobom i mučninom, bolešću i smrću. Sve je dakle apsurdno: "Apsurdno je što smo se rodili, apsurdno je što umiremo", kaže sažeto u svome glavnom djelu *Bitak i ništavilo.* To je krajnja konsekvencija njegova ateističkog egzistencijalizma.

* * *

Međutim, u "koherentnom" ateizmu koji je Sartre tako sustavno izgrađivao u filozofskim i književnim djelima, počele su se javljati pukotine već u autobiografskom djelu *Riječi* (1963) u kojemu razglaba tezu kako je teško postati ateist (!), da bi potkraj svoga života počeo otvoreno govoriti o nadi u budući život. Koliko znam, o tome se kod nas nije pisalo. Stoga ću se u ovome kratkom napisu ograničiti na ono što je bitno u toj Sartreovoj filozofskoj prekretnici.

U pariškom tjedniku *Nouvel Observateur,* u jubilarnom 800. broju od 10. ožujka 1980. objavljen je prvi dio intervjua sa 75-godišnjim Sartreom koji je tada već bio slijep. (Drugi i treći dio objelodanjeni su 17. i 24. ožujka.) Intervju je vodio njegov tajnik, mladi filozof i jedan od glavnih pokretača studentske revolucije 1968. godine Benny Lévy. Intervju je tekao u prijateljskom, da ne kažem u pajdaškom tonu.

Lévy razgovor započinje konstatacijom da Sartre u posljednje vrijeme često postavlja sebi pitanje o nadi i beznađu, dok se na tu temu u svojim glavnim djelima uopće nije osvrtao ili ju je tek tu i tamo ovlaš okrznuo. Pariški filozof na to odgovara: "Svakako, nisam govorio o toj temi onako kako to sada činim. Ja sam se naime u sebi uvijek bavio mišlju da svaki čovjek živi zapravo u nekoj nadi. Nada je sastavni dio čovjeka. Ljudski je čin transcendentan, jer iz sadašnjosti uvijek teži nekoj budućoj stvarnosti."

"Da", uzvraća Lévy. "Ti si doduše uvijek govorio da ljudski čin uvijek cilja na neku buduću stvarnost, ali si odmah dodao da je taj čin *uzaludan.* Nada se nužno vara. Svakoga čovjeka očekuje poraz."

"Ne, nisam baš točno to rekao", odgovara Sartre. "Ti pretjeruješ. Tvrdio sam samo to da ljudi nikada ne dostižu zbiljski ono što traže i da stoga uvijek slijedi poraz (...)."

3 Usp. Jean-Paul Sartre, *Izabrana dela,* knj. 5. Prevela Dragana Cvetković, Nolit, Beograd 1981, str. 87.

Lévy nastavlja: "Ali u *Bitku i ništavilu* si tvrdio da čovjek postavlja pred sebe razne ciljeve. No u biti on čezne samo za jednim ciljem, naime za tim da postane Bogom, koga si nazvao uzrokom samoga sebe. A to naravno svršava porazom."

"Da," odgovara Sartre, "ovu misao o porazu uopće nisam napustio, koliko god se ona protivila misli o nadi. Ne zaboravimo da u doba *Bitka i ništavila* ja nisam govorio o nadi. Misao o vrijednosti nade samo se polako i mnogo kasnije probudila u meni (...)." Sartre zatim priznaje da je misao o beznađu prihvatio pod utjecajem Kierkegaarda kao što je misao o tjeskobi preuzeo od Heideggera. No on sâm nije nikada bio u beznađu, niti je ikada živio u tjeskobi. "Za mene je mnogo važnija misao o porazu (...) Svaki čovjek u svakom trenutku ima jedan cilj koji nadilazi ciljeve svakidašnjega života, npr. političkoga, odgojnoga, teorijskoga ili praktičnoga, i ja taj cilj, ako hoćeš, nazivam transcendentnim ili apsolutnim te praktični ciljevi imaju smisla samo u vezi s njim (...) Ovdje dolazim u protuslovlje iz kojega se još nisam uspio osloboditi (...) Spoznaja poraza nema više u meni odlučujuću snagu. Mnogo je jača u meni nada u tom smislu da je veza između čovjeka i njegova životnoga cilja neraskidiva. Čak i onda ako mu ne uspijeva postići cilj. Sada ovo uvjerenje najdublje određuje moje misli (...) Smatram da osim prvoga modaliteta ozbiljnoga duhovnoga stava ima, ako hoćeš, i jedan drugi modalitet. To je moralni modalitet. A taj moralni modalitet uključuje odluku da bar na toj razini prestanemo smatrati postojanje ciljem i da ne želimo više biti Bog, causa sui. Moramo tražiti nešto drugo (...) - razglaba Sartre.

Ovdje je intervju skrenuo na politička pitanja kao i tijekom kasnijega razgovora, jer su ona za francuskoga filozofa nezaobilazna, ali su se sugovornici uskoro opet vratili na temu koja je Lévyja zanimala. "Gledaj," nastavlja Sartre, "moje djelo je jedan poraz. Ja nisam rekao sve što sam htio kazati i nisam to kazao onako kako sam htio reći. Ponekad me je to u životu duboko bolilo, a ponekad nisam spoznao svoje zablude (...) Budućnost će zacijelo opovrgnuti mnoge moje tvrdnje, nadam se da će neke ostati valjane (...) U svakom slučaju, u Povijesti postoji jedan lagani razvoj u osvješćivanju jednoga čovjeka po drugome. Na kraju svako djelo prošlosti dolazi na svoje mjesto, dobiva svoju vrijednost. Primjerice, i ono što sam ja napisao. To daje stanovitu besmrtnost svakom našem prošlom i budućem djelu. Drugim riječima, moramo vjerovati u napredak. Možda je ovo jedna od mojih posljednjih naivnosti (...).

Bitna je moralnost u međusobnim odnosima s drugima. Pod moralnošću razumijevam da svaka ljudska svijest ima jednu dimenziju koju ja nisam proučavao u svojim filozofskim djelima[4] i koju je kao takvu mali broj ljudi proučavao, a to je dimenzija obveze. Pod tim razumijevam da se u svakome trenutku kada sam svjestan nečega i kada nešto činim u meni budi neki poziv koji me upućuje preko ove stvarnosti te namjeravani čin obilježava stanovitom nutarnjom obvezom (...) U

4 Sartre misli ponajprije na obećani i neostvareni moralni nastavak svoga djela *Bitak i ništavilo*.

Bitku i ništavilu u teoriji o ljudskom zajedništvu pojedinca sam ostavio previše neovisnim (...) Nisam odredio ono što danas pokušavam pobliže definirati: ovisnost svakoga pojedinca o drugome pojedincu (...) Prvobitan je odnos čovjeka prema čovjeku (...) Napustio sam *Kritiku dijalektičkog uma* te drugi svezak poglavito nisam napisao zato, jer čini se da to pitanje još nije sazrelo u meni (...) Moram priznati da radikalnost vodi u slijepu ulicu (...) Nasilje nas ne vodi ni jedan korak naprijed i bliže pravoj čovječnosti (...) Da kažem istinu, ja ne vidim pravu vezu između nasilja i bratstva (...)" Iz toga vidimo da Sartre svoj prvotni centralni pojam slobode ne shvaća više anarhističko-individualistički, nego kao vrednotu ovisnu o drugima. Stoga je bitno promijenio svoj stav i prema marksizmu. Dok je u *Kritici dijalektičkog uma* (1960) s velikim priznanjem pisao o Marxovu djelu (iako je sintagmu "dijalektički materijalizam" već vrlo rano odbacio kao protuslovnu), sada izjavljuje da je Marxova teorija o duhovnim vrednotama kao nadgradnji ljudskoga života potpuno pogrešna.

Iznesimo na kraju jedan potresan ulomak iz posljednjega dijela Sartreova intervjua: "Beznađe me napastuje kada pomišljam na treći svjetski rat, koji bi mogao jednoga dana izbiti, i na golemu bijedu koja prekriva naš planet. Ne mogu se osloboditi misli da postoje samo mali parcijalni ciljevi i da se mi samo za njihovo ostvarenje borimo. Čovjek pravi male revolucije, ali nema ljudskoga cilja, nema ničega što bi čovjeka doista interesiralo, nema ničega, samo zbrke. Stvari se mogu ovako zamisliti. To nas neprestano napastuje, osobito kada ostarimo i znamo razmišljati. To je tako, za pet godina ću ionako umrijeti ili najviše za deset godina, ali lako se može dogoditi da mi preostaje samo pet godina. Svijet je ružan i beznadan. To je smireno beznađe jednoga staroga čovjeka koji će umrijeti u ovome svijetu. Ja se ipak opirem i znam da ću umrijeti u nadi. Ali tu nadu treba utemeljiti (...)"

Nemirni i nerijetko protuslovni francuski filozof-pisac Jean-Paul Sartre na kraju života je, dakle, hrabro i odlučno stavio u pitanje svoju prošlost te odbacio svoja pogrešna uvjerenja, čak i ona temeljna. Kao strastven tražitelj išao je putovima ljudske slobode između istine i zablude. Stoga nije slučajno da ga je vatikanski poluslužbeni list *Osservatore Romano* u povodu smrti nazvao jednom od najistaknutijih i najprotuslovnijih osoba našega doba, "učiteljem neizvjesnosti i poraza", ali i nade koja je vrlo teška krepost.

Radovan TOLJANIĆ

Utjeha

Sjedimo za istim stolom,
uz bijeli prozor,
u kući jednakoj kao i prošlih ljeta.
Kroz širom otvorena okna
u sobu ulaze oblaci
i kiša moči naše misli,
sol sjećanja,
zavjetne molitve. . .

Priče o ljubavi miruju
na opustjeloj postelji.
Majčin jastuk
-davno poravnat-
pamti nemoć,
strah.

U obećano predvečerje
kad utihne svečanost riječi
i blagi romor kapi
slušamo korake koji ne odlaze:
Mokrom ulicom prolazi anđeo. . .

Radovan TOLJANIĆ

Kad kuća ostane sama

Kuća ostaje sama:
Zatvaraju se prozori,
zaključaju vrata.
Oleandri mirisni ožednе,
uvenu.
Kad se prospe kiša
cvijeće je tek uspomena.

Ogledala se zamute,
potamne.
Sive mrlje vlage
niču po staklima
i zidu.
Nikog nema da otvori
prašnjave ormare.

Pokriva nas mramorno nebo,
u kosama
ugnijezdi se jugo,
a kuća ostaje sama.

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Ponad grada

Dok kročim prema zapadu
Strossmayerovim šetalištem,
blistavi Venerini kraci
bdiju nad zagrebačkim odmaralištem.

Plavičasti sjaj nebeske ljepotice,
prožimajući me svježinom,
privlači me k sebi, i, možda,
nehotice,
miluje nježno moje lice.

Tako svake noći
Venera i ja
stražarimo nad Zagrebom
dok Sunce ne zasja.

Ljiljana MOKROVIĆ

U spomen Baltazaru Adamu Krčeliću o 220. obljetnici smrti

Baltazar Adam Krčelić (1715-1778) bio je kanonik, povjesničar, književnik i veliki dobročinitelj hrvatskoga naroda. Rodio se 5. veljače 1715. u Šenkovcu kraj Sutle, nadomak Zagreba, od plemenitih roditelja Nikole Krčelića i supruge mu Judite rođene Darić. Nakon bogata i sebedarna života, ispunjena poniženjima i nepravdama, umro je u Zagrebu noću 28/29. ožujka 1778. Budući da je nakon smrti često bio prešućivan i osporavan, a rijetko kad spomenut i u novije vrijeme sve do danas, držimo da je i ova, upravo minula 220. obljetnica njegove smrti dostojan povod da se prisjetimo onoga koji je svojom golemom erudicijom i gorljivim sakupljačkim marom utemeljio današnju Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu.

Nakon djetinjstva provedena u kuriji svoje majke na šenkovečkom brežuljku Vrbovčaku, ovaj nadareni prvorođenac ugledne ali skromne plemićke obitelji odlazi na školovanje u Zagreb. Ondje stanuje na Harmici kod svoje bake i pohađa čuvenu isusovačku gimnaziju na Griču.

Potom odlazi na studij teologije, filozofije i prava u Bologni i Beč. Ta dva europska središta bila su itekako važna za razvoj mlada i ambiciozna hrvatskoga intelektualca kao što je bio Krčelić: Bologna dugom sveučilišnom tradicijom još od srednjega vijeka kad su se ondje počeli školovati mnogi značajni Hrvati, a Beč kao prijestolnica Habsburške monarhije čiji je sastavni dio i Hrvatska 18. stoljeća. U svom kasnijem životu, kao osoba poznata vodećim bečkim krugovima, Krčelić će unutar svog političkog djelovanja nastojati i oko modernizacije Monarhije i rješavanja važnih političkih pitanja onodobne Hrvatske.

Godine 1738. vraća se u Zagreb s doktoratom teologije i filozofije, a zatim, po dekretu biskupa Branjuga, djeluje kao župnik u Selima kraj Siska, gdje je od male i siromašne župe stvorio veliku i naprednu. Služeći nesebično u kraju zapuštenu nakon iscrpljujućih ratova s Turcima i zdušno se boreći protiv praznovjerja, predrasuda i zaostalosti, uspio je okupiti i obrazovati narod, učiniti puno za povijest župe te stvoriti prikladno ozračje i gospodarsku bazu za jedan od najblistavijih pothvata u izgradnji sakralne arhitekture u sjevernoj Hrvatskoj. To je izgradnja velebne župne crkve svete Marije Magdalene, primjera dvorskog marija-terezijanskoga rokokoa (djelo druge generacije baroknih graditelja koji su gradili carski Beč), a ostvarena po njegovu nasljedniku, kanoniku Matiji Šanteku Remetinečkom.

Godine 1747. postaje kanonikom zagrebačkog Kaptola. Tada je stanovao u lijepoj zidanoj kuriji na Kaptolu br. 15, sagrađenoj među prvima neposredno nakon

Josephus Jacobi:
Portret Baltazara Adama Krčelića (1715-1778), Beč, 1749.
Original ovog portreta danas se nalazi na počasnom mjestu, u sobi ravnatelja novoizgrađene Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

požara grada 1674, na sjevernom kaptolskom zidu, odnosno Prišlinovoj kuli koja je nekoć stajala u vrtu te kurije, a danas služi glumačkoj skupini "Histrioni".

Kao kanonik ubrzo odlazi u Beč, na funkciju rektora Hrvatskog kolegija, gdje se brine o obrazovanju najtalentiranijih hrvatskih studenata. Veoma obljubljen od studentske mladeži kojoj je istovremeno i autoritet i prijatelj, Krčelić se, kao izvanredno obrazovan čovjek i zaljubljenik u svaku vrstu znanja, neprestano zalagao za napredak gdje god je mogao. Inspirirajući se na najboljim zasadama europskoga prosvjetiteljstva, borio se za aktivniju ulogu biskupskoga klera u Katoličkoj crkvi, kao i za modernizaciju nastavnih programa. To znači da više nije bilo dovoljno prenositi znanje samo unutar uskih kategorija teologije i filozofije, već ga je valjalo proširiti i na druga životno važna područja, tj. "na nauku o državi, politici, vojničkim i gospodarskim prilikama i uopće o javnom pravu", zatim na povijest, književnost, medicinu, higijenu i - stalan napor za omogućavanje učenja iz knjiga svima koji to žele.

Osim što je uživao velik ugled među hrvatskim, mađarskim, austrijskim i talijanskim povjesničarima, za hrvatsku je kulturnu i znanstvenu baštinu važan još iz dva aspekta. Prvo, služeći se različitim relevantnim i sebi dostupnim izvorima još od rimskih antičkih povjesničara naovamo, obradio je mnoga dotad nepoznata i nesistematizirana područja i etape hrvatske povijesti. Drugo, pišući ta djela na latinskom, stvorio je nezaobilaznu riznicu hrvatske latinističke historiografije, u kojoj bi se možda mogao uspoređivati jedino s posljednjim hrvatskim polihistorom Pavlom Ritterom Vitezovićem s kraja 17. i početka 18. stoljeća. Ta činjenica tim je dragocjenija što su Hrvati drugi narod u svijetu po opsegu napisanih djela na latinskom (osobito na području povijesti, gdje sačuvana građa na latinskom postoji od kraja 13. stoljeća sve do 1848.), a Hrvatski sabor jedan od najstarijih parlamenata u svijetu.

Tri su veoma važna Krčelićeva djela na latinskom. Prvo je "Historiarum Cathedralis ecclesiae Zagrabiensis, partis primae, tomus I (...)", Zagreb, 1769. To je iscrpno djelo o povijesti zagrebačke katedrale od osnutka zagrebačke biskupije 1094. pa do 18. stoljeća, no u njemu je ujedno prikazana i cjelokupna povijest hrvatskoga kraljevstva. Pretisak tog izdanja, kao i njegov prijevod na hrvatski pod naslovom "Povijest stolne crkve zagrebačke" objavio je 1994. Hrvatski institut za povijest u Zagrebu, i to povodom obilježavanja 900. godišnjice zagrebačke biskupije. Budući da je uz tu proslavu bio vezan i dolazak Svetog Oca Ivana Pavla II. u Zagreb i Hrvatsku, jedan mu je luksuzni primjerak tog reprinta uručen kao dar zahvalnosti hrvatskog naroda.

Drugo djelo su "Annuae sive historia 1748-1767". To je najzanimljivije Krčelićevo djelo i jedno od najzanimljivijih djela naših pisaca 18. stoljeća uopće. Zahvaljujući obilju sitnih, ali zato ne i manje važnih detalja iz tadašnjeg javnog i privatnog života, zabilježenih perom pisca-suvremenika, primjer je memoara koji će kao žanr još zadugo biti rijetkost u hrvatskoj književnosti. U njemu je s pomnom

minucioznošću opisana politička, socijalna i kulturna slika Hrvatske za vladavine Marije Terezije, i to je jedan od najvažnijih izvora za razumijevanje i tumačenje mnogih tadašnjih političkih pitanja. Osim svakidašnjih navika, ali i svakojakih loših novotarija, s jetkom je britkošću opisivao sablazni i nemoral svake vrste. Mnogi su povijesni podaci iz Krčelićevih "Annuaea" kasnije poslužili kao građa za romane pisaca iz 19. stoljeća, npr. "Diogenes" Augusta Šenoe i "Pretorijanca" Josipa Eugena Tomića.

Treće djelo je "De regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae notitiae praeliminares" iz 1770. U tom se, još neprevedenu povijesnom spisu o Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, Krčelić nadovezao na svog prethodnika Pavla Rittera Vitezovića, dokazujući povijesno pravo hrvatsko-ugarske krune na sve zemlje koje Vitezović naziva hrvatskima, osobito na naše krajeve koji su bili pod vlašću Venecije.

Na talijanskom je nastao njegov stihovani "Compendio in rime Della Vita, e di alcuni Miracoli DI S. LADISLAO Re d' UNGERIA", Bologna, 1738, a to je djelo posvećeno svetom Ladislavu kralju ugarskome, koji je 1094. osnovao zagrebačku biskupiju.

Krčelić je značajan i kao pisac na hrvatskom jeziku, i to na kajkavskom narječju. Još kao mlad župnik u Selima kraj Siska preveo je čuvenu "Filoteu" ili "Raspravu o pobožnom životu" Franje Saleškog, velikog sveca i biskupa Ženeve iz 17. stoljeća koji je svojim propovijedima obraćao tisuće kalvina na katoličku vjeru. Napisao je (god. 1747) "Život blaženog Augustina Kažotića", velikog i zaslužnog zagrebačkog biskupa iz 14. stoljeća, inače dominikanca iz Trogira, i još neka druga djela kršćanskog nadahnuća.

Kao jedan od vodećih hrvatskih intelektualaca 18. stoljeća, Krčelić se čitava života bavio knjigom: bilo kao pisac, bilo kao izdavač, koji mnogo puta uz velike materijalne žrtve sam snosi troškove tiskanja. Također, svjestan potrebitosti i vrijednosti knjiga korisna i birana sadržaja, no često i vrlo skupih, kao njihov ljubitelj i sakupljač rado se odriče i zadnjeg novčića kako bi ih kupio i potom čitao u svojoj biblioteci.

Ogorčen nemogućnošću korištenja literature u kanoničkoj kaptolskoj knjižnici koja je njemu zauvijek ostala samo čvrsto zaključana tamnica knjiga obavijena velom tajne, godine 1877. svoju dragocjenu knjižnicu od 757 svezaka knjiga i pedesetak netiskanih svojih rukopisa i djelâ drugih autora poklanja novoosnovanoj knjižnici kraljevske Akademije znanosti u Zagrebu, iz koje je nastala današnja Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Tu njegovu gestu, kao znak posebna zauzimanja za "slavu Božju, opće dobro i podignuće nauka", s velikom je naklonošću pohvalila carica Marija Terezija, poslavši mu dragocjen prsten.

Kao čovjek koji je od svih svojih suvremenika, u relativno kratku vremenu (za četrdeset godina života) skupio najviše knjiga i stvorio knjižnicu koja je i po

svom sadržaju bila najvrednija, zaslužuje da ga se uvrsti među najveće dobrotvore hrvatskog naroda. Iako se njegova želja ispunila znatno kasnije, taj veliki Krčelićev dar bio je namijenjen za javnu upotrebu svima koji se žele obrazovati. Kasnije obogaćen donacijama privatnih knjižnica drugih velikaša i uglednika (npr. grofice Patačić, biskupa Vrhovca i dr.) zametak je današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Danas se Hrvati s pravom ponose tim veličanstvenim hramom znanja i simbolom svekolike hrvatske uljudbe. No, koliko znaju o njegovu utemeljitelju i svim ostalim svojim duhovnim i kulturnim velikanima koji su se kroz čitavu povijest ugrađivali u našu zajedničku hrvatsku baštinu? Zato, neka i ovaj mali prilog bude doprinos nastojanju da uvijek ostanemo u dosluhu sa svojim korijenima.

Marija POGORILIĆ

Stari pensiri

Dokle je vani bura švikala
mati je rano ustala
kako bi nan voganj pruntala
i ča god za ručenje nan dala.

Kako sleženi tiči smo se digli
na banak puli gnjište bimo se stisli
čekali škudelu črnega kafela
kako i svako jutro bija je ud škandela.

S kafelon je bila i kora stareg kruha
ponekad i brštulana juha
nismo se bunili, smo znali,
mižerija je, svega nan fali.

Hiža razlupana okna razbijena
prez škur, stakla hartunon pukrijena
na puodu škulja do škulje
okolo gnjišta se suše naše kašulje.

Na črnih trpijah još črniji lunac
danas se kuha u njemu slanac
čera je u njemu bila turkinja
a sutra, ki zna, forši kapuzina.

Dok je mati glavu razbijala
ča bi nan sutra za ubući pruntala
već je došla noć škura
ma nismo znali ka je vura.

Žveljarin nismo imali
našen susedu smo ga dali
njemu je putribniji bija
u Rovinj je na delo hudija.

Za vičeru na stolu supa palente i
pirun zelja
ma stešo je hiža bila puna veselja
do kasno u noć smo puli čoru sidili
i svi skupa kuntento Boga molili.

Malkica DUGEČ

Troskoci stihovima

Rasplelo je sunce
Pletenice zlatne
More žita snujuć.

Bol se krikom ote
Nenavikla letu
Mrijet će od ljepote. . .

Noć se maglom zakrabulji
Tek što mirom počne.
Mrtvi dani bivaju sve dulji.

Srkom kave u svitanje
Razigra se tijelo:
Što bje crno - zasvjetluca bijelo!

Razrogačene oči djeteta
Pred raspelom,
A nigdje dodira utjehe. . .

Suzama radosnicama
Hrvatska naplati ljubav.
Sinovi goloruki bdiju.

Modrina zatitrala
Pred Oltarom Domovine.
Od buktinja ljubavi vijenci sagorjeli.

Hrvatski haiku

Obračun bola
Sred neprostrta stola
Pomutio vid.

Nebeske boje
Opasale krugove.
U snu: nedodir.

Opaši moj dan
Snom i dobrotom žića.
I vrati mi se.

Čovjek umire.
Tragovima idemo.
Neutješeni.

Kap po kap
Slijeva se dugin slap
U oči modre.

Kamo nesta on
Koji me bodrio sam
A nije umro?

Crvene perle straha
Nenanizane.
Godine prođu časom!

Drago MARŠIĆ

Daleko duboko

Dokle daleko
moja šutnja ode

Zjenu oka probode

Gospode
čir prsnuo gnojni

Duboko u vode
Gospode
moja šutnja ode

Jutro
pseto ljuto
lavežom me prenu

Mravinjak u zjenu
zasadili mravi

Mato MARČINKO

Hrvatski romar Jakov Ivaštinović

Srednjovjekovnim hodočasnicima cilj je bio Rim, Roma. Zato ih zovu i romarima. Ono što je romarima bio Rim, Jakovu Ivaštinoviću bila je Hrvatska. Tom svojom i našom Hrvatskom hodočastio je on čitav život. Uzduž i poprijeko i ušir. U dubinu i visinu. Hrvatska je za njega i Kotor i Subotica i Bosna i Hercegovina. Volio je njezinu prošlost, patio zbog njezine mukotrpne sadašnjosti, molio se za njezinu bolju budućnost.

Ivaštinovićevi putopisni zapisi tek su postumno objavljeni u knjizi *Hrvatskom uzduž i poprijeko* (Vinkovci 1997.). Naslov knjige najzgusnutije izrazuje i njezin sadržaj i njezin duh. Na Ivaštinovića se u punoj mjeri može primijeniti izričaj pjesnika Drage Ivaniševića: "I kud god idem sa mnom je Hrvatska!" Uistinu, kud god je Ivaštinović išao s njime je išla Hrvatska i on s njom. Hrvatska je bila i uzrok i razlog njegova romarenja.

"Kad god idem na put", veli Ivaštinović, "pripremim se da znam što ću reći i tražiti da vidim. Bez tog podsjetnika slabo bih bio obaviješten." Nu ova njegova putopisna knjiga ipak nije, kako u predgovoru i reče pokojni Juraj Lončarević, "turistički vodič nego literatura koja živi punim životom na hrvatskom tlu". Evo kako on, govoreći o Varaždinu, spaja obavijesno s literarnim: "Sjedili smo i nostalgično povezivali tradiciju sa svojim viđenjima, te alegorijsko kruženje oko činjenica s mitskom slikom baštine. Nismo ni znali ni htjeli izaći iz svoje obojenosti, iz svjetlosti starog i novog Varaždina. Živjeli smo u onome do čega nam je stalo na području varaždinske materije i varaždinskog duha, svoje ljudske opredijeljenosti i radoznalosti. Varaždinski Stari grad je najslavnija varaždinska građevina, kulturno dobro prvoga reda, biser prošlosti i sadašnjosti; vrijedan spomenik tvrđavne arhitekture u sjevernoj Hrvatskoj. Pogledali smo groblje, taj šutljivi, osamljeni i sačuvani beskraj smrti, njegovu hladnu misaonost i tišinu."

U knjizi ćemo naći brojne hrvatske književnike i umjetnike (kipare, slikare) te znanstvenike i jezikoslovce. Jagodu Truhelku, "osječkog Šenou" i prethodnicu Ivane Brlić-Mažuranić. Julija Benešića, "važnoga zbog svoje putopisne proze *Jedan dan u Osijeku* i pjesme *Osijek*". Matiju Petra Katančića, pisca djela *Knjiga o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonu estetike*. Nobelovce Lavoslava Ružičku i Vladimira Preloga. Književnika i "zadarskog Slavonca" Slavka Mikolčevića. Miljenka Stančića, čija je "slikarska popularnost i slava počela rasti poslije karikature nadbiskupa Stepinca" objavljene dok je Stepinac bio u zatvoru. Slikara Ladislava Kralja Međimurca, koji je "u mnoge svoje slike unio međimursku dušu". Dobroga pjesnika Ivu Sokača, bez otkrića čije knjige pjesama *Tebe srce išće* "ni sebe nećete otkriti". Zvonka Milkovića, "koji je na neki način pjesnik Varaždina". Lepoglavskoga

pavlina Ivana Belostenca, koji u svom latinsko-iliričkomu rječniku *Gazophylaciumu* "pokazuje, da kajkavsko-čakavsko-štokavski hrvatski jezik nema nikakve podaničke veze sa srpskim jezikom koji nam Srbi u ime jedinstva nameću". Književnika Marka Čovića, "koji je svoje kosti ostavio negdje u Americi, daleko od svoje voljene Subotice i Bačke. Vladimira Udatnya, "nadahnutoga i zanesenoga lirskoga slikara", "hrvatskoga i svjetskoga slikara". Jurja Lončarevića, "zaljubljenika u rodnu Mitrovicu i sve hrvatske ravnice". Ivu Balentovića, koji "za provincijalce živi u provinciji", "jedinoga pisca u ovom nesretnom vremenu, od 1945. godine do danas, koji je, pored svih poteškoća, izdavao svoj vlastiti časopis *Susreti*". Pjesnika Đuru Sudetu, "čija pripovijetka *Mor* me oduševila". Pjesnika Nikolu Šopa, zbog kojega (Ivaštinović) "pozdravlja Jajce" u kojemu je taj "glasoviti hrvatski pjesnik" rođen. Maru Švel, "sretnu i nesretnu hrvatsku književnicu" kojoj je "tada moćni čovjek, ali loš književnik, Jože H." oduzeo sva sredstva za život. Groficu Doru Pejačević, "prvu ženu kompozitora u Hrvatskoj". I tolike druge, poznate i manje poznate.

Pedesetih godina Ivaštinović je bio u Foči. Na obali Drine upoznao je jednoga starog čovjeka, koji mu se predstavio kao "muslimanski Hrvat". Ivaštinović mu u razgovoru reče: "Ovdje su četnici nemilice klali muslimanske Hrvate. O tome se šuti. Zašto?" Starac mu odgovori: "Da. Klali su. Ne znam zašto. Nikome ništa nismo učinili. A to što smo Hrvati ne bi smio biti grijeh. Eno tamo, najviše na mostu su klali. Drina je tekla krvava, a ljudi su njome plivali kao balvani. Narod se i danas boji noću prelaziti preko mosta. Boji se, da ga ne dočeka neki duh ... U Foči su najviše klali. Koga su uhvatili, toga su i klali; bio muško ili žensko, dijete ili starac. Žene i djevojke su silovali, rezali im dojke, parali trbuhe, sjekli su ih noževima i sjekirama. Pljačkali su i palili kuće. Što je bilo, nije smjelo više biti."

U poglavlju naslovljenu *Mali pogled u Bosnu* Ivaštinović piše: "Iz našeg vinograda, na brijegu iznad sela Borovca, kao gimnazijalac gledao sam u daljini, preko Save, Bosnu. Tamo su bili brda i nepoznati svijet. Sve je bilo tako daleko, da je lako moglo otići u snove ... Unatoč svim razlikama smatrali smo da je to naš svijet, a najviše nas je osvajala njihova čestitost. Nisu bili pijanci, psovači i kradljivci ... Bosanci su u našem kraju bili osvježenje - i kao radnici, i kao doseljenici. Uvijek su bili na našoj (hrvatskoj) strani i s njima smo uvijek bili jači."

O dobu osmanskohrvatskom u Bosni Ivaštinović kaže: "Dominiraju smrt, strah, krv i borba za goli život. Muslimani i kršćani navaljuju jedni na druge, ohrabreni svojom vjerom. I tu se događalo ono što se događalo drugdje; isti se narod međusobno uništavao za interese stranaca u Beču i Carigradu." Bosanskim je muslimanima, veli Ivaštinović, "Zagreb bio ljubav, znanje, kultura, poštivanje i čežnja za jedinstvom".

U pogledu pravopisa Ivaštinović je na strani hrvatskoga preporoditelja Vjekoslava Babukića: "Taj naš čovjek je nasuprot Karadžićevom shvaćanju,

pomalo primitivnom: piši kao što govoriš, govorio: 'Piše se za oko, a govori za uho', što je mnogo mudrije."

Pišući o stradanjima Hrvata u Bosni, Ivaštinović kao da nas izvješćuje o jučerašnjim i današnjim događajima: "A i što bih novo vidio u Višegradu? Ništa. I tamo je crkva srušena (a na njezinu mjestu je hotel). Katolički Hrvati su pobijeni ili rastjerani. Sve je to gorko, kao i drugdje uz Drinu - i ne samo Drinu! Gdje si Ivo Andriću, da tu gorčinu opišeš! U ovom kraju, kroz koji sam prošao i kroz koji prolazim, sve do Višegrada, i dalje, poginulo je 1941. godine i za čitavog rata više Hrvata nego Srba na Kosovu 1389. godine. To je hrvatsko Kosovo. Da. Čitava Bosna je hrvatsko Kosovo. I više od toga. Jadna Bosna! Bosna za slavu i pamćenje! Tu treba graditi spomenike jer tu je golema hrvatska grobnica. Ako smo Hrvati, nemojmo to zaboraviti. Hrvatski neprijatelji, kao što su velikosrpski četnici, proglasit će da smo ustaše, separatisti, kontrarevolucionari i fašisti, ali upravo to je dokaz da smo u pravu. Uvijek se odatle bježalo. Sve više nestajemo s pradjedovskih ognjišta. Narod i crkva izumiru. Ovdje nas je sve manje. Smanjujemo se do iluzije ... Tu si bio dobar samo onda kad si mirno pustio da te kolju, da budeš izrod, izdajica svoga hrvatskog roda. Četnička politika je tu bila luđa od ludosti, ubojitija od smrti, stravičnija od istrebljenja Hrvata. I nikakvog znaka o tome. Ništa! Tišina! Do druge prilike. Da nije živih svjedoka, ničega ne bi bilo. U ime lude i sulude ideje o širenju srpskog pravoslavlja i šovinističkog četničkog srpstva, taj kraj je nemilosrdno čišćen od hrvatskog imena i osjećaja. Četnički cilj je bio: stvoriti slobodan četnički prostor i prolaz dalje na zapad, na more ... Velikosrpski četnici tu mogu prekrižiti historiju, ali je ne mogu izbrisati; mogu čitavom hrvatskom narodu podmetnuti laž, ali tu laž ne mogu pretvoriti u istinu. Zna se za njihove zločine. Jednom će se dignuti na noge sve četničke žrtve. I same će sebi sagraditi spomenike - najveće u Foči i Goraždu ... Kad se nešto dogodi jednom pravoslavcu u Bosni, a i onda kad se ništa ne dogodi, na noge se digne sva velikosrpska politika, na sva usta se galami kako su Srbi progonjeni; a kada izginu tisuće Hrvata, nikom ništa, svi šute, čak i Hrvati u Hrvatskoj. Dok Srbi izmišljaju svoje iseljenje, mi šutimo o svom istrebljenju. Što se treba još dogoditi, da otvorimo oči?"

Hrvatsku ne dave samo magle. U njoj sja i sunce, kojega "ima toliko, da bi ga mogao lopatom zgrtati". U njoj ima ljepote, opisane u hrvatskoj himni: "Od Zagreba do Varaždina putuje se zelenim i brežuljkastim krajem, kraj proplanaka i šumaraka, kraj crkvenih tornjeva i sela kao crvenih šeširića; kraj drveća koje umire od starosti. Tu su vidici krhki kao djevojke, a bregovi su prkosni kao dečki za ženidbu... Tu nećeš naići na rijeku ali ćeš naići na potok, guske i pure; na pure koje su ponos toga kraja. Naići ćeš i na vinograde po brežuljcima, i na kleti, a kad bi taj kraj posjetio u vrijeme kad se otače vino, ili u neko drugo veselo vrijeme, naišao bi i na pjesmu: Pijmo braćo vince, voda nek stoji, nek ju pije žaba koja u njoj spi."

Davne godine 1944. Julije Benešić je u "Viencu" objavio Ivaštinovićevu pripovijetku *Kruženje oko uspomene*. Od tada pa do smrti svoja književna i

kritičarska djela objavljuje u časopisima "Hrvatsko kolo", "Republika", "Krugovi", "15 dana", "Riječka revija", "Zadarska revija" i dr., a ponajviše u reviji "Marulić" i "Ognjištu". Nije dočekao, da mu ta djela budu ukoričena u vlastitim knjigama. Nije mi poznat ni jedan hrvatski pisac, koji je napisao toliko izvrsnih pripovijetki, pjesama, kritičkih članaka i drugih književnih ostvarbi, a da mu nisu htjeli objaviti niti jednu jedinu knjigu. Bio je poznat, a nepriznat.

S ovim se svijetom Jakov Jašo Ivaštinović oprostio sa smiješkom, ali srce mu je grizla gorčina. Nedugo nakon smrti objavljena mu je zbirka pjesama *Tragovi* (Vinkovci 1994.), a tri godine nakon toga putopisna knjiga *Hrvatskom uzduž i poprijeko* (Vinkovci 1997.). Kako reče književnik Ivo Balentović, o tim knjigama "nije izašao niti jedan prikaz, pa ni najmanja bilješka u bilo kojem od vodećih časopisa i dnevnih listova" ("Glas Istre" od 6. XI. 1998.). Oni koji ga prešućivahu za života, nastavljaju to i nakon njegove smrti.

Danica BARTULOVIĆ

Između neba i zemlje

Između neba i zemlje
ima nevidljivih divovskih planina
ima nemjerljivih dubina
ima staza
kojima se uspinju i silaze samo
svjetlost i tama

između neba i zemlje
ima tajni
u koje ne može uploviti misao
prostora kojima se ne mogu kretati
letjelice
kuda ni duše naše uzaći ne mogu
dok ne sađu anđeli
da nas njima ponesu

a jedra moja
neznani vjetar skreće
u tom smjeru

Nevenka STARČEVIĆ
-KAPETANOVIĆ

U najljepšem zagrebačkom perivoju

Četvrto maksimirsko jezero
opija me svojom tišinom.
Stoljetni hrastovi kitnjaci
prožimaju me svojim mirom.

Na zrcalnoj površini jezera:
jedriličarska regata,
to plovilačke vještine svoje
pokazuju patak i pata.

Na obali jezera
odmara se cijelo jato.
Tko će biti pobjednik?
Ni brige ih zato.

Priroda je radosna
što je živa.
Nadmetanja čovjekova uzrok su
što i on u tom ne uživa.

Šimun JURIŠIĆ

Sjećanja na splitsko kazalište - zašto sam pobjegao iz kazališta?

O splitskom kazalištu najmanje su pisali umjetnici koji su u njemu radili: glumci, redatelji, ravnatelji i dr. U ovom sastavku skupio sam sjećanja do kojih sam uspio doći. Molim druge da me dopune! Sjećanja na naš teatar iznio mi je u nekoliko pisama godine 1980. književnik i redatelj Kalman MESARIĆ (1900-1983), autor još uvijek izvođene komedije *Gospodsko dijete* i suradnik "Marulića". Mesarić piše:

"Na Vaše pitanje od kada i do kada sam djelovao u Splitu i kakve sam sve dužnosti i funkcije obnašao vrlo mi je lako odgovoriti. U Split sam upućen dekretom Ministarstva prosvjete kao direktor Drame krajem 1947. a pobjegao sam iz Splita pred svršetak kazališne sezone 1952. Na želju Prosvjetnog odbora grada Splita osnovao sam Dramski studij i predavao stručne predmete, dok su srednjoškolske predmete predavali profesori splitskih srednjih škola.

Sumnjam da biste ovim suhoparnim odgovorom bili zadovoljni, a osim toga Vi i tražite od mene da Vam iznesem i svoje dojmove.

Stavljate me na tešku kušnju, jer ću, pričajući Vam o svojim dojmovima, morati hoćeš-nećeš, oživljavati svoje mračne i tegobne uspomene, svoje doživljaje koji mi još nakon toliko godina pritišću dušu. Počnimo dakle kronološkim redom, a Vi - ako ne volite krimiće - zadovoljite se gore navedenim suhoparnim podacima.

Kao dugogodišnji redatelj Hrvatskog narodnog kazališta (HNK) u Zagrebu, postavljen sam dekretom Ministarstva prosvjete za direktora Drame Narodnog kazališta u Splitu s time da prije početka nove sezone nastupim na svoju novu dužnost. Usmeno mi je saopćeno, da će moj boravak u Splitu trajati samo jednu sezonu "dok sredim tamošnje prilike" i da mi je stan osiguran. Tanhofer odlazi u Beograd, a možda je već i otišao, pa ja mogu odmah useliti. A moj stan u mojoj kući ostat će do mog povratka pod zaštitom. Međutim nije se ispunilo ni jedno ni drugo.

Uputio sam se dakle 12. kolovoza 1947. sa ženom, 12-godišnjim nećakom i prtljagom za useljenje u stan, dakle malo obilnijom.

Neugodnosti su počele prije nego sam stupio na splitsko tlo. Dočekao nas je prijatelj i saopćio da naš stan još nije ispražnjen. Tanhofer još nije iselio jer se nada i želi ostati u Splitu. Prijatelj, koji nije imao veze s kazalištem, uzeo nas je k sebi na konak za dva-tri dana dok mu se ne vrate sustanari s godišnjeg odmora. Tako je kao uvod u moje splitsko djelovanje otpočelo lutanje i traženje podstanarskog smještaja od Zente do Meja, od Marjana do Solinske ceste, od nemila do nedraga, dok se najposlije nakon šest sedmica lutanja ipak nismo uselili u "naš" stan u Smodlakinoj ulici, i to u dvije prostrane sobe, ali - bez pokućstva. Kako to "bez pokućstva" to je

posebna tugaljiva priča, pa ćemo je preskočiti. Dvije brige tekle su sad paralelno: snalaženje glede pokućstva i režiranje *Tartuffea,* a uz to je trebalo i ansambl upotpunjavati. Krajem sezone je Split napustilo 17 glumaca.

Otvaranje kazališne sezone morao sam nekoliko puta odgađati. U pitanju je bio materijal za dekor. Glavni problem bilo je tutkalo. Drugovi zaduženi za tehničku opremu predstave smješkali su se i uživali kako se novi direktor Drame koprca. Nije mi preostalo drugo već da se s nezaboravnim i požrtvovnim Androm Marjanovićem nakon probe uputim od maranguna do maranguna i pokušam izmoljakati malo tutkala. Neki su dali nešto više, neki tek nešto, manje nego ništa, a neki opet doslovno ništa.

Najposlije je došao željno očekivani dan otvaranja nove sezone. Izašao sam pred zavjesu da pozdravim publiku i da ispričam sebe i kazalište zbog odugovlačenja. Iskreno sam iznio razloge i bio obdaren kiselim aplauzom. Za nekoliko dana nakon premijere bio sam pozvan pred tribunal društveno-političkih radnika. Oni isti koji su svojom indolencijom, a po svoj prilici i zluradošću, skrivili zakašnjelo otvaranje sezone optužili su me da sam kritizirao narodnu vlast i pokušao prebaciti svu krivnju na nju zbog zakašnjelog otvaranja sezone. Na sreću imao sam napisan svoj nastupni govor, pa kad su neki dobronamjerni drugovi s tog skupa usporedili moj nastupni govor s onim što su čuli kad sam ga čitao, argumenti su ipak nakon duljeg natezanja pobijedili. Bio sam doduše riješen optužbe, ali izvjesna sjenka je ipak ostala na meni.

Slijedila je još jedna optužba Agitpropa. Bilo je nabačeno, da sam režirajući Molièreovo djelo "skrenuo s linije". Ponavljalo se to nakon svake moje premijere. Uvijek iste izfabrirane optužbe i pokušaji da me izbace iz koncepta, a ja sam svaki put morao iznalaziti argumente kojima sam pobijao iskonstruirane optužbe. Po gdjekojeg zalutalog radnika, zalutalog u taj agitpropovski tribunal, imao sam uvijek na svojoj strani snagom zdravog razuma i čistog rasuđivanja, ali tužitelji, nakljukani frazama, nisu popuštali. Brzo sam otkrio tko su ti moji tužitelji, a kad sam utvrdio njihov identitet, nije bilo teško domisliti se njihovih tendencija. Ukratko, trebalo me srušiti ne birajući sredstva. A zašto? Jednostavno zato: "Sjaši Kurta, da uzjaši Murta."

Ja se za svoj položaj uistinu nisam borio, ali tu je bila u pitanju sama egzistencija i osobna sigurnost. Teške su to riječi, ali je njihov izazov bio još teži. A najteže je to što je čovjek u datim okolnostima bespomoćan. Te prve sezone nisam imao u kazalištu nikakvo zaleđe. Intendant je bio neki predratni vojni kapelnik. Dobar čovjek, ali zauzet jednom preokupacijom: da već samom svojom prisutnošću trajno izaziva direktora Opere, s kojim je imao neke nesređene račune još od prije rata. Zlurado se veselio da će za dišpet direktoru Opere imati nadgrobni natpis: "intendant Narodnog kazališta u Splitu u miru". Pretpostavljam da mu se ta vruća želja ispunila.

Svršetkom prve moje splitske sezone izvršene su značajne promjene u splitskom kazalištu: intendant bude penzioniran, a direktor Opere "za kaznu"

premješten u Zagreb. Bespomoćnom tajniku pronađena je neka druga zavjetrina. Nije smijenjen ortak smijenjenog direktora Opere, ekonom, ujedno neka tugaljiva vrst tehničkog šefa, a zaboravili su smijeniti i tajnika smijenjenog direktora Opere, pa je on ostao na terenu kao njegova produžena ruka. U vezi s aktivnošću šefa zbila se farsa - teško ju je prešutjeti:

Idući jednog jutra u kazalište svratio sam usput u Prosvjetni savjet Oblasnog odbora upravo u času kad su primali telefonsku vijest od Ministarstva prosvjete o novom postavljenju nekih članova uprave splitskog kazališta: intendant prof. Mato Vlahović iz Zadra, tajnik Ante Batistić iz Dubrovnika, direktor Opere Maks Mottl iz Rijeke, a direktor Drame ostaje Kalman Mesarić.

Ušavši u kazališnu zgradu zavirio sam po običaju u mračan parket da vidim da li mi spremaju improvizirani dekor za probu. Zavjesa na pozornici bila je još otvorena, kulise od sinoćnje predstave bile su još netaknute, dekorateri posjedali po praktikablima i spokojno puše. Nasred pozornice plast slame od sinoćnjeg Ere, a pred njim stoji šef tehnike i također puši. Nisu me vidjeli, ali su se trgli na moj povik: Zar opet pušite na pozornici? Čekate da se konačno zapali ova drvenjara? (Usput budi rečeno: i zapalila se i izgorjela nakon nekoliko godina!) Radnici su cigarete rutinski stavili u džepove, dok se šef s cigaretom i rukama na leđima primaknuo sasvim do plasta slame. Tako, tako, šefe, poviknuo sam. Zapalite najprije plast, za drugo je onda lako! - i otišao sam u svoju sobu. Kratko zatim razgalamio se šef po parketu, pa onda po atriju, tik uz moju sobu: Što on misli, taj furešt?! Zato jer je bio u Zagrebu on sebi dozvoljava da bude bezobrazan s radnim narodom! Pokazat ćemo mi njemu. Odbrojeni su mu dani... Glas mu se gubio prema pozornici. Mora da je, magarac, uhvatio kontakt s Oblasnim, jer nije prošlo deset minuta od one njegove galame u atriju kadli pokuca na moja vrata i uđe prisilno dobro raspoložen: Kladimo se, druže direktore, da Vi ostajete u Splitu. - Odgovorio sam: što da se kladim, kad ja to znam! - Ne znate vi to još, ne možete znati, ali ja vam kažem, da je tako. Kladimo se! - Kladio se nisam, ali sam otišao na probu, a tehnički šef i ekonom je pošao dalje, da kao dobro upućeni priča ljudima novost.

Ekipa nove uprave bila bi skladna da šef tehnike nije bio član uprave. Ali ovaj tehnički šef koji o tehnici teatra nije imao nimalo pojma, isključio je automatski sam sebe iz nove uprave, jer je njegov stav prema novoj ekipi bio od prvog časa izrazito opozicioni. Bez ikakve kamuflaže udružio se s produženom rukom premještenog direktora Opere, pa je svaki pokušaj harmoničnog upravljanja teatrom bio više-manje miniran.

Da antagonizam ne bude suviše naporan, pa tako bez pravog efekta, povukli su se neprijatelji u "ilegalnost". Ali krtice su neumorno radile, provodile svoje zadatke.

Slučaj u vezi s premijerom *Otoka mira* isto je tako drastičan kao i karakterističan, pa Vas molim za malo strpljenja. To je osobito problematična dramska kompozicija Petrova. I zagrebačka izvedba tog djela bila je isprepletena

problemima, ali ni nalik na one koje su podzemni faktori pleli oko mene. Bilo je to vrijeme kad se to djelo, bez obzira na scensko-literarnu kvalitetu, moralo prikazivati. Bio sam tako intenzivno okupiran spremanjem te predstave, da do mene nisu dopirala nikakva šaputanja po kuloarima kazališta.

Mladić, ona izvjesna produžena ruka, koji je imao zadatak da me konačno satre, već je - kako sam naknadno doznao - trijumfirao za vrijeme generalne probe i to krilaticom "M. je konačno kaputt!" S premijerom sam bio relativno zadovoljan. Sve je teklo normalno, pa sam stekao dojam, da je predstava kod publike uspjela. Međutim je sad, na moju sreću što nije prije, uslijedilo senzacionalno otkriće: Intendant prof. Vlahović je nakon predstave vrlo ešofiran doletio na pozornicu, zagrlio me i rekao: Ostali ste živi! Nisam razumio to njegovo oduševljenje dok mi nije detaljno ispričao što se spremalo i što se zbivalo u njegovoj loži.

Ukratko: "Produžena ruka" imala je već gotov članak za *Slobodnu Dalmaciju* u kojem je prikazana moja politička devijacija, tako očita u postavi *Otoka mira*. Trebalo je dočekati premijeru, pa onda raspaliti. Dogodilo se međutim da su u ložu uprave ušla na predstavu dvojica drugova članova Centralnog komiteta Hrvatske. Mladić je već ono nekoliko minuta prije početka predstave pravio pred njima štimung o katastrofalnoj predstavi. Nagovarao ih je, da bi bilo bolje kad uopće ne bi gledali tu bruku. Drugove je upravo ta propaganda još više zainteresirala i njima se predstava, ukratko, svidjela.

Iz čina u čin sve su se više oduševljavali i razgovarali kako je mnogo bolja od zagrebačke. Mladić se zajapureno uplitao u njihov razgovor, pobijao njihove dojmove i obećavao im tek pravu katastrofu u trećem činu. Nakon trećeg čina drugovi su čestitali intendantu, pitali za mene i molili ga, da mi izrazi njihove čestitke. Intendant je bio tako zbunjen i oduševljen njihovim izjavama da nije upamtio njihova imena, pa tako ni do dana današnjeg ne znam koji su to članovi Centralnog komiteta porazili tog mladića, a mene spasili od moralne egzekucije. Mladić je soptao, pratio ih do izlaza iz zgrade i nije prestao uvjeravati ih, da su u zabludi. Najposlije se jedan od njih okomio na njega: Ostavite nas. Dosta! Tad je tek mjehur njegove prepotencije prsnuo i splasnuo, pa mu nije preostalo drugo već da povuče iz redakcije svoj napad. Posljednju scenu po hodnicima i pred teatrom vidjeli su neki ljudi, nisu znali o čemu se zapravo radi, ali su je ipak prepričavali.

Ni taj slučaj nije ga još urazumio, toliko je bio u pandžama svog maestra iz Zagreba. Rovario je protiv mene i dalje dok nije završio u pržunu zbog nekog propusta političke, a ne kazališne prirode. - Ime tog mladića ne spominjem, jer je on, makar i mnogo godina kasnije, uvidio sramotu svoje nečasne uloge, sad zreo čovjek i aktivan u javnom životu, te - kako mi pričaju - na sva usta hvali moje djelovanje u Splitu. Neka mu je oprošteno!

Nakon njegova prisilnog odlaska iz teatra hajka se smirila, rad je poprimio sve normalnije tokove. Slijedila su opća priznanja i tisak se počeo odnositi objektivnije prema radu, bilo je čak i republičkih nagrada za režiju i pojedina

glumačka ostvarenja. Kulmen te preobrazbe očitovao se na jednom od otvorenih partijskih sastanaka: bio sam superlativno (upravo pretjerano) pohvaljen zbog svog zalaganja i uspjeha. Međutim već nakon relativno kratkog vremena, dolaskom novog intendanta počeli su me tretirati kao maltene državnog neprijatelja broj jedan. Odjednom se nešto počelo mijenjati u samoj osnovi između najuže uprave i mjerodavnih ali neimenovanih činilaca u kući i izvan kuće. I intendant i tajnik bili su i suviše diskretni, a možda i vezani šutnjom, pa tako o tim učestalim i beskrajnim sjednicama nisu progovorili ni riječi, ali sam jasno primjećivao da su i dobroćudni intendant i tihi i šutljivi tajnik iz dana u dan bili sve mrzovoljniji. Svakako su željeli otići iz ustanove.

U to se dogodila naivno inscenirana "provala" u ekonomatu, ujedno i kancelariji tehničkog šefa. Očito se htjelo dokazati da je "neprijatelj na djelu". Istraga je završila bez rezultata, a novac i roba što je nestalo - nestalo je.

Jednoga dana potkraj sezone saopćio mi je intendant prof. Mato Vlahović, da je zatražio premještaj i dobio mjesto na nekoj srednjoj školi u Zagrebu. Ja sam od G.N.O. Split dobio dekret za izvršioca dužnosti intendanta. Duboko me se dojmilo kad mi je prof. Vlahović na oproštaju rekao vrlo ozbiljno i zabrinuto: Druže direktore, bježite iz Splita dok Vam je živa na ramenu glava. - Doskora zatim bio je tajnik pozvan na odsluženje vojne vježbe i to u dvostrukom trajanju.

Ostao sam bez ičijega oslonca, bez ičije pomoći.

Tri teške funkcije bile su mi preteške, dvije umjetničke: redatelj i direktor Drame i treća administrativna: držati financijsku ravnotežu u delikatnom prelazu iz jedne u drugu sezonu. Forsirao sam u gradskom Prosvjetnom odboru, da se riješi taj problem i neka najposlije pronađu pogodnu ličnost za intendanta. Nakon dugih diskusija iz sjednice u sjednicu o tom kakav mora biti profil intendanta, jednog dana uskliknula je slavodobitno predsjednica Prosvjetnog vijeća neka prof. Flego: Imamo ga!

Skup uglednih kulturnih radnika Splita, članova Prosvjetnog odjela, iskreno se zainteresirao: Tko? Tko? Predsjednica je još slavodobitnije izgovorila ime i prezime tog svog otkrića: Profesor Rudolf Dumičić! - Tajac. - Na to se predsjednica obrati meni i upita me, što mislim ja o tome. Odgovorio sam: Ako ima neke veze s kazalištem, dobro, ali ako ne... Nisam dovršio rečenicu, jer je predsjednica brzo upala: Kako da ne, ta njegov brat je poznati pijanist u Zagrebu! - Tišina.

Njegova nastupna besjeda sastojala se u tvrđenju da dosad u tom kazalištu nije valjalo ništa i da u buduće sve mora biti drukčije. Na sjednicama uprave svaki bi konstruktivni prijedlog direktora Drame, redatelja ili scenografa odbijao *a limine*.

Što se kvalitete predstava tiče, one su uz živo zalaganje ansambla - izuzev nekih profesionalnih mutikaša - vidno napredovale. Uz mene su režirali Lidija Mansvjetova i Ivo Pajić. Za dvije sezone usudili smo se već otići u HNK u Zagreb na gostovanje sa Shakespeareovom komedijom *Ukroćena goropadnica*. Taj uspjeh je urodio nagradama, pa sam i ja kao redatelj dobio republičku nagradu, ali nam se

i osvetio: HNK otelo nam je Pajića. Veliki uspjeh imali smo i na prvom festivalu u Dubrovniku s *Komedijom od Raskota* nepoznatog hrvatskog pisca iz 16. st.

U Dubrovniku je bila planirana jedna predstava *Komedije od Raskota*, a zatim smo gostovali u gradu Hvaru i u Jelsi gdje se radnja komedije zbiva. Međutim smo ta daljnja gostovanja morali pomaknuti, jer nas je predstavnik Ministarstva tražio, da uslijed velikog uspjeha predstave odigramo u Dubrovniku još jednu. I to je značilo veliki uspjeh za nas. A najveći dokaz uspjeha bio je taj, da smo u splitskom kazalištu u jednoj sezoni odigrali 49 predstava. Bio je to jedinstven slučaj u Splitu. Pa da se još jednom, iako preko volje vratim na monstruoznu izjavu kasnije pridošlog intendanta R.D. On je meni kao redatelju te predstave hladno i superiorno izjavio da ta predstava ne valja. Njemu se nije svidjela!

Predstave od iznimna značaja bile su: Shakespeare: Na *tri kralja* i *Ukroćena goropadnica* - Moliere: *Tartuffe* i *Učene žene* - Ibsen: *Stupovi društva* - Strindberg: *Karlo XII* - Shaw: *Zanat gđe Warren* - Ostrovski: *Šuma* - Gorki: *Malograđani* - Sterija Popović: *Kir Janja* - Ogrizović: *Hasanaginica*.

Glumci koji su savjesno i uspješno nosili repertoar bili su: Ivka Berković, Marija Borska, Slavko Štetić, Ivo Pajić, Slavko Šestak, Dalibor Šatalić, Stjepko Janković, Branko Rabat, Nikola Ćuk, Asta Filakovac, Vjeročka Kudrjavcev i dr.

Rudolf Bunk je umro u Hamburgu 8. VII. 1974. Bio mi je drag i neprežaljen prijatelj. Njegova opća kultura bila je daleko iznad prosjeka. I on je doživio svoju splitsku kalvariju. Bio je zaljubljen u Split, pa je našao načina da i nakon svog izgnanstva povremeno kao scenograf gostuje u Splitu. Na putu iz Hamburga u Split i obratno uvijek je svraćao u moj dom. Bilo bi vrijedno napisati roman: od tridesetih godina do njegove smrti.

Marija Borska (građanskim prezimenom Butković), poslije završene glumačke škole u Zagrebu, došla je na moj poziv u Split prve sezone mog djelovanja. Bila je izuzetno talentirana, glasovne odlike bile su joj čiste, ugodne i prodorne. Imala je sve uvjete da se razvije u tragetkinju velikog formata. Njena Hasanaginica bila je topla, sugestivna i dramski snažna. Negdje potkraj druge sezone morala je u Zagreb okulisti zbog smetnje u oku."

II.

Prije desetak godina (1985) glumac Stjepko JANKOVIĆ mi je u pismu dao svoja sjećanja na kazališni Split i Kalmana Mesarića. Janković spominje:

"Moj odlazak iz Splita u Dubrovnik bio je vezan uz jedan, meni i sada mrzak događaj. Naime, godine 1952. vodila se žestoka kampanja svih struktura protiv tadašnjeg direktora splitske Drame i redatelja Kalmana Mesarića. Zanimljivo, i to upravo tada kad je Drama imala jak ansambl i vrlo dobre rezultate. Tada je bio intendant kazališta Rudolf Dumičić, tajnik neki Letis a kadrovik (vrlo važna tada funkcija!) Irena Papić. Nas 13 glumaca sa mnom na čelu, koji nismo imali partijsku

obavezu da "činimo kuco", bili smo uz našeg dragog Mesarića. Rezultat: 13 otkaza. Mili moji - kud koji. Tada sam se javio svojem starom prijatelju, dru Marku Fotezu.

Dolazak u Dubrovnik u ljeto 1952. bio je za me izazov. Uvrstio me dr. M. Fotez u onu svoju poznatu predstavu *Hamleta*. Predstavljao sam Rosenkranza, dok je Hamleta tumačio Veljko Maričić, a Ofeliju Marija Crnobori. U dubrovačkom kazalištu tada još nije bilo Splićanke Milke Podrug-Kokotović. I ona ima samo Kalmanu Mesariću zahvaliti što je glumica. Kao službenici u Oblasnom odboru u Splitu Mesarić joj je omogućio da s nama pohađa Dramski studio pri Narodnom kazalištu u Splitu, koji smo na kraju četvrte godine završili samo Marija Danira i ja.

Usporedo s radom u Narodnom kazalištu u Splitu sudjelovao sam i u mnogim predstavama dječjeg kazališta *Titovi mornari*, kao što su *Oliver Twist, Kraljević i prosjak, Vinetou* i dr. Na plakatima koje čuvam prvi put se spominju kao glumci tada djeca Boris Dvornik, Ivica Vidović, Rikard Simonelli, Davor Borčić i dr.

Iz Osijeka se dobro sjećam Krunoslava Škarice, nositelja glavnih tenorskih operetnih uloga i manjih opernih. Bio je vrlo lijep Dalmatinac iz Šibenika. Oko godine 1944. nestao je iz Osijeka. Kad sam došao u Split, zatekao sam ga kao glumca i animatora u lutkarskom kazalištu Pionir."

III.

Ne bi trebalo preskočiti pamflet novinara i književnika Nikole DISOPRE *Njegovi suci*. Taj tekst više govori o Disopri nego o kazalištu i Kalmanu Mesariću.

Godine 1954. Nikola Disopra objavio je u časopisu *Mogućnosti* (Split, br. 4, str. 193-216) prozu pod naslovom *Njegovi suci*.

Disopra prikazuje Baldu Bijelića kako razmišlja o članovima komisije splitskog kazališta kojima je dana na ocjenu njegova drama.

Dr. Dinko Morović, znanstvenik i književnik, u jednom razgovoru identificirao je lica koja je Disopra opisao.

Baldo Bijelić je Hranko Smodlaka, koji je splitskom kazalištu ponudio svoju dramu *Dvije domovine* (1951). Članovima komisije Disopra je dao imena. Vlatko Škorpionić, direktor Drame i predsjednik komisije, to je Kalman Mesarić; prof. Dežiderijo Muzejić, to je Ćiro Čičin-Šain; ing. Vinko Pioničić, to je Dinko Morović; prof. Oskar Kokotić, to je Ivo Batistić; Zdravko Mljaskalić, to je Branko Zuppa; a Ivanka Preparandić, to je Dinka Ozretić.

Kako je Disoprin tekst tiskan i dostupan čitateljima, prenijet ću samo kraći odlomak. Za prof. Oskara Kokotića (to je prof. Ivo Batistić) Disopra je napisao:

"Svoju blistavu karijeru započeo je kao operski pjevač. Uskoro je krahirao jer mu se neke glasne žice, kako sam tumači, pokvarile. Pošto je, dakle, sišao s pozornice, ipak jedino zadovoljstvo bijaše mu u tome što je njegovo ime ipak ostalo u analima jedne narodne institucije kao što je kazalište.

Kao muzički obrazovan čovjek, jedini kompetentni stručnjak u gradu, počeo se baviti pisanjem muzičkih recenzija. - Otrov, koji se u njemu sakupljao dugo, da se osveti pisao je pamflete u zagrebačkim novinama pod pseudonimom Ilije Mosoraša."

IV.

Redatelj Tomislav KULJIŠ radio je neko vrijeme u splitskom kazalištu dok je u njemu djelovao Kalman Mesarić.

Iz do sada netiskanog razgovora iz 1987. prenosim:

"U splitskom kazalištu radio sam više od 17 godina. Najprije sam došao na ispražnjeno mjesto tajnika Opere (1947). Tu sam dužnost obavljao do ožujka 1949. kad sam stjecajem čudnih okolnosti napustio kazalište.

U lipnju 1953. jedna delegacija splitskog kazališta tražila je od skladatelja Silvija Bombardellija, koji je tada živio i radio u Zagrebu, da on preuzme organizaciju Opere i kazališta jer su kazalište potresale krize. S. Bombardelli je odmah pozvao i mene u Split. Mislili smo na Tomislava Tanhofera koji je radio u Jugoslavenskom dramskom pozorištu u Beogradu, da bi on eventualno preuzeo Dramu. Ujedno smo razmišljali o osnivanju Splitskih ljetnih priredaba. Te prve sezone u Operi je realiziran bogat repertoar (*Faust, Aida* i dr.). Osniva se i Splitska filharmonija, koja je dala nekoliko koncerata. Izvela je prvi put Verdijev *Requiem*.

Na žalost T. Tanhofer nije mogao (ili nije želio?) preseliti se u Split. I tako sam ja "morao" preuzeti dužnost tehničkog voditelja Drame, uz svoj redoviti posao u Operi. Dramski ansambl bio je podvojen. Pozvao sam redatelje - pok. Lidiju Mansvjetovu i novoangažiranog Vojdraga Berčića te svojeg dobrog prijatelja Rudolfa Bunka. Najvažnije je bilo zaposliti, započeti s radom i ne dozvoliti da glumci "šetaju", jer je stara istina da samo zaposleni ansambl nema vremena za nove "bune", koje su do tada (a bilo ih je i poslije!) bile redoviti pratilac splitskih kazališnih prilika. Angažirao sam i nove glumce, među njima sad već i pokojnog Bogdana Buljana, a na preporuku Brace Borozana.

U kazalištu sam radio sve i svašta. Uz spomenute dužnosti, bio sam i operativni direktor, zamjenik direktora Opere, jednu sezonu (1967-1968) bio sam direktor Opere, a neko vrijeme (kratko) radio sam i kao pomoćnik intendanta (T. Tanhofer bio je bolestan i star, te sam mu pomagao u vođenju kazališta). Naravno, bio sam uz S. Bombardellija i osnivač Splitskih ljetnih priredaba. Od godine 1969. do 1979. bio sam direktor Dalmacija-koncerta, upravljao sam deset godina Splitskim ljetom. Uz to sam stalno režirao. Režirao sam više od četrdeset različitih opera i opereta.

Najradije sam surađivao sa Silvijem Bombardellijem kao intendantom. U Drami najljepše me uspomene vežu za razdoblje kad je njezin direktor bio Slobodan Novak.

Od redatelja stavio bih na prvo mjesto T. Tanhofera, koji je u Splitu režirao u prvom redu Sofoklovu *Antigonu* i *Kralja Edipa*. Još uvijek vjerujem da je Peristil predodređen za grčku tragediju i da je slabo iskorišten ambijent.

Od mladih redatelja istaknuo bih Božidara Violića. Nezaboravne su mi njegove predstave *Mirisi, zlato i tamjan* (prema romanu Slobodana Novaka) i Brešanov *Hamlet*, obje u izvedbi Teatra ITD, koji je gostovao na Splitskom ljetu. Kruna njegova redateljskog umijeća je predstava Jonsonova *Volponea* na Trgu u Trogiru, u sjeni stolne crkve.

Od glumaca najviše cijenim Branka Plešu.

Za mene su važnije kazališne predstave nego kazališne polemike. Polemike su tek bile nekakva njihova pratnja.

Nisam se bavio kazališnom publicistikom. U Zagrebu sam uređivao *Muzičke novine* i *Muzičke novosti*, a u Splitu kazališne listove.

Mnogo sam režirao. Znate kako je to već s kućnim redateljima. Čini se da sam najviše puta režirao Verdijevu *Aidu*, koja se još uvijek daje na Peristilu.

Pitate me: Jesam li što ostao "dužan" kazalištu?

Sigurno, sigurno. Je li teatar ostao meni "dužan"? Možda i nije."

V.

Kalmana Mesarića spominje u svojem pismu iz 1986. Aleksandar PERKOVIĆ, tadašnji član kazališnog orkestra.

"Pamtim iz Drame Kalmana Mesarića i njegov slučaj jedna je od afera splitskog Narodnog kazališta. Pogotovo podlo je bilo "otpuštanje" scenografa Rudolfa Bunka, koji je poslije višegodišnjeg boravka kod nas morao vratiti se u Hamburg, zbog tričavog pitanja državljanstva, iako je on kao protivnik nacizma pobjegao k nama i tu, kao u drugoj domovini, proveo dosta plodnih godina. Romantične su bile i predstave Shakespeareove komedije *Na tri kralja* (1950) sa scenskom glazbom "u živo" (danas to rade magnetofoni!) iza pozornice. Posebna je bila atmosfera iza kulisa, u žurbi glumaca, u odlasku i dolasku, i nervoznih naloga inspicijenta L. Franka Lacija s knjigom i džepnom lampom u ruci. Mali orkestar od desetak ljudi bio je smješten sa strane u polumraku, čekajući znak dirigenta Nikole Ercegovića (glazba: O. Jozefovića) za početak sviranja između tekstova glumaca."

Aleksandar Perković spominje dirigenta Nikolu Ercegovića. Uzalud ćete tražiti to ime u našim leksikonima i knjigama, zato evo osnovnih podataka: Rođen je u Šibeniku 1910. i završio je dirigentsku vojnu školu u Beogradu (1933-1936). U splitskom kazalištu radio je dvadesetak godina (1945-1965), do odlaska u mirovinu, kao inspicijent i zborovođa. Dirigirao je opernim, operetnim i baletnim predstavama, kao npr. operom *Cavalleria rusticana* P. Mascagnija (to je jedina opera koju je i režirao), *Pagliacci* R. Leoncavalla, *Seviljski brijač* G. Rossinija i dr. Bio je dirigent u kazalištu *Titovi mornari* (to je današnje Kazalište mladih) od 1948.

do 1982, utemeljitelj je i dirigent glazbe Varoš (danas Split). I njegova žena Ana ERCEGOVIĆ (1926-1971) zadužila je Split. Završila je gimnaziju i učila pjevanje u Dore Bakotić u Splitu. Sopranistica, od godine 1947. do smrti bila je članica naše opere. Pjevala je glavne uloge u operama *Adel i Mara* J. Hatzea, *Miljenko i Dobrila* M. Koludrovića, ulogu Jelene u Zajčevom *Nikoli Šubiću Zrinskom,* naslovnu ulogu u Tijardovićevoj *Maloj Floramy* i dr.

VI.

Neposredno poslije drugog svjetskog rata u Splitu je glumilo nekoliko glumaca koji su poslije postali prvaci u Zagrebu i Beogradu. Karlo Bulić se u pismu od 1981. sjeća:

"Moram reći da je za vrijeme Tomislava Tanhofera (1945-1947) Splitska drama bila na zavidnoj visini. Tanhofer je stvorio takvu atmosferu koja nas je zanosila i to se prenosilo na naše predstave, a publika nas je primala oduševljeno. S vrlo oskudnom garderobom, s malo novca pravile su se inscenacije. Glumac Jozo Bakotić ostao mi je nezaboravan kao Luka u drami *Na dnu* M. Gorkog. Kad govorim o splitskom kazalištu ne mogu a da ne spomenem dva velika zaljubljenika u to kazalište. To su braća Marjanović, Andro i Ivo. Ako je netko zaslužan za tu kuću, to su svakako oni."

A Branko Pleša 1980. piše:

"Bila je četrdeset i šesta godina kad sam ja u Splitu, vrlo brzo kao mlad čovjek, preuzeo nekoliko uloga. Kad kažem nekoliko, to se onda može brojiti i na više, i na pet-šest uloga iz repertoara i odigrao usput te godine još šest novih uloga. Tako sam u Splitu na brzinu bio ubačen u mašinu kazališta, po potrebi, i po tome što sam, vjerovatno, mogao odgovoriti nekom od tih zadataka."

Drugog poslijeratnog boravka Tomislava Tanhofera u Splitu dobro se sjeća glumac i redatelj Milovan Alač i godine 1978. kazuje:

"Tomislav Tanhofer došao je iz Beograda u Split godine 1957. s ugledom koji je stekao u Jugoslavenskom dramskom pozorištu. Tada je u Beogradu Stupica bio u prvom planu, možda zahvaljujući tandemu Mira - Bojan Stupica. Tanhofer je u Splitu dočekan sa svim počastima, dobio je velik stan ili je zamijenio svoj u Beogradu, kod zgrade Borbe. S obzirom na to da je poznavao splitski mentalitet, neke je začudio njegov dolazak u grad pod Marjanom. Naročito su pažnju i srdačnost prema Tanhoferu iskazivala braća Marjanović.

Tanhofer je započeo režirati *Hamleta* te je naslovnu ulogu povjerio Savi Komnenoviću. Kao redatelj znao je lijepo oblikovati, osmisliti rečenicu, postaviti je na logičnu osnovu, što danas nije slučaj.

Tanhofer je bio dobar glumac, koji možda nije imao previše emotivne inicijative, ali je zato imao glas koji bi znao zazvučiti kao orgulje, glas koji bi razoružao. Kako je obožavao grčku književnost, družio se s prof. Milošem Đurićem.

U Splitu je postavio nekoliko grčkih drama. Može mu se zamjeriti da je likove iz grčke književnosti tako postavljao da su sličili na bogove, a živjeli su život ljudski. Pokreti Tanhoferovih glumaca djelovali su neprirodno, usiljeno, notalno, po taktu su se kretali širokim koracima. U mnogim predstavama imao je za glavnog glumca Teju Tadića.

Tanhoferova žena, Ivica Tanhofer, koja je također glumila u Splitu, imala je jednu manu: nije mogla izgovoriti slovo r."

Književnik i akademik Slobodan Novak u pismu od 1980. bio je kratak:

"Dužnost direktora Drame preuzeo sam 1. ožujka 1955. a napustio 31. XII. 1956.

Bio sam urednik kulturne rubrike Slobodne Dalmacije od 1. siječnja 1957. do 31. VIII. 1958. kada sam odselio u Zagreb.

Premda sam nevoljko prihvatio dužnost u kazalištu, premda sam bio bez iskustva, mislim da sam onaj rutinski dio posla obavljao korektno, u dobroj suradnji s ansamblom i s upravom. Za uspjeh i razvoj splitske Drame nisam učinio ništa spomena vrijedno.

Bilo mi je veliko zadovoljstvo surađivati sa Silvijem Bombardellijem, intelektualcem, glazbenikom, rukovodiocem (umjetničkim) i čovjekom koji može imponirati. Također s Tomislavom Kuljišem, nezamjenljivim kazališnim entuzijastom i praktičarom. Pravi doživljaj za mene je bila Tanhoferova *Antigona* i *Kralj Edip* na Peristilu, a posebno režije Vlade Habuneka, osobito nezaboravna *Mjera za mjeru.*

Kazalište sam napustio na vlastitu želju, želeći se vratiti poslu za koji sam imao više afiniteta."

VII.

U splitskom kazalištu glumio je i pjevao lijepi broj slovenskih umjetnika. Od dramskih umjetnika svakako je najviše tragova ostavio Rade PREGARC, glavni redatelj Narodnog kazališta za Dalmaciju (1921-1928) i redatelj praizvedbe Tijardovićeve operete *Mala Floramy.* U svojoj neobjavljenoj monografiji Rade Pregarc opširnije piše o jednom drugom Slovencu koji je također djelovao u Splitu - o Janku Rakuši:

"Splitska je publika sasvim drukčija u pogledu teatarskih zahtjeva nego što su druge naše publike sjevernih krajeva. Ona drukčije prima, ona drukčije reagira. Ona je živahna, temperamentna, voli ljepotu, skladnost, ukus, liniju, ukratko sve ono što je u vezi s tzv. mediteranskim mentalitetom, životom koji se odvija više na ulici, vani u javnosti, nego u mračnim i zatvorenim sobama, kako je to na sjeveru zbog klime. Možda ona voli i malo patetike, malo teatralnosti, ali jedno nadasve voli: dobra glumca. Neka on baš i ne bude umjetnik apsolutno čista kova, ali mora biti vještak i dobar znalac svoga zanata, neka on i ne bude toliko duševan i stvaran

u proživljavanju svoje uloge, ali je mora dati tako da je gledalac doživi i osjeti. Neka bude i artizma u njegovoj glumi, ne smeta, ali da bude dan i za oko i za dušu, sugestivno, impresivno, snažno.

To je bilo Rakušu malo zabrinulo, kao što svakog glumca zabrine u prvom nastupu u Splitu, jer je publika izvanredno osjetljiva i kritična, i premda ne štedi u odobravanju, ne štedi ni u neodobravanju. Izviždati jednog glumca, ako on ne odgovara, pada joj vrlo lako. To se zviždanje u drami gotovo nikada ne dešava, bar za vrijeme moga dugogodišnjeg boravka nije se dogodilo. Uobičajeno je za operu. Ali opet nezadovoljstvo, koje splitska publika pokazuje prema rđavom glumcu, već je samo po sebi porazno, jer ga ona prima hladno, bez pljeska, a to je, zna se, za glumca nešto najstrašnije. Osim toga, ako glumac bude tako hladno primljen, teško će se toga prvog dojma ikada osloboditi. Ostaje mu pečat lošeg glumca i najbolje će u takvom slučaju učiniti ako što prije otiđe iz Splita."

VIII.

U svojem pismu od 8. X. 1980. Braslav BOROZAN, književnik i kazališni redatelj, kaže da je repertoar Narodnog kazališta za Primorsku banovinu u Splitu (21. II. 1931 - 11. III. 1934) mnogo utjecao na mlade intelektualce. Upoznali su se i s djelima Miroslava Krleže, kojega tada nisu učili u školi. Kako đaci, a među njima i Borozan, nisu imali tri dinara za đački parter, prepravljali su neprodane kazališne ulaznice raznih boja koje su odlazile na spaljivanje u Gradsku plinaru. Tako smo "krali kulturu", kaže Borozan.

B. Borozan, tada učenik Srednje tehničke škole u Splitu, sjeća se i predstave *Peer Gynt*. "Predstava se prikazivala na praznim praktikablima kao na probi i trajala je od 7 sati do 1 sat poslije ponoći. U toj Ibsenovoj drami glumili su Janko Rakuša, Slavica Kos i cijeli ansambl. I danas pamtim Solveginu pjesmu koju sam tu naučio ili pjesmu Asine smrti (Grig). *Tuđe dijete* od Škvarkina (sovjetski komad) uzburkalo je duhove", napominje B. Borozan.

Navedena sjećanja su zanimljiva u prvom redu jer potječu od kazališnih umjetnika. Neće ih moći zaobići ni budući povjesničari splitskog kazališta. Ah, ta sjećanja!

Mladen JURČIĆ

Nastojanje

Poluslijepa,
zemljom sapeta krtica,
rujem
podzemnim hodnicima tajne mi svijeta,
u mraku zabluda, taštine, očaja i težnji
životom tunel probijam
u pogrešnu, jalovu smjeru.

Nagonski kopam spoznaji,
svjetlosnoj il tunelskoj.
Ako u blještavi ne izronim krug,
onda djelići mučnoga mozaika
gdje temeljna mi ništetnost vreba
srca i najvrjednijih dana.

Pod niskim, sivim oblacima
ne usuđujem se ispustiti
posljednju mi, razornu čežnju.

Razlistale, hladovite šume vizija
pogibeljne smjenjuju pustinje
- u praznu ravnovjesju o čemu pjevati
ako i samo je središte lišeno čvrstine?

Tek najljepša pjesma vrijedna je
krikova, zanosa, gubitaka, suza,
al kome... kome naposljetku uputiti
tajne, pomno pročišćene, krajnje,
u svim tim ponorima,
nakon toliko ubitačnih lutanja
spasonosno pronađene riječi?

Sonet središta

U središtu jezgra (odsjaj joj vedrine
slika more, nebo, milje srca, šume),
njom svjetlost ljubljene punine mi sine,
rijeke iz nje srce obnavljaju, šume,
čuvstva razdraganih modrinom-glasnikom
- njim krasota dana struji ko vlasnikom
tko shvaća sjaj lišća i voda bistrinu.

Otpad od te srži - naše nakaznosti,
al duh pustoš topi što nam suši kosti
- temeljem postavljam tek svjetla silinu,
nespoznatna Tajna u nas prisnost lije,
svu vanjsku divotu s unutarnjom spaja
središtem da u njem duša dom svoj svije,
Krajoliku težeć koji nas osvaja.

Danica BARTULOVIĆ

Sunce u pjesmi

Zaspalo je sunce
dok sam pisala pjesmu
zaspalo je sunce u pjesmi
poleglo svoje zlatno tijelo
u sanje moje

neću ga buditi
neka sunce ostane
u mojoj pjesmi

Mladen JURČIĆ

Otajstveni portal

(Nastavak 8.)

(Sadržaj prošlih nastavaka:

Novinar Neven Kralj dobija zadaću da napiše niz članaka o sestri Mariji od Milosti, redovnici koja je na glasu kao osoba sveta života, mističarka i čudotvorka. Kako nije vjernik, Kralj se nerado prihvaća te zadaće, no na duhovnim vježbama kod sestre Marije postupno mijenja mišljenje o vjeri, pogotovo kad i sam doživi neku vrst mističnoga iskustva. Sve se više zanima za tu stvar, intervjuira sestru Mariju, ispituje svjedoke njezinih navodnih čudesnih moći i nazočan je njezinu nesebičnomu karitativnu radu. Sa svojom suprugom Tihanom, s kojom se upoznao kod sestre Marije, pohađa duhovne vježbe što ih redovnica vodi.

Roman je pisan kao niz unutrašnjih monologa, ili iskaza likova.)

30. Sestra Marija od Milosti

- Danas ćemo govoriti, a nadam se da ćemo i nešto korisno naučiti, o molitvi, koja je, kao razgovor s Bogom, bitna za razvijanje naših duhovnih moći, a isto je tako izvrsna vježba poniznosti i ustrajnosti, jer u molitvi moramo ustrajati, biti postojani iako nam se možda ispočetka čini da nismo uslišani, da nas Bog ne čuje, ili pak osjećamo duhovnu prazninu. Moramo znati da Bog uvijek čuje, da nas uvijek sluša, a takozvana duhovna suhoća kušnja je u kojoj svakako moramo izdržati i nadvladati.

Stojeći za govornicom na podiju, prelazim pogledom po toj dragoj skupini ljudi koji se zaista žele približiti Bogu, pa iskreno i s povjerenjem traže pravi put. Moram učiniti baš sve što je u mojoj moći da im ga pokažem, da ih usmjerim na nj, a sretna sam da Gospodin na njih, a i na neke druge osobe, djeluje upravo preko mojih nevrijednih, neukih i slabih poticaja, što ih samo On može obogatiti i ojačati, da njihove duše mogu odlučno povesti prema Njemu, Najvišemu Cilju svekolikoga pokreta.

Osim onih što redovito dolaze i već su lijepo napredovali (posebno mi je toplo oko srca što u prvomu redu stolica vidim Tihanu i Nevena, a on je očito na dobru putu, jer u kratko se vrijeme uspio posve odreći droge i smiriti se u ljubavi i obiteljskoj toplini), tu su i nova lica: gospodin i gospođa Brajski, postariji bračni par, što ih je dovela Ruža, a nekoliko je mlađih ljudi, djevojaka i žena došlo pročitavši Nevenove napise u "Slobodnomu istražitelju". Ti naši susreti mogu im uvelike koristiti, čak ako su tu ponajviše iz znatiželje. Ono što sam danas vidjela, čula i osjetila u razgovoru s njima, prije početka vježbi, daje mi mnogo nade.

- Svaka je odlučna promjena teška - nastavljam - a pogotovo unutrašnja, duhovna, kad, čisteći se, stubokom mijenjamo ono najvažnije - sami sebe, slamajući, pobjeđujući svoje mane, griješne navike i možda već ukorijenjene nedostatke. Ponekad dok, za vrijeme toga bitnoga pročišćenja, prelazimo iz nesređenoga, pa možda i kaotičnoga stanja duha, iz svega površnoga, ali dobro nam poznatoga, na čišću, svjetliju, višu, ali možda još ne dovoljno poznatu razinu, možemo doživjeti određenu suhoću, jer odbacujemo ono na što smo navikli, pa makar kako to bilo bezvrijedno, jer navika je jaka. Može nam se učiniti da smo nekako prazni, ispražnjeni (pa i *jesmo* ispražnjeni od svjetovnih zabluda, od grijeha i ništetnosti koja nas je obvijala i svojim nam ukorijenjenim iluzijama ipak unekoliko štitila biće u ljusci kamo smo se zatvorili,), možda ćemo u jednom trenutku pomisliti da smo se upustili u tešku borbu, odrekli se mnogočega, a za uzvrat smo dobili premalo, no stanje će takve dvojbe proći kad nam se oči do kraja otvore i kad nas jarko svjetlo na koje smo odjednom izašli iz dotadašnjega mraka, više ne bude zasljepljivalo, jer ponekad smo kao krtice na suncu. No postupno, možda vrlo brzo, uronit ćemo u taj novi, bistri, vedri, topli, sunčani dan, u duhovno najplodnije i najvrjednije, što smo, poslije duga traženja, pronašli i prepoznali kao svoje.

Više je vrsta molitve: primjerice, ona tako dobro poznata, uobičajena, a uvijek nova, živa, izvorna i drukčija, kad izgovaramo posvećene riječi *Očenaša,* koje nas je naučio sam Spasitelj, ili pak druge molitve, isto tako dragocjene i od velike nam pomoći, jer u njima se dugo, tisućljećima, nakupljao i taložio sveti žar vjernika koji su se tim molitvama, s velikom ljubavlju, intenzitetom i pouzdanjem obraćali Bogu za pomoć, ili mu zahvaljivali, što je te riječi obdarilo posebnim nabojem i snagom. Uzmimo, dakle, molitvenik, odaberimo nekoliko tih lijepih, vjekovnih, neprolaznih molitvica i učinimo ih svojima, pa ih nijednoga dana ne zaboravljajmo izreći, kao ni vrlo kratke, takozvane strjelovite molitve, koje se sastoje od samo jedne kratke rečenice, što je u sebi možemo izmoliti uvijek i svuda, u svakoj prilici i na svakome mjestu.

Zatim, tu je molitva naprosto kao spontani, iskreni razgovor sa Stvoriteljem, kad mu svojim riječima, ne utječući se poznatim, gotovim formulama (koje također imaju veliku vrijednost), iznosimo sve što nam je na srcu, svoju ljubav, nadanja, potrebe i probleme, sve što očekujemo, što nas boli, ili za što smo zahvalni, pa iskreno i ponizno tražimo utjehu, ili odgovor.

A možemo moliti i meditirajući: o Kristovu učenju, primjerice, o otajstvima, svom životu u svjetlu pronađene vjere i pročišćenja kroz koje prolazimo, ili o pojedinim, konkretnim slikama iz Kristova života, o čemu smo već dosta puta govorili (pa smo takvo zamišljanje i vježbali), a malo kasnije opet ćemo ukratko govoriti o tome, jer naši novi, dobrodošli članovi još nisu podrobno upoznati s našim metodama.

Pokušajmo onda i onu posebnu, visoku vrst komunikacije sa Svevišnjim, kad bez riječi, posve prepušteni blagomu, neizrecivomu, svetomu strujanju, čudesno

uranjamo u Božju tajnu, koja silazi k nama, zapljuskuje nas i nježno nas, sigurno nosi na svojim otajstvenim valovima. Penjemo se prema Njemu, kao da izlazimo iz svojih tijela, i svih problema, iz samoga svoga često tegobna života, ostavljajući iza, ili ispod sebe sve prolazno, kratkotrajno i nevažno, kao da izlazimo iz sebe samih, iz svojevrsna zatvora svoje unutrašnjosti u najšire, najslobodnije prostore, gdje se stapamo s Njegovom voljom, cijelim svojim oslobođenim, promijenjenim bićem osjećamo svjetlost, svježinu, istinu i smirenost u Njemu.

Te vrste molitve i osjećaja možemo spojiti, pa i kod kuće, navečer, kad imamo vremena i kad sve utihne, duhovno vježbati, kao što ćemo pokušati danas i ovdje.

Sad ćemo najprije izmoliti *Očenaš, Zdravo Marijo,* tri puta *Slava Ocu* i *Anđeo Gospodnji,* a pritom ćemo sabrano razmišljati o dubokomu, punomu značenju riječi što ih izgovaramo o Ocu, Sinu, o Majci Božjoj i Presvetomu Trojstvu, riječi što se već tisućljećima plodno odjekujući, dižu iz ljudskih srdaca, preko naših usta, prema inače nespoznatljivim i nedostižnim visinama. Ako duhovno vježbamo kod kuće, u tomu uvodnomu dijelu možemo izmoliti *Litanije Presvetoga Srca Isusova, Litanije Lauretanske,* ili koju drugu molitvu koja nam se posebno sviđa i prisno odgovara našoj duši, kako bismo se sabrali i usredotočili, obraćajući se Bogu, najboljemu i najvjernijemu Prijatelju, Njegovoj Majci, a onda i kojemu svecu ili svetici, što ih posebno cijenimo.

Poslije tih molitvi, još se više sabravši, zatvorenih ćemo se očiju, svojim riječima obratiti Bogu, iznoseći mu što god možemo više o svom biću i previranjima u njemu, o svojim težnjama, nastojanjima, patnjama, potrebama, čežnjama, nadama, govoreći o onome što nas zaokuplja i iskazujući mu svoju ljubav. Molit ćemo ga da nam podari snagu i uvid, da nas prosvijetli i utješi svojom beskrajnom dobrotom, u ime svojega Sina koji nas je svojom mukom otkupio. Obratimo mu se zahvaljujući kao prijatelju (vrlo je važno poslije svake pomoći, uslišanja, milosti i dobročinstva zahvaliti za sve lijepo što smo primili, pružili, doživjeli ili osjetili), pa ga s pouzdanjem zamolimo za pomoć, ili naprosto porazgovarajmo s Njim tako otvoreno, iskreno i potpuno kako, zbog brojnih i zamršenih ljudskih nedostataka, ne možemo razgovarati ni s jednom osobom.

Onda ćemo meditirati, razmatrat ćemo Kristove riječi, Njegov nauk, a pokušat ćemo živo zamisliti i neku sliku iz evanđelja, kao da je upravo svojim očima gledamo. Jer istina je daleko previše složena da bi bila izgovorena, ili čak logički mišljena. Zato je istina u slikama i u osjećaju, u dubokomu, jakomu osjećaju koji nam svojom tajanstvenom silinom potrese i pročisti biće, a i u slutnji što je u temelju toga osjećaja i *iza* njega, *iza* svih slika.

Zamislit ćemo, primjerice, Krista uronjena u duboku, ustrajnu molitvu, u blagoj noći, na samotnu mjestu pod sjajnim zvijezdama, kamo se od svih povukao da u miru i prisno porazgovara s Ocem, pa nam je time svima dao primjer, ili pak našega Učitelja s učenicima, ili s bolesnicima, ili na osunčanoj morskoj obali, što smo sve pokušavali zamisliti na prijašnjim sastancima, pa oni koji su bili nazočni

znaju o čemu je riječ, a naši će novi članovi, kako se kaže, brzo pohvatati konce. Pokušajmo se posve usredotočiti na te slavne, neprolazne prizore pred sobom, udubiti se u njih kao da smo ondje zaista nazočni, vidjeti, čuti, opipati sve oko nas, po naputku svetoga Ignacija Loyole, s velikom ljubavlju i žarom pokušajmo uporabiti sva osjetila, sve svoje sposobnosti zamišljanja, sve mogućnosti svoga širokoga i osjećajnoga bića, pa se, nadilazeći granice vremena i prostora, kidajući zastor tisućljeća, nastojmo posve prebaciti u te čudesne trenutke, približiti se istini, kako bi ta istina posegnula za nama, prihvatila nas i obavila.

A onda, meditirajući, pokušajmo, u duhu, posve ostaviti za sobom ovaj svijet, zajedno s njegovim i svojim nesigurnostima, tjeskobama, problemima, jer prolazni su, pa se nastojmo uzdignuti, osjetiti vječno i beskrajno središte ljubavi i konačne svrhe, uroniti u jedinstveni, nezamjenjivi osjećaj Božje blizine, u Njegove odsjaje.

Pokušajmo izaći iz sebe, iz svoje prolaznosti, iz subjektivnosti i sebičnosti, iz samoga Vremena, pa posve prihvatiti Božju volju, uroniti u sveopće strujanje, prožeti osjećajem bezvremenosti, vječnosti i smisla, što se širi iz središta, iz Srca. Pokušajmo osjetiti to Srce koje poništava svaku prazninu, svako lutanje, patnju i dvojbu.

Kad tako meditiramo kod kuće, zauzmimo položaj koji nam najviše odgovara, kako bismo se najbolje opustili. Ja se obično prostrem na pod, licem prema dolje, zatvorenih očiju, ruku raširenih u obliku križa.

Ako u to uzdizanje, uranjanje zaista unesemo cijelo svoje biće, vjeru i pouzdanje, osjetit ćemo da nismo sami, ne samo zato što nas zapljuskuje beskrajna ljubav Najvišega Srca, nego jer su se, barem nakratko, rastvorile granice između našega i onoga svijeta, granice prostora, vremena, života i smrti, pa su uz nas i veliki sveti ljudi što ih posebno cijenimo i zazivamo. Svojim su nam uzornim nasljedovanjem Krista, pouzdanjem i uranjanjem u vječnu svrhu, pokazali i pokazuju put, a svojim su životima snažno utjecali na veliki dio čovječanstva. Molimo se i njima, osjetimo i njihovu pomoć i nazočnost. Moji su najdraži takvi velikani sv. Pavao, sveta Katarina Sijenska, sveta Mala Terezija od Djeteta Isusa, sveta Terezija Avilska i sveti Ignacije Loyola. Sveta Katarina i Mala Terezija svečano su obećale da će nam biti od veće pomoći i koristi poslije svoje smrti, nego što su ikada bile i mogle biti za života. A kažem vam da je to istina, da su održale svoja obećanja! Osjetila sam njihovu nazočnost i pohođenje, proučavala sam njihovu veličinu i djela i tako sam uronila u to, da sam s njima razgovarala kao sa živim osobama. Osjetila sam njihovu nazočnost, pomoć, ljubav, snagu i silinu njihove vjere koja nadilazi vrijeme i smrt, pa posve naravno djeluje i danas, pružajući nam dragocjene darove pouzdanja i utjehe, razbivši granice tvarnoga i duhovnoga. Vrlo je korisno izabrati kojega takvoga sveca, spremnim i otvorenim srcem proučiti njegovo ili njezino djelo, pa kroz molitvu i meditaciju komunicirati s njima, moleći za pomoć pri duhovnome vodstvu.

Sad se, poslije zajedničkih uvodnih molitvi što sam ih spomenula, a sastoje se od *Očenaša, Zdravo Marijo,* tri puta *Slava Ocu i Anđeo Gospodnji,* usredotočimo u miru i šutnji, pa pokušajmo prijeći stube što sam ih opisala, a vode do viših razina našega bića: Najprije molitvu, pa razgovor s Kristom, pa živo zamišljanje nekoga prizora iz Kristova života, uz pokušaj uporabe osjetila, pa duboko sabranu meditaciju, a onda još više od toga, jer meditacija će možda prijeći u barem kratki izlazak iz sebe i iz granica našega žalosnoga svijeta, postat će uranjanje u osjećaj sveopćega, bezgraničnoga smisla, kad se granice svijeta, vremena i prostora još više povlače, pa osjećamo ne samo Božju, Kristovu nazočnost, nego dah nadsvijeta uopće, a ponekad i blagu pojavu nekoga od Njegovih najvjernijih sluškinja i slugu, po Njemu postavljenih nam uzora i pomoćnika. Mnogo toga možemo, pred nama se otvaraju velike duhovne mogućnosti, ako vjerujemo, ljubimo, ako uđemo u svoje srce, uronimo u često zanemareni ocean svoje unutrašnjosti, osjećajnosti, svoga bića, ocean koji daleko nadilazi bijedni i sivi zatvor tvarnoga.

31. Neven

Nakon što smo stojećki izmolili uvodne molitve, sjeli smo i zatvorenih se očiju usredotočili na ono čemu nas je sestra Marija učila. Sedam stuba, dakle: uvodna molitva, prisni razgovor s Kristom, zamišljanje prizora iz Njegova života, meditacija koja nas, uz osjećaj onostranosti, priprema za slijedeću stubu - izlazak iz sebe i svijeta, iz svojih problema i tjeskoba u tajni nadprostor. Zatim uranjanje u Božju blizinu, a napokon, ako smo dovoljno napredovali i Kristova nazočnost uz nas, ili pak pohođenje kojega sveca!

Sve je to lijepo i korisno, ali mogu li se *ja* nadati da ću ikada dosegnuti te mistične visine, prema kojima sam, k tome, podosta skeptičan? Mogu li i *ja* pokušati uspon na neku "višu razinu", ili ne moram ni pokušavati, jer će mi napor biti uzaludan?

Kriste, molim Te pogledaj na mene (rekoh ipak u sebi, zakoračivši na drugu stubu sestre Marije, a bio je to vapaj, očajnička molba), *koji se koprcam u zbrci ništetnosti. Ako je ova draga sestra zaista znak, ako je Tvoja službenica što si nam je postavio za uzor, po Tvojoj Te velikoj milosti molim da ne dozvoliš da padnem u ponor ravnodušnosti, izgubljenosti, griješne okorjelosti, ohole nevjere ili pogibeljne rezignacije. Ako svime upravljaš, pa i ovime što mi se u posljednje vrijeme događalo, pogledaj na moju slabost, jer sam se od sebe ne mogu nikamo popeti, ništa uvidjeti, niti se prenuti, beznadno zarobljen i uspavan u kaotičnome svijetu. Molim Te, Ti me preni, pokreni, podigni me na noge, daj mi snage i uvida, prosvijetli me i spasi, ne zbog mene, koji sam ništa, nego po svojoj golemoj ljubavi i po svojoj muci. Želim vjerovati, želim te naći, vjerujem da po svojoj skrbi i ljubavi Ti, Najviše Biće, isto tako tražiš nas kao i mi Tebe, ili bolje, tražiš u nama svoj duh što si ga u nas stavio i želiš ga natrag, pa si vrlo strpljiv i uporan u svom pozivu, opraštajući nam naše grijehe i slabosti sedamdeset puta sedam. "Strpljivost Gospodina našega spasenjem smatrajte", kaže sveti Pavao. Zato Te se usuđujem moliti da ne izgubiš strpljenje ni sa mnom, zbrkanim, nevrijednim i bijednim kakav jesam, nego da mi, možda i kroz ovu svoju službenicu, sestru Mariju, kroz traženje, kajanje i uvide što ih šalješ ljudima, pokažeš put i dovedeš me k sebi, unatoč posvemašnjoj ništetnosti moga bića i dosadašnjega postojanja. Hvala Ti na svemu što si učinio za mene, hvala Ti za te osobe što si mi ih poslao, a pune su Tvoje milosti, pouzdanja i razumijevanja. Učini da ih budem dostojan, da moje dosad očajničko traženje ne ostane beznadno zbog moga bezvrijednoga, smušenoga, griješnoga srca, nego da napredujući, postanem dostojan i takva traženja i tih osoba, a i Tebe. Ja sam to ne mogu ostvariti, jer odviše sam slab i konfuzan.*

Pokušao sam što življe zamisliti prizor koji će mi, kako sam smatrao, najbolje poći od ruke, jer je nekako najprikladniji za duhovni stadij u kojemu sam bio: zamislio sam pustoš, Krista u pustinji, poslije četrdeset dana posta, neposredno prije kušnje, izgladnjela, umorna, ali nepokolebljiva pod žarkim, iscrpljujućim suncem (čije zrake kao da sam zaista osjećao, a usnice su mi odjednom postale suhe i ispucane), Boga, ali i čovjeka koji se na slavni i nemilosrdni način tu pripremao za najtajanstveniju, najtežu i najveću zadaću otkad je čovječanstva, a ja sam ga motrio iz prikrajka, ošamućen već i od kratkoga boravka u užarenoj pustari, talionici gdje su se, pod završnim udarcima moćne Ruke, kovali otajstvo i odlučnost najvećega Srca, prije konačna pohoda.

Posvuda strašna, prazna pustinja, gdje je cijeli svijet, sa svom svojom složenošću, čekao izlaz iz još strašnije pustoši lutanja, tjeskoba i pitanja bez odgovora, iz besmisla, prolaznosti, beznadnosti, i jezive samoće u hladnome svemiru.

Gledao sam tu pojavu kako, nepomična i neustrašiva, sjedi na stijeni usred gotovo neizdrživa sivožuta ognja u zraku, razmišljajući, moleći se, ili naprosto smireno, s dubokom usredotočenošću i podložnošću Božjoj volji, čeka ono krajnje, najtajnije i neizbježno, što će odsad uvijek biti u samome središtu vremena. Osjećajući pijesak u ustima i očima, motrio sam najveću i najslavniju tajnu od postanka svijeta, ključ za nadu onostranosti, za poništenje svekolike ništetnosti svijeta i našega postojanja. Osjećao sam: Ima li sveopćega smisla, ili ga nema, ovisi o ovomu, tjelesno ne odviše jakomu, ali duhovno najjačemu čovjeku, o Njegovu pozivu, o istini ili iluziji onoga što On predstavlja.

Dugo je tako sjedio (nedaleko mene prošao je škorpion, ali se, motreći pojavu na stijeni, nisam ni pomaknuo), a onda je polako ustao, spustio se s druge strane i nestao mi iz vida. Još sam neko vrijeme ostao u pustinji (ne sam - začudo, u tom okrutnomu krajoliku nije bilo nikakva osjećaja samoće, nelagode, straha ili izgubljenosti - jer bio je tu *On*), a onda je sve oko mene počelo blijediti, gubiti se, pa sam uronio u neobično stanje što ga mogu nazvati meditacijom gotovo bez misli, puštajući da me mirni valovi dalekoga, izgubljenoga, graničnoga unutrašnjega mora

nose širini pitanja na koja još nije bilo odgovora, no potreba odgovora sad više nije pekla, izjedala, jer kao da sam imao mnogo vremena, kao da je i samo vrijeme bilo dio toga oceana, put do mogućih odgovora, pa nisam trebao žuriti, niti se naprezati.

Osjećao sam da lebdim, nesputano i slobodno, u prostoru što ga nikad prije nisam osjetio, niti sam znao za njega, ali bio je...ne, ne *daleko* od našega, nego *drukčiji,* pa su u njemu nekako naravno nestajali svi problemi, pitanja, dvojbe i teškoće. Tu sam čak mogao *izaći iz samoga sebe,* iz svoga tijela, u nekakvu čistoću, u kristalnu bit kako svoga bića, tako i svega ostaloga s čime se moje biće stapalo, a to vrlo teško mogu opisati, naći riječi... Uvidio sam duboku glupost, zabludu, posvemašnje sljepilo i bijedu svake sebičnosti, jer dio smo širina, plodnoga poziva modrine, svemira... Uvidio sam svoju potpunu nevažnost, ali ujedno i jedinstvenost, imperativ ostvarenja posebne životne zadaće, a taj će nam imperativ na kraju i suditi po izvršenju te zadaće što je svatko od nas mora ispuniti da bi zasjala sveopća svrha. Shvatio sam bitnost uspona k tim prostorima... i još mnogo toga za što mi nedostaju riječi.

Bio sam smiren i ispunjen, kao da me nešto nosi samomu središtu svijetloga spokoja (je li to bio osjećaj Božje blizine, šesta stuba o kojoj je govorila sestra Marija?), gdje se gasi sve tamno, upitno i bolno prolazno, a počinje... beskraj? Znam samo da nikad nisam osjetio takav neobjašnjivi zanos, a ni takvo ispunjenje. Ne znam koliko sam vremena proveo u tom stanju, prije nego što sam se počeo polako udaljavati od središta, iako sam nastavio sretno lebdjeti u još uvijek neobično spokojnim i vedrim prostorima.

Odjednom me je obuzeo osjećaj da nisam sam, no nisam se trgnuo, ni začudio, jer znao sam da je tu svaka nazočnost naravna.

Te tri prilike kraj sebe nisam vidio tjelesnim očima, no ipak sam ih odmah prepoznao. Ovaj me put nisu iritirali, daleko od toga, jer shvatio sam da činjenica što ih tu susrećem znači objašnjenje, a to sam objašnjenje naslutio još prije nego što se jasno oblikovalo u meni. Jako sam se obradovao i plavokosomu i onomu zdepastomu, a i asketski mršavomu i htio sam ih pozdraviti, jer znao sam ne samo da više neće govoriti nejasno, zamršeno kao za našega prvoga susreta u novomu dijelu grada, a i kasnije, u snu, nego da nikada i *nisu* tako govorili, nego je sve to bila posljedica mojega nerazumijevanja.

- Za tebe je teško posredovati, teško te je voditi - obrati mi se plavokosi bez riječi, no u sebi sam ga savršeno dobro "čuo". - Razumiješ li sada više nego prije?

- Razumijem - odgovorih na isti način. - Ili mi se barem čini da razumijem.

- Nasreću, unutra ipak nisi posve besplodan - pouči me zdepasti. - Postoji njivica, istina malo zemlje, koja se teškom mukom obrađuje, ali tvoja je, pa izgledi postoje.

- No to mogu vidjeti samo oni koji imaju bolji, dublji pogled od nas - nadoveže mršavi - a i više strpljenja, jer s tobom je teško.

- Vi ste anđeli? - upitah, također bez riječi i bez čuđenja, izravno i nepotrebno.

- Pitao sam te razumiješ li sada - reče plavokosi. - Sam sebi odgovori, razjasni. Čeka te još mnogo razjašnjavanja. Možda znaš odakle smo, ali znaš li i tko si ti?

32. Tihana

Poslije sastanka, kad su svi drugi već otišli, Neven i ja ostali smo sa sestrom Marijom. Sjeli smo u pokrajnju sobicu, s lijeve strane dvorane i otpočeli vrlo zanimljiv razgovor. Zapravo, razgovarale smo sestra Marija i ja, jer Neven je taj put bio vrlo šutljiv, a doimao se kao da mu nije dobro, ili kao da se nešto dogodilo, ali što? Prenuo se tek kad je na njega došao red da odgovori na vedro pitanje sestre Marije kako smo se "snašli" u braku. Kimajući glavom potvrdio je moje riječi da je sad posve očito kako je to bio *pravi* korak, a i Mija je oduševljena, iako joj nije bilo drago što je morala boraviti kod rođaka dok smo bili na bračnom putovanju. No govoreći o ljubavi i o radostima zajedništva zvučao je rastreseno i pomalo konvencionalno, pa sam se čak malo naljutila što nije pokazao više entuzijazma. Nije mi bilo jasno što ga to "grize", jer u zadnje vrijeme, koliko sam znala, nije imao problema, iako je prilično nerado govorio o poslu, no potaknuta mojim pitanjem, naša je sugovornica ubrzo prešla na tako zanimljivu temu da sam se sva pretvorila u uho, a vidjela sam da se i Neven sabrao, pa ju je nakon nekog vremena, pozorno slušao.

Rekla sam joj da upravo čitam knjigu o mistici i da me se vrlo dojmilo kako se tajanstveni putovi i iskustva velikih mistika, premda su različiti (ponekad čak iz raznih vjera) i individualni, začuđujuće slažu u bitnome, pa sam je upitala o tome.

- Da - glasio je odgovor - ono što nazivaju mističnim iskustvima samo su razni putovi približavanja Bogu, kad tako žarko čeznemo za Najvišim Dobrom da pred tom ljubavlju sve drugo izblijedi, sav nedovoljni svijet, sa svojim odnosima i površnostima padne u sjenu, ponekad kao da se istopi, a mi bivamo poneseni prema onomu što osjećamo kao najvažnije, najpreče, prema vrhovnoj svjetlosti, jer je u mraku, ili polumraku, našega postojanja vidimo kao jedini dostojni i smisleni cilj. Tada kao da se i to Najviše Dobro, do kojega kao slabi ljudi inače nikako ne možemo dospjeti vlastitim snagama, niti ga svojim sposobnostima shvatiti, u velikoj milosti i ljubavi spušta prema nama nevrijednicima, poziva nas, uzdiže i prosvjetljuje, nagrađujući našu neumornu, postojanu potragu i čežnju u kojoj se briše sve drugo, pa ostaje samo to žarko nastojanje da se približimo najvrjednijemu.

- Već i kao pripadnica svog zanimanja, znam da za duboko, od nas naizgled neovisno mistično iskustvo, nema olakih objašnjenja ni odgovora - ustvrdih - pa pred njim zašute i najtvrdokorniji materijalisti, racionalisti i ateisti, priznajući mu snagu, tajanstvenost i uvjerljivost. Opisi takvih stanja što su nam ih ostavili veliki, autentični mistici, nikako se ne mogu pripisati nekakvim duševnim poremećajima. Ono što zovemo mističnim zaista je jako, odviše tajanstveno i postojano, a vodi

odviše dubokim i uvjerljivim spoznajama, da bi naprosto bilo plod mašte, bolesnih stanja, zamišljanja ili halucinacija. No, kako i vi kažete, mnogo je putova, mnogo vrsta takvih iskustava.

- Znate - odgovori sestra Marija - svojevremeno sam, a bilo je to prilično davno, u časopisu *Živa vjera,* koji više ne izlazi, napisala članak o mističnim iskustvima. Napis mi nije baš uspio, jer nisam vješta s riječima kao gospodin Kralj, no takve sam doživljaje prilično grubo podijelila u osam vrsta i u svojoj sam ondašnjoj preuzetnosti svaku vrstu ukratko opisala.

- Zašto mi to niste pokazali, kad sam o vama pisao one članke? - umiješa se Neven koji je sad očito živnuo. - Uporabio bih to, a bilo bi vrlo zanimljivo donijeti ta razmišljanja iz prve ruke.

- Nisam vam pokazala upravo zato što sam se bojala da ćete to spomenuti u svojim tekstovima, staviti na to nepotrebni naglasak. Kako sam rekla, članak je neuspio i preuzetan, a k tome, možda bi bila riječ o pukoj taštini. Važno je samo ono što radim, potaknuta i vođena Božjom milošću, kako pomažem drugima, bilo materijalno, ili u spoznavanju Boga, na Njegovu veću slavu i Njime vođena, jer sama od sebe ne bih mogla ništa učiniti, niti bih, letargična i ništetna kakva jesam, imala toliko energije, da mi je On ne ulijeva, jer zbog nečega smatra da je potrebno poslužiti se tako slabom i neinteligentnom ženom. Ali ono što sam, možda odviše tašto, napisala, nije bitno za moje svjedočenje i ne bih htjela da se koristi. To nije važno, nije baš ništa posebno, pa vam zato nisam ni spominjala. Nisam nimalo nalik na one koji smatraju da je svaka riječ što je napišu izvor svekolike mudrosti i otkrivenja, pa svoje tekstove smatraju važnijima od bilo kakve druge, konkretne djelatnosti, kao što je, primjerice i pomoć bližnjima. Sačuvaj Bože da ikada budem takva!

- Ipak je šteta što mi niste pokazali - ustraja Neven. - Jeste li osim toga članka još nešto pisali?

- Možda ćemo o tome razgovarati drugom prilikom - nasmiješi se ona. - Sad zbilja ne bih...

- A mogu li pitati kako ste u svom članku podijelili mistična iskustva - ubacih. - Jako me zanima, a o tome smo i počeli govoriti.

Zamišljeno je gledala pred sebe, a onda je prekinula šutnju, kao da se na nešto odlučila: - Pa eto, kako rekoh, članak je preuzetan, nestručan i vjerojatno netočan, jer nisam teolog, ali...sjećam se da sam ga počela najrasprostranjenijom vrstom takvih doživljaja, što sam je nazvala "intelektualnim mističnim iskustvom", a o njemu bismo mogli govoriti i kao o... "umjetničkom". Riječ je upravo o onomu čudesnomu nadahnuću koje, poglavito u vjerskim temama, prožme umjetnika ili mislioca i to naglo, potpuno, kao da otvara velika vrata u dotad skriveni, sjajni krajolik, pun ljubavi i spoznaje, a da autor ne zna odakle to svjetlo dolazi ("silazi" na njega), tajanstveno raskriljujući uvid, uvelike mu izoštravajući unutrašnji pogled, a ponekad kao da i izvana, u tvarnomu svijetu oko njega, sve postaje jasnije, bistrije,

svjetlije, izoštrenije, uzdižući ga, a često ga i intenzivno "goneći" na izraz, pri čemu mu podaruje prave (iako zbog nesavršenosti samoga jezika nedovoljne) riječi i slike. Vjerske se istine ukazuju kao jasno i nepobitno postojeće, a shvaćanje i intelektualne moći uopće, u velikoj se mjeri izoštravaju.

Prosvjetljenje se ponekad javlja prilikom meditiranja, ali i spontano, a od takva je intelektualnoga uranjanja veliki svetac i mistik Ignacije Loyola stvorio svoje duhovne vježbe, čudesni "praktični priručnik" duhovnosti, čijom se inačicom i mi služimo na našim sastancima, gdje vjernik molitvom i svjesnim naporom meditiranja usredotočenjem na slike iz evanđelja, najprije spoznaje težinu svojih grijeha i pročišćava se, a onda se uzdiže do motrenja Krista, središta svega. Pod takvim, gotovo čudesnim nadahnućem stvarali su iznimni umjetnici, od Dantea do velikih slikara (da i ne spominjemo glasovite mistike), no intelektualno, ili "meditativno" mistično iskustvo imaju i mnogi koji nisu umjetnici, pa sve to ne prenose u izraz, nego pohranjuju i čuvaju u svojoj dubini, kao najveću dragocjenost i putokaz smislu. U takvo iskustvo spada i nagla, a neobično jaka i duboka spoznaja o određenim stvarima vjere, koja kao da nije nastala u nama, nego nam je darovana izvana, nekom blagom i moćnom rukom, punom ljubavi i utjehe. Dakako, svi koji imaju nadahnuće o kakvomu smo govorili, ne uspijevaju dati jednako velika djela, jer moć izvršavanja kod raznih ljudi varira, no svi nam oni pružaju u najmanju ruku zanimljiva svjedočenja, koja je korisnije proučavati od vješto sročenih, a ispraznih knjiga.

- Očito vam je ta tematika dobro poznata - primijeti Neven kad je zastala. - Govorite kao netko tko je sve to proživio.

Samo se nasmiješila, a ja znatiželjno upitah: - A druga vrsta?

- Zbilja želite slušati moja naklapanja o tome? - upita ona. - Nisam vam dosadna?

- Ni najmanje. Vaša "naklapanja" slušam radije nego bilo što drugo, a i Neven dijeli moje mišljenje.

Pogledala ga je, a on usrdno potvrdi, jer takve su ga teme oduvijek zanimale.

- Pa dobro, onda ću još malo propovijedati - složi se ona. - Sjećam se da sam drugu vrst takvih doživljaja nazvala "mističnim iskustvom nazočnosti", a o tome sam već pričala na našim sastancima, pa i na današnjemu. Imate pravo, gospodine Kralju, takvo sam iskustvo imala i sama, više puta, a imaju ga i mnogi istinski, praktični kršćani, posebno poslije sakramenata ispovijedi i pričesti, koji su, ako im iskreno i temeljito pristupimo, ključne, a i psihološki najbolje, stube pročišćenja i obnavljanja bića, savršeni izvanjski znakovi unutarnjega uspona. Spoj duboko duhovnoga i tvarnoga, ti su sakramenti most između našega svijeta i nadsvijeta. Kad ih primimo, u posebnu ozračju milosti i pomirenja s Bogom, prožme nas ne samo jak osjećaj smirenja i svrhe (čak i ateisti u takvim prilikama često primijete da iz nas nešto posebno zrači), nego i jasan osjećaj nedvojbene, vrhovne, blage i ljubavi pune Nazočnosti kraj nas i u svemu oko nas. Kako sam na našim sastancima često

govorila, odjednom osjetimo da više nismo sami, jer uz nas je Prijatelj čiji nas dolazak ispunja pouzdanjem, ljubavlju, radošću i sigurnošću. Osjećaj svenazočnoga, vječnoga, ujedno posve transcendentnoga, a bliskoga prijatelja i pomoćnika koji nas jedini posve razumije i savršenom ljubavlju, bez ikakve sjene, odgovara na našu iskonsku, duboko usađenu, nagonsku i ničim drugim utaživu čežnju, jedina je istinska utjeha na ovomu svijetu.

Najtajanstveniji i najuzvišeniji trenuci što ih itko tu može doživjeti (a doživljavaju ih rijetke, posebno izabrane osobe), ukazanja su Krista, Bogorodice i svetaca, koji nam time daju najvišu potvrdu svoje nazočnosti i skrbi za nas, što nas dovodi do slijedeće vrste iskustva, premda je tu svaka podjela umjetna i služi nam tek za lakše snalaženje.

Intelektualno i iskustvo nazočnosti o kojima sam govorila, imaju mnogi, jer Bog, poslije našega posebnoga pročišćenja u sakramentima, svima udjeljuje milost posvećujuću, a Duh Sveti od početka silazi na vjerne, tješi ih i nadahnjuje, no za razliku od prva dva, ono što bismo mogli nazvati "slikovnim mističnim iskustvom" kao da se čuva za iznimne prilike i kako sam rekla, posebno izabrane osobe, kojima Bog udjeljuje veliku milost da (tjelesnim ili duhovnim očima - to je ovdje teško odijeliti, jer tjelesno se i duhovno spaja), vide Krista, Njegovu Majku, nebeske prizore, kakve je, primjerice, vidio sveti Stjepan prije svoga mučeništva, ili pak Božje djelovanje kroz nezemaljske pojave, što ih nazivamo i "natprirodnima", kao što je grm koji gori, a ne izgara. Tu spadaju ukazanja (Lourdes, Fatima itd.) i viđenja što su ih imali glasoviti mistici i veliki ljudi u Bibliji: Mojsije, proroci, sveti Pavao, sveti Petar i drugi.

- A među njima ste i vi - nisam se mogla suzdržati da se ne umiješam. - I vi ste imali viđenja. Razgovarali ste sa svetim Pavlom i drugima, a isto tako i ...

Prekinula me je, odlučno podigavši ruku. - Nemojmo sad o tome, ne uspoređujte me s tim ljudima. Bog se, na svojim nespoznatljivim putovima, ponekad smiluje i nevrijednima, najmanjima, posve nezaslužnima, a nije naše da ispitujemo zašto upravo njih koristi za svoje nakane. U tom kontekstu ne želim pričati o sebi, niti se stavljati uz bok izabranika. Sačuvaj Bože! Govorim posve općenito, jer naveli ste me da vam iznesem tekst što sam ga napisala, pa se i držimo toga.

- Ali ipak - ustrajah - u više ste prilika i vi imali susrete...

- Hoćete li da nastavim "izlaganje"? - upadne mi ona odlučno u riječ. - Hoćete li me saslušati, ili vam je dosta?

- Ne, ne, nikako! - javi se Neven. - Molim vas, nastavite. A kažem vam da ću potražiti broj časopisa u kojemu je objavljen taj napis, jer po svemu sudeći, više je nego zanimljiv.

- Mislim da precjenjujete taj moj pokušaj, jer kao prvo, ponavljam da su sve takve podjele umjetne, nategnute, nezadovoljavajuće i samo uvjetne, a kao drugo, nisam nikakva spisateljica, u što ćete se uvjeriti, ako zaista nađete tekst, no sumnjam

da ćete uspjeti. Bio je to časopis male naklade, a osim toga, publikacije te vrste nisu bile popularne u vrijeme kad je tekst pisan.

- Iznenadili biste se što se sve pronađe. No molim vas, nemojte prestati. Što je slijedeće u vašemu napisu?

- Pa... ono što sam nazvala "slušnim iskustvom", poseban i rijedak dar, kao i slikovno. I tu, kao i drugdje, valja biti vrlo oprezan, jer dakako, takvi doživljaji mogu biti i lažni, naprosto plod duševnih bolesti i halucinacija. Neautentičnih je iskustava mnogo više nego pravih, no veliki su nam mistici ostavili duboka i fascinantna svjedočenja o slušnim mističnim iskustvima, za koja, u tim slučajevima, osjećamo da su istinska jer nas obogaćuju i produhovljuju, pa ne mogu biti naprosto naklapanja duševnih bolesnika. K tome je i Biblija puna takvih izvješća: Mojsije, Krist, o kojemu je svjedočio glas s neba, Savao-Pavao, proroci, a u posebnim prilikama izlaska iz Egipta, Božji su glas čuli i svi Izraelci.

Najtajanstveniji i najzanimljiviji fenomen koji nam je uopće poznat, a to je uzdignuće, ili "prenošenje" živa čovjeka u potpuno drukčiju "nadnaravnu okolinu", kad on, čini se, prelazi, napušta granice našega poznatoga, tvarnoga svijeta i biva uzdignut u nadsvijet, mogli bismo opisati kao "panoramsko mistično iskustvo", a riječ je o onome što bismo mogli nazvati "probojem dimenzija", zalaženjem u nešto posve drugo od tvarnoga, posve različito od svega što poznajemo i što možemo zamisliti. Takvo je Pavlovo uzdignuće u "treće nebo", kad je, po svom svjedočenju, *prenesen u raj i čuo neizrecive riječi koje čovjek ne smije govoriti*. Dante je to iskustvo, dakako, doživio samo kao prekrasno umjetničko nadahnuće, no njegov je pjev tako veličanstven, a istodobno i čudesno istančan, da možemo reći da nam daje predokus onostranoga.

I slijedeće je iskustvo, što sam ga nazvala "tvarnim", vrlo rijetko, ali o njemu nam odlučno svjedoči Biblija. Premda su opisi prilično šturi, riječ je o pojavi nebesnika, obično anđela, u tvarnim tijelima. Tu spada dolazak anđela u ljudskome liku Abrahamu i Sari, Lotu, Tobiji, Jakovljevo hrvanje s anđelom i navještenje Djevici Mariji, a tu bismo, dakako na posve drugi način, mogli ubrojiti i utjelovljenje samoga Boga, dolazak Bogočovjeka.

Kod mističnoga iskustva *u snovima* moramo biti najoprezniji, jer snovi najčešće varaju. Premda su prave Božje poruke kroz njih mnogo rjeđe nego što tvrde razni zanesenjaci, Biblija nam u više primjera nedvojbeno pokazuje da nam se Bog obraća i na taj način. Tu su snovi što ih Josip tumači faraonu, Nabukodonozorov san, a Bog upravo kroz snove komunicira s Isusovim zemaljskim ocem, svetim Josipom, prosvjetljuje ga ključnom porukom o Marijinu djevičanskom začeću i predaje mu slavnu zadaću hranitelja svete obitelji.

Za kraj sam ostavila stanje poznato kao "mistična ekstaza", jer pitanje je koliko se ona može smatrati zasebnom vrstom iskustva. Naime, kod posebno senzitivnih i primljivih osoba, može pratiti gotovo sve spomenute doživljaje kao najintenzivniji oblik proživljavanja, a darovana je najvećim i najdubljim misticima.

To, prema svjedočenjima svetaca, vrlo iscrpljujuće proživljavanje miline i punine nadsvijeta (koje se nipošto ne smije poistovjećivati s običnim, umjetno izazvanim transom), vrhunac je intenziteta i tajanstvenih moći ljudskoga duha.

Dakako, moram naglasiti da postoje mnoga slična, lažna stanja, izazvana, primjerice, drogama, ili duševnim bolestima, kao što vi najbolje znate, doktorice Valin. No bilo bi posve pogrešno i zlonamjerno nijekati sva mistična iskustva zbog mnoštva lažnih, ili zbog činjenice da vjera privlači veliki broj duševno oboljelih (što je i razumljivo, jer vjerski je osjećaj najveće utočište, pomoć i utjeha za nesretnika koji se osjeća izdvojen, posve osamljen i napušten), kao kad bismo nijekali mogućnost postojanja genijalnih književnih djela i pravoga nadahnuća zbog piskaranja bezbrojnih skribomana. Ne, ne, glavna, neugasiva i pokretačka želja za Bogom i žeđ za nadsvijetom ostaju, sve nadvladavajući, a tajanstvo i zbiljnost iskustava velikih mistika tijekom stoljeća, spadaju u najznačajniju i najdojmljiviju baštinu duha. Pa eto - završi ona - to bi bilo malo predavanje izvan našega redovita vremena. Nadam se da vam nisam previše dosađivala.

- Nitko nam ne može manje dosađivati od vas - reče Neven. - Sjajno ste to iznijeli. Prava je šteta što niste više pisali. To je vaš jedini članak?

- U istom je časopisu, nekoliko brojeva kasnije, izašlo moje razmišljanje o molitvi, a zatim i nekoliko pjesama, no nije vrijedno spomena. Neka sam svoja razmišljanja i poslije pokušavala staviti na papir, ali sve je ostalo u rukopisu, jer smatram da je sve što sam napisala nespretno, loše izraženo i previše osobno, a kao što sam rekla, vlada prava poplava knjiga nenadarenih ljudi koji vjeruju da je svaka njihova riječ svetinja. Nikako im se ne bih htjela pridružiti, a k tome sam uvjerena da najviše koristim svojim djelovanjem, pomaganjem, molitvom, pa i duhovnim vježbama. Ne želim objavljivati sva ta piskaranja samo da bih udovoljila taštini, ni želji za isticanjem, jer ljudi o kojima sam govorila ne razumiju da, objavljujući bezvrijedne napise, svojoj taštini zapravo nanose težak udarac.

- Slažem se, ali mogu li vidjeti vaš rukopis? - upita Neven, nagnuvši se naprijed. - Vrlo bih volio...

- Ne, ne - glasio je odlučni odgovor. - Nikome ga ne pokazujem, bar zasad. Tako sam odlučila i od toga ne odstupam, pa vas molim da mi oprostite na neljubaznosti. Osim toga - toplo se i spontano nasmiješila - Tihana je psihijatar, pa se njoj ne bih ni usudila pokazati. Tko zna što bi raščlambom pronašla u mojim jadnim, zbrkanim spisima.

- Sigurno sve najbolje - javih se. - Ti bi tekstovi nedvojbeno potvrdili moj sud o vama kao o posve iznimnoj, nevjerojatno produhovljenoj osobi, što je sve blago rečeno jer znam da nikako ne volite riječ *izabrana*.

- Prema tome, nemojte je ni rabiti - upozori me sestra Marija, a onda se nasmije. - Poslije ovoga što sam čula, bolje je da vam ne pokažem tekstove i ne ugrozim tako povoljno mišljenje, koje nikako nisam zaslužila. Dakle, igrat ću na sigurno, barem zasad. No već se dobro spustio mrak. Ako mislimo nastaviti naš

ugodni razgovor, bit će bolje da upalimo svjetlo, jer svjetlost mi je ionako najdraži pojam, a vjerujem da je i vama.

Ustala je i pritisnula prekidač, pa više nismo sjedili u ugodnu, prisnu polumraku, a kad je ponovno sjela, Neven reče:

- Dobro, po vašoj želji nećemo rabiti riječ *izabrana*, no činjenica je da ste i sami imali barem nekoliko od tih osam vrsta mističnih iskustava i to vrlo snažnih, a na duhovnim vježbama što ih vodite, pod vašim su uplivom slična iskustva imali i drugi, "obični" ljudi. Rekao sam vam da sam i sam doživio tajanstvena stanja.

- To samo dokazuje - odgovori ona - da je Božja milost velika, pa poziva i obasjava svakoga tko je iskreno traži, a nadsvijet prirodno i s ljubavlju zadire u ovu našu dolinu suza, tješi nas i podržava.

- No možete li nam o takvim iskustvima ispričati s osobnijega gledišta? Jamačno ste, čak i često, doživljavali ono što nazivamo mističnom ekstazom. Doživljaji iz prve ruke dragocjeno su svjedočenje.

- Već sam vam dosta rekla - nasmije se ona - možda i previše, obzirom na to da ste me u svojim člancima opisali onako kako ne zaslužujem, kao tajanstvenu, gotovo nadljudsku osobu, pa mi je, kad sam čitala pojedine ulomke, bilo vrlo neugodno, jer znam da sam posve obična i grješna, a zasluge su mi daleko manje, nego što ste vi pretpostavili.

- Ipak - produži on - ne možete nijekati da je mistična ekstaza znak posebne milosti, a takva su iskustva općenito možda jedini pravi znak, jedini dokaz postojanja onostranosti. Ozbiljno sam se "bacio" na proučavanje, pa bi mi bilo vrlo drago kad bismo podrobnije porazgovarali o tome.

- Krist jasno govori kakav naraštaj, kakvi ljudi traže znak - odvrati ona - pa im ga odbija dati. Božja je milost sama po sebi najbolji znak.

Premda je Neven diskretno navaljivao, odbijala je bilo što više reći, a njegove je pokušaje otklanjala šalama.

(Nastavit će se)

Danica BARTULOVIĆ

Neka me nose

Neka me nose
ti konji vrani
neosedlani
ti konji

čežnje plamene
što nadlijeću gnijezda kondorova
kočiju sunčevu prestižu

ti konji nezauzdani
iz obora Tvoga
nektarom zvjezdanim hranjeni
kosa vilinskih

neka me nose

Ivan BERISLAVIĆ

Križ na štapu

(povodom 2. posjeta Ivana Pavla II. Hrvatskoj)

"Duh je još jak, al' je slabo tijelo."
- sjetih se ovih Isusovih riječi
dok shvatit kušah što nam hoće reći
skršeni starac odjeven u bijelo.

Govorit tuđim jezikom je smjelo
dok čovjek još je jak i glas mu ječi,
ali dok bolest kretanje mu priječi,
a ipak zbori - to je Božje djelo.

Trpljenje i bol ovaj biskup uze
svjesno na sebe kada ga za papu
odabraše i kad zlatnu kapu

on odbije zbog onih koji puze
u preziru i patnji roneć' suze,
a oslonac mu posta Križ na štapu.

Hrvanje

Starac se hrabro sa starošću hrva
konačnu makar pobjednicu znade.
Ipak se diže svaki put kad pade,
da pobjeda joj baš ne bude prva.

No ruke su mu suhe poput drva,
sada uz napor svaki pokret rade.
Kad čučne, opet diže se uz jade
- od davne snage ostala tek mrva.

Dok tijelo slabi, duh mu širom širi
krila ko ptica, i leti sve više,
u beskrajnomu da se možda smiri.

I makar starac jedva hoda, diše,
pod njegovom rukom pune se papiri
gdje sunce još sja i jasmin miriše.

Zahvala za starenje

Hvala za sve što oduzimaš, Bože,
od mog tijela: za sve manje vlasi,
za slabiji sluh, za vid što se gasi,
za krhkost kosti i uvelost kože,

za staračke malje što se stalno množe,
ispale zube - krezubost što krasi
lice ružnoćom, za promukli glas i
grlo što više pjevati ne može.

Hvala, jer kratko to tjelesno meni
Ti stalno vraćaš za trajne i sjajne
radosti duha, dosad za me tajne:

svrhu života i njegovoj mijeni,
Krijepost i Jakost koje Nebo cijeni,
Dobrotu Tvoje Ljubavi beskrajne.

Vesna MILAN

More

More
beskrajna sloboda
plavo
dahće tišina
valovi
prkose mislima
tu najljepše
zalazi sunce
na hridi
prebirem prazninom
obzore
upijam i divim se.

Marija ANTOŠ

Sjećanja na dr. Petra Rogulju kakva su poznavali i pamtili prijatelji

U rukopisnoj ostavštini prof. Ljuboslava Kuntarića (1898. - 1988.), koji je sebe znao tužno nazivati *posljednji Mohikanac Seniorata,* sve vrvi od mnoštva podataka iz povijesti Hrvatskog katoličkog akademskog društva, ili kraće Domagoja. Pišući svoja sjećanja, naglasio je, da će iznijeti povijest Pokreta samo u sredinama koje je poznavao i gdje je sam sudjelovao. Kroz cijeli taj Kuntarićev opus provlači se zajednička nit: vjernost i ljubav za Seniorat i njegova načela. On opisuje ljude s kojima radi i koje dobro poznaje, s kojima dijeli mišljenje, pobjede, ali i stalne napade.

Bio je od onih seniora koji su bili na terenu i izvršavali sve akcije središnjice, s kojom su bili stalno povezani. To su bili pravi "Domagojevi" sinovi, uvijek napadani i spremni na udarce. Njihov uzor bio je dr. Petar Rogulja.

Ljuboslav Kuntarić:

Ulomci iz spisa: *Kroz jedan život i vrijeme* i *Ovako je provincija radila*

"Moja pripadnost i odanost Senioratu bila je neograničena, puna povjerenja i energična u provođenju svih akcija. Bio sam u prijateljskim vezama sa svim prvacima Seniorata. Vječna je šteta što nisam pisao dnevnik o svakodnevnim raspravama s prof. Ljubom Marakovićem, dr. Marijanom Matulićem, dr. Stjepanom Bakšićem, prof. Petrom Grgecom, dr. Đurom Kuntarićem, dr. Jankom Šimrakom, dr. Josipom Andrićem, dr. Vjekoslavom Gortanom i s ostalima. Najljepša vrlina cijele organizacije bio je prijateljski odnos među članovima. Seniori su se međusobno dobro poznavali. Nismo čeznuli za vlašću jer smo znali da ne stvaramo stranku nego pokret, a to će zahtijevati dug i trnovit put. Nas je čekala borba: s antiklerikalizmom radićevaca, s režimom pod vodstvom jugoslavenske samostalne i radikalne stranke, koje se nisu ustručavale najgorih progona; a napokon i borba s boljševicima. Koliko je naših ljudi bilo žrtvom tog stanja!

Potrebe naših ljudi bile su više nego skromne. *Takova velika organizacija koja je imala svoje raštrkano članstvo od Sušaka do Kotora, od Preloga do Subotice, bila je sirotica bez ikakvih sredstava* (P. Grgec). Naši novinari i namještenici bili su bijedno plaćeni. Dosta je reći da su urednici imali stan i hranu u domagojskim prostorijama u Djetičkom domu na Pejačevićevom trgu br. 15. u Zagrebu. Tu su bile tri sobe i mala kuhinja. U jednoj sobi na podu bili su ležajevi od slamarica. Pokrivalo se s teškim hercegovačkim gunjevima. Srednja velika soba bila je društvena soba domagojaca s čitaonicom i knjižnicom. Ona je uvijek bila puna. Raspravljalo se živo. Svake nedjelje išlo je desetak domagojaca u sela držati predavanja, a onda sljedeći dan bili su zanimljivi izvještaji iz provincije. Treća je prostorija služila za

blagovaonicu i sjednice. Materijalno nas je mnogo pomagao biskup dr. Josip Lang. Mnoge naše akcije nisu se mogle razviti baš radi pomanjkanja sredstava. Materijalnih neprilika nikad se nismo riješili, ali smo zato bili neovisni.

Ovo je rečeno, da se ne zaboravi iz kakova je centra izlazila misao obnove hrvatskoga naroda u Kristu."

Lj. Kuntarić:

Ulomci iz: *Sjećanja na dr. Petra Rogulju:*

"U jednom je članku u *Novinama* 1916. dr. Rogulja napisao o radnicima u katoličkom pokretu ove markantne riječi: *Hrvatska je kao močvara u koju će morati naši najjači pojedinci zagaziti, a možda i propasti, da stvore bazu na kojoj će kasnija pokoljenja izgraditi zgradu kršćanske Hrvatske. Svaki od nas mora biti tako u sebi odgojen da može pridonijeti žrtvu da služi kao jednostavan i zaboravljen potporanj u močvari današnjeg hrvatskog društva, jedan od mnogih potporanja, na kojima će počivati hrvatska kultura. Svaki od nas mora biti spreman da podnese tu žrtvu, koja nije ništa drugo nego njegova dužnost. Svaki od nas mora biti tako jak, da pregori sve za ideale pa makar i ne došao do pobjede, makar bio jednom i prezren...*

Ove riječi dr. Rogulje najbolje tumače njega samoga. Ali on neće ostati kao jednostavan i zaboravljen potporanj, nego veličanstven stup na kojem će počivati ponosna zgrada zdrave kršćanske kulture. U to smo svi vjerovali.

Još prije tečaja na Homcu poznavao sam Rogulju. Nas nekoliko učitelja, (Mato Sudeta, Josip Cvrtila, Zvonko Svetec i drugi), koji smo izašli iz pripravničkih organizacija imali smo pristup u Seniorat po svojem radu u narodu. S Roguljom sam se redovito sastajao u prostorijama "Domagoja" ili na Kaptolu 29, gdje je bio Hrvatski katolički narodni savez, u kome je radio dr. Julije Radočaj, kasnije moj vjenčani kum, i dr. Milan Ivšić. U toj zgradi, na prvom katu, nalazilo se najprije uredništvo *Novina* a kasnije *Narodne politike* i *Seljačkih novina*. "Domagoj" bijaše naš tabor, čvrst i uvijek spreman na nove akcije, kovačnica i cement, koji će sve spajati, a Kaptol 29 naše istureno uporište i novo osvojeno mjesto. Rogulja je dirigirao u oba mjesta. Od domagojaca je tražio intelektualnu spremu, disciplinu i žrtvu, a na Kaptolu, svojim otvorenim nastupom, probijao je ledena srca mnogih kanonika. Imao je odličnih osobnih veza. Bio je govornik koji je osvajao slušatelje svojom uvjerljivom dokumentacijom. Već sama njegova vanjština odavala je čovjeka vrijednog poštovanja i simpatije. Oni koji su s njim sate i sate raspravljali, bilo na Homcu, domagojskim prostorijama ili u šetnji, a raspravljalo se o svemu, mogli su ući u dubinu našeg Pokreta.

Dr. Rogulja je proputovao Evropom i na izvoru je proučio katoličke organizacije u Belgiji, Njemačkoj, Austriji i Sloveniji. Znao je da je teško lomiti predrasude našega klera, koji nije bio sklon njegovoj organizacionoj shemi, a na selu prilike još nisu dozrele. Sam sam to osjetio radeći u našičkom kotaru.

Rogulja je posjedovao čvrstu volju. Za svaki neuspjeh točno je fiksirao uzroke i nije bacao, onako slijepo po našem lošem običaju, krivicu na protivnika.

Kad smo na konstituanti doživjeli onako snažan poraz, mi smo ostali utučeni. Tada je Rogulja bio već mrtav. Da je bio na životu, on bi ubrzo skupio rastepenu "vojsku" i dao se na navalu. Bio je sistematičan i nije ga nikada izdala njegova zdrava intuicija. Nije trpio nered nigdje, ni na redakcijskom stolu ni u domagojskom konačištu. Za vanjski svoj izgled nije mnogo mario, ali je uvijek odavao čovjeka koji je prikladan za svako društvo. Nikada se nije tužio na osobno siromaštvo. Bio je umjeren u svemu, napose u piću. Mrzio je dim cigareta i u redakciji se nije smjelo pušiti. Sam je imao minimum životnih zahtjeva. Pripovijedali su mi njegovi bliži suradnici da se mogao oženiti s djevojkom iz ugledne i bogate zagrebačke porodice, ali je on to sve odbacio i odlučio provoditi život katoličkog intelektualca, javnog radnika, svjetovnjaka, koji je svoju osobu vezao strogim redovničkim regulama.

Na tečaju u Homcu

Kolovoz 1919. Vlak Južne željeznice juri iz Zagreba prema Ljubljani. U dva vagona smjestilo se preko stotinu mladih ljudi. Put ih vodi u Homec nedaleko Kamnika. Prelazimo iz jednog vagona u drugi, i skupljamo se oko dr. Pere Rogulje, vođe puta u Homec, gdje će se održati socijalno-politički tečaj. Tečaj priređuje starješinstvo Hrvatskog katoličkog pokreta. Rogulja nije bio samo vođa ovog puta, on je bio i centar cijelog Pokreta. Poznavajući skoro sav naš kler, stalno na putu, kao član Narodne zaštite pridonosio je spašavanju tisuća gladne dalmatinske i hercegovačke djece, uvijek dinamičan, prodoran, ne štedeći svoje snage, Rogulja je bio takav i na ovom putu. Domagojci ga stalno zapitkuju. Najviše ih zanimaju protivnički tabori, njihova ideologija i osobe. Rogulja se nije nikada služio banalnim frazama kad je govorio o protivniku. Znao je da je još dug put organiziranja naše djelatnosti u javnom životu za dobro naroda. I baš tretiranje protivnika s višeg, kulturnog stanovišta, baština je Roguljina duha, koja je dugo vladala u našim redovima. Kao da je Rogulja već tada osjetio kakove ćemo imati neprilike ako neznalački pristupimo radu.

Nitko od nas slušatelja nije ni pomislio, da će Rogulja za nekoliko mjeseci otići u vječnost. Njegovi planovi bili su široki, upravo priprava za budući rad. Proveli su ih kasnije seniori s mnogo poteškoća, ali ne bez uspjeha. Možda bi Rogulja dao više programske svježine, a naročito njegova moć organiziranja dala bi bolje rezultate.

Ulazimo u postaju Zidani Most. Razgovor prestaje, a Rogulja povede jednu tužnu sevdalinku.

Na tečaju u Homcu, iza predavanja slovenskih prvaka (dr. Alješe Ušeničnika, dr. Andreja Gosara, Franca Terseglava, Janeza Kalana i nekih drugih), svi smo znali da će Rogulja povesti diskusiju. On je izvrsno načeo debatu o spornim pitanjima unutar katoličkih apologeta, filozofa i sociologa. Tako su se nama otvarali vidici. Osobito je oštro ocrtana ideološka razlika između liberalizma, socijalizma i

kršćanskog solidarizma, ali također i ukočenog katoličkog konzervativizma. Bilo je tada mnogo radikalizma i jasnoće što se treba raditi da se suzbije demagogija ekstremnih ljevičara. Smrću Petra Rogulje pomalo se počelo gubiti naše prvo radikalno učenje, čak je došlo vrijeme nekog lutanja i nezainteresiranosti. Po mom mišljenju tu leži korijen našeg neuspjeha. O tečaju na Homcu nije bilo zapisnika, čak su izvještaji u *Novinama* bili oskudni, a oni bi otkrili veličinu Petra Rogulje i njegovo duboko poznavanje svih pitanja. On je s kud i kamo više oštroumnosti razlagao svoje poglede od slovenskih prvaka.

S Roguljom posljednji put

U noći između 25. i 26. siječnja 1920. bila je oštra zima. U kući Matije Petlića, nadaleko poznatog gospodara, u Petrijevcima slavili su vjenčanje, u stilu skromnosti mladenaca, dr. Đuro Kuntarić i učiteljica Katica Petlić, oboje aktivni članovi Hrvatskog katoličkog domagojskog pokreta. Kumovi su bili dr. Petar Rogulja i Stjepan Barić. Impulzivni temperament Roguljin nije dao da noć prođe, a da se nešto nije učinilo na ostvarenju naših planova. Pero u svatovima nije mogao zabraniti pušenje kao u redakciji *Narodne Politike*. Zvao me da idemo prošetati po dvorištu. Nije štedio svoj glas. Govorio je o velikim simpatijama seljačkih masa za naš program. Odasvud su dolazili pozivi da se organiziraju *seljačke demokracije* kao početne organizacije *HPS*. Pero je imao u planu da razradi seljačko pitanje prema realnom stanju naših pokrajina i odabere adekvatne organizacijske tipove koji će svojim pozitivnim stvaralačkim radom selo trgnuti iz mrtvila. Za ovaj opsežan plan trebalo je ljudi. Sa zanosom je govorio o ulozi tajnika stranke i, kao obično, stavio me pred gotov čin. To mjesto trebao sam ja preuzeti i napustiti školu u Našicama. Planirao je moje studiranje sociologije u inozemstvu. Kad sam se ja nećkao, on je govorio o mojim uspjesima u organiziranju stranke u našičkom kotaru. Ja sam tada pobolijevao na plućima i bio jako anemičan. Istina, baš loše zdravstveno stanje mene bi još više tjeralo na rad, jer se nisam znao štedjeti.

(Meni je Gospod odredio baš toga dana drugi put, susret s učiteljicom Olgom Petelka, mojom budućom suprugom).

Pošli smo u sobu. Pero je zapjevao neku tužnu sevdalinku, možda posljednju u njegovu životu.

Rano ujutro vozio nas je vlak prema Zagrebu. Pero je imao obaviti važan posao u Sarajevu početkom veljače. (*Seljački sabor bosanskih i hercegovačkih seljaka*). Vagoni prepuni ljudstva, većinom švercera i radnika. Prozori razbijeni, jutarnji mraz miješao se sa zagušljivim zrakom. Država još nije našla vremena da obnovi ono, što je ostavila *revolucija* i *narodno oslobođenje* u svom bjesnilu jeseni 1918. Težak je bio život u SHS prvih godina. Sve je bilo prepušteno slučaju, sve je očekivalo nešto novo, nepoznato. Nama intelektualcima, koji smo se suživjeli s masama, bilo je jasno da je to nepoznato boljševizam.

Pero je neumorno debatirao sa suputnicima. Kada smo se, 26. 1. 1920., oprostili i rastali u rane zimske jutarnje sate na našičkom kolodvoru, nisam ni pomislio da je to naš zadnji susret.

Uredništvo *Narodne Politike* primilo je ovu vijest:

Sarajevo, 19. veljače. Dr. Petar Rogulja umro je noćas u 10 sati i 30 min. Nakon kratke, ali vrlo teške bolesti. Pogreb u subotu u 5 sati poslije podne.

Msgr Cankar

Pogreb je bio u Sarajevu, svečane zadušnice služile su se 23. 2. u 10 sati u stolnoj crkvi, a svečana komemoracija u Zagrebu u samostanu č. s. milosrdnica 22. 2. u 11 sati.

Na pogreb su otputovali izaslanici Narodne politike, Domagoja, starješinstva HAKD i vodstvo Pučke stranke.

Baština dr. Rogulje: Pokojnikovi prijatelji odlučili su povodom prerane smrti svog druga, a bio je u 33. godini života, da 'prinose umjesto vijenaca, sada kao i nadalje, upotrijebe za potporu aktivnih radnika za katolicizam koji se žele usavršiti u žurnalistici i sociologiji. Prinosi se šalju pod naslovom *Baština dr. Petra Rogulje* na adresu dr. Stjepana Markulina.'

Roguljina smrt bila je za pokret nenadoknadiva. Nismo mi ostali neorijentirani, ali je manjkao čovjek Roguljina kova koji je u svojoj ruci držao sve niti našeg razgranatog, ali ne još ustaljenog Pokreta."

Stanislava ADAMIĆ

Žurimo, zurimo

Zurimo u TV ekran
iz dana u dan
Listamo novine
Spotičemo se o slovo
Upitnik je - na kraju

S reklamama, horoskopima, križaljkama,
osmrtnicama...

Opipavamo svoje lice:
Što sam
Gdje sam ovdje ja?
Osmišljeno - što je?!
Postoje li neugasive boje?

Umor. Oči bole
Košmar misli
Nemir srca

U hrpi spisâ, knjiga -
stranica nedočitanih -
smeće

I cvijet u vazi
koji će to biti.

Marela MIMICA

Jesenja slikovnica

Davno pismo...
na požutjelu listu
latice ruže

Uspravna kiša.
Krošnja pije tišinu,
vjetrokaz miruje.

Diže se vjetar,
na pladanj s ribom
pada list lovora.

U sivo jutro
dva bijela goluba
kroz kišu lete

Stresajući
kapi s kabanice
vraćam ih kiši

Ljepota podneva
u jutarnjem satu
dozrijeva

U kolijevci
Mjesec
ziba more

Vihori kitnjast rep,
dva sjajna oka
traže lješnjake.

Jesenski sag
od žutog i smeđeg lišća
pere kiša

Ispijam kavu.
Pred kavanom golub
pije kišu.

Jugo.
Otoci se skrili
u sjenu kiše

Zamagljeni prozor,
nečija razmrljana
slova teku niz staklo.

Na lusteru
sjedi i ljulja se
noćni vjetrić

Nad usnulim gradom
šumi vjetrovita noć
Mjesec sklanja svjetlo

U vrećici jeseni
šaka suhih badema
za grickanje

Toplim bojama
oslikava park
kist jeseni

U šalici kompota
bakrenasti sjaj
- jabuke i šljive

Ispod kuće
more se glasno naslanja
na kamen

Grga RUPČIĆ

Okvir za uspomene

Nedokučivi su putevi Gospodnji, jednako kao što je nedokučiv asocijativni tijek misli. Primjerice, kako je jedan ispraćaj bivše kolegice po struci pokrenuo čitave slojeve svijesti i onako prustovski otputio me tragom minulih desetljeća.

Marica Rukavina, rođena Dedić, završila je svoj hod po ovoj dolini suza 9. kolovoza, anno Domini 1998. Idući tragom jednog dinamičnoga i u potpunosti osmišljena života našao sam se u 1952. godini - mom sedmom razredu gimnazije. Te iste godine u Gospić je stigao također po dekretu, kao i pokojna Marica književnik i profesor Ante Jakšić. Predavao mi je hrvatski jezik. Umio je zanosno i sugestivno pričati, tako da nas je s lakoćom uvodio u svjetove Kranjčevićeve, Matoševe, Vidrićeve i svake druge poezije. Slikovito dočaravao Kumičićevu Istru, Novakovo Hrvatsko primorje, Kovačićevo Hrvatsko zagorje i Kozarčevu Slavoniju. No on je značajan još po nečemu. Zajedno s profesorom francuskog jezika Dragutinom Bišćanom i profesorom hrvatskog jezika Julijem Derossijem pokrenuo je list za književnost i kulturu "Polet". Točno 15. siječnja 1953. godine izišao je prvi broj, u kojemu su objavljene moje prve pjesme redigirane njegovom rukom.

Zbirku pjesama "Elegije" izdao je u Subotici 1954. i veći dio primjeraka poslao u Gospić, s kojim je nastavio veze, upravo preko obitelji Marice Rukavine (bio joj vjenčani kum). Primjerak koji me zapao nosio sam sobom tijekom cijelih studija i mnoge pjesme znao napamet. Mnoge od njih bile su objavljene u tom našem "Poletu", a profesor Bišćan ih je preveo na francuski jezik.

Kada je nadasve plemenit čovjek i suptilan lirik Ante Jakšić napustio ovaj svijet i preselio se u "svijetle širine svoga Bačkog Brijega" među svoje pretke (3. prosinca 1987.) ispratio sam ga u Školskim novinama nekrologom naslovljenim: "Pjesničke vedrine osjenčane bolom".

U traganju za listom ili časopisom gdje bih objavio to posmrtno slovo obratio sam se za pomoć profesoru Derossiju. On me povezao s urednikom revije *Marulić* profesorom Radovanom Grgecom. Gospodin Radovan bio je spreman objaviti, ali su Školske novine bile brže, a "dupliranje" nije uobičajeno. Ubrzo mi je opet trebala Julijeva veza i ja sam svoj prikaz povijesnog romana naše Gospićanke Cvijete Grospić, alias Flore Dosen plasirao u "Maruliću". Tako je počela moja suradnja s tim dragim časopisom koji rado otvara stranice svima kojima je pisanje na srcu. Koji imaju što priopćiti svijetu o onom što ih okružuje i muči, "bilo u prozi bilo u pjesmi ili pak kritičkim sudom". Iza mene je već 11 godina takve plodne suradnje.

II

Ovo vrlo žarko ljeto nametnulo je neobične načine preživljavanja: držati se *ladovine* i imati odgovarajuće štivo. Na mom noćnom ormariću, osim dnevnog tiska, nalazi se "50 skandinavki". "Kako brinuti o svojoj šećernoj bolesti", knjiga koju mi je poklonio doktor Milan Vrkljan, inače jedan od autora i moj nekadašnji učenik. Knjiga me se tiče, jer sam preko mjere "sladak". "Vida Omišljanina" Branka Fučića poklonila mi je, prilikom boravka u Gospiću, kolegica sa studija Anica Nazor, inače direktorica Staroslavenskog instituta. "Republiku" 5 - 6, kao i ostale brojeve pratim najviše zbog Pavličića, Tomičića... Ogranak MH iz Karlovca snabdijeva me redovito "Pucakovim nagradama", tj. knjigama nagrađenih autora (šalje mi ih otac Ivan Pucak). Preda mnom je Vlatko Grgurić: "Mračni vodotornjevi zastave kaosa". "Zatvorenik" br. 72 poslala mi je, preko polusestre, gospođa Kaja Pereković. "Jezik" br. 5 je prispio i red ga je iščitati. Pavličićev "Šapudl" poklonila mi je dr. Nevenka Hećimović prilikom proslave svoje 35. obljetnice mature (generacija kojoj sam bio razrednik). "Ladja protiv pešek" (Top protiv pješaka) moja je opsjednutost šahom. Ićan Ramljak: "Glava u torbi" - poklon autora prilikom proljetnoga boravka u Gospiću. "Arheologija potvrđuje Bibliju" Drage Obradovića dobio sam od autora prilikom jednog predavanja koje organiziraju subotari svakog drugog četvrtka. Svoju knjigu "Josina u domovinskom ratu" držim uvijek pri ruci. Tu je i knjižica proze i pjesama Radovana Grgeca: "Reći ime" ...

Teško uvjeravam suprugu da sve to mora biti tu, ali se vadim na ljeto, vrućinu i skokovito raspoloženje. Sada mi paše ovo sada ono. Kada je o ljetu riječ rado se prisjećam svoje pjesme:

Srebrni vjetar mladosti (iz zbirke *Zvijezde na krovu*)

Srebrni vjetar mladosti
Ko sjenke minulih godina
Luta stazama djetinjstva
Rasute snove sabire

Iščekuje da zastanem
Umoran pod krošnjama

Da mi knjigu mladosti otvori
Da mi zlatnu harfu prebire.

Lutajući tako vratim se u davnu 1948. godinu, kada nas je velik broj učenika iz gospićkog Đačkog doma bio na ljetovanju u Skradu. Bilo je to nezaboravno ljeto. Bili smo smješteni u osnovnoj školi. Odlično su nas hranili, a mi smo dodatno hranili svoju dušu i maštu jedinstvenim gorskokotarskim pejzažem. Stoljetne bukve iždikale u nedogled, prečeste magle, izleti do Zelenog vira i Vražje provalije ostali su u trajnoj uspomeni.

Sljedeće godine ljeto nije bilo ni izdaleka tako lijepo. Bio je to dobrovoljno-prisilni odlazak na autoput (Ilova-Kutina-Lipovljani-Botovo). Teški uvjeti rada (8 sati u noćnoj smjeni usred vlažnih i prohladnih podravskih noći) "obdarili" su me sušicom. To je moj život okrenulo sasvim drugim stazama. Orijentiralo me prema sanatorijima i bolnicama.

III

Jedno takvo ranjeno djetinjstvo zatječem i u knjizi Radovana Grgeca "Reći ime". "Bežanija pedesete" je, naslućujem, radna akcija u kojoj je Grgec morao, kao i svi mi onih godina, sudjelovati. Od nas se tražilo nikom potrebno udarništvo, besmisleno pregalaštvo i bezrazložan zanos - čime? - izmišljenim iluzijama.

"... i s momcima naše čete
ispirali cement s pora
i sanjali maestrale,
sklanjajuć se od košave
pred vratima novih dvora

I uspomene na sve to iznimno su bolne:

kako tužno cvrčci ječe,
kako hitro misli lete
srce zebe, srce peče
sjećajuć se male čete,
bežanije pedesete

Što reći na pjesmu "Junak našega vremena" ? Suptilan i nježan mladić, koji s bolom prelama svaku đačku uspomenu, sjeća se pogleda, riječi, dodira. Odjednom je suočen s najmračnijom stranom života; uhićenjima, zatvaranjima, mučenjima. Nije to više za život ravnodušni Ljermontovljev Pečorin, suvišan čovjek u jednom neobičnu vremenu, u kojemu se njegov dar za jezike, potreba za samopotvrđivanjem, ne može ili ne želi adekvatno iskoristiti i on se osjeća "i mučno i teško, jer nema komu pružiti ruku u trenutku duševne boli..." Ovdje je običan mladić sa zagrebačkih ulica koji se ne uklapa u novi boljševički model davičovskog tipa i mora stradati, radi samog stradanja:

vikali su mu: "Ime! Kaži to ime! Sjeti se, crve,
da su ti kod kuće žena i nejaka djeca!"
Niz obraz mu je kliznula topla suza
dok su mu psovali majku, Boga i sveca.

"Reći ime" sažimlje u sebi svu bit našega življenja; naših "lovora i darova"; naših uspona i padova. Sve što smo doživjeli, sve što smo proživjeli ima smisla samo utoliko ukoliko smo to u stanju prenijeti na druge, drugima predočiti naša iskustva u ime humanosti, u ime dobrote. A sve zato da se predusretne zlo ili mu se bar smanji učinak. Proširivati prostore carstva svjetla, suzbijati tamu. Sve pjesme ove zbirke kao i proza upravo smjeraju tome traženju i darivanju svjetla. Takva je pjesma "Molitva", "Ime", "Hrvoje", "Perici" ... Iz svih njih zrači svjetlost, kao i iz samog poetskog subjekta uronjenog u tamu jednog iščašena vremena, ukotvljenog na ovom totalitarizmom obeščašćenu, ali inače svetu prostoru.

I kao što je Ante Jakšić tražio utjehu u zvijezdama:

"... i bol što danju zada gruba ruka
daleke zvijezde utjehom pozlate
pa opet nade vedre se povrate
i lakše nosim teret novih muka"
(Zvijezde)

Radovan Grgec će je naći u uspomenama i nadama:

S nama žive uspomene, naši snovi, naša djeca.
Nešto snažno kao mladost javlja nam se izdaleka,
a u nama pola vijeka za dugama novim jeca
kao drage bajke jeka.
(Sjaj suza).

Draženka ŠARIĆ

Beseda

Z gromače
z drače
z krša
mora
soli
zrasta,
s dušun srasta
i peče
i voli
i teče

beseda.

Ča

Ča je telu duša,
ča je zemlji sunce,
ča je žitku voda, zrak i sol,
ča je plodu koren,
ča vid je oku
meni je ča.

Gojko POLEGUBIĆ

Mreža

Sve se okrenulo. Ostalo je
samo posljednje išarano crnim brazdama.
Ostao je jedan oniži restoran
u kojem nespretni konobar rastjeruje muhe.
Prethodne večeri uđoh sam
i tražih te među nizom od toliko očiju.
U dnu prozora mala begonija sklapala je vjeđe.
Bojim se da su te zasljepljivali njezini mirisi
što su odbijali postati sol i svjetlost.

Obnavljajući uspomene pišem nešto
nalik na stihove,
ali život je više od puta što je vodio
kroz sjaj ševara i trske.
Smilje to palo je s neba
i izniklo iz zemlje.
Tuga je sve što ti večeras ne mogu reći.
Nedostaje naklonost, jecaji, suze.
Gornje otplavilo je. A bilo je spremno
kao duh, srce, krila...

Dušo umorna, kad više ne budeš mogla nositi teret
sjeti se netko će drugi odvagnuti tvoje darove.
Danas je mreža prekinuta. Osluškuj vjetar.

Vesna MILAN

Sve izgleda kao prije

Kad utrne smijeh
i zanijeme usne
a prijatelj nam drag
Male radosti
naivne, iskrene,
ostavljaju dubok trag.

Krik jutarnje istine
satire ponos i nadu
ono posljednje što pada,
jer tople su oči
sakrile zauvijek pogled
od čudesno velikog plana.

Prolaznost sve je
a utihla noć iz nas.
U ovo novo svitanje
istim putem koračamo
i sve izgleda kao prije
samo puno, puno praznije.

Gojko POLEGUBIĆ

U šatoru prethodnog ljeta

I ovaj dan me podsjeća
na nemoć onih fresaka
na kojima čuče začarani lovci.
Iz modrikastih snjegova, sestro
izroni i tvoj lik
(kao da se preobražen vratio)
zvijezde rasute
među muljem i jatom sipa.
Odbjegli labuđi glasovi rekoše:
- Ujesen plavo lišće pjeva,
i tama se vrati
na svoje mjesto.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XXIII

Činovnik

Kad sam se vratio iz bogoslovije kući, otac je bio nemoguć. Srušio sam mu još jedan od njegovih velikih snova, možda najveći, neću biti svećenik, što je on iskreno želio. Sad me promatrao kao pravu propalicu. Što sam imao maturu, to mu nije bilo ništa, stalno je govorio da nisam ni za šta, svašta počinjao, a ništa završio, nisam ni za kakav posao.

Prošao je Božić, prošla je Nova godina, dani koji i u najjadnije srce unesu radosti, ali su iza toga opet došli tmurni jednolični dani. Ja sam stalno mislio na studij i jednoga dana, dan-dva poslije 15. siječnja uputim se u Zagreb. Otac je bio željezničar, imao sam povlaštenu željezničarsku kartu, režijsku, cijena je bila samo deset posto normalne cijene pa troškovi za vlak nisu bili nikakva zapreka.

Dođem u Zagreb i pravac u dekanat Filozofskog fakulteta, gospođi(ci) Melkaš, administrativnoj tajnici, čuvenoj po svojoj vlasti, odlučnosti i strogosti. Ona je bila pravi šef tajništva. Imao sam zimski semestar upisan, na bogosloviji doduše, ali sam se nadao kakvoj mogućnosti za prijelaz, ali ništa:

- Semestar je prošao i nema nikakve mogućnosti za upis - bila je kratka i odlučna.

A bilo je mogućnosti. Poslije sam saznao da su se tada u prvi semestar mogli upisati oni koji su radili. Bilo je dovoljno da donesu potvrdu da su zaposleni. Da sam znao za tu mogućnost, tu mi potvrdu ne bi bilo teško nabaviti. Ali što se tada nisam upisao, ima i dobre strane. O jednoj ću reći nešto poslije, a druga je uzdržavanje. Da sam se i upisao, ne znam kako bih došao do sredstava za studij.

Tada su bili veliki dječji doplatci, a oni koji su imali više djece i kuće su gradili od dječjih doplataka, kažu da se neko naselje zvalo Dječji doplatak, otac je tada imao šestero djece, mene, Ljubicu (1928.), Miru (1936.), Tonu (1943.), Ivanku (1944.), Ankicu (1946.), ali doplatak nije mogao dobiti jer je imao zemlje. Malo za neki veći prihod, a previše da bi mogao dobiti dječji doplatak. Govorili smo mu da zemlju bar formalno prenese na brata (strica Tomu), ali uzalud. On je cijenio zemlju, teško ju je stjecao, ona mu je značila životnu sigurnost i nije se je mogao odreći. To bi za njega bila propast, katastrofa.

Prihoda od zemlje je bilo samo za hranu, ali ni za kakvu zaradu, jedino je vino bilo na cijeni, ali on ne samo da vina nije prodavao (čvrsto se držao one poznate zagorske *Još ni jedan Zagorec nije prodal vina...*), nego je na vinograd trebalo i trošiti: kolje, galica, vožnja vode za špricanje...

Kad se nisam mogao upisati na Filozofski fakultet, odem 27. veljače i upišem se na Bogoslovni da zadržim studentska prava, a najviše da ne odem u vojsku. Nisam ni pomišljao da služenjem vojske bar privremeno prekinem mučno stanje u kojem sam se nalazio. Vojske sam se bojao kao vatre jer sam mrzio partizane do dna duše. Njihovo poslijeratno vladanje samo je pojačavalo moje uvjerenje da sam u pravu. U Oriovcu je za rata poginulo dvadesetak ljudi, a poslije rata ubili su pedesetak,[1] a među ostalima i moga strica Tinu (Martina) s još četvoricom. I to na okrutan način. Imao je odrezane uši, nos, izbijene zube.

- On je još najmanje bio izmrcvaren - rekao mi jednom prilikom otac.

Ta su petorica jedni od rijetkih komunističkih žrtava za koje su sami komunisti priznali da su nevine žrtve. Bila je to neka srpska jedinica. Zato mi je i sama pomisao da služim takvu vojsku, bila strašna. I tako sam bio i ljetni semestar student Bogoslovnog fakulteta iako samo formalno. Nisam pomišljao da nastavim teologiju, što bih s njom (tada je ona bila studij samo za buduće svećenike).

Opet sam osjetio da sam u nemogućem položaju, a izlaza nisam vidio. Svašta sam smišljao, a ništa pametnoga nisam mogao smisliti.

- Što ćeš sad? - često bi me otac pitao više kao prijekor, više kao da mi kaže da preda mnom nema nikakva pravoga puta nego da čuje što kanim. A time je stalno vršio na me pritisak da nešto učinim jer je i njemu takav moj položaj bio nepodnošljiv. I napetost je među nama bila teška. Nije se očitovala ona ljubav kojom me volio, a još manje kakva bi bila majčina. Sestra Ljubica mi je jednom prilikom rekla da misli da me volio više od sve djece. Neće to biti istina jer je jednako volio svu svoju djecu. Ako me i posebno volio, to je teže doživljavao moje neuspjehe koje sam doživljavao na nekoliko pokušaja. Nismo znali naći najnormalniji put u takvim prilikama: sjesti i ljudski porazgovarati da vidimo što ćemo u novim prilikama, svatko je od nas mislio svoje misli. Ja sam se potpuno povukao u sebe i mislio svoje, a on svoje. Nije među nama bilo onoga prisnoga odnosa u našim osobnim problemima kako bi normalno bilo. I poslije kad sam završio studij, postao asistent, oženio se, imao djecu, često smo se posjećivali, ali je među nama ostala jedna koprena koja se nije dala odgrnuti i stvoriti prisan odnos iako smo se voljeli i znali da se volimo, ali u povjerljivu razgovoru to nismo znali iskazati. Uvijek smo ostali na površini zbivanja.

Spomenut ću jednu zgodu. Kad sam zbog prenapornoga pisanja školskoga leksikona *Jezik* stradao na živcima i jednom spavao kod kuće, nisam mogao podnijeti kucanje zidnoga sata. Spavali smo u istoj sobi i molio sam ga da zaustavi sat, on je to učinio i vjerojatno se čudio što ne mogu podnijeti ni kucanje jednoga sata, a on je uživao kad ih je kucalo pet-šest, ali nije ništa pitao, a ja mu nisam ni pokušao ispričati što se dogodilo.

---

[1] Točni podaci u knjižici: Mato Tustanić, Žrtve - Oriovac, Oriovac, 1995.

Posla u Oriovcu za mene nije bilo, na Brod nisam ni pomišljao, Brod je za mene bio samo drugo mjesto, nikakvo središte, nikakvo žarište, kao i kod mnogih drugih Zagreb je bio moja čežnja. Jedino on otvara mogućnost za studij, moram u Zagreb - čvrsto odlučih. Dok sam bio kod Radiše, vidio sam da je preko puta Burza rada pa mi ona sinu kao izlaz. Otići ću u Zagreb, prijavit ću se na Burzu rada pa će se nešto naći. Studij mi je bio cilj, ali sad je važno samo da nađem neki posao, da dobijem plaću i da počnem živjeti samostalnim životom, a onda ću razmišljati dalje.

Kad me otac opet jednom zapita jesam li što smislio, kažem odlučno:

- Idem u Zagreb.

- Što ćeš u Zagrebu?

- Naći ću nešto, u Oriovac mi nitko ne će ništa donijeti na tanjuru - sjećam se, baš sam tako rekao.

I jednoga dana u početku 1948. otputim se u Zagreb. Uzeh dokumente, komad kruha i komad šunke, otac mi dade sto dinara i ja u Zagreb. To je bilo sve na mojem novome početku koji me doveo do profesure i Akademije. Prijavim se na Burzu rada, oni uzeše podatke s obećanjem da će nešto biti, traže se svršeni gimnazijalci, ali ne znaju kada, da se trebam javljati svaka tri dana. Kako ću se javljati kad treba putovati. Istina, nije to baš teško, ali kako ću svaki treći dan u Zagreb, ipak je to 170 kilometara, tada četiri sata vožnje. Dolazio sam dva-tri puta, ali od posla ništa. Imao sam na Trešnjevci jednu tetku i tetka, teta je bila dobra, ali tetak takvo čangrizalo da mi je bilo neugodno da nisam mogao više k njima na spavanje. Ako je trebalo prespavati, prespavao sam na kolodvoru, na klupi u čekaonici. Ali ni to nije bilo jednostavno. U pola noći zatvarali su kolodvor da ga čiste i nitko nije mogao ostati u zgradi. Trebalo je u veljačnoj noći tri sata šetati zagrebačkim ulicama dok ne bi opet puštali u zgradu, ali samo one koji su imali vozovnicu. Kako da ju kupujem kad ne kanim putovati, a na ulici je bilo teško provesti cijelu noć. Pomogla mi je opet željeznička iskaznica. Čuvar me pustio u zgradu i bez karte. I tako sam nekoliko noći proveo kao pravi beskućnik. Srećom to nije dugo trajalo. Lutajući tako po danu zagrebačkim ulicama, sretoh školskoga kolegu iz VIIIb, tada studenta farmacije Kazimira Svibena, rodom iz Daruvara. Kažem mu ja što je sa mnom i kako mi je teško dolaziti u Zagreb svaka tri dana, a bez prave sigurnosti da će uskoro što biti, a on će:

- Nema problema. Ja ću ići na burzu i kad što bude, javit ću ti. A možeš i kod mene stanovati. Upravo me je napustio cimer pa je jedan krevet slobodan. Bit će mi drago, budemo li zajedno stanovali.

I jednoga dana u ožujku dođe mi od neke nepoznate žene brzojav da se javim na Burzu rada. Bilo je oko Uskrsa, Sviderek otišao u Daruvar na uskrsne praznike, koje si je, jasno, sam uzeo, ali je zadatak ostavio svojoj djevojci, nekoj Grkinji, i ona mi poslala brzojav.

Dođem ja na Burzu rada, a oni mi dadoše uputnicu za Visokogradnju, gradsko građevno poduzeće. Visokogradnja je imala gradilišta na više mjesta u gradu, a svoju upravu na kraju Đorđićeve ulice kod Draškovićeve. Čim sam došao, odmah postadoh u računovodstvu pomoćni financijski manipulant, plaća 3 200 dinara. Stan sam već imao pa nije bilo problema. Kako nisam imao jastuka ni pokrivača, služio sam se Sviderekovim dok je on bio kod kuće za uskrsne praznike. Čim sam dobio prvu plaću, kupio sam si što mi je bilo najpotrebnije. I tako je krenulo.

Na poslu sam se brzo snašao. Obračun plaća. Nije to bio težak posao, uglavnom računanje, a stari su činovnici rado poučavali mlađe da njima bude lakše. Visokogradnja je tada bilo veliko poduzeće pa je računovodstvo trebalo više činovnika. Bilo nas je desetak i nešto i računskih strojeva, ali mehaničkih, onih na kojima su se polužicama namještale brojke pa se ručkom vrtio središnji mehanizam koji je izbacivao rezultate. Stariji činovnici najradije su računali napamet jer su tako navikli. Kakva je to bila vještina, vidi se po tome što su na platnim listama, a one su bile velike kao osrednji pisaći stol, izračunavali velikom lakoćom koliko za plaće treba pojedinih novčanica tako da plaća bude isplaćena najvećim mogućim novčanicama. Kad su tako izračunali pa preuzeli novčanice po svome popisu, kuvertirali ih, a nije bilo ni manjka ni viška, tada su bili sigurni da je sve u redu. Inače bi morali provjeravati stotine kuverata dok ne bi našli pogrešku. I tu sam vještinu naučio. Kad se dijelila plaća, kuverte s novcem u tašku pa s listama i plaćama na gradilište i uz potpise dijelili kuverte.

Ubrzo je došao i prvi električni stroj. Bio je četvrtast, težak, velik, kao danas poveći računalni pisač, nitko ga nije htio uzeti. Prijavim se ja. Ionako sam bio novi pa mi je svejedno kako učim. Brzo sam shvatio strojnu narav i tako si olakšao posao. Nisam morao mnogo misliti, mogao sam raditi i kad sam bio umoran pa sam brzo bio gotov, to više što mi je norma ostala ista. Imao sam malo više vremena pa sam pomagao jednoj činovnici koja je došla kad i ja, a računanje joj i onako nije baš išlo. Došla je iz Bosne i bila je prilično zgodna, bila mi je i draga, prvi bliži susret s jednom ženom, neko ženstveno nježno zračenje izbijalo je iz nje, ali bez nekoga većega učinka jer nismo stigli mnogo biti zajedno, brzo su me premjestili na jedno gradilište. Ali da smo i imali prilike, ne znam bi li što bilo jer nije baš bila za posao koji ju je dopao, važnost je davala nevažnim stvarima, a bila je sklona tračevima.

Da spomenem samo jednu tračersku zgodu. Idem ja jednoga jutra u ured, sretnemo se i o čemu ćemo nego o povišici plaće. Ja kažem da od toga ne će biti ništa. Još nisam pravo ni sjeo kad dođe šef do moga stola i zapita me kako ja mogu tvrditi da je povišica pala u vodu, zapamtio sam te riječi "povišica pala u vodu". A rekao sam to samo njoj. Danas beznačajna zgodica, a onda me se snažno dojmila da ju pamtim i danas.

Može se komu činiti sitnica nevrijedna spomena. Sada dok sam to pisao, učinila se i meni u prvi mah sitnicom i kanio sam ju izbaciti. Ali prije nego sam to učinio, stao sam razmišljati o njoj. Ta život se i sastoji od malih stvari. Stotine i tisuće malih stvari mnogima su promijenile život. Leskovarov roman *Propali dvori* završava jednostavno rečenicom *Pavao Petrović nije išao u Celje*. Sitna stvar s krupnom posljedicom. Male su stvari male ako ih takvima promatramo. Da sam spomenutoj činovnici zapamtio ime i ovdje ga naveo, iz anonimnosti ušla bi u povijest. U njoj bi dobila doduše sićušno mjesto, ali za nju veliko, za nju bi to bila velika stvar. Richard Carlson napisao je knjigu *Ne mari za male stvari i ostat će male stvari,* koja se upravo prodaje, a naišla je na veliki odjek, postala je uspješnicom. Nisam je čitao pa ju tumačim dvostruko: male stvari ostat će malim stvarima ako ne mariš za njih, ako mariš, postaju velike. Tako i upravo opisan događaj. Razmišljao sam o njemu i bio mi je poukom za cijeli život: pazi što pred kime govoriš, a kad čuješ da što drugi o tebi govori, razmisli je li istina ili nije. Ako jest, uzmi ju do znanja, ako nije, ne mari za nju. Cijeli mi je život prošao, a da za tračeve nikada nisam mario, život mi je bio lakši i ljepši nego da je bilo obratno. Ako sam imao što o kome reći, nastojao sam da mu to najprije kažem u lice.

Da navedem jedan noviji primjer. Dok je Vlado Gotovac bio predsjednikom Matice hrvatske, a ja potpredsjednikom, jednom mi s određenom njemu svojstvenom nadmoćnošću reče:

- Znam ja što ti o meni okolo govoriš.
- A jesi li išta čuo što ti prije nisam rekao u lice.
- E, to nisam.
- Eto vidiš.

Zaista bi mi bilo neugodno da sam se pred njim našao u podređenu položaju.

No prijeđimo na krupnije stvari. Toga proljeća, bila je 1948., odlučiše srušiti minarete zagrebačke džamije i rušenje povjeriše Visokogradnji. Prebaciše na to gradilište stotinjak radnika da posao bude što prije gotov. Obračun plaća povjeriše meni jer su vidjeli da mi je s računskim strojem išlo brzo, a sve su dali da bude što brže i što bolje. Plan je bio udarnički: da na mjestu minareta već 1. svibnja nikne trava. Išlo je veoma sporo. Beton je bio neobično tvrd i rušenje je bilo teško. Mislio sam: ne će do 1. svibnja biti ni minareti srušeni, a kamoli da će niknuti trava. A nikla je. Istina, temelji su ostali plitko pod površinom, jer bi ih bilo teško potpuno ukloniti, a i nepotrebno, ali su radnici radili udarnički, stahanovski, radnici su imali i neke poboljšice. Kad sam jednom došao na gradilište, imao sam prilike ući u unutrašnjost džamije. Unutrašnjost je bila još nedirnuta pa sam se divio divnim arabeskama. Samo da napomenem da je rušenje bilo "demokratski" izvedeno. Poslije sam u zatvoru sreo jednoga člana nekoga muslimanskoga odbora koji mi je rekao da su oni potpisali da se džamija sruši. Zatvorili su ih u jednu prostoriju, stavili pred vrata

stražara sa strojnicom i rekli da će ih držati bez hrane i vode toliko dugo dok ne potpišu, a ako ne potpišu da će ih sve postrijeljati. I potpisali su, jedan po jedan, kako je koji potpisao, odmah je pušten i tako su svi potpisali da se džamija sruši. Od nje je ostala samo fontana koju je kao i tornjeve projektirao arhitekt Stjepan Planić. Džamija je svečano otvorena 18. srpnja 1944., a toga je dana proradila i fontana.

I tako sam ja malo po malo ulazio u svakodnevni život komunističkoga doba. Nije mi bilo uvijek lako. Izlaskom iz salezijanaca bio sam sa dvadeset i dvije godine bačen u ovaj svijet, kao da sam pao s Marsa. Imao sam veliku maturu, a nisam znao ni telefonirati. Podaci s jednoga gradilišta nisu bili jasni pa pitam šefa što da radim. A on mi kaže da telefoniram. Neugodno mi je bilo reći da nikada u životu nisam telefonirao. Tko bi mogao misliti da čovjek s maturom koji je već ušao u tajne obračuna plaća, ne zna telefonirati. Nađoh se u muci. Priđoh telefonu, okrećem brojke nasumce, malo pričekam i kažem da je zauzeto. Poslije sam promatrao kako drugi telefoniraju i tako osvojio i tu vještinu. Spominjem to zato što su i takve sitnice bile značajne.

Nisam se razumio ni u novac. Zavjet siromaštva tako je djelovao da nismo imali ni sitniša na raspolaganju, živjeli smo bez novca. Ekonom nam je kupovao što smo trebali, ili nije kupovao, dobivali smo stvari, a ne novac. Kad smo išli tramvajem, dobili smo kartu ili je jedan dobio novce, kupio karte za sve i dijelio ih. Kad sam prvi put nakon izlaska iz salezijanaca u Zagrebu ušao u tramvaj, znao sam da se tramvaj plaća, ali nisam znao kako ni kakvim novcem. Dadem kondukteru dvije dvodinarke da kupim kartu. A on me pita trebam li dvije karte. (Karta je stajala dva dinara.) A ja kažem jednu.

- A dali ste mi četiri dinara.
- Ne, dao sam vam dva dinara.

Ja sam mislio da je jedna kovanica jedan dinar. I drugi put sam se zapetljao s nekim kovanicama i papirnatim novčanicama. Opet sam kondukteru dao više nego je trebalo.

Da se malo ispričam, moram reći da se s tramvajem nije snašao ni iskusniji Milovan Đilas. Kad je pao s trona i prvi put ušao u tramvaj, začudio se:

- Zar se tramvaj plaća?!

Već sam spomenuo kakva je moja neupućenost bila s obzirom na mjesečnicu.

Rekoh da su me u Visokogradnji ubrzo prebacili na gradilište, na Vrhovac, gdje su se gradile barake za Amerikance povratnike. I to je bilo hitno, Amerikanci već na putu, a barake još nisu gotove. Za mene je to bio lagan posao. Uz malo administracije najvažnije je bilo radnicima upisivati sate da se zna kad je tko bio na poslu i koliko je radio. Poslovođa je htio sve imati u svojim rukama pa mi je rekao da ne moram u jutro rano dolaziti, upisivanje ili neupisivanje sati bila je mala vlast, ali je donosila veliku korist u obliku purana, mesa, kobasica, sira, vina i rakije, već

prema tome koliko je upisao neodrađenih sati. To je bio moj prvi pravi susret s korupcijom, makar na niskoj razini, ali se nisam bunio jer sam mogao dolaziti oko deset sati, a odlaziti odmah poslije dvanaest, u restoran na ručak kao pravi gospodin pa kući.

(Čini se da tih baraka na Vrhovcu više nema osim ako neke dvije-tri nisu još neki ostatak onih koje smo nekada gradili.)

Tada sam radnički i poslovni život promatrao samo izdaleka. Radnici su radili na normu, a norma je bila tako malena da teško da bi po njoj barake bile gotove na vrijeme. Trebalo je npr. dijelove baraka s ulice donijeti na gradilište jer kamioni nisu mogli do samoga gradilišta. Poslovođa reče da će ih pustiti kući i upisati im cijelu dnevnicu čim budu gotovi. Radnici su bili većinom zagorski seljaci i žurilo im se kući. Do jedanaest sati sve je bilo gotovo. Po normi je za taj posao trebalo tri dana. Dakle prava radnička država.

Tako sam bio nazočan kad su Amerikanci došli razgledati barake. Bili su teško razočarani. U Americi su im obećavali zemaljski raj, a ovdje su ih dočekale drvene barake. Bile su na lijepom mjestu, ali barake. Mnogi su bili tako razočarani da su se odmah htjeli vratiti nazad u Ameriku, ali nisu mogli, uzeli su im putovnice.

Kad sam 1987. bio u Americi, vidio sam da su mnoge američke kuće zapravo barake, malo ih je građeno od čvrstoga materijala, ali su ipak bile prave vile prema našim tadašnjim barakama.

Tu nije kraj mojemu činovnikovanju, ali je kraj prvoj fazi, daljnji tijek u tome smjeru prekinut je zatvorom.

Zatvorenik

Desetoga kolovoza 1948. dođem kasno kući, oko deset sati, brzo legnem i odmah zaspim. Nije prošlo ni pola sata kad dođe gazdarica, zapali svjetlo, probudi me i kaže:

- Udba!

Kad sam to čuo, doživio sam šok, takav šok koji me je pratio godinama. Kad bi mi poslije tko ušao u sobu, a ja se tek tada probudio, vikao bih. Nisam poslije smio spavati u prizemlju pri otvorenu prozoru od pomisli da bi mi tko mogao ući u sobu, a da ga prije ne čujem. Mijenjali smo stanove, nekoliko smo ih promijenili, odluku sam prepuštao supruzi, ali sam joj rekao: Ne dolazi u obzir ni jedan u prizemlju. Bježanje iz partizana tako me psihički opteretilo da sam godinama sanjao o tome, a sada se to ispreplelo, sad bježim pred partizanima, sad me Udba hapsi.

Udbaši vanjštinom nisu bili strašni. Bila su to dva druga, lijepo odjevena, upravo gospodski pa sada dok ovo pišem, u napasti sam da napišem "dva gospodina", ali pomislih da ipak ne pristaje da ih zovem gospodom iako meni nisu ništa osobno

napravili što bih im mogao upisati u veliko zlo, strašno je bilo samo to što su bili točkići jednoga neumoljivoga stroja koji melje sve što se u njega ubaci. Imena kojima su se predstavili, odavno sam zaboravio, a prezimena nisam ni znao. Tada su se udbaši služili samo imenima pa zatvorenici nisu mogli doći u dodir s njihovim prezimenima, a pitanje jesu li im i imena bila prava. Jedan je bio postariji, kojih pedeset godina, mršav, s kratko podšišanim brkovima, miran, zamišljen, pomalo odsutan, čovjek bi rekao filozofskoga držanja, kao da radi nešto objektivno, što se njega malo tiče, a drugi mlađi, tridesetih godina, okrugao, bucmast, zaobljenih obraza koji su pucali od zdravlja i mladosti, hitrih pokreta, živo zainteresiran za posao koji radi, kao da je bio sretan što je upravo njega zapao taj posao. Pregledavali su sve moje stvari, uzimali što su mislili da im je zanimljivo, među ostalim i Sv. pismo, pozamašnu knjigu jer su u njoj bila oba Zavjeta. Knjigu sam od nekoga posudio, mislim od jednoga svećenika ili čak na Bogoslovnome fakultetu, zatim moj mladenački dnevnik, čitko pisan, malo već šifriran, ali tako jednostavno da su lako mogli pročitati što piše, ali je malo bilo politike u njemu. Zapisao sam kad sam prvi put sreo partizane, ali sam napisao "oni u trorogim kapama", zapisi viceva bili su ipak tako dobro šifrirani da nisu mogli ni naslutiti da su vicevi, niti im se to poslije činilo sumnjivim, zatim u već zatvorenoj kuverti moju sentimentalnu priču o trčki (koju sam 1959. godine objavio u dječjem časopisu Djeca za djecu, br. 51.) i neke druge sitnice.

Dok su prebirali po mojim stvarima, brzo sam došao k sebi. Da bolje vide, upalili su sva svjetla, a bilo ih je u sobi podosta, na trenutak sam se osjećao svečano, pjesnički nadahnuto, uzeh neki papir i napisah:

- Gorjelo je kao na Božić.

Cedulju stavih u ladicu noćnoga ormarića i jedan od njih priđe ormariću, uzme cedulju, pročita i pita me što to znači.

Rekoh:

- To što piše.

- A zašto si to napisao?

- Tako, došlo mi.

Sumnjičavo je vrtio glavom, ali nije dalje mnogo ispitivao, a da i jest, ja ne bih znao ili htio objasniti jer sam se zaista osjećao nekako svečano, toliko sjaja u sobi da me je taj sjaj obuzeo i prevladao svaki strah. Ne znam kako da objasnim taj apsurd.

Kad su bili gotovi, rekoše da se spremim da ću s njima. Iako sam pomišljao na zatvor, sad kad se to dogodilo, ipak nisam znao zašto. Činilo mi se da nisam ništa posebno napravio. Poveli su me k crnoj limuzini, koja je stajala iza stupa željezničkoga mosta u Savskoj, stanovao sam u Savskoj ulici u zgradi koja i danas stoji na uglu Savske i Tratinske ceste. Prilazeći limuzini, zapitam:

- Hoćemo li se to voziti autom?
- Da - potvrdiše mi.
- Još se nikad nisam vozio automobilom - rekoh.
- Eto sad ćeš imati priliku.
- Na žalost, prvi put pa u zatvor.

Vjerojatno nisam od rijetkih koji se prvi put automobilom vozio u zatvor, ali nisam čuo da se to još komu dogodilo.

Petrinjska.

U zatvoru me nisu smjestili u ćeliju, nego me odmah, iako je bilo oko ponoći, u istražiteljevu sobu na ispitivanje.

Teretili su me da sam bio član TOHO-a, Tajne organizacije hrvatske omladine, kojoj je na čelu bio Radovan Grgec, urednik našega časopisa, bio za to suđen i dobio četiri godine. Kao što je mene prozvao Lojzo Buturac da napišem svoja sjećanja, tako ja sada pozivam g. Grgeca da on napiše svoja*. Neka se zna što je bilo. Čitao sam jednom nešto u novinama, ali zaboravio što. Ja ni tada o TOHO-u nisam znao gotovo ništa. Znao sam samo da se Željko Puratić, tada salezijanski pitomac, upisao u tu organizaciju, donio u zavod neku ceduljicu za koju su saznali poglavari, prisilili ga da ju uništi i da više nema nikakve veze s tom organizacijom. Poslije je završio klasičnu filologiju, bio sveučilišni profesor u Sarajevu i poginuo za srpskoga napada.

(Nastavlja se)

* Ta sjećanja izaći će u dogledno vrijeme. Jedan njihov dio već je bio objavljen u časopisu "Politički zatvorenik" (op. ur.)

Kornelija PINTER

Zašto na obali mora biti more

Da bi stijene
širile svoje zjenice
i ljudi tražili majku
zaboravili ponore
zavoljeli cjelovitost
da bismo znali
o povratku
u kamenog sebe
zato na obali mora biti more.

* * *

Čekam vas veseli trubači, ratnici
pojačajte odsjaj kopita drevnih konja
grizem tvrdu krušku
trljam zelene kristale o oznojene grudi
iz mene polje duhana
mačka pokazuje gipkost, pa tijelom radimo most
nad sunčevom kapi
tako bih dodirnula grive, zamolila za svete medaljone
s vaših vratova
m m m ... sezam miriše ... i vrijeme
svečano
škaklja svjetlost, izvire pod stopalima
pozivam staze da se otvore
zemlju da zavoli ubode kopalja i obriše lice

* * *

Nekada smo djeca i ja otkrivali piramide u danu
džepove napunili ulogama
ljubili snene krtice
obukli smo robovske halje
htjeli smo se svidjeti majkama
one su ropkinje
vraćaju se s polja pjevajući
nisu nas primijetile hrabre, tužne
ljepljive, naše
samo su nečujno ostavile svežanj kruha u spilji
odjekuje pjesma o znoju i suncu

Ivan KRSTULOVIĆ

O poslanju umjetnosti

Sva umjetnost ima jedan jedini cilj - a to je predočiti nam samog Stvoritelja, njegovu volju, njegov duh.

Teza

Zacijelo se možemo složiti u tome da umjetnost, njezina djela, u nama, našoj svijesti, evociraju neke najdublje, najuzvišenije istine, istine prepune misterija, velike bezgranične upitnosti. Nije stoga nikakovo čudo što je bilo i što će vazda biti bezbroj pokušaja da se odgovori na pitanje: što nam to umjetnost hoće reći, poručiti svojim djelima?

Odgovarajući na taj upit izravno, mi tvrdimo sljedeće:

Sva umjetnost, sva njezina djela, teže jednom jedinom cilju a to je: posredstvom djelâ prirode, tj. posredstvom oblikâ i pojava postojećeg svijeta, što vjernije, autentičnije, izraziti samu silu, volju stvarateljicu tih oblika, tih pojava.

Budući da pod silom, voljom, stvoriteljicom našeg svijeta vjernici podrazumijevaju silu, volju Božju, vidimo da bi s tog stanovišta naša teza mogla glasiti ovako:

Sva umjetnost, sva njezina djela, teže jednom jedinom cilju a to je - posredstvom Božjih djela, a to su djela prirode, što vjernije, autentičnije izraziti, predočiti nam samog Boga, samog Tvorca, Stvoritelja tih djela.

Mi, dakle, u zadatak umjetnosti, a to će reći u zadatak sveukupne umjetnosti, svih njezinih djela, stavljamo ono što se obično misli da spada u cilj i zadatak samo sakralne, religijske umjetnosti. (Obično se, naime, misli da je istinito, autentično izražavanje duha, volje Stvoritelja našeg svijeta cilj samo sakralne, religijske, a ne sveukupne umjetnosti, svih njezinih djela, kao što to mi ovdje tvrdimo.)

Ideja da nam upravo umjetnost hoće istinito, autentično izraziti, predočiti samog Stvoritelja našeg svijeta, tj. ono što je u našem svijetu transcendentno, božansko, sakralno, nije ni nova ni originalna, kako se na prvi pogled može učiniti.

Takvo je mišljenje, naime, već mnogo puta bilo izrečeno ili pak napisano. Za ilustraciju ove tvrdnje evo nekoliko primjera.

"Mističari su", veli Croce, "u umjetnosti gledali poseban način čovjekova posvećenja, stupanja u vezu s Apsolutnim." Reći da nas umjetnost dovodi do "posvećenja", da nam omogućava "stupiti u vezu s Apsolutnim", zar to nije isto što i reći da nam umjetnost otkriva, predočava ono što je transcendentno, mistično, tj.

da nam ona omogućava da s transcendentnim, mističnim stupimo u izravan dodir, da ga neposredno doživimo, intuitivno spoznamo? Rečeno vjerskim rječnikom, zar takva tvrdnja ne podrazumijeva da nam umjetnost omogućava s Bogom, božanskim, stupiti u izravan dodir, neposredno ga doživjeti, intuitivno spoznati?

O božanskoj naravi umjetnosti govori i Hegel, koji će ustvrditi da uz religiju, filozofiju, i umjetnost izražava ono što je "božansko".

Braneći isto uvjerenje, uvjerenje o božanskoj naravi umjetnosti, J. Bajamonti nas upozorava na činjenicu da se pjesnike i muzičare, dakle umjetnike, od davnine smatralo prorocima, svecima, mudracima. On veli: "Antički su narodi pjesnike i muzičare smatrali prorocima, mudracima, Eneja ih naziva svecima, a Ciceron zahtijeva da njihovo ime bude sveto ljudima."

Zanimljivo je da isto uvjerenje, uvjerenje o božanskoj naravi umjetnosti, dijeli i sam sv. Toma, kad veli: "Svaki je pjesnički čin duboko religiozan, kao što je i svako pjesničko djelo religiozno." Reći da je svaki pjesnički čin duboko religiozan, a svako pjesničko djelo religiozno, zar takva tvrdnja ne podrazumijeva da je svaki umjetnički čin duboko nabožan, sakralan, tj. da nam na neki način izražava, uprisutnjuje samog Boga, samog Stvoritelja našeg svijeta?

Navedeni primjeri posve jasno potvrđuju ono što smo prethodno spomenuli tj. da je ideja o tome kako nam umjetnost hoće predočiti samog Stvoritelja našeg svijeta, njegovu volju, njegov božanski duh, u ljudskom mišljenju već odavno prisutna.

Treba, međutim, upozoriti i na sljedeće: Premda mnogo puta izrečena, pomišljena, ta ideja (ideja - da umjetničkim djelom biva izražen, predočen, sam Stvoritelj našega svijeta) nije nikada sama za sebe bila uzeta u razmatranje, podvrgnuta nekakvoj analizi, provjeri i sl.[1] Ona se, naime, neprestano samo opetovano izricala i to uvijek usputno, u kontekstu rasprava koje su imale neke druge ciljeve.

Postoji u vezi s tom idejom još jedna zanimljivost. Ona naime nikad ne biva izrečena u posve eksplicitnu, jasnu obliku. Tako npr. umjesto da se posve jasno, eksplicitno kaže kako umjetnička djela izražavaju sam bitak, samu silu, volju stvarateljicu našeg svijeta, tj. silu, volju Božju, Božji duh - iznose se tvrdnje kako nam umjetničke tvorevine omogućuju stupiti u vezu s "Apsolutnim, transcendentnim", uvjerava nas se kako su te tvorevine mistične, svete, božanske i sl.

Toliko o legitimnosti, odnosno ukorijenjenosti uvjerenja o kojem ovdje raspravljamo (uvjerenja da je izražavanje duha, volje Stvoritelja našeg svijeta cilj umjetnosti).

---

1 Autoru ove studije nije barem poznato da bi ta misao bila negdje prokomentirana, odnosno posebno elaborirana.

Argumentacija

Pošto smo tako naše uvjerenje - tezu o transcendentnoj naravi umjetničkog stvaralaštva - predočili, pogledajmo sada što našemu mišljenju, uvjerenju, daje za pravo, što ga potvrđuje, čini vjerodostojnim, legitimnim.

1.

Da upravo umjetnost izražava, predočava samog Stvoritelja našeg svijeta, njegovu božansku volju, njegov božanski duh, najizravnije dokazuje činjenica što upravo to (tj. Stvoriteljev duh, volju) nesumnjivo izražava, predočava, jedan cijeli, pozamašan segment umjetničkog stvaralaštva - segment sakralne, religijske umjetnosti. Pogledajmo zašto.

Zacijelo se možemo složiti u tome da bi sva umjetnost morala imati nekakav zajednički korijen, nekakav zajednički krajnji cilj, nekakvo zajedničko krajnje poslanje. Bilo bi, naime, posve nelogično misliti da bi različite umjetnosti, odnosno različita djela iste umjetnosti imala različite ciljeve, tj. da bi jedna od njih za svoj cilj imala izraziti jedno, druga nešto drugo, treća opet nešto treće itd.

Neusporedivo se logičnijom čini pomisao da bi raznolikost umjetničkih izraza, odnosno raznolikost umjetničkih djela morala rezultirati iz različitih viđenja, različita doživljavanja jednog te istog objektiviteta, objektiviteta koji u našoj svijesti figurira kao nešto što je u svakom smislu savršeno, idealno. (Taj bi idealni objektivitet, prema uvjerenju o kome ovdje raspravljamo, morao biti sam Bog, njegov božanski duh, njegova božanska volja.)

Ako pak pođemo od toga da bi sva umjetnost morala imati jedan jedini konačan cilj, jedno jedino temeljno poslanje - a pouzdano znamo da je to poslanje u jednom njezinu zamašnu segmentu, segmentu sakralne umjetnosti, izražavanje, predočavanje, Stvoritelja našeg svijeta, njegove volje, njegova duha - onda bi se iz toga moralo zaključiti da bi isti taj cilj, isto to poslanje, morala imati i sva preostala umjetnost, dakle umjetnost u cjelini.

Kao što vidimo, činjenica da jedan segment umjetnosti, onaj sakralne umjetnosti, ima za cilj izraziti, predočiti nam Stvoritelja našega svijeta, upućuje nas na zaključak da bi isti taj cilj (izražavanje Stvoritelja našeg svijeta) morala imati i sva preostala umjetnička aktivnost i sva preostala umjetnička djela.

Uz to valja pripomenuti i sljedeće: ako bi se prihvatila teza da samo sakralna, religijska umjetnička djela izražavaju Stvoritelja našeg svijeta, a ostala umjetnička djela izražavaju nešto posve drugo, onda bi takva solucija podrazumijevala da umjetnici kada stvaraju svoja sakralna djela, ovima prilaze na jedan način, s jednom duhovnom, stvaralačkom optikom, aparaturom, a da onda kada stvaraju svoja profana, svjetovna djela, ovima prilaze s nekakvih posve drugačijih duhovnih i stvaralačkih pozicija. Drugim riječima, takva bi pretpostavka podrazumijevala da

bi slikari slikanju akta sv. Sebastijana npr., morali prilaziti na jedan način, a slikanju naga tijela nekog drugog mladića nekako posve drugačije. Koliko je takva pretpostavka apsurdna, nema potrebe ovdje posebno obrazlagati.

Vidimo dakle, da sama činjenica što među umjetničkim djelima nesporno postoje takva koja imaju za cilj izražavanje Stvoritelja našeg svijeta (o čemu svjedoče sakralna, religijska umjetnička djela) veoma snažno ukazuje na to da bi isti taj cilj, isto poslanje - izražavanje, predočavanje Stvoritelja našeg svijeta - morala imati i sva ostala umjetnička djela, dakle i ona s profanom, svjetovnom tematikom.

2.

Znamo da već milenijima u veliku dijelu čovječanstva, u ovom ili onom obliku, traje uvjerenje da je svijet što nas okružuje djelo Božje, Božja kreacija. Prema tom uvjerenju dakle, svi bi oblici u prirodi bili izraz, materijalna inkarnacija Boga, njegove naravi, njegova božanskog bića, njegova božanskog duha, njegove volje, i mi bismo posredstvom tih oblika - promatrajući, doživljujući ih - morali doživjeti samog Boga, njegovu božansku volju, njegov božanski duh.[2]

Pretpostavimo li pak da Bog biva doživljen posredstvom svojih djela, tj. posredstvom oblikâ postojeće prirode, ne bi li onda bilo najprirodnije očekivati, da će onaj tko želi i takav doživljaj Boga fiksirati, predočiti - to fiksiranje, predočavanje, izvršiti u vidu tih istih prirodnih oblika, oblika u kojima je biće Božje i doživio.

Kao što vidimo, pođemo li od spomenutog sveopćeg uvjerenja da je ovaj naš svijet djelo Božje, dolazimo do zaključka da bi onaj tko bi nam želio predočiti samoga Boga, njegovu božansku narav, njegov božanski duh, bio upućen predočavati nam njegova djela, tj. oblike postojeće prirode, oblike svijeta što nas okružuje.

Budući da znamo kako je oduvijek upravo umjetnost studirala i u svojim djelima izražavala, predočavala djela prirode, tj. djela Božja, to bismo tu činjenicu, s aspekta spomenutog sveopćeg uvjerenja, morali rastumačiti ovako: umjetnost u svojim djelima uvijek prikazuje postojeću prirodu, tj. djela Božja, zato što nam njihovim posredstvom, njihovom reinterpretacijom želi predočiti, evocirati samog njihova tvorca, dakle samog Boga, njegovo božansko biće, njegov božanski duh.

Vidimo, dakle, da su uvjerenje o božanskoj naravi našeg svijeta i činjenica da umjetnici taj božanski svijet, tj. svijet postojeće prirode prikazuju, izražavaju u svojim djelima, potpuno kompatibilni s onim što mi tvrdimo - da bi cilj umjetnosti, svih njezinih djela, morao biti: posredstvom djela Božjih (posredstvom, dakle, djelâ prirode) što vjernije, autentičnije izraziti, predočiti nam samog Stvoritelja našeg svijeta.

2 Pri tome valja imati na umu i činjenicu da smo i sami Božja tvorevina, Božje djelo. Drugim riječima, valjalo bi uzimati u račun i to da smo i mi inkarnacija Božje naravi, Božjeg duha - te da bi stoga naše prepoznavanje samog Boga, njegove naravi, njegova duha posredstvom njegovih kreacija (tj. posredstvom djelâ prirode) moralo biti tim potpunije, autentičnije.

Iz svega što je rečeno proizlazi da na pitanje: zašto umjetnost za predmet svoje obrade uvijek uzima oblike postojeće prirode?, naša teza daje sljedeći odgovor: umjetnost za predmet svoje obrade uvijek uzima prirodu, njezine oblike, zato što su oni djela Božja, Božje kreacije, pa nam umjetnost predočujući ih hoće, njihovim posredstvom, predočiti samog Boga, njegovu božansku volju, njegov božanski duh.

3.

Tvrdnja o kojoj ovdje raspravljamo, tvrdnja da umjetnička djela izražavaju Stvoritelja našeg svijeta, njegovu volju, njegov duh, podrazumijeva da umjetnost izražava ono što je vječno, što ne stari, ne podliježe promjenama. (Možemo se, naime, složiti u tome da je Bog, njegov duh, nešto što je vječno, nepromjenjivo.)

Izražavaju li pak umjetnička djela ono što je vječno, što ne stari, ne zastarijeva, onda stariti, zastarijevati ne bi smjela ni sama ta djela koja takav vječan element izražavaju.

Vidimo, dakle, da prema našoj tezi proizlazi da umjetnička djela ne bi smjela nikad stariti, zastarijevati, biti prevladana, negirana novim umjetničkim ostvarenjima. Da je to uistinu tako, tj. da umjetnička djela, umjetničke tvorevine, doista nikad ne stare, ne zastarijevaju, toliko je očita i opće poznata činjenica, da ni to ovdje nema potrebe posebno dokazivati.

Vidimo, dakle, da je činjenica što umjetnička djela nikad ne stare, ne zastarijevaju, potpuno u suglasju s onim što mi tvrdimo, tj. da su umjetnička djela takve tvorevine koje izražavaju Stvoritelja našeg svijeta, njegov duh, volju - dakle ono što je vječno, što ne stari, ne zastarijeva.

Na pitanje - Zašto umjetnička djela nikad ne stare, ne zastarijevaju? - naša teza, dakle, nudi sljedeći, posve određen odgovor: Umjetnička djela nikada ne stare, ne zastarijevaju, zato što izražavaju Stvoritelja našeg svijeta, njegov duh, volju, dakle zato što izražavaju ono što je vječno, što ne stari.

4.

Ako bi sva umjetnost, sva njezina djela težila samo onome što mi tvrdimo, tj. samo izražavanju sile, volje Božje, to bi onda značilo da umjetnika kao stvaraoca određuje upravo to što je njemu (jedino njemu) prirođeno da izražava, predočava ono što je transcendentno, duhovno, sakralno, sveto. Drugim riječima, izražavanje transcendentnog, duhovnog, sakralnog elementa bila bi izvorna vokacija, temeljno poslanje umjetnika.

Vidimo, dakle, da prema našoj tezi proizlazi da bi umjetnika kao stvaraoca određivalo to što je njemu (jedino njemu) dano, prirođeno da autentično, istinito predočava, izražava ono što je transcendentno, duhovno, sakralno.

Ako pak umjetnika kao stvaraoca čini, određuje, to što je njemu (jedino njemu) dano, prirođeno da stvara, izražava, predočava ono što je transcendentno, duhovno, sakralno - ne bi li onda njemu, jedino njemu trebalo povjeravati stvaranje sakralnih djela, npr. gradnju i rješavanje sakralnih građevina: bogomoljâ, hramova, crkava i sl?

Kao što vidimo prema našem uvjerenju, našoj tezi, proizlazi da bi npr. gradnja i urešavanje bogomoljâ: hramova, crkava - morali biti povjeravani umjetnicima. Kako znamo da se od iskona upravo tako i postupalo (znamo, naime, da su se gradnja i urešavanje sakralnih građevina od pamtivijeka povjeravali baš umjetnicima), to vidimo da je i ta činjenica s našim uvjerenjem, našom tezom potpuno kompatibilna, podudarna.

Na pitanje zašto su se oduvijek gradnja i urešavanje sakralnih objekata, hramova, crkava u pravilu povjeravali baš umjetnicima, naša teza, kao što se vidi, nudi sljedeći odgovor: gradnja i urešavanje sakralnih građevina u pravilu su se povjeravali baš umjetnicima zato što je njima dano, prirođeno, da istinito, autentično (u osjetilnom vidu, tj. u vidu forme) izražavaju ono što je transcendentno, božansko, sakralno.

5.

Naša teza, kao što znamo, glasi: sva umjetnost, sva njezina djela imaju za cilj samo jedno, a to je - što vjernije, autentičnije, izraziti Stvoritelja našeg svijeta, njegovu volju, njegov božanski duh.

Ta tvrdnja podrazumijeva da je estetsko, umjetničko isto što i transcendentno, duhovno, sakralno. Solucija, pak, da je estetsko, umjetničko isto što i transcendentno, duhovno, sakralno - podrazumijeva sljedeće: koliko je nešto transcendentno, duhovno, sakralno, toliko bi moralo biti i estetično, umjetničko. Vrijedi, naravno, i obratno: koliko je nešto estetično, umjetničko, toliko bi moralo biti i transcendentno, duhovno, sakralno.

Prema toj soluciji, soluciji što je naša teza podrazumijeva, samo bi ono što je estetično, umjetničko, tj. samo ono što u sebi sadrži estetski umjetnički kvalitet - moglo, u pravom smislu riječi, biti i transcendentno, duhovno, sakralno. Nemoguće je, dakle, da bi ono što je neestetsko, neumjetničko, bilo u pravom smislu riječi transcendentno, duhovno, sakralno.

Prema tim zaključcima (zaključcima što ih naša teza podrazumijeva) mi bismo u djelima sakralne umjetnosti morali zateći ovu situaciju:

1. Sva bi prava, autentična sakralna djela morala biti i prava, autentična, umjetnička ostvarenja. (Ne bi se, dakle, moglo dogoditi da pravo, autentično, sakralno djelo bude lišeno prave estetske, umjetničke, vrijednosti.)

2. Sakralno bi djelo bez estetske, umjetničke vrijednosti i u transcendentnom, duhovnom smislu moralo biti bezvrijedno, marginalno.

3. Među sakralnim djelima, u sakralnom, duhovnom smislu, najveća, najsnažnija bi morala biti ona koja su i u estetskom, umjetničkom smislu najveća,

najsnažnija. Drugim riječima, samo bi ona sakralna, religijska djela u sakralnom, duhovnom smislu mogla biti velika i snažna, koja je stvorila velika, snažna, umjetnička osobnost.

Zaustavimo li se na trenutak kod tih zaključaka, zaključaka što ih naša teza podrazumijeva i ispitamo li koliko su oni u pravu, tj. koliko se to što oni tvrde podudara s realnošću, utvrdit ćemo da je ta podudarnost potpuna i posve neupitna.

Kao što vidimo, sve ono što bismo prema našoj tezi u sakralnoj umjetnosti morali zateći, doživjeti, mi u njoj nedvojbeno i zatječemo, doživljavamo.

6.

Jednodušna je ocjena da je Biblija ne samo najveća sakralna, religijska objava, već i jednako toliko veliko, značajno, umjetničko ostvarenje. Biblija, dakle, svjedoči da je u autentičnu sakralnom djelu, uz sakralni element prisutan i onaj estetski, umjetnički.

To što smo utvrdili na primjeru jednog autentična sakralnog djela, u ovom slučaju Biblije, mogli bismo sada doslovno ponoviti i za sva ostala autentična sakralna, duhovna ostvarenja. Mogli bismo, dakle, ustvrditi da nema ni jednog autentična sakralnog djela u kome se uz bok njegovu transcendentnom, duhovnom elementu, ne bi našao, zatekao i onaj estetski, umjetnički.

Vidimo, dakle, da sva autentična sakralna, religijska djela, a njih je praktički bezbroj, svjedoče jedno te isto - autentičan se transcendentni, duhovni element nikad ne javlja sam, izdvojen, već uvijek u društvu, u sintezi, s estetskim, umjetničkim elementom.

Ta činjenica, činjenica da se transcendentni, duhovni element nikad ne javlja sam, izdvojen, već uvijek u društvu, sintezi s estetskim, umjetničkim elementom, veoma snažno ukazuje na to, da se tu uopće ne radi o dvama različitim, dvama odvojenim duhovnim elementima - već da je tu riječ o samo jednom elementu, elementu koji je po svojoj naravi transcendentan, duhovan, sakralan, a mi ga doživljavamo kao ono što je lijepo, lijepo u najvišem smislu te riječi, tj. kao umjetničku ljepotu.

Mi, dakle, tvrdimo da estetsko, umjetničko (tj. lijepo u najvišem smislu te riječi) nije drugo do doživljaj transcendentnog, duhovnog elementa.

Prema tome, transcendentno, duhovno, sakralno bilo bi objekt, a estetsko, umjetničko, svojstvo tog doživljenog objekta. Ako je to, pak, tako, to onda znači, da bi prisutnost jednog dokazivala i prisutnost onog drugog, npr. prisutnost bi estetskog, umjetničkog svojstva u nekom djelu dokazivala da je u tom djelu prisutan i transcendentni, duhovni sadržaj.

Ako je pak transcendentni, duhovni element prisutan, izražen u svim umjetničkim djelima, u svim umjetničkim tvorevinama - to onda dokazuje da bi

izražavanje tog elementa moralo biti konačni cilj, konačna svrha svakog stvaralačkog čina, svakog umjetničkog djela.

Kao što vidimo, zaključak do kojega smo upravo došli - a prema kome bi konačni cilj sveg umjetničkog stvaralaštva moralo biti izražavanje transcendentnog, duhovnog elementa - potpuno je kompatibilan s onim što mi tvrdimo, naime da bi konačni cilj sveg umjetničkog stvaralaštva moralo biti izražavanje sile, volje stvoriteljice našeg svijeta, tj. izražavanje sile, volje Božje.

Objašnjenje, što je za nama, veoma jasno pokazuje da naša teza i u činjenici što se duhovno, sakralno i estetsko, umjetničko uvijek javljaju zajedno - nalazi svoju veoma čvrstu, jasnu potvrdu.

To bi, eto, bile neke činjenice, neki pokazatelji, koji govore u prilog onome što mi tvrdimo: da cjelokupno umjetničko stvaralaštvo ima jedan zajednički cilj, a to je što vjernije, autentičnije, izraziti, predočiti nam Stvoritelja našeg svijeta, njegovu božansku volju, njegov božanski duh.

S obzirom na brojnost navedenih činjenica, čini se malo vjerojatnim da bi se tu možda moglo raditi o nekakvoj slučajnoj koincidenciji, nekakvoj slučajnoj podudarnosti između onoga što bismo mi, prema našoj tezi, u naravi umjetničkih djela morali zateći, doživjeti - te onoga što mi tamo stvarno zatječemo, doživljavamo.

Objašnjenje

Prema našoj tezi, umjetnička djela izražavaju, predočavaju Stvoritelja našeg svijeta, njegovu volju, njegov božanski duh. Kako znamo da isto to, tj. Stvoritelja našeg svijeta, njegovu volju, njegov duh, izražavaju, predočavaju i proročka te ostala fundamentalna religijska djela - to vidimo da prema uvjerenju o kojem ovdje raspravljamo, proizlazi da jedna i druga djela - proročka i umjetnička - izražavaju jedno te isto.

Kako, pak, znamo da između tih djela nekakva razlika ipak postoji, to vidimo da naša teza nameće potrebu odgovora na sljedeće pitanje: u čemu se to razlikuju umjetnička djela od djela čisto religijskih, proročkih?

Odgovarajući na to pitanje izravno, mi tvrdimo sljedeće:

U umjetničkim se djelima transcendentni, duhovni sadržaj, transcendentna, duhovna ideja, javlja, objavljuje samo u jednom vidu i to u vidu fizičkih, osjetilnih oblika.

U proročkim, religijskim djelima, pak, ista se ta duhovna ideja, isti taj duhovni sadržaj, javlja, objavljuje paralelno (istovremeno) u dva vida, dva oblika:

a) u vidu fizičkih, osjetilnih oblika

b) u vidu moralno-etičke ideje.

U svezi s našom recepcijom toga transcendentnog, mistično-duhovnog sadržaja, valja uočiti sljedeće:

Transcendentni duhovni sadržaj koji je izražen u vidu fizičkih, osjetilnih oblika, biva dostupan našoj intuitivnoj, duhovnoj sferi, tj. našem srcu, dok pak transcendentni duhovni sadržaj, transcendentni duhovni element, koji je izražen u vidu moralno-etičke ideje biva dostupan samo našem intelektu, samo našem umu.

Iz iznesenog, dakle, slijedi da je u konačnici, bitna razlika između proročkih i umjetničkih djela u tome što je u umjetničkim djelima transcendentni duhovni sadržaj izražen tako da on biva dostupan samo našem srcu, dok je, pak, u proročkim djelima taj isti sadržaj izražen tako, da biva istovremeno (paralelno) dostupan i našem srcu i našem umu.

Vidimo dakle, da bi, prema iznesenome, pri prenošenju transcendentne, mistične poruke proročka djela (u odnosu prema umjetničkima) bila utoliko u prednosti što nam ona omogućuju da transcendentnu duhovnu poruku primimo ne samo svojim srcem, već srcem i umom paralelno, dakle posvemašnjom puninom svoga bića. (Upravo zato Evanđelja, proročke objave, bivaju čitani, a ne prepričavani, kako se prepričavanjem ne bi izgubila ona estetska, umjetnička tj. "srčana" komponenta transcendentne duhovne poruke.)

Sada, kada smo definirali u čemu je bitna razlika između proročkih i umjetničkih djela, prilika je i da definiramo što u bitnome određuje proroka, a što pak umjetnika.

Prema iznesenome proroka bismo, odnosno umjetnika, mogli definirati ovako:

Umjetnik je "prorok" kojemu se ono transcendentno, mistično, božansko naličje našeg svijeta objavljuje samo u vidu slike, tj. u vidu fizičkih, osjetilnih oblika.

Drugim riječima, umjetnik bi bio "prorok" kome se transcendentno, mistično naličje našeg svijeta objavljuje samo u srcu.

Prorok, mistik, pak, bio bi umjetnik kojemu se ono transcendentno, mistično, božansko naličje našeg svijeta ne objavljuje samo u vidu slike, tj. samo u vidu forme, već uvijek paralelno i u vidu moralno-etičke ideje.

Prorok bi dakle bio umjetnik kome se transcendentni, mistični element našeg svijeta ne objavljuje samo u srcu, već srcu i umu istovremeno.

Uz iznesene konstatacije valja pripomenuti i sljedeće:

Zacijelo između proročkih i umjetničkih djela, odnosno, između proroka i umjetnika, postoje i neke druge razlike (uz onu koja je ovdje bila iznesena).

No, ma kakve te dodatne razlike bile, one zacijelo ne mijenjaju našu temeljnu konstataciju, tj. da jedna i druga djela, proročka i umjetnička, izražavaju u biti isto, tj. transcendentno, mistično, božansko viđenje našeg svijeta.

Zaključak

Naša bi se tvrdnja, koja glasi: sva umjetnost, sva njezina djela teže jednom jedinom cilju, da što vjernije, autentičnije izraze, predoče nam silu, volju

stvoriteljicu našeg svijeta, tj. silu, volju Božju; pojednostavljeno, mogla definirati i ovako - ***Sva umjetnost, sva njezina djela takve su tvorevine u kojima nam se objavljuje sam Bog, njegova božanska narav, njegov božanski duh.***

U profanim se, svjetovnim umjetničkim djelima taj duh objavljuje samo našem srcu, dok se pak u sakralnim, religijskim umjetničkim djelima (a tu spadaju i sve izvorne religijske objave, kao što je npr. Biblija) taj duh objavljuje i našem srcu i našem umu istovremeno.

Možemo, stoga, bez ikakve ograde reći da su sva autentična umjetnička djela božanske svete tvorevine, božanske svete objave, objave u čijem je nastajanju čovjek, tj. umjetnik samo medij, samo posrednik.

Radi onih slabije upućenih valja uz tu našu konstataciju pripomenuti i sljedeće:

To što je neko djelo načinio velik umjetnik, nije još uvijek jamstvo da je ono uistinu umjetnička tvorevina, tj. da u sebi nosi i istinski estetski, umjetnički kvalitet.

Još je kudikamo manje jamstvo da je neko djelo umjetničko to što je stvoreno rukom profesionalnog, školovana slikara, kipara, glazbenika itd.

Želimo reći da je istinsko umjetničko djelo, tj. djelo koje zaslužuje da ga nazovemo *s v e t i m*, samo ono koje je načinio istinski, velik umjetnik i to u pravu čistu nadahnuću.

Na kraju, postavimo sebi i ovo pitanje: kakav bi kvalitet, kakvu promjenu spoznaja o kojoj je ovdje bilo riječi, morala unositi u našu recepciju umjetničkog stvaralaštva?

Kao odgovor na to pitanje konstatirajmo sljedeće:

Doživjeti veliko duhovno pročišćenje, veliku radost, katarzu - stvorene umjetničkim djelom - kao bezimeno, slijepo duhovno zbivanje i sve to doživjeti kao ono što potječe od samog Boga, od našeg doživljaja njegove naravi, njegova duha, dvije su posve različite stvari.

O toj razlici, odnosno o posljedicama što bi ih ta spoznaja mogla imati na našu duhovnu sferu, valjalo bi detaljnije progovoriti, no to bi već bila tema za jednu novu studiju, za jedno novo promišljanje.

Sluti se. . .

(haiku)

Starogradski trg,
žutog lišća sve je više,
šušti ljepota.

. . .

Jesenja magla -
ljudi, vozila, zgrade,
svi iste boje.

. . .

Jesenja večer,
vjetar u krošnjama,
pjesma piše pjesnika.

. . .

Oblačno nebo.
Ruža odbija
procvjetati.

. . .

Prehlađeni pjesnik
iskašljava
novu pjesmu.

. . .

Vinska mušica
pretjerala s pićem -
teška glavobolja.

. . .

Gle, jednonogi
prosjak potrčao
na obje noge.

. . .

Baka starinski
nosi crni kišobran.
Kat-tad bit će kiše.

. . .

Lik u zrcalu.
Tko kome
laže?

. . .

Dijete mirno
spava. Osmjehuje se
umorna mati.

. . .

Nigdje ptica.
Drvosječa završava
posao.

. . .

Prisni razgovor,
putovi putuju
s putnikom.

. . .

Kapnula je rosa
s cvijeta na dlan
dlan postaje cvijet.

. . .

Prolazi dan,
sjena sa zida čeka
sjenu s prozora.

. . .

Tuku topovi.
Dječak se čudi:
nebo je plavo.

Hana

Ulica nekuda, a Leo nikuda. Sve je izmiješano, krivo razmješteno. Proklinje, kao u nekom uzrujanom rastrojstvu misli, živaca i unutarnjega nemira krenuo bi tamo kamo mu se ne ide, ostao bi tamo gdje mu se ne stoji, a nikako ne bi pošao tamo gdje upravo treba biti. Leo se nervozno vrzma po ulici, a dotle pokraj njega zakašnjeli vojnici žure u obližnju vojarnu. Ubrzavaju korak, hitaju, naredničkoga bijesa se boje. Kasno je, vidi Leo kako dobro svjetlo nestaje, kako se na udaljenim, slutnjama rastrganim zgradama na kraju ulice dan u sumaglicu rastočio, u treperavi sumrak pretočio. Među crnim dimnjacima periferije dan je tužno jauknuo, iščeznuo, ispraćen prodornim zviždukom manevarske lokomotive na sporednom kolosijeku. I još je kraj Lea netko zaključao teška ulazna vrata u zgradu. Sumnjivog neznanca koji se tako dugo mota po praznoj ulici ovdje nitko ne želi kraj otvorenih vratiju.

Leo to ne primjećuje. Ne zna da izaziva sumnjičavost. On osluškuje svoje misli. Ovo su za njega važni trenuci. Leo je pristali, visoki momak, dvadesetpetogodišnjak, trgovački pomoćnik kod "Tivara" i donio je konačnu odluku. Prekinut će s Hanom! Dosta i preko glave mu je svega. Ovih je dana temeljito razmislio o svemu. Nije bio brzoplet, sve je točno postavio i razlučio bitno od nebitnog. Ostale su mu dvije bitne činjenice i obje su izričito jasne - sam se mora izboriti za svoj položaj u društvu i životu, a s Hanom je to nemoguće ostvariti. Samo o njemu samom ovisi što će biti s njim. On je realan. Stvari su postavljene na jasno određena mjesta. Ne zanimaju ga isprazne tlapnje o nečemu nedokučivom, ne sanja on da će stanovati u vili na Tuškancu i da će voziti najnoviji tamnoplavi "Ford Cabriolet" od šezdesetosam tisuća dinara. Zamamne su ponude trgovaca u časopisu "Svijet". Leo ih rado razlistava. Divi se, ali se ne zanosi. Zna da je to svijet i imetak njemu nedostupan. I ne žali se. Život je donio što je donio. Moglo je biti bolje, drukčije, moglo je biti i gore. On nije sudjelovao u razdiobi početnih pozicija. Ali to ne znači da će utonuti u glib, da se cijeli život mora vući po prokletoj prašini sive črnomeračke periferije! I biti isto siv kao oni koji nisu ništa od života tražili, pa im život nije ni dao ništa.

Leo zna da nije jednostavno izdići se, prestati biti običan nitko i ništa, zato mora dobro odmjeriti sve mogućnosti i razmisliti o svakom svom budućem koraku. Ne smije griješiti. Vrijeme nije na njegovoj strani. Uostalom, zašto i on ne bi jednog dana imao svoj automobil, zar je on najgori od svih, zar se i on ne može uzvisiti? Ne mora to biti najskuplji automobil, najbrži model, ne mora uopće biti skupo vozilo, valjda će se naći nešto pristojno i za njega.

Ima li bijeda periferije pravo da ga doživotno veže uz sebe?

Doživotno!

Koliko je to godina jada? Života koji nije život? Koliko je to razdiranja

samoga sebe na vratima nedostupnog? I točno je jedno - ako ne postigneš nešto dok si mlad, teško ćeš to kasnije ispraviti, u poznijim godinama, kada se gubi snaga i volja, nadoknaditi propušteno. Ni sam vrag ti neće pomoći. Nitko, baš nitko. A da bi postigao željeno mora dobro promisliti i jako pripaziti s kim je, jer ništa nije jednostavno i pravi probitak ne dolazi sam po sebi. Ako sam ne poduzme nešto, nitko mu neće ponuditi dobitnu kombinaciju.

Zbog toga je Hana postala veliki, nepodnošljivi teret. Njegova Hana.

Lijepo mu je, promišljeno i baš prijateljski govorio njegov poslovođa u dućanu: "Leo, Leo, ti si pametan mladi čovjek. Zašto onda dozvoljavaš da te ljudi gledaju ispod oka? Zašto da te časni ljudi izbjegavaju? Ti misliš da nije tako? Varaš se, dragi moj. Da, da, oni te ne žele u svojem društvu. Meni je jasno zašto oni tako postupaju. Razmisli i sam. Poslušaj me. Što će ti ta Židovka? Budi siguran da nitko razuman nema takvih veza s njima. Ustvari, nitko nije s njima, ako ne mora. Zapamti, s kim si, takav si. A hoćeš li da ja pomislim kako si ti loš? Da si gad? Da nisi naš? Židovi truju okolinu. Dovoljno je biti s njima kratko vrijeme i sam postaješ trovač. Želiš da te uvuku u svoje antikristovsko kolo? Nema dobrog Židova. Oni su stalna napast. Mislim da to ne moram dokazivati jednom pametnom mladom čovjeku. Židovi su bolest ovog svijeta. No, njihovo vrijeme, vjeruj kome hoćeš ali tako je, istječe, vidjet ćeš i sam. I ne zaboravi - čuvaj se Židova!"

Leo je potpuno siguran da njegova djevojka Hana nije nikoga prevarila, a kamoli opljačkala, nije ona takva, draga je i poštena, ali zaista se o Židovima svašta priča. O njima i masonima i svima onima koji su se zavjerili da unište poštene ljude i zavladaju nad njima. Čak i novine pišu o židovskim zlodjelima, lihvarenju, špekulacijama, tajnim planovima i udruženjima. A gdje ima dima, ima i vatre. Tako kaže narod, a narod ima svoju mudrost. Ne može biti da je baš sve o Židovima izmišljeno. Previše je toga napisano. I zašto bi novinari lagali svojim čitateljima? Novinarima su dostupne informacije koje obični ljudi ne mogu vidjeti. Možda neke novine i neki novinari pretjeruju, ali bitne stvari ne mogu biti pretjerane, jer onda više ne bi bile bitne i već bi ih netko razložno demantirao. Činjenice su takve kakve jesu. Zato ih novinari koji imaju dobre i pouzdane izvore informacija mogu i doznati. I objaviti. To je Leu bar jasno.

Židovi? Drugi su oni svijet. Dobro da mu je poslovođa na vrijeme otvorio oči. Kako je samo prije razgovora s njim bio slijep! U svakom razgovoru poslovođa je imao pravo, detalj po detalj. Nije vidio ni ono što je napisano, ni ono što se svakodnevno događa oko njega. Židovi. Tko zna kakvi su njihovi mutni planovi i gdje su ti planovi iskovani. Zašto su se doselili baš u Zagreb? Tko ih je zvao? Nekada ih u Zagrebu uopće nije bilo. Možda poneki, tu i tamo, zbog kakvog posla ili na proputovanju, ali ne toliko koliko ih sada ima. Kao da nisu imali drugih mjesta za naseljavanje i poslovanje. Dobro je pitanje - tko ih je natjerao da budu baš tu? Zašto nisu ostali tamo gdje su do sada bili? Jer negdje su morali biti. Gdje god da su bili,

tamo su živjeli i mogli su lijepo i ostati. Što to njih pokreće, ako ne neki tajni plan? Ili su možda od tamo protjerani zbog svojih nedjela? A Židova zaista ima dosta - i previše.

Posjeduju krasne kuće u središtu grada i vile na najboljim mjestima, imaju bogate, lijepo opremljene dućane. I tvornice. I novac u svojim bankama. I svoje tajnovite veze koje im omogućuju najprofitabilnije poslove i upropaštavanje konkurencije. Rijetko koji je siromašan kao njegova Hana.

Tko zna kakve oni igre igraju, što su odredili kao svoj konačni cilj.

Tako se spaja poslovođino pričanje i Leovo razmišljanje. Ne, ne, nikako ne smije biti sa Židovkom. Jest poštena, jest siromašna, ali je njihova. Ona mu je uteg oko vrata. Ne pazi li, odvući će ga u propast. A osim toga, poslovođa mu je u povjerenju rekao, riješi li se Židovke, da će imati lijepih izgleda da jednog dana, i to ubrzo, u dogledno vrijeme, postane njegov zamjenik. I po tome se vidi da je poslovođa dobar čovjek i da mu iskreno želi pomoći. Daje mu dobre savjete i izglednu priliku za napredovanje. Leo bi bio budala da to izigra. Sam si to nikada ne bi oprostio.

- Uzmi što ti se pruža. Znam da čovjeka osjećaji mogu jako zavesti. Naročito kada si mlad. Srce ti govori jedno. I ti slušaš samo jedno. Pa se prevariš. Na kraju te nitko ne pita što si mogao učiniti, nego te ocjenjuju po tome što si učinio. O propuštenom pričaju propaliteti u birtijama. A tebi kažem - ako učiniš što ti kažem, imat ćeš dobrih razloga da mi budeš zahvalan. Vjeruj mi, ja znam što je život - govorio je poslovođa i mjerkao Leovu reakciju. Leo je šutio. Poslovođa je tako znao da je na dobrom putu i da njegov budući zamjenik neće biti čovjek kojemu se može spočitavati veza s nekakvom jadnom i nikakvom Židovkom.

Leo gleda kroz izlog.

Danas ima sastanak s Hanom.

Odlučio je - posljednji put.

Hana još ne zna turobnu istinu da je Leo već odlučno pokušava odagnati iz svojih misli, da je tjera iz svojega života, da ju je zaboravio prije zaborava, da je u njemu već odbačena i obezvrijeđena.

Hana to još ne zna i zato s iskrenim veseljem čeka večernji susret.

Čovjek ima pravo na svoju vlastitu sreću, razmišlja Leo, a uz to, teška su vremena, nesigurna i zloslutna, nezaposlenost je velika, do posla se teško dolazi, plaće su male, teško se živi, u cijelom svijetu dešavaju se prokleto čudne i prijeteće stvari, na Zapadu se već tuku, može biti rata i ovdje i što će onda biti s njim i nekakvom Židovkom Hanom? Jest, učinio je glupu grešku što je uopće i počinjao s njom, ali može se opravdati neznanjem i mladošću. Tek je počinjao ozbiljnije živjeti svoj život i zato je bio neoprezan. To može opravdati neiskustvom. No, sada je definitivno gotovo s tim. Sve je postavljeno na svoje mjesto. Na pravo mjesto. Zna

što je pred njim i što ga čeka. Kada prekine s njom, pokaže svoju zrelost i postane zamjenik poslovođe, imat će bolju plaću, moći će unajmiti sobu u gradu kod pristojnih ljudi, neće se morati klatariti po toj prokletoj črnomeračkoj periferiji, među sirotinjom koja je i samom dragom Bogu teška. Njihova sudbina njima, pred njim je budućnost.

U Haninu društvu, razmišlja dalje Leo, čeka me samo siromaštvo i nesigurnost. Koliko je samo trgovačkih pomoćnika bez posla? A on će postati zamjenik poslovođe! Oho, kod "Tivara", a ne u nekoj jeftinoj kramarskoj rupi. A ni ovaj poslovođa neće vječno raditi, čovjek je u godinama! I njemu vrijeme ide. I zašto da Leo sebe ne vidi kao novog gospodina poslovođu koji damama ljubi ruke, pokazuje trgovinu i zove pomoćnike da im pokažu najbolje materijale?

Hana nema ništa i nikog i nikada od nje neće biti ništa. To je barem sigurno. Od Hane dama se ne može napraviti. Ona je ništa. Ona je obična pomoćna tekstilna radnica. Ona je ništa, ništa, ništa, ponavlja Leo u sebi te riječi kao presudu, ne bi li se osnažio, pronašao oslonac za svoju konačnu odluku i podupro je čvrstim razlozima. Čovjek sam od krvi i mesa, želim živjeti! Živjeti pravim, punim životom, viče Leo u sebi, zaplašen sivim vizijama nevesele, besciljne budućnosti čovjeka koji nije uspio u životu, koji je također bio ništa, oslonio se na ništa i ostao ništa. Nije ona kriva što se takva rodila, što im pripada, ali s njom ću se utopiti u siromaštvu. Istina, nikada nije govorila o svojem židovstvu, nikada ga nije opterećivala židovskim problemima i pričama, uvijek je bila obična djevojka kao i druge, ne, ne mogu joj ništa predbaciti, ali meni treba širine, nesputanosti, slobode, ja još mogu nešto postići u svojem životu, moram! I svejedno mi je što je ona. Hana ko Hana. A ja sam ja! I imam pravo na svoj vlastiti život. On pripada samo meni. Neću ga dijeliti ni s kim!

Leo dolazi do prizemnice s posivjelom žbukom, malim prozorima i pokidanim olukom, u čijem dvorištu u jednoj dozidanoj sobici stanuje Hana. To je jedna od onih brojnih zgrada na periferiji, skromni kućerak s dvorištem, gdje jedna sirotinja iznajmljuje jeftine sobice drugoj, još većoj sirotinji, gdje se uvijek čuje cviljenje nečije djece, lavež nekih dosadnih pasa, gdje dva-tri drvca i nekoliko gredica povrća čine pravu raskoš, dvorište siromaštva gotovo istovjetno mjestu u kojem i on sam stanuje.

E, neće više!

Jutarnje pranje u lavoru. E, neće više!

Koliko puta je brižljivo očistio cipele, namazao ih kremom, uglancao do visokog sjaja, a onda ih, da bi došao do Ilice, zaprljao. I onda ih, u prvom haustoru, čistio maramicom. E, neće više!

I koliko puta je gledao krasne izloge "Kastner i Öhlera", Robinšakove staklane u Preradovićevoj ulici i trgovine "Ika" u Praškoj, fotoaparate kod "Griesbacha

i Knausa" u Jurišićevoj, a na kraju nije mogao kupiti ništa. Previše puta, previše. E, neće više! I on će kupovati.

Hana razgovara s gazdaricom, debelom dobroćudnom ženom u izlizanom kućnom ogrtaču, onom istom koji joj je još prije četvrt stoljeća kupio njen muž, kratko vrijeme prije nego što je poginuo u Galiciji. Razgovaraju, tko bi znao što, uobičajeno nebitno. A onda se Hana sjeti, govori sitno, brzo, u kratkim rečenicama o tome kako ovaj mjesec neće zakasniti sa stanarinom, sutra da će već platiti. Gazdarica se smješka, odmahuje rukom kao - nije važno. A važno je, svaki je dinar važan u ovom dvorištu, teško se zaradi, a lako potroši i zato ga valja dobro čuvati i tri puta okrenuti prije nego što ga se pusti iz ruku. Hana je u biti vrlo zadovoljna, tâ neće kasniti s plaćanjem, zna ona da je gazdarici teško i nevoljno, dobila je Hana neko sitno povećanje, jer su prošloga mjeseca radili prekovremeno, trebalo je završiti jednu hitnu narudžbu, zato je i dolazila kasno s posla, kako bi bilo dobro kada bi češće tako bilo. I priča Hana gazdarici o svom poslu, o Ankicama, Šteficama, Dragicama, Baricama i Ifkicama, i strogom nadzorniku Rajmondu, o teškom poslu, o problemima preživljavanja, o sitnim, malim radostima.

Gazdarica voli Hanine priče. Ona rijetko izlazi iz dvorišta.

Hana sve što priča poprati kratkovidnim žmirkanjem, klimanjem glave kojim potvrđuje vlastite riječi i pokretima ruku koje Leo već kroz mnoga ponavljanja dobro poznaje. Sve je isto. Isti sitni razgovori, nezanimljivi događaji, obične riječi, isto kao i uvijek, zauvijek.

To je Hana. Takvu je on vidi.

I pita se Leo, na drugoj strani ulice još neprimijećen, što ga je zapravo moglo privući k njoj, zar samo to što je bio siguran i unaprijed znao da ga djevojka neće odbiti. Ipak, bilo je nečeg privlačnog u njezinoj zamišljenoj osamljenosti na Vlašićevu kupalištu u Podsusedu, gdje ju je prvi put ugledao i ubrzo upoznao. I proveli su zajedno ugodnih godinu i nekoliko mjeseci, zaljubljenosti sličnih, prilično smirenih i privlačnih u svojoj jednostavnosti i ravnomjernosti. Tada se zaista dobro osjećao u Haninu društvu.

Nije li Hana bila čak i lijepa kada se smijala?

Sjeća se Leo jednog takvog izraza njezina lica kada joj je kupio "Asphodèle", reklamiran kao "jedan od malobrojnih i zaista skupocjenih pariskih parfema s rijetkom osobinom", fini proizvod pariške firme "Lenthèric". Hana je bila nasmijana i pomalo zbunjena. Bio je to vraški skup parfem.

- Moja djevojka mora imati najbolje - rekao je.

- To je lijepo što govoriš, hvala ti, ali meni ne trebaju skupe stvari. Mogu ja i bez toga - odgovorila je Hana i pocrvenjela. Leo je bio siguran da ne govori istinu. Koja djevojka ne voli skupe parfeme, elegantne haljine, fine cipele i šarene sitnice? I to iz Francuske. Samo me iskušava, pomislio je, ali nije baš spretna u tome. Zagrlio

ju je i poljubio. Svidjela mu se ta njezina nedorečenost iz koje je mislio stvoriti ženu kakvu voli.

Tada je još razmišljao kao trgovački pomoćnik, a ne kao budući poslovođa.

Sada mu je, ipak, žao Hane, zaista žao, jer će ona, kada joj kaže za prekid njihove veze, iznenađena, nepripremljena, teško prihvatiti tu grubu činjenicu, pristiglu kao grom iz vedra neba. I već vidi kako će Hana uplašeno, krotko zaplakati, bez njega ostati tužna u svojem podstanarskom sobičku i crvenih će očiju sljedeće jutro dočekati. Leu se ne sviđa nanositi bol, to nije njegov način, to je izvan njegove naravi, ali konačna je odluka donesena, neopoziva je i mora biti onako kako je naumio.

Mora biti jak, mora prekinuti s njom, ne smije biti slabić kojega slamaju ženske suze. Doduše, možda bi joj trebao nešto lijepo reći, rastanak je, kraj njihove veze, ali Leo nema utješnih riječi i jedva čeka da se završi to mučno događanje koje će uskoro započeti i koje mu se uopće ne sviđa.

A možda bi bilo bolje da se odmah samo tako okrene i nestane u tami kao da ga nije ni bilo. Još ga nije primijetila i to je dobra prigoda da se izgubi iz ulice, iz njezina života. Čemu uzalud trošiti riječi da se na kraju kaže ono što će se i sama domisliti kada on više ne bude dolazio u ovu periferijsku zabit. Da, da, on će nestati, a ona je dovoljno pametna da će shvatiti što se dogodilo. Ne! Mogla bi ga Hana nakon nekog vremena potražiti u "Tivarovu" dućanu i napraviti scenu pred mušterijama i poslovođom. To mu zaista ne treba. Što bi taj pametni čovjek kazao za takav škandal u dućanu? Zgrozio bi se, jasno kao dan, i Leo nakon toga nikada ne bi postao njegov zamjenik.

Prešao je ulicu.

Dok je još razmišljao o nužnim riječima koje će uskoro izgovoriti, ušli su u Haninu skromnu sobicu. Gazdarica ga nije baš lijepo pogledala, jer nije voljela njegove kasne dolaske i zalizanu kosu, pa je još samo promrmljala da ide štrikati u kuhinji. To znači da će svjetlo u kuhinji, iz koje je ona nadgledala svoje patuljasto kraljevstvo s cvijećem u loncima i krpama na štriku, biti upaljeno tako dugo dok on ne ode, ali neka, danas nije važno to gazdaričino nadzorničko, skrbničko dežuranje u kuhinji, on se nada da cijela priča neće dugo potrajati. Što kraća, to bolja.

I opet je Leo u mislima prevrtao riječi, a nije ni primijetio da je Hana, sada kada su bili licem u lice, već znala neizrečeno. Znala je po njegovu ispražnjenu pogledu bez topline i traženja, pogledu u kojemu se osjećao dah hladnoće, odbojnosti i neko čudno sažaljenje. Vidjela je ona njega kako stoji u polutami, kako se premišlja i znala je da je sve otišlo uzalud. Osjetila je kako je mrko gleda i odmjerava. To nije bio pogled osobi koja ti je draga, voljenu biću. I znala je da su propala sva njezina nadanja i sva davanja i sva čekanja. Ispis na njegovu licu Hana je odmah prepoznala, iako ga je iščitavala prvi put. To više nije bio onaj mladić kojega je poznavala. Što će biti, nije znala unaprijed, ali je znala ono završno - došlo je vrijeme raskida.

U malim šalicama ohladila se posljednja zajednička kava, sada otužna i neprijatna, jer Leo je svoje razloge zatajio, pa je napričao neke nepovezane tlapnje

o opterećenosti poslom, o tome kako je potrebno da se neko vrijeme ne viđaju dok se on ne sredi, o tome kako će mu doći nećak sa sela za kojega se on mora brinuti, o tome da će joj se on jednog dana javiti...

Hana je odslušala sve to i kao da se riješila nekog golema tereta koji joj je pritiskao dušu. Više mu ništa ne vjeruje i više nikada mu neće vjerovati. Svjesna da joj nanosi nepravdu, ne želi pokazati koliko je ta nepravda bolna. Ne želi mu to ni priznati, niti pokazati. Leovo smućeno priopćenje o prekidu njihove veze prima mirno, gotovo sa smiješkom. Leo se stoga razočaran ljuti, pa vrijedi on više od jednog žalosnog djevojačkog pogleda. Ali žalosti nigdje nema.

Hana nije žalosna.

Ona ne plače, ona ne tuguje, ona ga ne nagovara na novi početak, na ostanak s njom. Umalo bi, povrijeđen tim rastankom bez suza, njezinih suza, vikao na nju. Kako može biti tako hladna, bešćutna, gdje su one riječi koje mu je prije govorila, gdje je ono njezino krotko ponašanje, pa što misli da je ona, tko je ona, obična podstanarka s periferije, pomoćna tekstilna radnica, polupismena Židovka! Čak bi je i udario, to blago, smireno nenašminkano lice i tako izmamio suze i plač, ali nema povoda za udarac i zato bijesno šuti.

Hana pokušava odgonetnuti mijene na njegovu licu. Ne može sve razjasniti, nedostaju joj saznanja, ali sumnje nema - on ju je bezrazložno odbacio. I zato sada odlučno postupa.

- Odlazi, Leo, vrijeme je.
- Zar ti nije žao što odlazim?
- Sam si tako htio.
- Žao ti je?
- Ne.
- Ni malo?
- Ne.

Prokleta Hana! Kako može biti tako smirena, pomisli Leo još jednom, a onda uviđajući da mu tu više nema mjesta, odlazi. Posljednje što je vidio bilo je blago Hanino lice uokvireno svjetlom na vratima njene sobe. Poražen odlazi u noć, dugu kao samoća.

Sve do jutra Hana je plakala nad zgužvanom hrpom materijala od kojega je namjeravala sašiti vjenčanu haljinu. Za rastanak je imala snage, ali ne i za pogled na izgubljene snove.

Na posao je stigla na vrijeme, jer gazda nije volio radnike koji kasne. Inače je bio dobar čovjek, čak joj je materijal za vjenčanicu prodao po više nego povoljnoj cijeni, gotovo zabadava. I poželio sreću da ima i mnogo djece.

A da je Hana znala zašto ju je ustvari Leo ostavio, suzu ne bi pustila. Ali ona još nije znala kako neki razdjeljuju ljude ovoga svijeta.

Nevenka NEKIĆ

Moja Slavonija

Razmrvljen u sitne grumenčiće
zlaćane masne slavonske zemlje
razrezan u duge smeđe brazde
prožet mirisima ravnice u ranu jesen
zatrpan u dubinama tamnih slojeva
drevnim tajanstvima dušu punim

rasprostro sam se nevidljivim trakama
kroz staru slavonsku ploču
zaogrnuo se mrkim prijetećim oblacima
što se tiho izdišući nadnose nad rodno krilo zemlje
samotnika na putu prekriva sjena oblaka
i miris kukuruza dok tamo na istoku
ravnice naše s pustim korovom u duši skita

mislim kako mu je skrutnuti srh života
zaboden u svijest koja odabire samo krhotine
jer općenost ne ulazi na vrata sjećanja
ona bi bila teža od vječnosti
i strašnija od bitka

noćas smo oboje sanjali govor šume polja i snoplja
strništa bodljikava pod bosim nogama
govorahu mi poznatim jezikom djetinjstva
o nestalim ljudima i ljetima davnim

plavi se Krndija u daljini tiha
sada je puna bujadi što klonula čeka jesen
i lepet usamljene ptice čuvarice

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Dati ili ne dati?

Bilo je to baš onaj mjesec kad su umirovljenici mogli u banci podizati mirovinu tek dvadesetitrećega. Tko će od korisnika mirovine, kako nas zovu, a živi samo od nje, to dočekati strpljivo i tko će uplatiti i kako račune na kojima nas obavještavaju da ih moramo uplatiti do petnaestog ako ne želimo da nam obračunavaju zatezne kamate?

Zaokrenula sam iz Ilice u Frankopansku. Zlovolja je zaokupila moje misli jer, eto, računala sam da će mi u Komisionoj biti nešto prodano a kako već dugo nisam provjeravala je li to otišlo i ako jest jesu li od prodaje prošla tri mjeseca koliko oni zadržavaju vaš novac da bi ga onda umanjen trideset posto od prodajne cijene doznačili na žiroračun, ako ga imate i da biste vi na početku iduće godine taj iznos iskazali u svoj dohodak i ako premašuje (ha, ha,...) od njega platili porez. I baš mi je to trebalo da odem u grad to izvidjeti kao da nemam na potvrdi iz prodavaonice telefonski broj pa sam mogla nazvati i bilo bi mi lakše prihvatiti bezličnu obavijest kako nisu ništa prodali i ne gledati ravnodušnost osobe koja lista podebelu knjigu ispunjenu imenima nečijih odricanja, traži i traži i lista i lista da bi napokon izustila "ništa", a vi to ništa ne doživljavate kao ništa već kao nešto i tako...

Najednom me nešto prene iz misli. Sustigla me neka mlada žena i idući uz mene zamolila me da joj dam deset kuna za sendvič. Deset kuna za sendvič? Zastala sam zatečena, a i ona uz mene očekujući ishod. Prije nego što sam promislila o zatraženom, provalila je iz mene sva moja ogorčenost, ona mene traži deset kuna i to baš za sendvič, a ne onoliko koliko bih joj ja mogla dati ili sama odlučiti da to bude u toj mojoj trenutačnoj materijalnoj... i iz mene je provalilo: Deset kuna vi mene tražite, deset kuna, mene, umirovljenicu koja će tek dvadesetitrećega moći podignuti... I još uvijek zatečena tim zahtjevom ili molbom, nisam sigurna jesam li bila pravedna u ocjeni, odvratila razdražljivo, djevojka me bez riječi napustila i idući za njom promatrala sam je kako zaustavlja prolaznike koji su joj išli u susret. Uzalud se obraćala nadolazećima i ponavljala istu rečenicu, nitko se nije mašio za novčanik, očito je djelovala neuvjerljivo, ili je bila preuredna, ili je i ostale kao i mene ozlovoljila stilizacija "dajte mi deset kuna za sendvič", a ne "dajte mi za kruh", da, za kruh.

Približavala se Varšavskoj, a jer se povremeno zaustavljala pri nadolazećim prolaznicima nekako sam je sustizala i čula dodatak molbi, sad sam već morala priznati sama sebi da je to bila molba, ipak molba upućena nekom mladom čovjeku da joj dâ deset kuna za sendvič jer je gladna. "Gladna sam"... Taj dometak uznemirio je moju savjest, počela sam si predbacivati bešćutnost, nešto me pokrenulo da se požurim za njom, jer i taj put je zaustavljala uzalud i dok je to "gladna sam" odledilo moju ozlovoljenu savjest, ona je naglo skrenula u Varšavsku i nestala iz mog vidokruga.

Zašto joj nisam dala, zašto sam joj okrutno odvratila što sam odvratila, kako sam se samo mogla oglušiti, suditi prema svojoj trenutačnoj situaciji, ili prema njezinu urednu izgledu? Danima sam bila nemirna, danima sam prebirala u sebi jesam li to doista bila ja i još bih danima tako da mi se jednog od sljedećih dana u prolasku gradom nije našao, sjedeći na pločniku, invalid odrezane noge do koljena i šuteći čekao... Bez razmišljanja izvadila sam iz novčanika deseticu, da, baš deseticu i bez dvoumljenja stavila je u njegovu izokrenutu kapu, kao da sam se htjela iskupiti.

I već sam bila zaboravila na dilemu koja me dotad zaokupljala, dati ili ne dati, kad se jednog dopodneva nađem s kćerkom u Ilici blizu Oktogona a ono na golom pločniku sjedi dječak zavrnutih nogavica preko koljena, između raširenih nogu smjestio je poklopac kartonske kutije, klanjajući se nad njim pri nadolaženju svakog prolaznika, glasno i prodorno moleći: "Daj udijeli, daj udijeli, teta..."

Preko ramena visjela mi torbica, ne zaustavljajući se mašim se za nju da mu nešto dam. Ipak je u meni još čučala uznemirena savjest kako jednom nisam "dala" ili "udijelila", kako on kaže. Znači, još nisam zaboravila onih nekoliko dana nakon Frankopanske, pa ni onaj milodar invalidu nije sasvim izbrisao prekoravanje same sebe i dok mi je to munjevito proletjelo sjećanjem, kćerka mi zapovjednim tonom dobaci neka se ne usuđujem otvoriti torbicu, i to tako uvjerljivo da sam zastala u namjeri dok je ona, koračajući uz mene nastavljala s upozoravanjem da mi može mali oteti i torbicu ili novčarku jer ja ne znam kako se i to događa i to baš tu u središtu, kako to može završiti i kako, kako...

Dječak je opazio da sam prolazeći uz njega imala namjeru da mu nešto dam, očito je poskočio da nas sustigne i s poklopcem u ruci počeo poskakivati uz mene i još prodornije silovito zahtijevati: "Daj mi, daj mi, teta, daj mi"... Još uvijek s jednom rukom na torbičinu zatvaraču, dvoumila sam se zatečena njegovim ispadom i kćerkinim upozorenjima da mogu ostati bez novčarke, legitimacije i ne znam čega još, pa čak i bez torbice, a onda će to biti njezin, a ne moj problem... Očito je dječak shvatio uzaludnost svoje akcije i doslovno pomahnitao. Skačući oko mene dohvatio je torbicu a kako ju je moja ruka čvrsto obuhvatila on je odustao od nje i silovito me šakom udario po ruci. Zaprepaštena toliko da nisam ni osjetila snagu tog udarca, zastala sam a dječak je i drugi put zamahnuo da me udari. Dva čovjeka koja su nam dolazila u susret potrčala su prema nama, a dječak je uzmaknuo, potrčao prema Oktogonu i osjećajući što mu se sprema ako ga uhvate, naglo zaokrenuo natrag prema nama i nestao u Marinkovićevoj. Htjela sam zahvaliti toj dvojici, ali su oni nastavili svojim putem. Proslijedile smo nastojeći izbjeći znatiželjnike koji su promatrali taj događaj, a kćerkine komentare kako eto sad imam što sam tražila, tko je vidio davati nešto tim napasnicima itd., itd., nisam ni pokušavala opovrgavati. Isključila sam se, šutjela zaokupljena samo jednim jedinim pitanjem: "dati" ili "ne dati"? Odgovor ne znam još ni danas. Nekad sam ga znala!

Enver MEHMEDAGIĆ

Proljeće u Veneciji

Ne, lav nije mrtav
nit' njegova sjena
otužno luta kanalima grada
što umire kao što se i rodio
u vodi

Više se ne čuje pjesma "sciava"
niti zapovijedi admirala
koje su oni izvršavali
razvijajući jedra u pravcu
Cipra

Ali njena je zastava -
opet ponosno zalepršala na zvoniku
Svetoga Marka
prkoseći karabinjerima
sudovima i kazni

Serenissima se širi
kopnom
u pravcu istoka
bježeći od vode što je utapa

Nije talijanizirala
jer se nije osjećala Italijom
A nije to ni danas
kada je dio celtske Padanije
što navodi na strepnju

Dok proljetno sunce
miluje duždevu palaču
nama preostaje tek sjećanje
na biskupa Dobrilu

Na odru nacije

Lejli... 1998.

Tvoje ime razotkriva
tamu
koja obavija slobodu
trenutačnu
što ukazala se poput duge

Rodila se u krvi
u jecaju majki
u hropcu umirućih
ostvarila težnju što vjekovima
živjela je u srcima

I na Gvozdu Hrvat je ubio
Hrvata
kao Kajin Abela
i u Bleiburgu
i na Križnim putevima
i u Jazovkama
i u Bosni
Uvijek... uvijek
bili smo krivci našega
nesretnoga usuda
Umire naša Nacija
i nikakva svijetla kruna na tvom
čelu
ne može je oživiti

Franjo JESENOVIĆ

Otac Paškal Cvekan (1913-1998)

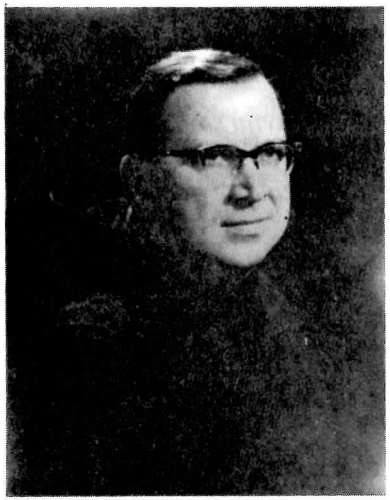

Život je čovjeku velik izazov. Otac Paškal Cvekan znao je na osobit način odgovarati na izazove života. Bio je svećenik franjevac, član Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Iskazao se naviještanjem Božje riječi, pisanjem brojnih knjiga i konzervatorskim zahvatima.

Svoj put kroz vrijeme započeo je u podravskom naselju Ferdinandovcu, gdje se rodio 25. svibnja 1913. god. i na krštenju dobio ime Slavko. Poput marljive pčelice od jutra svoga života brižljivo je skupljao prvo znanje od oca Lovre, kovača i majke Klare r. Pavec te se duhovno oblikovao u skromnoj obiteljskoj kući. Poput ostale djece u rodnom naselju pohađao je pet razreda osnovne škole.

Spremno se odazvao Božjem pozivu i ušao u Franjevačko sjemenište u Varaždinu gdje je završio klasičnu gimnaziju s izvrsnim uspjehom, dok je ispit zrelosti položio 1936. god. na Drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Usred gimnazije ušao je u franjevački novicijat 1932. god. na Trsatu i dobio redovničko ime fra Paškal. Studij filozofije upisao je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na kojemu je 1955. god. položio magisterij iz teologije. Zaređen je za svećenika u svetištu Majke milosti na Trsatu 1938. god. Zatim je djelovao u četiri samostana: u Varaždinu, Zagrebu, Trsatu i Virovitici.

Za vrijeme drugog svjetskog rata od 1941. god. bio je vjeroučitelj na Franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu. Nakon njezina zatvaranja djelovao je u gradu do 1954. god. Izgrađivao se u propovjednika služeći se izvanrednim pamćenjem i prirođenim govorničkim stilom sa snažnim glasom. A propovijedat će nedjeljama i blagdanima, držati trodnevnice, devetnice, duhovne obnove, duhovne vježbe, misije ... Tijekom života propovijedao je gotovo u svim samostanskim i mnogim župnim crkvama, a propovijedi su mu bile govornički dotjerane, misaono jasne i teološki besprijekorne. Te dvije službe vršio je deset godina i u Zagrebu, do 1964. god, uz to je tri godine bio gvardijan zagrebačkog samostana. U Varaždinu je vodio ženski crkveni zbor i sam je volio pjevati u crkvi, a imao je sonorni bariton koji se divno razlijegao crkvenim prostorom. Četiri godine bio je profesor povijesti religija na Filozofskom učilištu u Samoboru i godinu dana njegov predstojnik na Trsatu.

U ljeto 1965. god. iz Trsata je došao u Viroviticu gdje je ostao najduži dio svoga svećeništva - 33 godine - do smrti 15. studenoga 1998. god. Sve vrijeme bio je kapelan, a tri je godine (1972-75) predavao na Visokoj školi u Đakovu.

Otac Paškal je u Virovitici počeo posebno poglavlje svoje plodne izdavačke djelatnosti. Izdao je šezdeset knjiga koje se dijele na monografije i knjige duhovnog sadržaja.

U dvadeset sedam monografija obradio je nekadašnje i sadašnje franjevačke samostane: Virovitica i Subotica (1977), Varaždin i Čakovec (1978), Ivanić i Karlovac (1979), Vukovar i Krapina (1980), Našice (1981), Kostajnica, Jaska, Samobor i Velika (1982), Klanjec i Požega (1983), Brod (1984), Trsat i Bač (1985), Bjelovar i Ilok(1986), Osijek (1988), Koprivnica (1989), Zagreb i Čuntić-Hrastovica (1990), Gorica-Brdovec (1994), Remetinec i Sveti Lenart (1995).

Zatim je izdao jedanaest monografija o deset župa: Ferdinandovac (1974, 1996), Virje (1976), Pitomača (1978), Močile (1988), Kneginec (1989), Đurđevac i Kalinovac (1991), Kloštar Podravski (1992), Petrovsko (1993) i Podravske Sesvete (1994. god.). Prvom i posljednjom monografijom prikazao je svoju rodnu župu Ferdinandovac. Njom je započeo i zaokružio svoje radove te književne vrste.

U samo trinaest godina napisao je i izdao trideset osam monografija. Svaka počinje teološkim razmišljanjem o čovjeku koji je u središtu svakoga naselja. On oblikuje mali svijet u kojem živi i to ponajprije srcem "koje je sposobno poštivati i ljubiti". I baš tako duhovno oblikovano "srce koje ljubi - podiže svijet".

Detaljno je opisao svako naselje od njegova osnutka, dolazak franjevaca, samostane i knjižnice, crkve i oltare, propovjedaonice, orgulje, tornjeve i zvona, kapele, groblja, raspela, donio popis župnika i kapelana...

Monografije su neprocjenjiva riznica mnogobrojnih podataka i stoga "spomenar zavičaju" koji daje novi zamah krilima života za izgradnju bolje budućnosti.

Paralelno s monografijama kroz trinaest godina o. Paškal izdavao je knjige duhovnog sadržaja: "Da budeš, postani" (1985), "Istina i ljubav uvijek zajedno" (1986), "Djevičanski otac sveti Josip" (1987), "Svijetle staze zovu" (1987), "Raduj se, Zamilovana" (1988), "Prostori ljubavi" (1991), "Svjetlo u tami" (1993), "Čovjek s plamenom" (1994), "Dubine pjevaju" (1994), "Grad na gori" (1995), "Ako hoćeš" (1995), "Rado bismo vidjeli Isusa" (1996), "Moja jesen" (1996), "Svježe ruže moga ružarija" (1996), "Nadvisiti sebe" (1996), "Radosti Isusovog djevičanskog oca" (1997), "Moja duhovna obnova" (1997), "Služba riječi" (1997), "Glas u pustinji" (1997), "Sudionici Gospodinove muke" (1997), "Riječ Božja nije okovana" (1998) i "Žrtva Križa u srcu Crkve" (1998).

U te dvadeset i dvije knjige, koje je otac Paškal najvećim dijelom već ranije napisao, on tumači tajnu trojedinog Boga, osobu i djelo Isusa Krista, vazmeno otajstvo, tajnu Crkve, svetu misu, meditira o krunici i križnom putu, obrađuje pojedine svece, osobito Blaženu Djevicu Mariju, razjašnjava svećeništvo; uči

mnogim krepostima, kao što su ljubav, vjera i nada, istina, radost i dobrota, sloboda i odgovornost, zvanje; osvjetljava tajnu patnje, grijeha i smrti ... uvodi u izgradnju osobe, piše o vremenu i vječnosti, uvijek o Bogu i čovjeku - o svemu što duhovno tka ili rastače čovjekov život.

Te knjige pisao je s osobitom vjerničkom zagrijanošću, pomalo govorničkim stilom iz kojega zrači jasna teološka izražajnost s nabujalim izrazima. Knjige obiluju pobudnim vjerničkim razmišljanjima što čitatelja žele dovesti do najvećeg Dobra-Boga, potičući ga da se u nj zagleda, počne razgovarati s njim i na kraju ga istinski vjernički uzljubi.

Tih šezdeset knjiga bogat su dvostruki rudnik: s jedne strane bezbrojnih povijesnih podataka o mnogim samostanima i crkvama, otetih zaboravu s požutjelih i vremenom dotrajalih papira te s druge strane rudnik duhovnih vrijednosti kojima se izgrađuje ljudska osobnost koja je trajno u nastajanju. Kako je knjige izdavao vrlo brzo jednu za drugom, tekst obično nije dotjerivao pa na više mjesta nije uglađen.

Ispod njegove marljive ruke mnogo je crnila proklizilo papirom i njegov izdani opus sadrži blizu osam tisuća stranica, ne računajući još oveći broj rukopisa. Pored toga nešto je kao mlad svećenik u Varaždinu izdavao ciklostilom, a napisao je i više stručnih članaka za različite časopise. O svemu napisanom na jednome mjestu piše: "I jednom u dalekoj budućnosti naći će se onih, koji će u tim knjigama naći mnogo dobra, korisna i povijesno, teološki vrijedna. Za mene je važno samo to da su sve te premnoge stranice ispisane s velikom ljubavlju i bez želje za materijalnom korišću". Kao nijedan franjevac naše Provincije otac Paškal je uspio pokazati da su franjevci u prošlosti bili stvaraoci kulture te da su stvoreno znali čuvati i cijeniti.

Okušao se i uspješno dokazao u konzervatorskom djelovanju. S devet baroknih oltara virovitičke crkve kroz četiri godine skinuo je neukusni tamni namaz boja iz 1900. god. i tako ih vratio u prvotno stanje "i svi su lijepi barokni oltari pokazali svoje izvorno lice". Nakon završena posla 1974. god. barokna crkva u Virovitici ponovno je zasjala u svom sjaju. I po drugim crkvama poduzimao je manje restauratorske zahvate. Za taj višegodišnji trud i brojne monografije dobio je 1986. god. "Povelju priznanja" od Društva konzervatora Jugoslavije.

A za sveukupno životno djelovanje u posljednjoj ga je godini života predsjednik Republike Hrvatske odlikovao "Spomenicom domovinske zahvalnosti".

Oca Paškala Bog je obilno obdario mnogim darovima i sposobnostima, a darovao mu je i dosta vremena da njima čini dobro, čemu se on predano i posvetio. Marljivo je i ustrajno skupljao povijesne podatke i oblikovao misaone spoznaje u cjeline od kojih su nastajale knjige. Pri tome je imao na pameti: "Sve što jesam, sve što mogu i imam - badava imam, apsolutno mi je poklonjeno".

U posljednjoj godini života proslavio je tri jubileja: 85 godina života, 65 godina redovništva i 60 godina svećeništva, o kojemu je jednom divno napisao: Svećenik se sve više "briše u osobi Gospodinovoj da ga uvijek bolje daje".

Uvijek iznova, poput svih ljudi, dijelio se od vremenitoga, imajući kao redovnik jasno pred očima ono što je vječno. Iako snažna osoba, "pravi hrast" duhom i tijelom, bio je "čovjek srca". U svako je vrijeme bio duboko svjestan da se treba "osloniti samo na Boga", jer se ništa u čovjekovu "životu ne događa bez Božjega znanja i Božje volje". Pa makar se u nečiji život umiješali kojekakvi ljudi sa svojim planovima, "i tada se očituje Božja volja koja je dalekovidnija" od svih ljudskih planiranja "jer je Božja mudrost mudrija od ljudi".

Često je isticao kako je važno u životu "istinu prihvaćati i dobro ljubiti" jer čovjek gladuje "za neograničenom Istinom i neograničenom Dobrotom" - Bogom.

U tom duhu u njegovim djelima kao ispovijed življene vjere čitamo: "Shvatio sam da me je Bog pozvao, kako bih u prebogatoj radionici svijeta sve svoje djelovanje pretvarao u doprinos ljubavi. Stvoren, iz ljubavi za ljubav, nastojim s Bogom gledati u istom pravcu, želim ljubiti. U tome je vrijednost i smisao moga života". Ljubav je "kraljica života u vremenu i vječnosti".

Emil Kazimir ŽERAVICA

Vukovarski perpetuum mobile

PORUŠIŠE GRAD
i iščupaše mu srce
i baciše srce krvavo
u rijeku zelenu.

Rijeka ponese srce
i srce posta otokom.

Na otoku nikne trava,
trava zelena.
Iz trave nikne hrašće
hrašće golemo.

Pod hrašćem niknuše kolibe,
kolibe-kolijevke.
U njima zaplaka djetešce
jedno pa drugo,
pa stoto,
pa tisućito,
pa stotisućito...
I srce ispliva na obalu zelenu.
I usklikne gromko:

Ubit se grad ne može!
Ne može, dok je Pravde!
Ne može, dok je srca!
Ne može, dok je Boga!

A od djece naraste vojska
vojska junačka.
I ponese vojska srce u grad,
a srce zakuca živo, živo...
I tako do vijeka bi i osta!

Pula, na 8. godišnjicu tragedije
Vukovara-grada tisućâ junakâ.

Kazimir KLARIĆ

Uskrs - Pod zidom

Moj prijatelj, gospodin akademik, otišao je na onaj, navodno bolji svijet, nekako pred rat. Bolje za njega. Jer da je vidio što nam banda radi, kako kolje i pali Slavoniju, svisnuo bi od jada. On, rođeni Slavonac. Širok, plećat. Glava ovolika, sijeda. Ručerde ovakve. Div. Nitko mu ne bi rekao, kad ga vidi onako moćnog i silnog, u žaru rasprave, da je to uvaženi matematičar. Seljak. Pravi pravcati seljak! Sve je na njemu, od odjeće i obuće, kratko. Cijeli svijet mu je uzak. Težio je prema zvijezdama, galaktici. Sjećam se: kad je umro, prijatelj, isto profesor, opraštao se od njega na Mirogoju. Prijatelj je na tren zaboravio, da mu nema njegovog vjernog oporbenjaka i pajtaša. Omaklo mu se:

- Otišao si. Izdao si me. A mi još nismo do kraja raspravili kretanje točke u odnosu na pravac...

Iza sebe, materijalno, ništa nije ostavio. Ostale su knjige, referati, silne bilješke. I nešto tepiha. U stan u kome je radio, uvukao se dopisni član akademije. Navodno, nije baš bio dopisni član, ali je bio podoban. Nanjušio je da je stan prazan. Uselio se u njega i tamo ostao. Sudski spis je negdje ostao u sudskim ladicama. Sudaca nema. Pravosuđe je na koljenima, pa sad ded ti pronađi taj spis. Tepisi su razvučeni od daljnje profesorove rodbine. Jedino ih nešto nije uopće zanimalo. Cipele! Puna jutena vreća cipela. Ali ne bilo kakvih. To su bili golemi brojevi. Sve cipele broj 48. Velike, crne. Veće od krokodilskih njuški. Okovane, sjajne. Na njima vezice, da se o njih, u radosnim trenucima, možeš slobodno objesiti. Većina nove, nenošene. Da ih je netko gurnuo profesoru u grob, imao bi što nositi na onom svijetu.

Sjećam se, dolazi iz donjeg dijela tržnice Dolac. Nosi pune torbe zelenja. Obožavao je zelenje. Tužio mi se, zašto ga je Bog stvorio, da je čovjek. Bolje da je postao krava! Iz vreće vire crveni nosevi mrkvi. Smiju mi se u lice. Svima nama.

- Jedi mrkvu, mudrače! Bolje vidiš i čuješ. Nego, ajdemo, brate, pod Zid. Na jedan mali lavov.

Čim sjednemo, on nogu preko noge. Gledam mu noge. Cipele. Tko god ide na WC, a idu počesto, zapne o njegove cipele. Ma gdje da smjesti noge, netko se na njih popikne. Smeta. U širem smislu.

Uzima u ruku olovku i papir. Nešto bilježi. Objašnjava mi. On ništa bez olovke i brojeva.

- Brojevi, to su moji najveći prijatelji. Nikada te neće izdati. Slovo može i ovako i onako. Ali broj, he, on je siguran kao smrt. Vidi, gledaj. Idem jutros na plac. I koga sretnem. Profesora Edu. Ide on prema meni relativnom brzinom, pet na sat. E ovako, ja tu... gledaj...

Za stol nam dolazi novo piće. Dižem glavu. Za šankom veselo društvance. Jedan od njih, najkrupniji i najvedriji, mesar. U krvavoj pregači. Daje mi znak, da nas to on časti. Profesora. Jasno. Nikad da mu se oduži, što ga je srušio davnih dana u gimnaziji iz matematike. Spasio ga bijede i propasti.

- Profesore, riče on, preko mnogih glava... Dragi profesore! Vaš sam vječni dužnik. Spasili ste me. Spasili!

Konobarica prinosi piće. Novo. Mlađahna. Misli da je profesor ginekolog u Petrovoj. Da je pomogao mesarovoj ženi pri porodu. Vrlo pažljivo prinosi piće i ljupko se smješka. Možda će i njoj uskoro trebati.

- Ništa ti, zvekane, ne razumiješ. Ništa. Ne znaš ni da živiš. Ne znaš ni jedanput jedan. Proći ćeš kroz ovaj život s muteži u glavi i mislima. Olovka i brojke, to je život. Ostalo je zaborav! Prah i pepeo. Češalj bez zubaca. Prazna zubna pasta. Ništa.

Sad, nakon nekoliko ljeta, to isto mi Pod zidom, u birtiji priča moj prijatelj. Prognanik iz Petrinje, Slavko.

- Ništa ti, brate, ne razumiješ. Ništa. Nas prognanike može razumjeti samo prognanik. Koji je kao i ja, ostao bez igdje ičega. Zamisli, ideš cestom i misliš: Bože, a gdje će mene pokopati. Nas. Od kojih je i Gospod digao i noge i ruke.

- Ma daj, daj, baš si ti za ukop. Pogledaj si koliki si. U tebi dva metra.

I nesvjesno, svrnem pogled na Slavkove cipele. Drži nogu preko noge. A u mene gledaju goleme cipele broj 48. Vlasništvo mog pokojnog prijatelja akademika.

On to vidi. Ništa Slavku ne promiče.

- Hihihiii... Spasio si me. Spasio. Hodao sam u tenisicama dvije godine. Ja, pa tenisice. Još su me neki dan fakini zezali u tramvaju. Dal igram za bulse, tako nekako, ili za cibose. Sramota. Nije im ni na kraj pameti, da ja nemam cipela. Nemam!

- Ali, sad ih imaš. Punu vreću.

- Jedan par mi je žena odmah odvojila za svatove. Kad se mala bude udavala. One sive, s rupicama. Odmah ih je namazala. Zamotala u krpu i pospremila. Jedino da ih miš ne nađe.

Čudim se. Zar je moguće, da mu je kći već stasala za udaju.

- Ni okrenuo se nisam, a ondje, u onoj kaljuži sam već četiri godine. Živ, a neživ. Mrtav, a živ. Ništa ti, brate, ne razumiješ. Otići ćeš s ovoga svijeta, a da nisi ni znao da si bio. Živ. Nikada ni jednu noć nisi proveo na Kupi. U ribičiji. Nisi čuo kormorana i kako šuška divlja patka. Evo, na, pročitaj. Ja bez olovke i papira, nikuda!

Vrnul se bum makar v lesu.
Rekel bum im da mi Kupu donesu.
Da me kupskom vodom poškrope
i kupskim peskom pokriju.

- A ovo, što je to? Što ti znači ovaj broj. 53-nja.

- Petrinja, veli Slavko... Petrinja! Brojke su ti, brate moj, najbolji prijatelji. Sve je tu jasno... Kao i smrt. Ostalo je zaborav.

Pije pivo iz boce. Polako.

- Dolazi Veliki petak. Uskrs! Najteži dan za nas prognane. Sjedi i plači. Sam samcat.

U lokal ulaze ljudi u tišini. Obučeni u crno. Prognanici. Vraćaju se sa sprovoda. Slavko se obazire ne bi li koga prepoznao. Zna on tko su oni. Uznemirio se.

- Nema, vidim, čič' Mate, tu. Poduže! Nisam ga vidio, bit će mjesec dana. Da ni' on umro?

Čič' Matu, prognanika iz Slavonije, spazio sam sinoć kako, vrlo stručno, proučava izlog mesnice POD ZIDOM. Otužno suho meso. Roza rolšunkice, kulene. Zapetljane uzicama i konopima, kao uhićenici. Pored njih poslagane boce vina. Zelene od očaja. Kroz izlog motaju se prodavačice u bijelom. Tišina, kao u apoteci. Što reko čič' Mata, kao da ne prodaju meso, nego otrov. Kupuje narod suho meso za Uskrs na deke i grame. Samo novi obraćenici na Kristovu vjeru, na kile i tone. Da se vidi i čuje. Jedino su oni glasni. Poslovođa se s njima zna. Preko glava ostalih, dodaje već spremljene pakete.

Znači, čič' Mata nije umro. Živ je fala Bogu.

Smanjio mi se nešto od prošlog Uskrsa. Uvukao se u svoj karirani Karitasov kaput. Prije silan i jak, rutav i nezadrživ. Kobili bi rep iščupao, koja je u njega snaga. A kako ga ne bih znao kakav je bio! Bio sam pred rat u svatovima. Ženio je sina, jedinca. A sad, na. Svaka nova rezolucija UN, što je, kao, za njega povoljnija kao prognanika, čini ga još očajnijim i jadnijim. A kome su ikad pomogle rezolucije. Daju doktori recept, a nema lijeka. O svom sinu čič' Mata ništa ne zna. Nestao. Nema ga. Samo ime na mrkoj cigli u Selskoj. Ostao mu je jedino unuk. Za njega živi i ostaje na ovom svijetu. Ni njega, ni babe mu Mande više ne bi bilo na ovom zagrebačkom asfaltu.

Spazio me. Zagrlio. Odvukao prema šanku POD ZIDOM. Tu je sad on gazda. Kad više nema svoje kuće i svog dvora.

- Tu... tu ću i krepat, prijatelju. Tu. Za šankom. Bolje tu neg' na onom, novom groblju. Sad nas prognanike tamo pokapaju. Briga. Kad živiš briga, kad umreš briga. Kud će s nama, a? Neg' baja, jes' ti vidio onu sramotu u auslagu. Ono meso, suho. Za sveti Uskrs. Pljunuo bi da smijem. A ne smijem. Ne smijem! A ja... ja SVE ono svoje TAMO ostavio. NJIMA!

Oprezno uzima u ruku čašicu. Kucam se. A u čič' Mate ovaka šaka, ovaki prsti. Debeli. Tri put jači nego moji. Pazi da ne zdrobi čašicu u ruci. Vidi da mu gledam ruku.

- Na, pobilila je. Sad je k'o tvoja. K'o u mrtvaca. Niš' ne radim. Sramota! A sad, sad je kod nas najviše posla.

To kaže, i samo što ne zaplače.

- Pusti sad to, čič' Mata. Pusti!

- Tu je jeftinije. Znatno. Pol kune. Ej, a to su novci, da znaš. Pol kune manje, neg' kod Stipe u Selskoj. Još jednu turu, curice.

Curica, kod koje naručujem novo piće, meni bi mogla biti mama.

U čič' Mate, samo su obrve ostale iste. Silne i uzvijene. Nadvile se kao moćne arkade nad ona dva siva, tužna oka. Javlja se s dva prsta svom seljanu, isto prognaniku, što je navirio nos u lokal. Ne zove ga k nama.

- Pije. Dosadan je, brate, kad pije. Pa kad počne, pa kad zaveze. Što je on sve tamo im'o. On. Sad su svi imali... Više od mene, ej. Svi su bili jači gazde od čič' Mate i bogatiji. E, moj braco, kad je dolazio Uskrs k'o sad, ja nisam mog'o k'o čo'ek odat' po tavanu. Samo pognut. Sve te tuku kulini, kobasice i šunjke po glavi. Neku noć sanj'o sam jednu šunjku. Onu staru, dvogodišnju. Njih sam slagao, prema štaglju. Da znam di su.

Onda je čič' Mata stanjio glas. Stišao. Oprezno se obazro oko sebe. Stavio krupni kažiprst na usta.

- Sad ćeš reći, čič' Mata je poludio. Nisam... nisam poludio. Znaš što mi je rekla šunjka. Nemoj me, Mato, skuvat za Uskrs. Ovaj Uskrs. Neg' me preskoči, još samo ovaj put. Budi čo'ek. Čuvaj me za sina, kad dojde.

- Jesi li ti to, čič' Mata, sanj'o, ili onako...

Trgnuo se čič' Mata. Uvukao iznova u svoju prognaničku ljušturu.

- Sanj'o? Aha... da... I to je što kažeš. Ja, bajo, više ne živim, pa i ne sanjam. Sad te vidim, sad te ne vidim. A baba... znaš, baba Manda pita za te. Oš doć' k nama na šunku i jajca. Bit će i unuk. Dovest će ga snaja.

Kad je spomenuo jaja, čič' Mata je počeo panično kopati po džepovima. Jednom, drugom, trećem. Na licu mu se pojavio djetinji, pravi osmijeh. Iz unutrašnjeg džepa izvukao je dvije kesice boje, za uskršnja jaja. Crvene.

Izvadio ih je, s one strane, gdje mu je bilo srce.

* * *

Za Uskrs, kako sam i obećao čič' Mati, osvanuo sam kod njega u prognaničkoj sobici, u Ilici. Na šunki i jajima. Baba Manda, njegova žena, u crnini. Kako je i red. Sjedi na maloj klupici, moli krunicu. Čič' Mata hoda po sobici veličine 2x3. Od snuždena, poklonjena kauča, do ulaznih vratiju. Vrata ne drže dobro. Kao i sve što je u sobici. Prozor ne hvata. Hladnjak tiho pišti. Isto poklonjen. Kroz pukotinu vrata uvlači se ledeni vjetar iz dubine hodnika. U kome su, s lijeva i desna, isto tako raspoređeni prognanici, s tužnim sudbinama. Čuješ jednoga, sve ti je jasno. Vidiš jednoga, sve si vidio. Čič' Mata otpozadi ima dobrano uglancane hlače. Od sjedenja na kauču. U njemu je već napravio rupu, kao kvočka. U ruci drži čašicu s rakijom.

Hoda i pijucka. To prije nikad nije radio. Nervozan je, izgubljen. Vrijeme protječe, a njegova snaha i unuk se ne pojavljuju.

- Samo što nisu došli. Sam'!

To on sebe samog tješi.

- Pa doć će... doć. Dok ga mat' narani. Obuče. Dite je to.

Sad Mata sikće. Jedva je dočekao da se javi njegova žena.

- Što dite? Koje dite! On već ima pet godina, ej.

- Dite, Mata! Dite! Joj, a tata ga ni' ni vidio kad se rodio. Joj, Stipa. Stipa, di si, Stipa...

- Jesam reko, danas nema plača. Nema!

Čič' Mata natače si novu čašicu. Tresu mu se ruke. Na mene zaboravlja. A i to nije siromak prije nikad radio. Sebi natačeš, a gosta ne dvoriš. Sa zida nas gleda goblen, zgužvane obiteljske slike, unuk Mario. Posljednja večera.

- Gledi... gledi. Na, to je ova moja luda bocala. Kažu ima Boga... nema Boga! Nema! Bocala je ovaj tu goblen. Dvi godine, Oćoravila je. I kad je sve završila, došli oni. Radiš Božji posao, a došli vragovi. Gdje to ima, a? Ja... ja sam bio grišan. Psovao sam sve. Nisam si išao ispovidat. Posla preko glave. Ne dospiješ. Nikad mi nisu platili što sam imo u kooperaciji suncokret. Nikad. A baba, ni gaće ni' ponila, al je ovo donila. Ovo.

Kad čič' Mata Mandi okrene leđa, a to traje tako kratko, ona se križa i kao rukom posipa njegova povita leđa svetom vodicom.

- E, sad... sad bi već mogli, prijatelju. Sad.

Ali njih nema. Jedino je kroz odškrinuta vrata nahrupio u sobu veseli dječji smijeh i lavež psa. Baba Manda ni da trepne. Čič' Mata isto. Znaju oni dobro, nisu to njihovi.

- Da, ima ih... ima. A mi jedinka. Jedan ko nijedan.

- Kad ti nisi tio. Nisi, što sam ja sirota kriva.

Zadaju jedno drugome tupe i znalačke udarce. Ravno u srce. To rade samo oni, koji zajedno dugo žive.

- Na, samo pogledi jajca. Sva su crljena, ko da smo komunisti.

- Što ja mogu. Ja volim crljeno. Oš' da se kucnemo, bajo.

Jaje u čič' Matinoj šaci je sitno, jadno. Ja sam ga samo nježno dodirnuo svojim, isto crvenim jajetom. Čič' Matino je puklo. Zagledao se čič' Mata u svoju šaku i puknuto crveno jaje. Ništa nije rekao. A znam što je mislio. Samo je teško uzdahnuo i polupano jaje stavio na rub stola.

Morao sam izaći u hodnik, na zajednički WC. Čič' Mata mi je otvorio vrata. Pokazao rukom.

Idem hodnikom, lijeva desna. Eins, zwei. Tko je sve hodao ovim hodnikom. Odlučno i odrješito. A sada se tu koraci ni ne čuju. Sve je uvijeno u tugu i očaj. WC uredan. Prozor poluotvoren. Ni sam ne znam kako, provirio sam kroz prozorčić.

Spazio parkiralište, ljude. Do mene je dopirala grmljavina bubnjeva, iz otvorenih kola. Brkat, krupan muškarac tupim je pogledom ispraćao mladu ženu. Gledao je njezine noge, obučene u napadno visoke štikle. Kratka suknja što joj se podigla iznad koljena, ostala je tako. Nije se vraćala u prvotni položaj. Čovjek je gledao za ženom, zijevnuo. Žena je zastala. Izvadila je iz torbice malo ogledalo i ruž. Nikako nije bila zadovoljna svojim izgledom. Pogledala je na sat i isto zijevnula.

Kad sam se vratio u sobu, bilo ih je troje. Žena koju sam spazio, kako izlazi iz auta, bila je čič' Matina snaha. Pružila mi je ruku. Led ledenu. Kako joj je tek pri srcu ledeno bilo. Tu je sad sjedila na rubu kauča. Navlačila suknju preko koljena. Čič' Mata i Manda su šutjeli. Crvena uskršnja jaja u korpici, zbila su se još više na hrpu. Čekala, što će se desiti.

- Joj, malog nikako nisam mogla dovesti. Nikako. Dovest ću ga drugi put. Povezla me kolegica. Morala bi ić'. Radim.

- Kako radiš? Gdje?

To je pitala baba Manda. Lovila se za slamku. To je žena njezina sina. Majka njezinog unuka. A ona... ona kad pita za svog unuka, glas joj je dalek i treperav. Samo što ne zaplače. Diže se. Iz crnog, nakrivljenog ormara vadi sto kuna. Novih. Daje ženi za unuka. Ona se brani. Neće. Razgovor se ne čuje. U ušima lupaju bubnjevi. Mora da onaj, vani, krupni muškarac razmišlja. Da li da krene ili da još malo čeka. Na očima mu se vidi, da ju ne voli. Da mu do nje nije stalo. Ni do koga!

Na Uskrs, ljeta Gospodnjeg 1995. mog čič' Matu iznova sudbina pridiže na križ. Razapinje. Pribija mu u dlanove i noge, duge čavle, za vijeke vjekova, amen.

* * *

Pod Zidom, sretnem se iznenada s čič' Matom. Još je više propao, urušio se. Nagnuo ustranu. Nisam se sreo s njim nakon Uskrsa. Nije za prepoznati. Pije sam, što prije nije radio. Na tren mi se učinilo, da mu je čak nelagodno, što smo se sreli. Gnječi između kažiprsta i palca mrvicu kruha. Kao da gnječi svoju dušu. Piće već stiže na stol. Rakija.

- Čuo sam. Bab' Mandi nije dobro.

- Loše, sinko. Loše, kaže meni čič' Mata i ispušta na kockasti stolnjak lopticu kruha. Loptica je crna od gnječenja. Zakotrlja se po stolu. Stane. Čeka, što će dalje biti s njom.

- Aj, sirota. Vodio sam je tu, našem zemljaku, doktoru. Gore... Jedva nas je prepoznao. Ovake oči. A prije nam je dolazio u kuću, tjedno. A sad, vidi. Gleđe mene i babu ko da smo izvađeni iz zemlje. Iz trapa. Stari proklijali krumpiri, nikom potrebni. Ni za sjeme više nismo, jel' vidiš. Sve Rvate tjeraju. Odsvakud. Oće da unište sortu. Zatru. Našu rvatsku pasminu.

- Ti sad meni, čič' Mata, o sortama i pasminama. Pa nismo mi, čič' Mata, Hrvati, pasmina.

- A da što, sinko, neg pasmina. Evo, na, ja kad pogledam čoeka, onako uoči; ja znam ko je i što. Star sam. Nevelja! Nevelja! Nisam ni za živit, ni za umrt.

- A bab' Manda? Što joj je dao doktor? Nešto za umirenje. Čujem, ništa ne jede.

Iza naših leđa razlije se mladenački smijeh. Sjelo društvance nama iza leđa. Tri mladića i jedna djevojka. A njih trojica oblijeću oko nje. Udvaraju joj u isto vrijeme. A djevojka cvate. Kukcožderka, pomislih na tren. Ali, što mi dođe na misao ta ružna usporedba. Nije prvi put, da se više mladića, u isto vrijeme, zaljubi u istu djevojku. Zlo!

Čič' Mata, kao da pogađa moje misli.

- E, e... onaj tamo, iza mojih leđa. Glavati. Sa sjajnom crnom kosom. Isti moj sin Stipa. Pije ko on, smije se ko on, češlja se ko on. Nema, zamisli, ni komadić očnjaka. A lipo sam Stipi pred rat govorio, sredi zube. Cure, znaš, jako gleđu u zube.

Prema našem stolu kreće ledena ponornica uspomena. Krvavih, strašnih. Sjećanje na izgubljena sina. Nestao? Izgubljen? Ubijen? Jedino još, jadna bab' Manda, vjeruje da je Stipa živ. Čič' Mata ne vjeruje više ni u što. Ni u samoga sebe.

- Tu... tu smo sjedili, tu. Za ovim stolom. Ja sam kriv. Jedva sam babu nagovorio, da napusti onu svoju tužnu sobicu u Selskoj. Da izajde među svit. Kad, ono... dođoše. Baš ti... A među njima i taj. Samo je jadna prevrnula očima. Srušila se. I ko nam je pomogo, a? On. Prvi je priskočio. Kaj je baki, kaj joj se desilo. On bi kao nas, odmah, odmah, odvezao doktoru. Ma kažem ti, isti naš Stipa. Taki je i on bio. Za pomoć, prvo. A cura sjedi. Ni da bi se pomakla. Drugi samo gleđu. Ni' cura dobra, nema srca. Jel' vidiš, svi ju obliću, a ona neće da kaže kojeg voli. A to ni' lipo. Ni'. A jel' se teb' kad desilo, da si naišao na svog dvojnika, a? Da je isti ko ti. Meni jedanput, na stanici u Strizivojni. Znaš da smo se obojica uplašili kad smo se sreli. Kasnije, ej... napili smo se ko ljudi. Gdje je on sad, Bog sam nek zna.

K nama prilazi mladić. Zagrlio je čič' Matu s leđa. Meni suze na oči. Pita, kako je baki Mandi. Ništa više ne čujem.

Pucanj s Gričkog topa. Gluh, strašan. Još jedan dan pakla manje u čič' Matinu životu.

Šimo KLAIĆ

Vrijeme nastajanja

Početak ...
beskrajna tama
i tišina bez kraja
...ni traga svjetlu
i ništa što čini sjenu.

Ona stvori svjetlo,
planete...
i nama zemlju... i
sve
što čini sjenu.

Radovan TOLJANIĆ

Jutarnja zvijezda

Sjedim sam za bijelim, četvrtastim stolom na nevelikoj terasi restorana u tihoj i pitomoj primorskoj uvali, ispijajući prvu jutarnju kavu. Ispred mene prostire se dug i širok žal, a podno žala zrcali se u jutarnjem spokoju nemjerljiva površina mirnog mora. Mnogo dalje, u ranojutarnjoj izmaglici, naziru se sivobijele konture otoka koji, poput neke davno izumrle, divovske ribe, izranja iz modrine mora. S lijeve i s desne strane uvalu u kojoj se nalazim ograđuju bregovi, a iza restorana prostire se kotlina obrasla gustom borovom šumom ponad koje se uzdiže ogoljela bijela padina prošarana tek pokojim busenom zelene trave, trnovita grmlja i ponekim malim, ali starim i već zakržljalim borom.

Žal je preda mnom pust. Iako je polovica svibnja, još nema prvih izletnika i kupača da to mnoštvo podatnih oblutaka ožive svojim koracima, razgovorima i smijehom. Uprtivši na leđa svoj ruksak uputio sam se žalom prema brijegu s namjerom da - polako hodajući i udišući svjež zrak ispunjen mirisima mora i borovih šuma - potražim majku. Moja majka običava ići rano, dok još sunce ne izroni iza bljedoplavih vrleti Velebita, brati ljekovito bilje, raznolike trave kojima, istini za volju, nikada nisam uspio zapamtiti imena. Najčešće odlazi na zeleni brijeg nedaleko žala, kamo sad i ja krenuh...

Pod mojim koracima kotrljali su se bijeli oblutci remeteći tišinu. Žal se je na jednom svom dijelu sužavao čak toliko da ga nisam na tom mjestu mogao prijeći, a da ne smočim noge. Iznad tog dijela žala utabana je staza od zemlje crljenice. Krenuh njome, a nakon nekoliko metara nađoh se na malom brežuljku iz kojeg su izranjali jedan do drugog posađeni borovi. Zagledah se u dubinu borika: Osim mnoštva mrkozelenih i igličastih grana ne vidjeh ništa.

Začuh korake na žalu i instinktivno pomislih da ću ugledati majku koja mi prilazi noseći u ruci pletenu košaru punu mirisnih biljki, ali - kad sam se okrenuo - ugledao sam starijega čovjeka, proćelava i sijeda, tamna, od sunca preplanula lica, u tamnozelenim hlačama i košulji iste boje. Na leđima je nosio veliku maslinastu naprtnjaču, a u desnoj ruci imao je štap kakav običavaju nositi planinari na svojim istraživačkim pohodima. Ni on nije zagazio nogama u more, već je krenuo crvenom stazom prema meni.

- Dobro jutro - pozdravih ga uljudno dok mi je na usnama titrao osmijeh.
- Dobro jutro - odzdravi, gledajući me.
- Jeste li možda sreli putem jednu ženu? Moju majku?
- Kako izgleda? - otpovrnu, netremice me gledajući.
- Srednjeg je rasta, vitka. Tu negdje bere ljekovite biljke - odgovorih u trenu.

Zamalo sam počeo opisivati crte lica svoje majke, boju njezinih očiju, kose, ali se suzdržah.

- Ne, ne, mladiću - reče odrješito, ali vrlo tiho, da sam ga, iako sam mu bio sasvim blizu, jedva čuo. - Nisam vidio nijednu ženu. Nisam, zapravo, vidio nikoga - reče jedva čujno, blago se smješkajući i ode niz stazu put žala...

- Zar je moguće da je prošao kraj nje ne primijetivši je? - pitao sam se pomalo začuđen. Ne nalazeći odgovora spustio sam se na drugi dio žala i uputio prema većem brijegu. Ponovno sam koračao uskom, sada stjenovitom, kamenom stazom. S moje lijeve strane u visinu se okomito dizala golema litica, požutjela i gola, a na njezinu vrhu rasla je smokva. Vidio sam sivkasto deblo smokve i njezinih grana s jatom bljedozelenih listova. S desne strane sam u plićaku mogao vidjeti kako se ribice, uplašeno bježeći zbog moje prisutnosti, skrivaju iza zelenosmeđega muljevita kamenja.

S vrha brijega vidio sam cijeli žal kojim sam prolazio i terasu restorana na kojoj sam primijetio nekoliko ljudi za jednim stolom. Razabirao sam kamene kuće crvenih krovova i vidio luk pristaništa sa svjetionikom na njegovu kraju. Morem je milila barka ribarica. Mahnuh u znak pozdrava put barke. Učinilo mi se da je ribar okrenuo lice prema brijegu na čijem sam rubu stajao. Ribar mi odmahne, a potom se zagleda, kao i ja, u otok - pradavno okamenjenu ribu što izranja iz mora - sada već jasniji nakon što su prve zrake sunca rastjerale maglu oko njega. Plavim kanalom sasvim polako kretala se jedrilica razapetih bijelih jedara. Mahnuh i jedrilici, ali mi nitko ne odzdravi: Bila je uistinu daleko.

Zemlja, na kojoj sam stajao, privukla me mirisom raznih trava. Među njima prepoznah neke koje sam svakoga proljeća viđao u košari svoje majke. Niskih biljki zelenih listića i vrlo malih ljubičastih, mirisnih cvjetova bilo je puno, isuviše puno, pa pomislih da moje majke ovdje nije bilo vrlo dugo, možda godinama. Zatečen tom mišlju osjetih tjeskobu. Ćutio sam svoju osamljenost okružen mladim borovima. Sada sam znao da mi ovo jutro, ma u kakav me odvodilo dan, nije sretno. Jedan je galeb letio iznad uvale i ja, promatrajući njegov let, ponovno priđoh rubu brijega. Galeb je krenuo prema istoku, te pogledah za njim. Iznad velebitskog gorja zlatilo se sunce, ogledavajući se u mojim očima. Učinilo mi se da letim za galebom prema suncu, posljednjoj jutarnjoj zvijezdi...

Ivo BALENTOVIĆ

Put kroz džunglu

(priča, ali samo slična fantastičnoj)

Išli su uporno i sa željom da se što prije dohvate mora i uzmorskoga puta za koji su znali da je još podaleko, ali - i da je dohvatljiv i spasonosan.

Bjegunci.

Za njima su ruševine, požari, krhotine bivšeg života, tragovi i stope poškropljene znojem, suzama, krvlju...

Bilo ih je omanji broj, ostatak veće družine koja se putem osipala i vraćala zbog umora i malodušnosti. Pa i oni što ostadoše, njih desetina, bili su iscrpljeni, izgrebani, izranjenih ruku i tabana, ali jedan među njima po imenu Opt-Mist, postojano ih je hrabrio i uvjeravao da će već za koji sat dohvatiti put njihova spasa.

Bivši Veliki Gospodar, po imenu Prop-Ali, najednom jaukne i zastane. Cvilio je, kako narod veli, kao zmija u procjepu.

Skupina se zaustavi.

Svi su namršteni zurili u bivšega. Sah-Vest, bivša dvorska budala, priđe bivšem gospodaru, sagne se, te namah uoči i iščupa trn iz njegova desnog tabana, trn koji bješe probio meku kožu postole.

- Strašan trn! - Uzvikne Sah i namigne čovjeku koji mu je bio najbliži. - Trn, kao da je od metala. A nije. - I pri tome se lukavo nasmiješi. - Pa ipak, gospodaru, jauknuo si suviše glasno. - I lako zanjiše glavom. - E, moj Prope. To je bio samo jedan sićušni trn. Dakako, u tvome tabanu. A da se taj trn zario u moj taban? Zar bi te boljelo?

- Boljelo bi tebe, budalo! - propišti Ali.

- Tako je! - Reče Vest. - Boljelo bi mene. Točno. Ali, kakva se pouka dade iz toga izvući? - Upitno je motrio Alija. I ne dočekavši odgovora, nastavi: - Evo, kakva. Kad si ti, nekad, zabijao tolikima trnove u njihovo meso, uopće nisi ni pomišljao na tuđu bol. Tuđa bol ne boli, pogotovo ne takve kao što si bio ti. Pa ni sve ostale slične tebi. Ali kada trn ubode tebe, tada jaučeš.

- Ajde, ne brbljaj gluposti! Nego, da krenemo dalje! - reče otresito Prop-Ali.

Sunce bješe krenulo prema zapadu, a džungla je bila jednako teško prohodna. I neki su već počeli rogoboriti. Mačete im se potupiše, mrmljali su, a njihove oči još nisu u mogućnosti sagledati kraj teškome putu koji je nazvan spasonosnim. Ili je to samo pusta varka, a džungla je gusta, i do noći bi ih mogla i progutati.

- Put će se ubrzo pojaviti! - uzvikne Sah-Vest. - Ali ne zaboravite, braćo, da je ovo kuda sada hodimo, put koji se zove p u t k r o z d ž u n g l u. Zar ne vidite da su silne povijuše isječene ljudskom rukom. Ovo je jedini put izlaza! Treba samo izdržati. To je težak put, ali mi smo takoreći i sretni, jer sam saznao da je nedavno,

neka velika vojna ekspedicija u ovome sektoru istrijebila najopasniju prašumsku divljač. To je naša sreća. Šta bismo mi mogli, da nas napadnu recimo gladni tigrovi? U rukama su nam mačete, ali je pitanje imamo li mi dovoljno snage, a i vještine u rukama?

- E, onda? Kada računaš ti da će doći kraj našim mukama? - javi se bjelobradi starac. - I koliko je dug ovaj put koji i nije nikakav put, ali mi ga moramo svladati i izdržati sve do morske obale? Je li blizu taj čas u kojem ćemo se istrći iz ralja zelenoga pakla?

- Kraj će se ubrzo pojaviti - uvjerljivo reče Sah. - Vjerojatno već za sat-dva, a tada stupamo na asfaltirani put, koji se zmijukavo svija pored obale; prihvatit će nas kao zalutalu i izmorenu djecu, i bit ćemo spašeni od ovoga, kao što ti reče, zelenoga pakla. Na obali ćemo se odmoriti, oprati od znoja i prljavštine, nahraniti ostacima zaliha iz naših torba, a onda krenuti, kud koji...

- Jesi li ti siguran u to što si sada izgovorio? - upita jedan sumnjičavi glas.

- Siguran? Što je u životu ikada bilo sigurno? - odvrati Sah. - Sigurnost, to je iluzija, ali ni bez iluzije nema uspjeha.

- A što ako smo zalutali, pa ne uzmognemo naći taj spasonosni izlaz?

- To si ti pitao, Prope? Čudim se tvome pitanju. U životu se uvijek luta, pa reci, nisi li i sam mnogo puta lutao? Ali mi ćemo džunglu ipak svladati i izaći na tvrdi i suncem obasjani put.

Šutnja je bila puna napetosti i nevjerice, k tome i zlih slutnji, a u zraku se osjećala stalno prisutna opasnost zbog mračnog okoliša koji je izazivao zebnju i tmurne misli.

Cijela Propova svita pružala je žalostan izgled. Već su dva dana u bijegu kroz negostoljubive predjele crne džungle. Svi su bili u ritama, izranjeni, izgrebani, izgladnjeli, ožednjeli, a i sam Prop je pružao jadnu sliku bivšega. Turobno je razmišljao o promjenljivosti životnih zbivanja i okolnosti, o životu koji je za njim i iz kojega je istom sada, nakon sloma i kraha, jasnije sagledao stvarnost. Uvidio je da se nalazi u stanju skrajnje neizvjesnosti, kao putnik koji se od oluje sklanja u neku tamnu špilju, a ne zna čak ni što ga u njoj čeka. Vrpoljio se i u sebi preturao Sahove riječi o trnu u tuđoj nozi, i u svojoj vlastitoj. Sva njegova bivša moć sada je bila ništavna, a on je tonuo u zagrljaj tajanstvene i mrke džungle, koja ih je sputavala u svome zelenom naručju neizvjesnosti. Ljudi su mrmorili, psovali, rogoborili, a njihovi tmurni glasovi dopirali su i do njegova uha.

Na jednom zavoju dvojica iz svite se neočekivano odvojiše. Oni će, kanda su promrmljali, potražiti prečac, a tu se zbilja i ukazao neki odvojak. Odoše, a već ubrzo se zaoriše krici, napale su ih, znači, divlje zvijeri. Grupno odoše njihovim stopama i ubrzo na sagu debele mahovine nađoše im trupla. Prekriše ih granjem, a sve ih je obuzela strava. I pod teškim dojmom dvije smrti pođoše dalje, šutke. I samo se čulo krckanje suhoga granja pod njihovim nogama. Očito, morsku će obalu i uzmorski put ugledati istom sljedećega dana. Zastali su kad je već pala noć. Bilo je toplo, i

zbog toga su ih jatimice napadali raznorazni krilati insekti. Na jednoj maloj čistini se ulogoriše, razdijeliše svakome ponešto od mršave zalihe hrane, odrediše po dvojicu da budu straža, i da se smjenjuju svaka dva sata. Skutriše se jedan pored drugoga, omotavši se ćebadima najviše zbog noćnih kukaca koji su ih bockali svojim rilcima.

Već u cik zore se probudiše i pođoše dalje.

Prop-Ali osjeti da ga podilazi groznica. Sjeti se trna, pogleda ubodeno mjesto, zamijeti oteklinu i zaključi da mu je nelagodnost došla zbog toga uboda. Jedva je strpao otečenu nogu u kožnu postolu, a pri prvom prekidu zbog odmora i predaha, obrati se Sah-Vestu:

- Slušaj, prijatelju, nešto ću te upitati. Kakav sam ja zapravo bio dok sam bio?

- Kakav? Dovodiš me tim pitanjem u nepriliku. Vladao si. Drmao si. A za bilo kojeg vladara reći kakav je bio, to je gotovo nemoguće. Jer, evo kako je: jedni ga slave, a drugi ga proklinju. Vladar nekome na prsa stavlja odličje, a drugome potpisuje smrtnu osudu...

- Pa ti si bio uvijek uz mene. Zašto nisi tražio slađi krušac?

- Ja sam bio tvoja kočnica. Ispravljao sam te koliko god je to bilo moguće. Pogotovo onda, kad si opijen varljivom slavom, skretao na razne mračne putove.

- Čuj! Meni se danas čini da ipak postoji Bog koji ili nagrađuje, ili kažnjava, već prema tome... Ali što ti o tome misliš?

- Ranije nisi nikada postavljao takva pitanja?

- Nisam. Vjerojatno sam bio zaslijepljen, kao što i ti reče. Lažnim bljeskom?

- Razumije se. Bio si zaslijepljen, ali takvo priznanje danas te uopće ne opravdava.

- E, dobro. Ali moj protivnik, taj što me je zbacio s vlasti i nagnao, eto, u taj teški i mizerni bijeg kojim čovjek spašava tek goli život, govori o meni najgore!

- Zar može on govoriti drukčije? Jasno je da ne može!

Prop-Ali osjeti pojačanu groznicu. Podigne glavu i pogleda strogo Saha koji je brisao oznojeno čelo.

- Eh, Bože, kad ćemo već jednom izaći na taj tako narečeni spasonosni put? - Tako su govorili i riječima i pogledima i obrvama navučenima na uplakane oči.

- Prijatelju, što rogoboriš, ubrzo ćeš ga doista ugledati! - bio je već više puta ponovljeni odgovor.

Sunce je već od jutra raskošno blještalo i u gustišu stvaralo nesnosnu omarinu. Ljudi su postajali sve nestrpljiviji. Jedan iz pratnje, kao slučajno, našao se u hodu u neposrednoj blizini Propa. U ruci mu gola mačeta, koja se sjala svojim prijetećim sjajem u sunčanom bljesku.

- Slušaj, Prop-Ali, što ću ti reći, ja, do jučer prezreni sluga, a sada još gori jadnik, kao i ovi ostali što su s nama u bijegu. Reci, jesi li se pomirio sa svojom novom ulogom? Nisi se pomirio? Šutiš? Pa tko si ti sada? Nitko i ništa.

Prop-Ali je bio uznemiren, ali nije se htio upuštati u razgovor sa smrknutim čovjekom što je stajao do njega. Zurio je u prijeteću mačetu i razmišljao kako da ga otjera.

- Hej, ti smrknuti, odlijepi se od mene! - na kraju je morao reći strogim glasom. Osjetio je da taj čovjek ima zle nakane, te da bi ga u trenu mogao napasti i ubiti. Srećom, k njima se primakao Sah-Vest, koji je od tipa što je stajao uz Propovo rame bio za glavu viši, i u tijelu znatno snažniji. Sah stavi čovjeku ruku na rame.

- Ne budi zao, brate - tiho izusti Sah i blago se nasmiješi. - Što je bilo jučer, prekjučer - to zaboravimo. Mi smo sada u džungli, u stanju stalne neizvjesnosti, svi smo jednaki, i moramo biti jednodušni. A ubrzo ćemo se razići, pa mili moji - kud koji...

Ozlobljeni stavi mačetu pod pazuho, prikuči se Vestu i prizna mu šapatom: - Htio sam ga ubiti! - I hitro se povuče na rep njihove povorke.

Sah-Vest izvadi iz džepa neki mali predmet i dugo je u njega buljio. Bila je to busola. Podiže glavu, i tvrdo se oglasi:

- Doista, morska obala je već u blizini. Brzo ćemo biti kraj velike vode. A tada...

- A tada? - upita jedan glas.

- I opet ponavljam jedno te isto: tada ćemo se razići! - Sah-Vest se škrto nasmija. - Kud koji! Eto, to!

- I što nas dalje čeka? - opet je kapnulo tmurno pitanje.

- Šta nas čeka? Tko će to znati, braćo. - Vest slegne ramenima. - Čeka nas rad, bilo kakav rad za koricu nasušnoga kruha!

Stigli su na kraj džungle i tu se namjeriše na prvi zdenac čiste i hladne vode. Svi se ispružiše po travnjaku i poslije kraćeg odmora umiše se i opraše znoj, rane i ogrebotine.

Ubrzo prispješe na morsku obalu. Tu se sabiše u grupu. Prop-Ali podiže ruku i umoli družinu da se ne razilazi, jer im mora nešto reći. U rukama je držao torbu u koju sada turi ruku i izvadi zlatnik. Pruži ga čovjeku pored sebe. Isto tako i drugome, trećemu, te i svima ostalima... Tada uzvikne: - Momci! Hvala vam na društvu, na pratnji! Pođite u bijeli svijet i snalazite se kako koji umije... - Prop-Ali se primače Sah-Vestu i značajno ga pogleda.

- A onaj što me je htio ubiti? Gdje je on? Nije bio među nama kad smo se ovdje sabrali!?

Sah-Vest stavi ruku ponad obrva i zagleda se prema zdencu gdje su se odmarali. - Eno ga! - reče. - Dolazi iz šumarka i kreće k nama!

I doista, ozlobljeni se primicao sa svojom mačetom i manjim zavežljajem, te s naprtnjačom na ramenu. Prišao je k dvojici i stao pred Sah-Vesta; tvrdo se smiješeći i oklijevajući, progovori:

- Bio sam opsjednut sotonom, braćo! - Izgovori to poluglasno. - Molim vas da mi oprostite!

Prop-Ali se lukavo nasmiješi, turi ruku u torbu i izvadi zlatnik, držeći ga palcem i kažiprstom.

- Ovo je mali darak... ako hoćeš, primi ga!

- Hoću, gospodaru! I zahvaljujem! - Uze dukat i turi ga u džep svojih hlača. - Što želim sebi, to i vama! Da se snađemo u širokom svijetu!

Izrukovaše se i čovjek se udalji.

Uz obalu taj čas pristade maleni brodić. Prop-Ali uhvati Vesta ispod ruke i obojica krenuše prema brodiću. Vlasnik brodića skupi i utovari i njihove bijedne stvari. Prop-Ali se dogovori s vlasnikom da ih obojicu preveze na obližnji otočić, koji je bio udaljen koja dva kilometra.

Družina iz džungle već se bješe raspršila na sve strane. Sah-Vest je iz svoje naprtnjače izvadio lulu, i dok je trpao duhan u škulju, zazuji mu kraj uha treperavo Propovo pitanje:

- I šta nam sada preostaje nakon toliko burnih godina koje smo, nekako, uz mnoge opasnosti, sretno proživjeli?

- Nešto nam ipak preostaje...

- A to je?

- Nada - izusti Sah-Vest čudnim, vrlo svečanim tonom. I užge lulu. U šutnji, obojica promatrahu dimove kako kolutaju i ubrzo se rasplinjavaju.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Na stazama sna

Noć crnja od svake noći
bez zvijezda
na licu neba postiđena zbog tolikog licemjerja
čak i u krošnjama
najviših stabala
sa zorom je iščezla.

Vrtuljak snova
i tvoja riječ što žuri od tvojega daha
zemljo moja najmilija
donosi nam nadu u izgubljenu sreću
što još živi samo u mirisu trave
i pupoljcima proljeća.

Na svim stazama snova
čeka nas tvoja ljepota
sloboda i slava
zemljo moja najdraža.

Božo KUKOLJA

Ljepota zemlje i neba

Sunce u tvojem oku što lebdi nad ovim gradom
poput kakve izgubljene ptice
i danju i noću (o moje crne nesanice)
i svoje gnijezdo savija
povrh visokih krovova
iznad kojih plovi jeka olujnih vjetrova
ili još bolje tuga svih Božjih stvorova
koji se hrane svjetlom i toplinom
po kojima sve živo diše
na nepresušnim zemljinim njedrima
pod plavim, bijelim, žutim i crnim nebesima
našeg zajedničkog života
što nakon smrti u nebu završava.

Dominko BORIĆ

Drage masline

Vrijedni težak Stipe Marinov izgrađuje lijep maslinjak u prodolini uzdignutoj na laze-terase: podsjeća na Semiramidine vrtove... Zidove je uzdigao preko dva metra visoke i metar debele, zbog obrane od vodene bujice, da traju ako je moguće - vječno, jer masline to zaslužuju, a voda kroz šupljikave debele zidove silazi niz lazove da ni šaku znojem natopljene dragocjene zemlje ne može odvući u potoke. U masivnim zidovima ugradio je kamene zubove-stepenice, da se može uspinjati uz tu uzvisinu - osjećati se kao faraon.

Nakon godinu dana mukotrpna krčenja, hranjen posnom hranom (ječmenim kruhom, ljutikom, sočivom, sitnom ribom, suhim smokvama i kupusom) dovršio je maslinjak sav sretan što ga je stvorio potomcima, kao što su nešto i njemu ostavili otac i pradjedovi.

Putnici i mornari začuđeno gledaju s brodova maslinjak i zidove bijele jedan nad drugim - kao jedinstvena velika blještava kocka, diveći se težačkoj upornosti na šaci škrte-suhe zemlje.

Poviše maslinjaka Stipe je među kamenjem zasadio borove za vjetrobran, a za sušnog ljeta često je žednim maslinama donosio po nekoliko gutljaja - kanta vode da prežive...

Nakon dvadesetak godina njege, masline su počele donositi plodove.

Ali najednom težak Stipe je prestao dolaziti: nema ga već nekoliko godina u maslinjaku. Za to vrijeme borovi se osilili, spustili se i sve mahnitije rasli među maslinama. Masline očajno žudeći za svojim težakom hraniteljem i braniteljem-zabrinuto kažu borovima: "Prestanite se spuštati među nas! Ovo je zemljište samo naše!!" a borovi zanjihavši vrhovima krošnji odgovore: "Bolje nam je ovdje..." I nastave podrugljivo: "Zašto vas težak ne očisti i okopa?" Masline prepletenim kiticama i prosušenim prutićima zašuškaju i tužno prošapću: "Naš gospodar je možda bolestan, ili je morao daleko otputovati. Kada dođe vas će posjeći što kradete našu zemlju i trujete nam žile, a do tada ćemo izdržljivo podnositi sve nepogode, jer nas nećete uspjeti uništiti." U krošnjama borova začuje se šumor: grane udaraju jedna o drugu kao da plješću rukama, smiju se i hihoću oholo, uživajući kako će još više rastužiti masline. Pojačaju šumorenje (da masline naćule uši), a zatim gromoglasnim smijehom odjeknu te nadmoćno kažu: "Vaš je gospodar protjeran i možda je već umro. Ovo će sada sve biti naše! Brže rastemo od vas pa ćemo vas osvojiti i prigušiti." Tada svi borovi u jedan glas zahihoću, njišući granatim rukama od veselja, a masline zaplaču i počnu venuti kao udovice od žalosti i tuge.

Ali jednoga dana u osvit proljeća - kada je u dimnjaku prestao zavijati ljuti levanat - dođe stari, iscrpljeni i bolesni težak Stipe s kršnim sinovima, noseći sjekire

i pile te posjekoše podivljale borove među maslinama. Očiste korov, okljaštre i nahrane masline, a stari Stipe koštunjavim rukama nježno pogladi lišajevima obrasle sive kore svih dragih maslina, iz oka mu skrivećki prokapaju tople suze radosnice i padnu na ispupčeno korijenje. Zatim priključi najbližu grančicu, poljubi joj pupove i mekim glasom šapnu: I ja sam za vama patio! A misao na vaše neuništivo korijenje podgrijavala mi je nadu da ću vam se vratiti. Sada kada sam vam uspio opet doći, divim se vašoj otpornosti. Sada smo svi neizmjerno radosni i nikada vas više nećemo ostaviti, jer naše i vaše korijenje duboko je u ovoj zemlji da nas nitko neće iščupati."

Uskoro su masline od radosti ponovno obukle svečane tamnozelene baršunaste haljine, iznutra opšivene srebrnastom podstavom. Okitile se mnoštvom snježno-žućkastih cvjetića i izazovno zaplesale s jutarnjim hitrovito-lepršavim burinom što je sa sjevera dojahao na vilovitim konjima. A poslije podne s nasmiješenim ljepotanom s m o r c e m što je doplovio sa zapada preko valova između otoka...

U znak zahvalnosti i ljubavi odmah su druge jeseni staromu težaku Stipi donijele obilni dar: punu kamenicu žuto-tekućega ljekovita zlata koje mu je produžilo život i vratilo ponos.

Mladen BARAC

Stara ma

Va črnom rupcu
stara ma,
Podstupicu
sama,
travu kosi,
kosun mlati,
pa ju brusi
na mahi.
Ranun rosun
kosa piva,
a o suncu
komać riva.

Stara ma jaka
kot mužina,
jušto saka
pada joj travina.
Žena vela
od grunta
i dela,
kot grota
odvaljena.
Žuljave ruki
i srp su zele,
z manje muki
otav su žele.

Najednuč, v ravnicah
i srp se pušćal,
a va staračkih rukah
ostal je samo šćap
i dica mića
na blaženu
stare ma
krilu.

Na koncu je pušćala
voljenu dičinu,
stara ma,
i svoju dušu
dobra stara ma.

Tatjana KREN

Dan Gospodnji ili "sveta nedjelja" - prvi ili zadnji dan u tjednu?

Kršćanski vjernici nedjelju uvijek dočekuju kao poseban dan u tjednu, dan duhovne obnove i sudioništva u euharistiji te također kao dan odmora od svakodnevnoga rada. Dobar dio vjernika pritom znade da je nedjelja kao sveti dan svojstvena kršćanima, a da naprimjer Židovi svetim danom drže subotu, a muslimani petak. Slično kao i kršćanska era i nedjelja je, zahvaljujući utjecaju kršćanskih država u određenim povijesnim razdobljima, u mnogim svjetskim državama prihvaćena kao dan odmora od tjednoga posla te je ona dan odmora i za ateiste, agnostike, ali i pripadnike drugih religija.

Kako je Isus uskrsnuo u nedjelju, nedjelja je već u ranim kršćanskim općinama smatrana "danom koji učini Gospodin". Dan Gospodnji (grčki: *Kyriake Hemeras*) bio je dan sastanka, euharistije i bratske ljubavi, a živo iščekivanje Krista bilo je sažeto u pokliku "Dođi, Gospodine" (aramejski: *Maranatha*). Za kršćane nedjelja je predstavljala "prvi dan", kada je Bog dovršio stvaranje (prvo stvaranje), odnosno dan svjetla, kao i "osmi dan", spomendan novoga stvaranja po pashalnom otajstvu, kada je Bog Isusa uskrisio od mrtvih i koji označuje početak drugoga, novoga svijeta (drugo stvaranje), početak konačnoga svršetka. Nedjelja ima istaknuto značenje i kao dan kada se izlio obećani dar Duha Svetoga. Premda je ona za kršćane bila povlašteni blagdan i aktualna pasha tjedna, svoje su sastanke morali održavati kasno uvečer jer je bio radni dan. Kada je *car Trajan* zabranio održavanje večernjih sastanaka, kršćani su se sastajali rano ujutro prije početka dnevnih obaveza.

Nedjelja kao izlazak na svjetlost

U predkršćanskom razdoblju nedjelja je pripadala bogu Sunca i predstavljala izlazak na svjetlost. Njezin je vladar bio Šamaš (Utu, Babbar), semitski bog Sunca, u Helena je to bio Helios, bog Sunca i simbol života i smrti, a u Rimljana Sol, Nepobjedivo Sunce. Nedjelja je, dakle, gospodar svjetlosti, a u engleskom jeziku se i danas naziva Sunčevim danom: *Sunday*. U Hrvata ne znamo kako se nazivala u predkršćanskom razdoblju, a u kršćanskom vremenu održali su se nazivi Dan Gospodnji te nedjelja, dan kada se ne radi.

Osim različitih grčkih i egipatskih božanstava te Mitre, iz Sirije je u Rim stiglo solarno božanstvo, poznato i blisko svim starim religijama, koje će u Rimu dobiti veliku važnost. Bio je to sirijski Sol ili Nepobjedivo Sunce (Sol Invictus), zapravo Sunce koje svoj život započinje zimskim suncostajem i čiji se rođendan slavio 25. prosinca, tik iza astronomijskog početka zime. Bila je to ona Sunčeva prekretnica koja je ljudima bila izvor nade. Nakon dugoga razdoblja Sunčeva

ustuka pred silama tame, kada je sve kasnije izlazilo i sve kraće ostajalo nad obzorom, ono je, premda još nejako, pokazivalo svoju nepobjedivost, otimajući tami komadić po komadić pa je hrvatski narod to izrazio izrekom da se dan svakodnevno produljuje za duljinu pijetlova koraka. Zanimljivo je da će Rim, u godinama velikih progona kršćana, kultom Sola zapravo prihvatiti monoteizam (vjeru u jednoga boga), koji će na određen način utrti put kršćanstvu. Sunce kao božanstvo priznavao je car *August*, a rimski imperatori *Aurelije, Heliogabalus, Dioklecijan, Galerije i Licinije* dizali su hramove Nepobjedivu Suncu. U mitraizmu, snažno prisutnom na hrvatskim prostorima, došlo je do svojevrsne simbioze Mitre i Sola. Sljedbenici kulta Sola i mitraizma u Rimskom carstvu držali su, i prije rođenja Isusa Krista, nedjelju svetim danom u tjednu, jer je njezin gospodar bilo Nepobjedivo Sunce.

Sveti židovski dan subota

U vrijeme Isusova života nedjelja je bila prvi dan sedmice, a subota sveti dan odmora te je u Markovom evanđelju zabilježeno: *Kada prođe subota, Marija iz Magdale, Marija, majka Jakovljeva, i Saloma kupe miomirisa da odu pomazati Isusa. I vrlo rano prvoga dana sedmice dođu na grob s izlaskom sunca. (Mk 16,1-2).*

Nasuprot nedjelji subota od starih vremena simbolizira oplemenjenost kozmičkih sila, a njezin je vladar bio Ninurta, sumerski simbol života i smrti. Ovu je ulogu u Helena preuzeo Kron, a zatim u Rimljana Saturn, simbol mira. U engleskom jeziku subota se i danas naziva Saturnovim danom: Saturday. U Hrvata je za taj dan u tjednu prihvaćen naziv subota, prema židovskom sabat. Subota (sabat) bila je židovski sveti dan, u kojem su Židovi izražavali svoje štovanje Boga, strogo se držeći Zakona po kojem nije bilo dopušteno raditi. Sam Isus u više se navrata suprotstavio ishitrenom farizejskom gledanju na subotu kao dan počinka pa u evanđeljima čitamo:

Trganje klasja u subotu

U ono vrijeme - jedne subote - pođe Isus kroz usjeve. Njegovi učenici, gladni, počeše trgati klasje i jesti. Kada to vidješe farizeji, rekoše mu: "Gledaj! Tvoji učenici čine što nije dopušteno činiti u subotu." On im odgovori: "Zar niste čitali što učini David kad sa svojim pratiocima ogladnje? Kako uđe u kuću Božju te jede postavljene kruhove, koje nije bilo dopušteno jesti ni njemu ni njegovim pratiocima, već samo svećenicima? Ili, zar niste čitali u Zakonu da subotnim danima svećenici u hramu krše subotu, pa su ipak bez krivnje? A ja vam kažem da je ovdje nešto veće od hrama! Da ste shvatili što znači riječ: 'Više volim milosrđe nego žrtvu', ne biste osudili ovih nedužnih. Sin je Čovječji uistinu gospodar subote."

Ozdravljenje u subotu

Ode odande i dođe u tamošnju sinagogu, gdje bijaše neki čovjek s usahlom rukom. I upitaše Isusa, u nakani da ga okrive: "Je li dopušteno u subotu liječiti?" On im reče: "Ima li tko među vama da svoju jedinu ovcu, kad bi u subotu upala u jamu, ne bi prihvatio i izvadio? A koliko je vredniji čovjek od ovce? Dakle, slobodno je subotom činiti dobro." Tada reče čovjeku: "Ispruži ruku!" On je ispruži i postade mu zdrava kao i druga. (Mt 12,1-13).

Isti događaji zabilježeni su u Lukinu evanđelju, te u Markovu gdje je zapisano i indikativno Isusovo pitanje: "Zatim ih upita: 'Što je dopušteno u subotu: činiti dobro ili zlo? Spasiti život ili ga upropastiti?' " (Mk 3,4).

Nedjelja kao javni praznik

Ključnu ulogu u prihvaćanju nedjelje, umjesto subote, kao svetoga dana u tjednu imao je, više od tri stoljeća poslije Kristova rođenja, rimski *car Konstantin.* Konstantin, koji je 306. godine zavladao Rimskim Carstvom, odgajan je u štovanju kulta Sola, ali je kasnije, slobodnom voljom, postao Kristov vjernik. Čini se da je tom razdoblju kršćanstva bilo svojstveno sabirati i primati od starih vjera ono što je moglo služiti kršćanskoj vjeri, a ne narušiti išta bitno u Kristovom nauku. Tako je Konstantin 313. godine, "Milanskim ediktom", dao slobodu kršćanskom vjeroispovijedanju, a osam godina kasnije, *3. ožujka 321. godine* proglasio je nedjelju, "časni dan Sunca", javnim praznikom, danom počinka za suce, stanovnike gradova i zanatlije, dok se to u prvo vrijeme nije odnosilo na seosko stanovništvo koje je trebalo raditi da ne bi gubilo povoljno vrijeme za poljodjelske radove. Svetim kršćanskim danom nedjelja je potvrđena na Nicejskom saboru 325. godine. Poslije Konstantinova zakona, kao i dolaska stranih naroda u Rimsko Carstvo, nedjelja je, u stoljećima koja su slijedila, sve više poprimala obilježje dana počinka, poput židovskoga sabata te su npr. težački poslovi postali kažnjivi ako bi se obavljali nedjeljom. Nije poznato što je bilo presudno za Konstantinovu odluku o donošenju spomenutoga zakona: njegov odgoj u štovanju Sunca, koje je bilo gospodar nedjelje ili pak to što je povjerovao u Isusa Krista i njegovo poslanje, a time i u nedjelju kao sveti dan Isusova uskrsnuća. U Konstantinovu zakonu se, naime, govori o danu Sunca (*dies Solis*), ali i o Danu Gospodnjem (*dies Dominicus*). Sveti Jeronim je razmišljanje o tome mudro zaključio: *"Ako ga (*dan Gospodnji*) pogani nazivaju danom Sunca, mi rado prihvaćamo taj naziv, jer je toga dana izišlo svjetlo svijeta, toga dana je zasjalo Sunce pravde, i jer se među njegovim krilima nalazi spasenje"*. Treba se pritom prisjetiti da je u Starom zavjetu Jahve nazivan Suncem pravde, a u Novom zavjetu Isus Krist nosi naziv Novoga Sunca pravde (*Sol Iustitiae*).

Car Teodozije je 392. godine kršćanstvo postavio državnom religijom Rimskoga Carstva, čime je počeo njegov nezaustavljivi prodor. Uskoro je nedjelja u javnom životu postala najistaknutijim danom tjedna i vidljivim znakom pobjede

kršćanstva. U to se vrijeme za nedjelju još susreće i naziv *uskrsni dan* jer je Crkva slavi kao tjedni spomendan blagdana Vazma, uz godišnji spomendan Kristova uskrsnuća.

Dan počinka

Već kod starih Babilonaca postojao je dan počinka u tjednom vremenskom razdoblju, a Rimljani su u svom kalendaru imali mnogo prazničkih dana kroz godinu, u vrijeme kojih je bio zabranjen rad. U Starom zavjetu postojali su subotnji i blagdanski počinci, pri čemu je "sedmi dan", subota, bio počinak posvećen Jahvi, kada se ništa nije smjelo raditi. Stoga su kršćani koji su došli iz židovstva u početku i dalje štovali subotu kao sveti dan, a rasprave trebaju li kršćani i dalje štovati subotu ili je nedjelja primjerenija, kao dan Isusova uskrsnuća, trajale su više stoljeća. U praksi je jasno da dok kršćanstvo nije u četvrtom stoljeću postalo slobodnom religijom i potom državnom religijom Rimskog Carstva te dok Konstantinovim zakonom nije nedjelja proglašena javnim praznikom, kršćani nisu mogli slobodno slaviti nedjelju kao dan počinka. Sve do XIII. st. nedjeljni je počinak bio propisan civilnim zakonima i pokrajinskim crkvenim odredbama, a tek za vrijeme pape Grgura IX. postaje općim crkvenim zakonom, što je ostalo na snazi do današnjih dana. Do XVI. st. zabrana radova protezala se od subote navečer do nedjelje navečer, a od tada vrijedi od ponoći do ponoći. Naime, razdoblje dnevne svjetlosti dijeljeno je u prošlosti na nejednake satove, ovisno o godišnjem dobu pa je ljeti dan trajao duže od noći i sati su bili dulji, a zimi kraći. Jedino na dane ravnodnevica satovi su bili jednakoga trajanja. Takav rimski sustav s nejednakim satovima (*horae inaequales*) koristio se i u srednjem vijeku, a u XIV. st. uvedeni su satovi jednake duljine (*horae aequales*), prvo 12 dnevnih i 12 noćnih, a kasnije 24 sata. Tako je podne prije padalo u 6 sati, a kasnije u 12 sati. Novi dan počinjao je pola sata nakon zalaska Sunca te je ovisio o godišnjem dobu. Sva četvorica evanđelista navode da je Isus umro oko devete ure, što, s obzirom na to da su Židovi koristili naravni dan, znači da je umro u tri sata poslije podne po građanskom danu koji koristimo. Prihvaćanjem građanskoga dana koji počinje u ponoć, bilo je logično da dođe i do izmjene propisa o zabrani radova.

Kao dan tjednoga počinka nedjelja je u XIX. stoljeću prihvaćena u brojnim državama i unesena u njihove zakonike, a danas je kao takva općenito prihvaćena u velikom dijelu zemaljskih država, slično kao i kršćanska era. No, kroz stoljeća je time bivala sve manje dan Gospodnji, a sve više dan čovječji kao dan počinka i time sve više poprimala obličje židovske subote. Šezdesetih godina našega stoljeća Drugi vatikanski sabor je stoga jasno istaknuo značenje nedjelje kao slavlja pashalnoga otajstva te su vjernici dužni sastati se zajedno, da u slušanju Božje riječi i sudjelovanju u euharistiji izvrše spomen muke, uskrsnuća i proslave Isusa Krista te dadu hvalu Bogu.

U naše vrijeme prilično su olakšane stege u svezi s nedjeljnim obavljanjem poslova. S obzirom na uvjete života suvremenoga čovjeka, jasno je da je sve više ljudi prisiljeno nedjeljom obaviti neki posao, bilo da to od njih traže radne obveze, bilo nemogućnost obavljanja potrebnoga posla tijekom radnoga tjedna. Stoga Zakonik kanonskog prava iz 1983. godine kaže da se vjernici trebaju uzdržavati od onih radova i poslova koji priječe iskazivanje štovanja Bogu, radost vlastitu danu Gospodnjemu i potreban odmor duše i tijela. Ukoliko je, dakle, zbog određenih opravdanih razloga nužno nedjeljom raditi, dobro je sjetiti se naprijed navedenih Isusovih riječi u svezi sa židovskim blagdanom subote, a što se svetosti nedjelje tiče svaki vjernik treba biti svjestan da u kršćanskom smislu Dan Gospodnji nije potpun bez sudjelovanja u misnom slavlju. Tako kao dan počinka nedjelja ima smisla samo ako je izraz jedinstva s Kristom u Euharistiji.

Prvi ili zadnji dan tjedna?

Udarac kršćanskom značenju nedjelje i prekid s kršćanskom tradicijom izvršila je 1. siječnja 1976. godine Međunarodna organizacija za standardizaciju, pomoćna organizacija Ujedinjenih naroda, svojom preporukom da se na ekonomsko--tehničkom području, a time i općenito u javnom životu, nedjelja uzima kao zadnji dan tjedna, a prvim danom tjedna postaje ponedjeljak jer to više odgovara brojenju dana u radnom tjednu. Ta je preporuka prihvaćena u kalendarima mnogih država. Time je nedjelja ponuđena ljudima kao kraj tjedna, popularni vikend te je bitno smanjena njena religiozna vrijednost. Na vjernicima je da, suočeni sa smišljenim nasrtajima na vjeru sa sviju strana, nađu u sebi dovoljno snage da se svim napadajima odupru i ostanu vjerni kršćanskim vrijednostima te u svojoj svijesti zadrže nedjelju kao prvi, a ne zadnji (i nevažni) dan novoga tjedna, koji je važan samo utoliko što je dan počinka od tjednoga rada. Nedjelja kao dan svjetlosti prošla je kroz tisućljeća dugi put, osvjetljavajući cijelo vrijeme put ljudima. Poput svjetionika služila je vjernicima da ne zalutaju u magli. Tama i magla u našoj su sadašnjici sve prisutnije. U tom smislu hrvatska splitska i solinska nedjelja sa Svetim Ocem i u pitanju nedjelje važan je svjetionik svim hrvatskim vjernicima kako bi nam i nadalje ostala prvi i najvažniji dan tjedna, a ne zadnji dan, posvećen onom hedonizmu na čiju nas opasnost Sveti Otac neprestano upozorava.

Antica JURAS

Posjet Ljubi Karamanu

Split, petak 25. listopada 1963.

Srela sam gđu Karaman na tržnici (donjoj), zaustavim se i pozdravim kao obično i zapitam:

- Kako gospodin Ljubo?

Ona u žurbi (već je bio skoro 1 sat) odgovori:

- Ranio se u ruku i dobio je injekciju protiv tetanusa pa sad ne može jesti običnu hranu ni meso, jaja, a ni mlijeko.

Onda dometnem ja: voće, povrće ...

- Da, i zato sam tu ... i othrli uz pozdrav, uvijek mila i s onim svojim dragim prismješkom, a još uvijek lijepa, kako li je bila pred 50 godina, kad sam je sretala u Zadru na šetnji sa starim ocem Tommaseom u dugoj bradi i bratom i sestrama.

Odmah odlučih: imam kod kuće kaštelanskoga grožđa i bajama. Eto za bolesničku dijetu, odnijet ću našem šjor Ljubi, kojega je naš tata toliko cijenio, jedan tanjur plodova s povijesnoga tla, po kojem su stupale "stope hrvatskih vladara".

Poslije podne oko 5 sati (mislila sam: do tada se počiva) pozvonim na vrata. Otvori mi gospođa: "Došli ste". Već i vidim da joj je milo. A onda, kako to već čine naše domaćice, ispričava se:

- Znate, imali smo radnike, pak ...

- Znam, znam, pa ... ne možete vi na sve prispjeti ...

Šjor Ljubo bio je u spavaćoj sobi.

- Ljubo, evo došla je gospođa Juras.

Gledam sobu iz onih starih vremena. Veliki okrugli stol. Okolo naslonjači. Starinski kredenc. Na jednom zidu fotografije starih, a na drugom dječje slike. Ističe se lik starca s dugom bradom, oca gospođe. Stari dom živi sa starim uspomenama i novim pregnućima! Dotle je došao šjor Ljubo u sivom kućnom kaputu. Lijeva ruka mu je povezana gazom, koja je pričvršćena krpicom leukoflastera.

- Eto vidite ... - veli.

- Pa vi imate opet mladenačku bolest.

- Kako?

- Pa eto, kao kakav dječak udarili se trčeći u ruku i ...

- I dobio sam protiv tetanusa inekciju i sad moram postati vegetarijanac.

- Da, ali samo za par dana ...

- Znate - raspriča se kako on to već zna, zanimljivo i živo, pa govorio o sitnim svakidašnjim stvarima ili o velikim povijesnim događajima - to mi se dogodilo na

uglu Palmotićeve i Jurišićeve ulice, gdje se ono gradi i ostavili jednu gredu i ja o nju udario ...

- I ... pao.

- Ne, nijesam pao samo sam zakolebao, ali ozlijedila mi je greda ruku i morao sam u bolnicu i tu su mi zašili ranu i dali tu injekciju.

- Dobro da nijeste slomili ruku.

- E, prije koju godinu i to mi se dogodilo. Nekad vam nisam bio spretan za ekvilibriranje ni kao mlad. Kad smo na Špinutu "rolšulali" ni kao dječak nisam mogao, a to smo vježbali prije tenisa.

- A bili ste dobar igrač tenisa?

- Bio sam dobar! To da ...

Eto, sada, kad je ispričao svoju nezgodu, rekoh:

- Donijela sam vam, da vam bude lakša dijeta, malo plodova s povjesna tla: grožđa i bajama.

- Iz Solina ...?

- Ne, iz Kaštela grožđe i bajame, a ove dvije jabuke su iz Jurjevske ulice. Tako imate i plodove s ovoga povijesnoga tla...

Vidim da mu je bila draga pažnja, a bila su samo dva-tri grozda i šaka bajama sa stabala zasađenih rukom prijatelja mu Ive Jurasa.

A sad počnem:

- Imam vam nešto ispripovijedati, što će vam možda biti drago, a možda i neće ... Donijela sam od gđe Vinke Bulić "Zapamćenja don Frane Bulića" i "Dnevnik" gđe Vinke i predala ga Sveučilišnoj knjižnici.

- Rekli su mi to. Vi ste to rekli nekome od mojih.

- Mislim da sam rekla vašoj snahi, kad sam bila u bolnici na Rebru kod rodice Marije Gamulin.

Gospodin Ljubo Karaman ne bi bio on kad ne bi začas prekinuo razgovor o "sad već povijesnim" pisanim dokumentima i zapitao me kako je bolesnici, jesu li već počeli liječenje i vidi se po tim upitima koliko je on čovjek, a ne samo učenjak.

- Rekli su mi da ja - (naime Ljubo Karaman) - tu iz tih rukopisa izlazim kao neki osobiti čovjek, ali ću vam protumačiti zašto. To je sve don Frane uveličao - tako je skromno rekao - i reći ću vam zašto, da to razumijete:

Don Frane je bio star i želio je dobiti nasljednika, koji bi nastavio njegov rad. U tom nije bio sretne ruke. Poslao je u Rim don Luku Jelića i on je tamo doktorirao iz kršćanske arheologije, a kad ga je don Frane htio uputiti još u Beč, da se usavrši odgovorio mu je: "Ja nemam što više učiti od bečkih profesora". Don Frane je bio bečki đak i to ga je malo i uvrijedilo. Onda je mislio i na Baradu, ali on je išao drugim smjerom, pak prof. Barača, i druge, ali mu nitko nije ostao. Onda sam došao ja i dr. Abramić. S dr. Abramićem se nije slagao i zvao ga je "Übermensch von Pola". Abramić nije imao stana i tražio je sobu, ali don Frane nije na to pristajao ...

- Znam, sve to piše u "Zapamćenjima" i odatle onaj napeti odnos između don Frane i dr. Abramića i nije čudo ...

- Da - doda dr. Ljubo - Abramić se nije mogao oženiti ...

- I danas - dometnem ja - nastaju slične napetosti u stanovima i u kućama.

- Eto, tako je bilo ... Uz Abramića bio sam ja uz don Franu i uvijek sam nastojao sve to ublažiti. Moje je riječi slušao i ako mi nije sve povlađivao, ipak bi se umirio. Jednom je došao iz Beča dr. Kubiček. Bio sam na ručku i 9/10 razgovora bila je tužba na dr. Abramića. Ja sam tu opet ublažavao. Poslije nekog vremena dođe pismo za don Franu od Kubičeka, ali don Frane, koji bi mi inače dao svoju poštu da i ja pročitam, ne govori ništa. Prođu i mjeseci i jednom on izvadi pismo dr. Kubičeka, jer je unutra bilo nešto i o arheologiji i dâ mi da tu vijest pročitam. Uz ostale vijesti bila je i rečenica: "Lassen Sie sich von Karaman beraten". A, zato nam nije dao, meni i dr. Grginu, da pročitamo Kubičekovo pismo ! Od tada, kad bi što prigovarao don Frane, vrijedila je za mene i dr. Grgina uzrečica: "Lassen Sie sich von Karaman beraten" i tim riječima smo mnogo puta uspjeli don Franu umiriti ili nagovoriti.

- To je dobro što je vas imao i što vas je slušao. Ali - zanimalo me - kako je bilo u političkim pitanjima ... Tu možda nije, tu je on bio svoj ...

- Znate, don Frane je bio za federaciju Hrvatske u okviru Austro-Ugarske, ali kad je nastala Jugoslavija, za koju smo bili mi mlađi, onda je bio za nju. Čak se sjećam sljedećeg: Kad je jednom arheolog Evans posjetio don Franu, da se obavijesti kod njega i politički - (to sam razumjela, jer je bio i u Bugarskoj i drugdje) -, don Frane mu rekao da kad su već zapadnjaci omogućili stvoriti Jugoslaviju, onda moraju nastojati da i nama Hrvatima u njoj dobro bude. Mi smo za Jugoslaviju, ali hoćemo da i Hrvati imaju svoja prava i slobodu.

Još nešto: Kad se 1931. g. ispunjavala rubrika narodnost, onda sam napisao Jugoslaven, Hrvat. Don Frane mi je rekao: I ja ću tako. Na to sam mu ja rekao: Ne, don Frane, vi napišite kako vi mislite i osjećate, a ne kao ja. Onda je don Frane napisao: Hrvat u Jugoslaviji.

Iz ova dva događaja vidi se da koliko god don Frane bio veliki Hrvat, ipak je prihvatio novu državu i poštovao je.

Vidite, pitate me, je li me don Frane pitao za savjet i poslušao me u politici. Evo: Javio dr. Račić da će doći (za vrijeme diktature) da pozove don Franu u općinsko vijeće, a don Frane je puno držao do toga da bude u Općinskom vijeću Splita (u užem povjereništvu bio je uvijek kao konzervator) i skoro, skoro je pristao, ali Grgin i ja, kad nam je to rekao skočili smo: Pa vi ste, don Frane, sigurno rekli: "Ne". Pa, nisam baš siguran, oklijevao je don Frane. Pa kako biste mogli, kad je ukinuto izabrano Općinsko vijeće, od naroda izabrano, pa vi ući u ovo postavljeno? - Da, da, istina ... - I odgovorio don Frane dr. Račiću "ne".

Na to mu ja:

- Onda je vaša zasluga i pokojnog dr. Grgina što je don Frane, kako je zapisano u "Zapamćenjima" odgovorio trostrukim "ne" svom sinovcu dr. Ivi Buliću, inače federalnomu zastupniku (Hrv. federal. stranka) s kojim se je politički do tada i donekle slagao. Dr. I. Bulić mu je iz Beograda poručio da se primi časti zastupnika Gornjeg doma (to je bilo za diktature) i da će biti najstariji zastupnik i otvoriti parlament; odgovorio je "ne". Povećat će vam se penzija ... Opet "ne". Za Bihać ćete dobiti dotaciju ... "Ne, ne, ne..." To piše u "Zapamćenjima", prema tome ono "ne" dr. Račiću prethodilo je ovim "ne, ne, ne" dr. Buliću i kralju.

Još mi je dr. Ljubo rekao:

- Znate, don Frane se ljutio i na druge, i na samog dr. Grgina, kad bi mu nešto savjetovali.

- Znam, i na mog muža, a i na me (zbog odbijanja sakupljanja prinosâ za spomenik Valerije i Priske u Mravincima).

- A kad bi mu dr. Grgin rekao: I Karaman tako misli!, odgovorio bi don Frane: Drugo je Karaman, a drugo si ti! (A Grgina je don Frane volio.)

Onda se srdio na čuvara Žižića da se ne brine za starine, nego za "agronomiju i kravologiju" a dr. Ljubo bi mu rekao: "Don Frane, vi imate knjige, starine, vi pišete, a on ima djecu za koju treba da se brine".

Zatim smo prešli na don Franin animozitet prema masoneriji.

- Nije se don Frane ljutio samo na masone, ali i na njih. Donekle i razumljivo. Skupina (tajna), udružena u svrhu postizanja raznih interesa. Učenjaci i trgovci skupa, ali složni u međusobnom pomaganju za uspjeh, svaki u svojoj profesiji. Ljubav prema čovjeku! To je samo zastor! To ja nisam nikad prihvatio. Samo vlastitim radom postiže se uspjeh!

Onda sam mu pričala kako su moga pokojnoga muža zvali u Rotary i odbio je. Dr. Ljubo reče da je to društvo bilo slično i ovisno o masoneriji.

Još sam mu onda pričala da se moj muž htio upisati u "Cavalieri del Santo Sepolcro". Oba ta društva imaju i danas na svim važnijim talijanskim trgovima svoje prostorije i ja da sam imala te dvije knjižice o članstvu svoga pokojnoga muža, ne bih trebala, kao siromašni hodočasnik, tražiti jeftina prenoćišta po Italiji, ali volim da je tako i drago mi je da sam poduprla muža i djelovala da se odreče članstva tih društava.

Znam da sam mu rekla: Osim toga, komunizam lupa na vrata, a mi da idemo u "cavaliere". Ti tu ne spadaš, ako postoji kakvo bolje društvo, onda je druga stvar.

Vrijeme je odmaklo. Karamanovi su imali izaći i zato se i ja oprostim od dragih supružnika.

Blaženka BUDIMČIĆ

Krizanteme

Ove su jeseni snjegovi požurili. Tek što su prošli Svi sveti, zabijelili su nepreglednu ravnicu. Svijeće, na grobovima onih manje ili više dragih, nisu stigle izgorjeti. Pahuljice su padale po žutim poklopcima, odmah gaseći svoje živote. Ali stijenjevi, tanki stijenjevi, pokušavali su se odhrvavati hladnoći i vjetru, vireći iz voska. No nije ta borba dugo trajala. Krizanteme, mirisne krizanteme, savijale su se pod teretom pahulja.

Tako je bilo i na Jankovu grobu, pred kojim stajah.

Nema dugo godina, kako je nadgrobna mramorna ploča na samom početku Centralnoga dobila vlasnika. Svoje ime, prezime, datum dolaska i datum odlaska. I jednu uklesanu pčelicu u letu. Skupljajući nektar, zastala je, zaspala vječitošću na okomitoj mramornoj ploči.

Krizanteme, žute krizanteme, opiru se težini snijega. Svijeće, tinjajući, nestaju. Lagano, polako, ali sigurno.

Tako je i Janko.

* * *

Jedne kasne jeseni, a sunce je grijalo svom svojom jesenjom toplinom, počele su ozbiljne smetnje. Put s južne strane Grada prema Tvrđavi (kamo je dva puta tjedno odlazio po svoga unučića, kako bi ovaj sigurnije, kroz dva velika križanja, iz Glazbene stigao kući, malog harmonikaša, od kojega je svaka harmonika bila teža, koji je imao guzu *"kao dva zrna graška"* - govorio bi Janko, koji je nosio naočale, iako je sasvim dobro vidio, ali su ovako njegov bistri um i dojmljive oči bili još izraženiji), dakle, taj put postajao je sve teži, nesigurniji. Hodajući pločnikom, ovaj bi Janku nekako izmicao: *"Mislit će svijet da sam pijan"* - znao se potužiti. (A kako objasniti neznancu da je čašica Janku bila nešto strano? Čak i onda, nakon što mu je liječnik ranih devedesetih preporučio štamplicu rakije ili konjaka za ručak, da bi pojačao dotok krvi u svoje trostruko premošćeno srce. *"Kako ću piti alkohol i tablete zajedno!"* - nije mu bilo laički jasno.) Taj dugi pločnik, omeđen livadom i cestom državnoga značaja, postajao je, nekako, nesiguran. Hod je postajao tromiji, nožni su prsti sve više boljeli. *("To sam u vojski, služeći tamo na dalekoj istočnoj granici, tamo pedesetih, podigao sanduk. Nešto je u mojoj kralježnici škrcnulo. Tek u kasnim zrelim godinama, otkrili su mi da su pršljenovi nekako iskočili. Mogli bi povrijediti i samu moždinu. Tjeli su me na operaciju, a ja sam se nećkao. Trebalo je djecu iškolovati. I kad mi je naš doktor Savo, ortoped, što je redovito četvrtkom dolazio u naše, danas propalo poduzeće, reko da ne garantira uspjeh, odusto sam. Dok ide*

- ide! Sad me, eto, boli palac na desnoj nogi.") Staza je postala duga, hrapava. Predmeti, ljudi, automobili čudno su bili udaljeni od Janka. Čudnih oblika. Čudnih veličina. Dobro je znao da je neboder na Vijencu visok, vitak. *("To ti je jedan od prvih nebodera u Gradu. Još sličnih zgrada nije tu ni bilo.")* Jednom, pri povratku iz Tvrđe, taj vitki neboder, postao je nekako stožast. Nešto se u Jankovoj svijesti slika poremećivalo. Jednom je Jankiću, na jednom od dva velika križanja, koja su morali proći na svom putu, rekao "Kreni!" i već stupio nogom pred jureći automobil. "Ali, crveno je!" uskliknuo je Jankić, povukavši Janka za balon-mantil. *"Ma, zeleno!"* Pogleda Janko - ljudi stoje, auti jure. *"O, Bože, što li sam samo mogao učiniti!"* - rekao je u sebi, strahujući i stideći se istodobno.

Ulica je postala nesigurna.

A krizanteme, još su uvijek pružale svoje zlatnožute lati kasnojesenskom suncu.

Janko se razbolio. Ozbiljno. Uhvatila ga gripa. Prošle se godine bio cijepio, čak besplatno, jer je taj luksuz dozvoljavalo njegovo "zakrpano" srce, a opet obolio. Ove godine, kaže, neće. Isto mu je. Antibiotici, čajevi, med (od njegovih pčela iz dvadesetičetiri košnice), bijeli luk *(taj tako dobro skida i tlak)*... Ali kašalj cijele zime nije nestao. Iscrpio ga je, ali se Janko nije dao. Pokušavao je odlaziti do svojih pčelica. (Sunce je rano zagrijavalo zemlju te kasne zime.) Radovao se njihovu zujanju u košnicama. Bio presretan kada bi koja izletjela na kasnom zimskom suncu i obletjela koji put oko košnice ili se, barem, zaustavila na lijetu. Strepio hoće li se svaka pčelica vratiti u svoju košnicu, prije nego zađe kasnozimsko sunce. U predvečerja, pravio je nacrte i planove za novi voćnjak. Proučavao je knjige o voćarstvu, jer Janko, kao "željezni" majstor, nije baš previše znao o izboru, sadnji, rezidbi voćaka. Plan je bio na stolu. Svakoj se voćki znalo mjesto, svakoj se znalo ime. *("Ovo ti je kruška ta i ta. Ovo ti je jabuka rana, tako da se već o Petrovu možemo zasladit, a ovo je kasna, da bude i za zimu. Ovo ti je lijeska, a ovo orah. Sve ću metit na žicu. Kroz sredinu bit će put da mogu traktorom izvući prikolicu s košnicama, kad ih budem trebao u šumu selit. Pa kad sve procvjeta, pa pčele zazuje... Bit će meda, dok je i deda!")* Pun života, pun volje, pun... no, je li i pun snage? Ne mareći za čudno kašljucanje (a pluća su bila čista), strahujući zbog poremećena vida, masirajući nogu komovicom - snivao je. Snivao, ni sluteći da će njegovi planovi ostati samo san.

A krizanteme? Samo su iz zemlje stršale suhe grančice zimus već odbranih krizantema.

Radujući se proljeću, koje samo što i kalendarski nije tu, radujući se imendanu unuka, koji *"dok nije pričo - nije, a kad je počeo, više ne zatvara usta"*, radujući se posijanoj uljanoj repici (čiji med ja najviše volim), radujući se... - pao je mrak, vječni mrak, na Jankove oči.

* * *

Bolnica. Mala bolesnička soba. Pored Janka, starac polako odlazi. Bez povratka. (A toga bespovratna odlaska, Janko se jako bojao.) Čekale su Janka infuzije, lijekovi, injekcije... Bezbrojna snimanja. Slabo je jeo, jer njegov osjetljivi trbuh baš nije svašta podnosio. Besprijekorna liječnička njega. Ta upravo je na tom odjelu njegov nećak liječnik. Brine se za mnoge znane i neznane, kako ne bi za svoga ujaka.

Morah otputovati na nekoliko dana. Službene dužnosti. Telefonom, svaki put bi mi rekli da je Janku nešto bolje.

U nedjelju, dok smo bili skupljeni oko njegove postelje, pričao je, smiješio se. Ali... više nije mogao iz postelje. Nije sam vjerovao. Svezali su ga da ne bi pao i ozlijedio se. Jer, pokušao je već umaknuti iz postelje. Više nas nije vidio. Njegove tamne oči tupo su kolutale, tražeći glasove.

A noći su bile strašne. Noći bez krizantema. Sa strašnim snovima, otimanjima i galamom.

Noću, dolazili su, trojica. U bijelom. Nosili su špricu, igle, stetoskope. Nosili su troroge kape. Crne. Vukli su ga, htjeli nekamo odvesti, a Janko se otimao...

Sledila sam se od pomisli na tumačenje ovoga ponavljajućega sna.

Znala sam da se Janko dugo nije ispovjedio. *("A i svećenici su ljudi. Ja se ispovijedam pred Bogom!")* Reći mu da bi bilo dobro... ali kako? Strah da ga ne povrijedim. Strah da ne pomisli kako znam (a ja to ne želim znati!) da bi mogao doći kraj. Na noćnom ormariću, ostavila sam mu sličicu svetoga Djedice. Janko je svojim očima, koje su sada mogle vidjeti jedino sjećanja, nije mogao vidjeti. Djedica je vidio njega. I kada bi nekome sličica smetala pa bi je stavio u ladicu, opet bih je izvadila. Samo Djedica i ja znali smo moju želju.

Nedjelja. Ulazim u zagušljivu bolesničku bolničku sobu, bez krizantema. Kakvog ću ga zateći? Možda će nas moći vidjeti? Možda će moći hodati? Janko obrijan, okupan, mirno spava. "Jutros je bio svećenik. Ispovjedio se i pričestio. Otad mirno spava." - nisam mogla vjerovati potihom glasu, koji je dopirao iza leđa. Okrenem se, upitno pogledam, a glas još mlada čovjeka, susjeda u bolničkoj bolesničkoj sobi, ponovi, pokazavši glavom prema Janku. Okrenuh se. Na noćnom ormariću, naslonjen na čaši, koja Janku ionako više nikada nije trebala, stajao je Djedica-svetac. Zahvalno ga pogledam, uzdahnem.

Krizantemama se još nije dalo potjerati mlado lišće.

Janko je ležao - sve mirnije, strpljivo čekajući - Nešto. Ne videći nas, sve manje čujući nas. Nestajao je. Kopnio. Hrpa skvrčenih kostiju prekrivenih kožom. Tko nije poznavao njegov okrupan, malen stas, nije mogao niti naslutiti kakav je Janko čovjek nekada bio.

Lijekovi, ni oni nabavljeni iz inozemstva, nisu više bili od koristi. Molitve za ozdravljenje - samo Svevišnji zna zašto ih nije uslišavao.

Posjet, nakon još jednog mog kratkog službenog puta. Jankovo raspadajuće tijelo. Zatvorene oči, mirno, tiho disanje. Samo bivstvovanje. Jankov nećak liječnik,

na moj tupi upitni pogled, samo je lijevo-desno mahnuo glavom. Brzo smo se okrenuli jedno od drugoga. Moj jad, bijes, strah i njegova ljudska nemoć, mogli bi se sresti.

Ne znam kojim sam putem stigla kući.

Ne znam, kako sam zaspala te večeri. Te večeri bez krizantema.

* * *

Te noći, s javljanjima pijetlova, u osvit novoga dana, probudilo me snažno bolno prosijevanje u lijevoj strani glave. Dvadeset minuta do četiri. "Janko je otišao!" - izgovorila sam, a Pero se samo okrenuo na drugu stranu i nastavio hrkati.

Nosnice mi je nadražio miris žutih krizantema.

Prve riječi koje sam čula toga jutra (kada su pijetlovi već istjerali ranoranioce iz njihovih toplih postelja, kada je miris mladoga proljeća kroz otvorena okna mamio radost novoga života), a nakon zvonjave telefona, prve riječi bile su: "Gotovo je!" Čekala sam ih, znala sam da će doći, ali nisam vjerovala. Nisam htjela vjerovati. Je li istina da je Janko otišao baš sada, kada je dočekao mir - mir mirovine, mir i radost s Jankićem i onim što usta ne zatvara, mir u miru slobode? Je li istina...? Da, istina mladoga proljetnog jutra. Otišao Janko u onaj vječiti Mir.

* * *

A snijeg, koji je ove godine došao tako rano, sitno pahulji nad crnim mramorom, nad žutim krizantemama, nad toplim plamenom svijeća...

Topi se na mojemu licu.

A pčelica, ugravirana u hladnoću crnoga mramora, prema Jankićevu nacrtu, čeka proljeće, ne bi li poletjela u Jankov nedosanjani voćnjak.

Žute krizanteme, pod teretom ranojesenskoga snijega, šire svoj miris...

Mirko POPOVIĆ

Ponovni susret

TI:
O RAZLOGU SMRTI.
Šupljim okom, šrapnelskim
tragom. Lubanjom.
Bijelom. Nijem.
U hladnu nevidu pustopoljine.

JA:
O MOĆI MOLITVE.
Zureći u nemušt zov travki:
Oče naš, daj da čovjek
u svakom čovjeku
vidi čovjeka.

Timjana MAHEČIĆ

Velika kola

Prva priča

Proljeće je kalendarski već počelo, to se najbolje vidjelo po drveću i travnjacima obojenim svijetlozelenim bojama, no, u sivilo ogrnutu nebu i zemlji bolje bi pristajala kasna jesen. Takav je tugaljiv, blatnjav i prohladan osvanuo taj petak, a baš ništa se nije promijenilo ni tijekom dana.

Dea je bezvoljno sjedila za stolom s roditeljima pokušavajući pojesti onaj večernji obrok, koji nije bio ni ručak ni večera, a trebao je biti oboje, - jer su se svi skupa doma našli u tim ranim večernjim satima. Obično se jako radovala petku, - jer je to uglavnom značilo da će u subotu i nedjelju biti uz mamu i tatu, ali sada jednostavno nije mogla sakriti da je zbog nečega tako žalosna, a kada je mama upitala, zašto nije sve pojela, samo je tiho rekla:

- Pa kad nisam gladna! - a onda je zaplakala i to tako da su joj suze curile po rukama i po stolu, (a poslije je i sama pričala, da su joj suze curile ... i na uha) a na sve upite roditelja, što se to desilo da toliko plače, boli li je nešto i je li čula što ružno, ipak je na kraju jecajući odgovorila:

- Jesam, čula sam nešto ružno, Irena mi je jutros rekla da će se odseliti iz naše zgrade, tamo u ono naselje gdje je živjela njena baka i da će tamo ići u školu, a mi smo se sve dogovorile kako ćemo, kada pođemo u prvi razred sjediti u istoj klupi. Ona mi je najbolja prijateljica. I ona je bila tužna...i obje smo bile tužne!

I tako sva objašnjenja da to naselje nije daleko i da će se i dalje moći sastajati i igrati se, ali na sve je ona klimala glavom, govoreći da zna i da razumije, ali svejedno je i dalje plakala isto tako uporno, kako je toga dana uporno padala kiša. Na kraju je otišla u svoju sobu, a kada je mama polako zavirila da vidi, što se s njom dešava, našla ju je kako trpa stvari u svoju naprtnjaču i začuđeno upitala:

- No!...a kamo se ti spremaš?

- Baki! odgovorila je Dea. - Molim te, hoćeš me ti... ili tata odvesti baki?

Mama je i dalje začuđeno klimala glavom, ali je odgovorila:

- Hoćemo, odvesti ćemo te, ali ideš samo tako, pa nisi ništa rekla baki da ćeš doći, trebali bi je nazvati, možda je nekuda otišla? - i već je pošla prema telefonu, ali Dea je rekla:

- Ma, ne trebaš je zvati, sigurno je doma, kada smo išli iz vrtića deda je rekao kako baku boli glava, pa, kuda će onda ići s glavoboljom i još po ovoj kiši, a osim toga baka mi je rekla da mogu doći, kad god hoću - uporno je govorila Dea... i tako se uskoro našla kod bake.

* * *

Dok su mama i baka pričale u kuhinji, Dea je u pidžami i ružičastoj kućnoj haljinici sjedila na velikom krevetu u bakinoj spavaćoj sobi, prevrćući po drvenoj lijepo izrezbarenoj kutiji, u kojoj je baka čuvala čitavu gomilu raznih ogrlica od svakojakih perlica, stakalaca i školjkica, pa one razne broševe i naušnice; bilo je tu svega i svačega i uvijek se ponovno čudila: kada je to baka uopće stigla skupiti? Zaigrala se stavljajući različite ogrlice oko vrata i tako redajući raznobojne niske na svojoj ružičastoj haljinici govorila je sama sebi, ova mi jako pristaje, a ova se baš dobro slaže s bojom moje haljine, a ova baš i ne! Tako je kopajući sve dublje i dublje po toj kutiji, negdje pri samom dnu naišla na jednu čudnu ukosnicu - bila je metalna poput svih ukosnica, ali gornji dio bio je zapravo jako fino izrezbaren "mašlek", boje slonovače; to da i jest bio od slonovače Dea nije znala, ali bila je ta ukosnica tako čudnovata da ju je dugo razgledavala i na kraju zadržala u svojoj ruci i tako je započela prva priča:

Kada je djevojčica o kojoj ću pričati bila otprilike tvojih godina, živjeli su u jednome gradu u Srijemu u Vojvodini, a u vrijeme kada priču započinjem bio je onaj veliki svjetski rat. Iako je svuda bilo puno vojske, u tom gradu tada nije bila borbena crta i tako su se djeca gotovo normalno družila. U blizini kuće u kojoj je stanovala bio je vrtić, - a držale su ga časne sestre. Dolazila su djeca raznih narodnosti koje su tada tamo živjele. Taj vrtić je ustvari više sličio današnjim igraonicama, jer djecu su dovodili samo na nekoliko sati, kako bi se igrala i uz igru nešto naučila. Te su jeseni došle u vrtić dvije sestrice, Hilda i Greta, one su inače živjele izvan grada na velikom imanju, koje je njihova porodica imala već nekoliko generacija unazad, no kako je bio rat, roditelji su ih doveli ujaku u grad i tako su se upoznale sa svom djecom u vrtiću pa i s djevojčicom o kojoj pričam. Ona se posebno sprijateljila s Hildom, jer su bile u istoj dobnoj grupi.

Baš tada je u vrtiću bilo jako veselo, pripremale su se priredbe za Sv. Nikolu i Božić. Djevojčica i Hilda glumile su one malene anđele, koji su trčkarali po pozornici dodajući darove sv. Nikoli za ono dijete, koje je bilo na redu da dobije svoj dar. Sva su djeca morala znati molitvu *Anđele, čuvaru mili,* a iako su bila različitih narodnosti govorila su tu molitvu uglavnom na srijemskoj inačici hrvatskog jezika, jer je to većina djece razumjela, no neka su djeca započela molitvu na hrvatskom, a završila na njemačkom ili mađarskom ili obrnuto, a to je bilo posve normalno. Na kraju su svoje darove dobili i ti mali anđelčići, a Hilda je u svojemu paketiću našla ovu ukosnicu i veoma joj se razveselila, a sva su se djeca divila tom lijepom "mašleku".

* * *

Taj grad tada nije imao vodovod. U dvorištima su uglavnom imali bunare u koje je voda dolazila iz Save i ljudi tu bunarsku vodu većinom nisu koristili za piće.

Vodu koju su pili donosili su - vodari, - to su bila drvena kola s bačvom u obliku cisterne,a vukli su ju konji. Ulica u kojoj je stanovala djevojčica bila je popločena oblim kamenjem nejednakog oblika i to su zvali *kaldrma* i sva su kola na njoj stvarala veliku buku, a pogotovo noću, - odnosno u ranu zoru ta kola s vodom. U to ratno vrijeme do pitke vode nije bilo lako doći. Vodari su se većinom uspjeli probiti do izvora u obližnjoj gori, ali bilo je dana kada im to nije pošlo za rukom, zato su ljudi u gradu čim bi čuli štropot kola iz daljine počeli kretnje po kućama i uzimajući vjedra i kante za vodu silazili na ulicu, kako bi dobili vode i za koji dan unaprijed, ali ovo se dogodilo sredinom ljeta. Ljudi na imanjima upravo su poželi žito, a za kukuruz i grožđe na brežuljcima, trebalo je čekati jesen. Toga jutra čulo se štropotanje kola čak i bučnije nego obično i roditelji ove djevojčice požurili su pred kuću s vjedrima, no buka je probudila i nju i sestru pa su se i one tu našle, ali umjesto vodarâ pred kućom su se zaustavila dvoja velika kola s upregnuta po dva para teških teretnih konja. Kola su bila natkrita ceradom nategnutom na polukružne obruče, (a poslije je djevojčica gledajući one američke filmove o osvajanju divljeg zapada, u onim karavanama doseljenikâ gledala upravo takva kola). Djevojčičini roditelji odmah su otvorili veliku drvenu kapiju i jedna su kola ušla u dvorište, a da su pretovarena, to se odmah moglo vidjeti. S tih su kola sišli roditelji Hilde i Grete, jer su oni poznavali tatu te djevojčice još iz vremena prije rata, zato što je on radio u zemljoknjižnom uredu i tako često bio na terenu po tim velikim imanjima.

Roditelji su nešto tiho i uzbuđeno razgovarali, a dotle su Hilda i Greta sišle s tih kola, sve je postalo jasno: oni nekamo odlaze i to jako, jako žurno. Hildini su roditelji istovarili iz kola nekoliko vreća brašna, kukuruza i žita, bačvu vina i manju bačvicu rakije, govoreći kako su pretovareni, a kada su već morali sve ostaviti barem će hranu i piće podijeliti znancima koji ovdje ostaju. Djeca su osjetila da je ovo tužan i opasan rastanak i nekako u svojim su malenim srcima tek sada shvatila da je rat opasan i nemilosrdan prema svima... i tako su se rastala uznemirenih i zaplakanih lica, a Hilda je u zadnjem trenutku gurnula u djevojčičinu ruku ovu ukosnicu.

Svi su žurili, a naprijed na trgu bilo je još mnogo takvih kola i tako se uskoro njihov štropot izgubio, a djevojčica i njezina obitelj, stajali su još dugo na ulici gledajući za njima. Brišući suze djevojčica je zapitala, kamo oni ustvari idu i kada će se vratiti, a tata je rekao da idu na zapad u svoju staru domovinu, koju su njihovi preci napustili pred više stoljeća, a onda je zapitala:

- A gdje je taj zapad?

Tata joj je tada pokazao tamno nebo puno zvijezda i jedno zviježđe, Velika kola (Veliki medvjed), rukom joj je pokazao jednu zamišljenu crtu, koja spaja to zviježđe s isto takvim, ali manjim zviježđem, koje se zove Mala kola (Mali medvjed) i jednu veliku sjajnu zvijezdu, najsjajniju na tom dijelu neba i rekao joj da se ona zove Sjevernjača, jer se uvijek nalazi na sjeveru, odnosno iznad sjevernog zemaljskog pola, onda je uzeo djevojčičinu desnu ruku i ispružio ju na desnu stranu govoreći:

- Kada gledaš Sjevernjaču, čelom si okrenuta na sjever, ova ruka koju si ispružila na desnu stranu pokazuje ti da je tamo istok, a kada ispružiš lijevu ruku na lijevu stranu, - eto tamo je zapad!

- To je tako daleko! - rekla je djevojčica zamišljeno a otac ju je odnio nazad u postelju.

Dok je baka skidala s Deina vrata sve one raznobojne ogrlice od perlica i ružičastu haljinicu, vidjela je u njezinoj ručici onu ukosnicu, a Dea je kroz polusan pitala i odgovorila u istom trenutku:

- Nisi ju nikada opet vidjela? - mislila je naravno na Hildu, no, baka je dobro razumjela i tiho odgovorila:

- Nisam! Nikada više!

Drugo jutro Dea je ponovno spremala stvari u svoju naprtnjaču i dok su doručkovali rekla je da će zvati doma da dođu po nju, ali baka je rekla da će ju odvesti djed.

Kada je uzimala naprtnjaču, već je gotovo zamolila baku da joj pokloni tu ukosnicu, no, onda se predomislila, jer ipak je to bila njezina uspomena, a i više nije bila toliko žalosna, pa Irena se seli samo u obližnje naselje i dijelit će ih samo tri-četiri tramvajske stanice i Dea se smiješila, a Sunce je žmirkalo igrajući se s oblacima skrivača.

Druga priča

Nekoliko tjedana kasnije Dea se opet našla kod bake i djeda. Ovaj put je to već ranije bilo dogovoreno, jer su njezini roditelji planirali jedno duže putovanje za koje je ona bila još premalena.

Prvih dana i nije toliko osjećala da ih nema, jer bili su radni dani: boravak u vrtiću i oni poslijepodnevni sati u igri, i dani su brzo prolazili; ali kada je došao "vikend", e, onda joj se vrijeme nekako otegnulo, makar su ju djed i baka vodili na igralište, pa na crtanje po asfaltu i u kazalište lutaka, ali to joj je sve bilo nekako uobičajeno i osjetila je dosadu. Zato je svaki čas zapitkivala: kada će konačno doći tata i mama doma? Ali sve je ona znala, i brojiti dane, i koji je dan u tjednu, pa čak i koliko sati pokazuje ura, no jednostavno ovdje se mogla maziti do mile volje i zato se pomalo pretvarala i gnjavila ih, a onda je jedne večeri baki dodijalo, pa je malo podviknula; da bi bilo dosta toga glumatanja, jer ona sve zna u dan i sat kada će joj roditelji doći i zato neka prestane gnjaviti i nađe neku zabavu!

Tako se opet našla na onom velikom krevetu uz onu kutiju i gomilu raznobojnih ogrlica, igrajući se s njima i slažući ih. Sjetila se one čudnovate ukosnice i uzela ju u svoje malene ručice i odmah je pomislila:

- Možda će mi opet nešto ispričati!... i uistinu, tako je započela druga priča, a bila je nastavak onoga što je već bilo ispričano u prvoj priči.

Samo nekoliko tjedana nakon odlaska Hildine obitelji na zapad u onim velikim kolima, djevojčičin tata otišao je po naređenju tadašnjih vlasti. Morali su u onaj tada glavni grad na zapadu zemlje preseliti sve zemljišne knjige i spise, a da nikome nije bilo jasno zašto. Obični su ljudi ipak slutili da se bliži kraj rata, a i kako će taj rat završiti, ali zapovijed se morala izvršiti. U djevojčičinom domu bilo je teško, ostale su same mama, sestra i ona, a nadolazećega proljeća obitelj se trebala povećati za još jednoga člana. Na sve su strane bile vojske, jedne u povlačenju, a druge u nadiranju, a ništa se nije moglo promijeniti. Listopad te godine proveli su u podrumu s još nekim susjedima, koji nisu imali podrum, a vani je tutnjala topovska grmljavina, onda su se pridružile i one ruske "kačuše" (tada novo rusko oružje) i njihova zavijajuća tutnjava na smrt ih je isprepadala.

Krajem mjeseca ušli su u grad partizani, a uz njih i bugarski i ruski vojnici, sva se ta bujica vojske raspoređivala po kućama i dvorištima, no jedino su ih partizani napunili ušima. Onda se djevojčica razboljela, dobila je šarlah, to je tada bila vrlo opasna bolest, jer lijekova i cjepiva nije bilo i jedva je to preživjela i tako je nekako došlo proljeće i jednoga se dana rodila još jedna seka.

Nedugo iza toga završio je rat i to je bilo objavljeno i na sve strane slavljeno, ali hod po mukama nije završio - ljeto se lijeno vuklo po šorovima i sokacima i kamenoj kaldrmi, a sve je bilo opasno, iako su govorili da je došla sloboda! Djevojčica i njezina sestra išle su po mlijeko kroz vrtove, izbjegavajući ulice, često se spotičući o plotove, sklanjajući se psima i razljućenim gusanima, ali nije bilo izbora, u kući je mlijeko bilo potrebno.

Ulicama su svakodnevno kružile neke žene, odjevene u crno, lomeći se i vrišteći: "Oko za oko, zub za zub!" i slične parole, a svaka druga riječ bila im je - odmazda, a u noćima koje su još sporije prolazile nego dani, štektanje mitraljeza bila je nova muzika, dok se iz zvučnika postavljenog na glavnom trgu stalno orila pjesma o slobodi.

Prvoga rujna te godine djevojčica je pošla u prvi razred, s početnicom, pločicom, kredom i spužvicom, a i starija sestra je nastavila ići u školu. Mama je kao i obično održavala kuću i brinula se o onoj maloj sestrici i sve se činilo nekako normalno, samo, mislila je djevojčica, da se tata vrati... pa se onda više ne bi trebali toliko bojati.

Jedva su prošli prvi dani rujna, a kada je toga dana došla iz škole, doma ju je dočekala čudna slika, da nije mogla doći k sebi od zaprepaštenja, - sve je u kući bilo raspremljeno, a puno je stvari bilo na dvorištu, mama je mijesila četiri velika hljeba kruha, neki ljudi su hodali po dvorištu i razgledavali stvari koje su tu bile. Starija sestra je to nadzirala i razgovarala s njima, onda je otišla nešto pitati mamu. Zatim su davali nekakav novac i odnosili stvari, a kada je djevojčica upitala mamu: - Što se to ustvari događa? - dobila je odgovor:

- Selimo se! Idemo na zapad u onaj veliki grad, tamo će nas dočekati tata. Nemoj biti žalosna, važno je preživjeti, sada idi i pomozi sestri!

Sve se to odigravalo tolikom brzinom da je jedva stigla otići u školu i pozdraviti učiteljicu i djecu u razredu. Učiteljica, (sada drugarica) bila je jedna starija gospođa... i svu ju je izljubila, tako da se ukosnica jedva zadržala na nekoliko vlasi kose, a djevojčica je to zadnji čas primijetila, skinula ju iz kose i stavila u džep one tada uobičajene i obavezne đačke crne kute. Djevojčici nije bilo jasno, što ju je toliko izljubila, pa jedva ju je i poznavala, ali razlog tomu i nije toliko bila ona, već to, što je ta gospođa bila učiteljica njezinom starijem bratu, koji je umro s trinaest godina, a kada je ona imala samo tri godine.

Poslije podne prije odlaska pošla je s mamom na groblje; posadile su grm šimšira i još neki cvijet, koji se dugo sam od sebe obnavlja, - hortenziju ili nešto slično, a mama je jako, jako plakala! Opet su išle gotovo cijelim putem kroz vrtove, iako su sada već svi znali da odlaze.

Drugo jutro dvoja velika kola s konjskom zapregom i ravnom plohom (poput kamiona) odvezla su njih i stvari na željezničku postaju. Tamo je čekao vlak s puno teretnih vagona, a mnogo je ljudi već trpalo stvari u neke od njih. Djevojčičina je mama imala zakupljenu polovicu takvog vagona i kada ih je željeznički službenik doveo do njega, prvo su ona i susjedi, odnosno suputnici s kojima će putovati, morali uzeti metle i očistiti ga koliko su bolje mogli. Onda su polako nosili stvari u njega. Vagon su podijelili na dva dijela ormarima, na taj način dobili su dva donekle odvojena prostora, a onda su poslagali ostale stvari i sanduke, a dva federmadraca iz kreveta stavili su na pod vagona, tako su imali gdje spavati i činilo se da tu ima dosta mjesta, jer imali su i sto! i stolce i štednjak, a bilo je i ispiljenih i nacijepanih drva. Željezničari su ljude stalno požurivali govoreći da vlak polazi za jedan sat, no kada su se svi potrpali u vagone i oprostili sa onima koje su u tome gradu ostavili, svejedno su stajali na tom kolosijeku još dobra tri-četiri sata. Tako je bila noć kada su konačno krenuli i počeli se kotrljati prugom, a vožnja i nije dugo trajala, već pred jutro prvi put su stali. Takvom vožnjom je započelo to putovanje na zapad, ustvari vlakom bez voznog reda i taj je naziv bio potpuno opravdan.

* * *

Do tada i nisu znali što je to "foršibanje" kako su tada govorili za manevriranje. Vlak je vukla velika parna lokomotiva, a onda bi se ona otkvačila i nekuda odjurila a došla bi poslije manja parnjača, manevarka, ali pri dolasku takvom bi snagom udarila u vagone da se u njima sve rušilo i jurilo na sve strane, a posebno je po vagonu jurila voda, koju su za prvo vrijeme ponijeli u kantama, loncima i hamperima, da su svi bili okupani i bez namjere da se na taj način kupaju. Na kraju bi se i ta lokomotiva prikopčala za vagone i onda bi ih naguravala po tim sporednim kolosijecima. No, polako su se snalazili i prizemljili sve što se moglo poslagati po podu vagona i sve su učvrstili sanducima i daskama koje su imali pri ruci, a mama se sjetila velikog limenog korita u kojemu se onda pralo rublje, a i kupalo se i sve

je te kante, lonce i hampere potrpala u to korito, ali tako da ni u čemu nije bilo puno vode, ako se i prolije, mislila je mama, ostat će u koritu pa će se upotrijebiti za umivanje ili za pranje rublja. Zatim su smislili kako će onu malenu seku zaštititi, a to su činile mama ili sestra uzimajući ju u krilo čim bi čuli da dolazi lokomotiva i štitile bi ju tako svojim tijelom. Djevojčica je za to vrijeme morala sjediti na onim, - federmadracima - poput malenoga Bude, ali je glavu morala držati nisko, gotovo na samim koljenima i tako su ta prva iskustva sa - foršibanjem, - polako prelazila u naviku, odnosno nisu više bili onoliko iznenađeni kao na početku putovanja.

Hrane su imali dosta, ali nedostajalo je tople hrane. Ljudi su smjestili štednjake tako da su im ispušne cijevi progurali kroz neku rupu u gornjem dijelu vagona, tako su mogli ložiti vatru, ali željezničari su to dozvoljavali samo dok vlak stoji a često se dešavalo da su počeli vikati:

- Gasi vatru, krećemo! - a da se vatra još pravo nije ni razgorjela, - ipak se ponekad stigla skuhati ona juha, od brašna, zvali su ju - ajnpren juha, - a ponekad je mama stigla skuhati krumpir u kori, a i iskuhati pelene, a onda su se danju brzo sušile na razapetom užetu na vratima vagona ili noću po vagonu iznad stvari. Tako su putovali i navikavali se na čudi toga putovanja, pa čak i nije bilo dosadno, - uvijek su se nečim bavili.

U onom drugom dijelu vagona putovali su jedan čiko, - (tako je onda govorila djevojčica) i jedna baka, no oni su bili jako šutljivi. Taj čiko im je dosta pomogao oko namještanja i učvršćivanja stvari u vagonu, a pogotovo dok bi vlak negdje dugo stajao danju, znali su izaći iz vagona, ali su uvijek bili u blizini vlaka jer se nikada nije znalo kada će krenuti dalje. Čim bi vidjeli da dolazi lokomotiva, prvo bi taj čiko podigao djevojčicu u vagon, jer su vrata na tim teretnim vagonima bila visoko iznad tla, a zatim je pomogao svima ući u vagon, a on bi se onda popeo zadnji, ali ni on, a ni baka nisu bili razgovorljivi, a djevojčica je tad bila prava brbljavica i stalno je silom htjela s njima pričati, a mama ju je stalno odvraćala, govoreći neka ih pusti na miru, jer tko zna zbog čega su tako tužni i šutljivi. No, ona baš i nije razumjela brigu i tugu odraslih, njoj se to putovanje i nije činilo toliko tužno, a što je ona i mogla znati, njezin maleni svijet bio je s njom, mama, sestre i ono nešto poznatih stvari u tom vagonu i tata koji ih čeka u onom velikom gradu u koji putuju.

I tako od tih susjeda, odnosno suputnika jedino se s vremena na vrijeme čula svirka usne harmonike, ponekad do dugo u noć, a ponekad i danju, osobito kada bi se ona malena seka znala rasplakati. Sita i suhih pelena, ali derala se tolikom snagom, kao da to nije šestomjesečna djevojčica nego nekakav "marsijanac" (tako je onda mislila djevojčica), i kako bi se bez vidljivog razloga rasplakala, tako bi i prestala plakati, a obično bi onaj čiko zasvirao usnu harmoniku i onda bi se nadglasavali, tko će jače i tko će duže izdržati, ipak redovito se malena seka prije umorila i zaspala, a djevojčica se onda pitala, da li se onaj čiko barem malo nasmiješio iza onih ormara?

Vodu su uzimali čim bi vlak stao dosta blizu neke pumpe ili bunara, no desilo se da su prošla dva-tri dana od kada su posljednji put bili u prilici opskrbiti se vodom i već su im zalihe bile pri kraju i baš tada su stali blizu jedne stanice i raspitivali se, gdje bi mogli uzeti vodu, a to je bilo dosta daleko od mjesta na kojemu su stajali njihovi vagoni, no puno ljudi je trebalo vodu, pa su krenuli po nju. Vodu je uglavnom donosila starija sestra u dvije kante za polijevanje vrta ili u dva hampera, no ljudi se tada još nisu stigli vratiti s vodom, a lokomotiva je dojurila i velikom brzinom počela odvlačiti vlak s toga mjesta. Svi su se uspaničili, a djevojčičina mama valjda najviše! Derala se na vratima vagona; da joj je dijete ostalo negdje na stanici s vodom i hamperima, - i sva se jadna polomila vičući, a djevojčica se od te panike prestrašila prvi put od kada su krenuli na put, ali vlak je dojurio do jedne pružne kućice blizu skretnice i tu je stajao jedan željezničar s onim lijevkom na ustima i sada se on derao iz sveg glasa u taj lijevak; da se ne brinu i da će se vlak za otprilike sat vremena vratiti na mjesto s kojega su krenuli i da će se svi ukrcati u vlak s vodom i hamperima, i da su morali brzo maknuti vlak jer će proći jedan specijalni vlak, - i tako se sve to sretno završilo, a djevojčica se pitala kako je onaj željezničar u onoj kućici koja je bila dosta daleko od stanice znao za te ljude koji su otišli po vodu, a onda se sjetila da te kućice imaju telefon i da su im oni željezničari iz stanice javili i mislila je: hvala Bogu i za telefone i za ljude koji ipak o njima vode brigu!

Njihov vagon baš i nije bio nekakve prve klase, na sve strane imao je bezbroj rupa, a daske su na mnogim mjestima bile polomljene i tuda je puhalo, pa čak je i kiša kroz njih mogla padati, no sve su to koliko god su mogli zaštitili sanducima ili kartonima. Na svu sreću bio je rujan i još nije bilo jako hladno. Navečer su sjedili na onim madracima, dok bi se vlak lagano kotrljao - kloparajući - tračnicama. Iako su hrane imali dovoljno, ipak najviše su jeli kruh, kojega su dobrim dijelom imali dovoljno zahvaljujući onim srijemskim Nijemcima, roditeljima male Hilde, a mama je to brašno nekako uspjela sačuvati kroz sve ono vrijeme tolikih vojski i nevolja i tako sada nisu bili u oskudici, no kruh je ipak svakim danom bio sve tvrđi i bilo je nužno imati barem malo juhe ili čaja uz njega. Ipak se mama i za to nekako snalazila, a posebno navečer, ako nisu mogli naložiti štednjak. Imala je jedno maleno kuhalo, veoma starinsko, ... pričala je da je bilo još od njezine bake, bilo je izrađeno od ljevanog željeza i kuhalo se na špirit, a mama je to kuhalo zvala *špiritijera*. Špirit je u njoj brzo izgarao, a kako je bila malena, mama je morala za svaku od njih taj napitak spravljati posebno. Prvo bi svoj lončić dobila djevojčica, pa onda starija sestra, a na kraju je to mama spremila i sebi, a to i nije bio čaj, jer mama bi na dno lončića stavila malo šećera i miješala ga žličicom da lijepo požuti, pa bi na to nalila vode i ostavila da se šećer rastopi i tekućina zakipi, to je ustvari bio šerbet i njima je uz kruh namazan pekmezom ili mašću taj napitak jako prijao, ali zaliha špirita brzo se potrošila, a mama se ljutila da je to nekakav ratni špirit i da ništa ne valja ... i što će sada? Onda se sjetila one bačvice rakije, koju su isto ostavili Hildini roditelji i tako je nastavila kuhati šerbet na špiritijeri u kojoj je izgarala rakija, cijeli je vagon

odlično mirisao, a djevojčici se veoma sviđao onaj plavi plamen, to je bilo ipak nešto drukčije od one uobičajene večernje petrolejke.

Tako bi polagano pila taj napitak i jela svoj kruh, odmaknula bi karton s jedne rupe na zidu vagona i promatrala u vedrim noćima zvjezdano nebo, tražeći ona Velika kola i zvijezdu Sjevernjaču i svake joj se večeri činilo da je zapad sve bliže i bila je u pravu, jer nakon više od deset dana putovanja konačno su stigli u taj veliki grad, smjestili se u malenom veoma skromnom stanu na tada samom južnom rubu grada, gdje su se onda protezala polja povrća, koje su uzgajali Bugari, a još dalje je bio onaj stari Crveni most i rijeka Sava, koja je tu bila znatno uža, no cijela je obitelj bila ponovno zajedno.

Treća priča

Tako je Dei prošao i drugi tjedan od kada su roditelji otišli na ono dugačko putovanje i došao je taj - vikend, - a dobro je znala da će u ponedjeljak oko podne ići na aerodrom pred njih i da zbog toga neće ići ni u vrtić, ali sada je trebalo preživjeti ovu dosadnu kišovitu nedjelju, a ništa joj nije polazilo za rukom, pa čak ni igranje i skakanje kod susjeda koji su imali djecu njene dobi. Ipak toliko se umorila, a da ni sama nije znala, da li od igre, ili od dosade, ili od očekivanja da mama i tata konačno dođu doma? U tim trenucima Dea nije razmišljala o tome, što će joj oni donijeti s toga putovanja, makar je znala da će joj sigurno nešto donijeti, ali sada ju nisu zanimale ni haljinice ni igračke, već jedino da su oni tu i da je doma s njima! Baka se pravila, da se malo ljuti što je Dea tako nestrpljiva i peckala ju:

- Neka, neka, kada ti dođu mama i tata neću te više htjeti ni pogledati! - Ali Dea je znala da to nije istina i tako je pošla spavati, ali od uzbuđenja nije nikako mogla zaspati i opet se sjetila one čudne ukosnice, uzela ju u ruku iz one kutije, pomislila je, ona će mi nešto pričati i tako će brže doći taj ponedjeljak. Tako je i bilo i započela je treća priča:

Prošle su otprilike tri godine od kada je djevojčica s obitelji živjela u onom predgrađu. Puno je narasla, išla je u školu i imala mnogo novih prijateljica. Ukosnica je tada gotovo stalno bila uz nju, jer ju je najradije stavljala u kosu.

U tim uličicama bilo je puno djece njezine dobi, a onda nije bilo toliko automobila kao sada, a nije bilo ni tih velikih zgrada i ovih naselja, koja se sada protežu daleko, daleko preko rijeke. Zato su imali puno prostora za igru, a ona se jako rado igrala. Skakali su onu igru, škole, nacrtali bi nekakvu križaljku na tlu, onda su bacali u tu križaljku pločicu (to je bio obično komadić polomljenoga crijepa), i skakali na jednoj, pa onda na dvije noge i usput su tu pločicu gurali nogom, a ako bi se pločica ili noga zaustavila na crti, e, onda je onaj kome se to dogodilo morao igrati iz početka i tako dok ne bi popadali od umora. U igri preskakivanja užeta, pravili su cijela međuulična natjecanja, a tako isto i u onoj igri s loptom, igri koju

su zvali "graničar"; naravno da su igrali lovice, ali najradije su igrali - skrivača i to osobito kada bi se uspjeli skupiti prije pravoga mraka, odnosno u predvečerje.

Ona tada dosta prometna cesta bila je podalje od njihovih domova, odvojena dosta širokim prostorom, koji je pokrivala ugažena trava, jer su tuda hodali uglavnom pješaci, a tu su se ti tadašnji klinci najradije igrali. Jednoga dana na tom su se prostoru našli naslagani golemi sanduci, odnosno *kištre* kako su onda govorili. Takve velike sanduke djevojčica i njezini prijatelji nikada prije nisu vidjeli, a svakim danom bilo ih je sve više. Izrađivali su ih u jednoj tada još privatnoj stolariji u obližnjoj uličici, a kako su u radionici i dvorištu imali premalo prostora, slagali su ih vani. Djevojčičin je tata rekao da su to prekomorski sanduci i da se u njih pakiraju predmeti za daleka putovanja preko mora, a ti se sanduci onda slažu u potpalublje broda i zato su svi istih dimenzija i veoma čvrsti. Tada još nisu rabili izraz *kontejner* koji je sada u upotrebi, a nisu niti znali, kamo će ti sanduci otići, ali djeci su silno dobro došli za tu njihovu igru skrivača, jer bili su poput malih kućica, a ona prednja ploha, kojom su trebali biti zatvoreni bila je naslonjena na neke od tih sanduka i zaklanjala je zgodan trokut u koji se odlično moglo sakriti. Radnici iz stolarije tjerali su ih od tih sanduka i poklopaca, jer su se bojali da koje dijete ne nastrada, no sve je bilo uzaludno, djeca su se i dalje tu igrala skrivača, a pogotovo kad su već radnici otišli doma jer je padao mrak.

I tako nakon jedne takove igre i skakanja, djevojčica je došla doma i dok se svlačila za kupanje vidjela je da joj se otkopčao lančić i da je izgubila medaljicu, a lančić se zadržao u haljinici. Ta joj je medaljica bila jako draga, - u malenom ovalnom zlatnom okviriću bio je medaljon od emajla, na jednoj je strani bila sličica Majke Božje, a na drugoj bio je sv. Antun s ljiljanom i Malim Isusom u naručju i djevojčica se gorko rasplakala shvativši da ga je izgubila. Tata je uzeo bateriju i pošli su tražiti tu medaljicu po onim *kištrama,* no bilo je uzalud, jer bio je mrak i baterija nije ništa pomogla! Vidjevši ju tako žalosnu, njena mama, makar joj i nije bilo drago što se medaljica izgubila, ipak joj je mirno i bez ljutnje rekla neka se prije spavanja pomoli sv. Antunu, jer on ako mu se od srca pomoli za izgubljenu stvar, veoma često pomogne da se to nađe! Tako je djevojčica učinila i ipak zaspala.

Sljedećeg dana je još prije odlaska u školu opet sve pregledala, ali nije ju našla i morala je otrčati u školu. Baš toga dana počeli su dolaziti kamioni i odvoziti sanduke,... i upravo kada je nakon dolaska iz škole ručala, pokucao je na vrata jedan "striček", jer sada je djevojčica tako govorila, a bio je to radnik iz stolarije. Rekao je da je našao ovu medaljicu i da su mu djeca, susjedi, a i gazda, rekli da je ova tu djevojčica sinoć plakala tražeći ju. Tako mu je ona lijepo zahvalila, silno se veseleći što joj se ta medaljica vratila!

Dok je pio pivo i jeo netom ispečenu savijaču od sira, mama ga je upitala za što su ustvari ti sanduci? Tako je ispričao, da je ta velika narudžba sanduka stigla zato što se pripadnici židovskog naroda, koji su preživjeli ovaj strašan rat i pogrom, sada vraćaju u Izrael, zemlju svojih predaka, jer su tamo dobili svoju državu.

Razgovarajući poslije o tome, djevojčičini su roditelji zaključili, da je pravo što su Židovi dobili svoju domovinu nakon svega što su prošli i propatili u svim ovim stoljećima, od prvog stoljeća po Kristovom rođenju, kada su ih Rimljani prognali iz Palestine i tako su ostali bez svoje države, a pogotovo u ovom zadnjem ratu i holokaustu!

Djevojčica baš i nije tada previše razumjela, što je to, ali ipak ju je zanimalo gdje je ta zemlja Izrael? Onda joj je to tata pokazao na jednom starom globusu i tako je vidjela da se do tamo putuje brodom kroz Jadransko more i Otrantska vrata pa preko Sredozemnog mora i da je to na istoku. Tako se sjetila one noći kada se opraštala s Hildom i kada joj je u ruci ostala za uspomenu ova ukosnica i onih Velikih kola na nebeskom svodu i Sjevernjače, pomoću koje se noću može odrediti položaj istoka i zapada i zaključila je kako je to čudno, jer jedni se vraćaju u svoje domovine na zapadu, a drugi to isto čine putujući na istok.

Te večeri se s velikom zahvalnošću pomolila sv. Antunu, što je ipak našla svoju medaljicu, a onda je mirno zaspala.

Isto kao što je mirno zaspala Dea očekujući taj ponedjeljak kada će u zračnoj luci dočekati svoje roditelje.

Drago MARŠIĆ

Put istine

(Ocu u spomen; jesen 1995.)

Zemlja ne zna prevariti

Zasadio moj Otac
dunju u dvorištu
Izrasla jesen
Stablo zrelih poljubaca

Zasadio moj Otac
jablan uz vinograd
Loza vinom
Jablan Nebu ode

Zasadio moj Otac
svitanju u čelo
podne dječjih ruku
Žute dunje grozdovi dozreli

Zasadio moj Otac
Ponedjeljak Nedjelji u oči
Jesen žuta toči
Jesen tužna toči

Zemlja ne zna prevariti

Zemlja neće prežaliti
Istina iznikla iz Očeva dlana
Na istočnoj strani Raja
taman jesen umirala

Branimir ŽGANJER*

Tajanstvenost žućkaste pustinje

(Znanstvenofantastična pripovijetka iz 21. stoljeća)

(Ulomak - nastavak)

- Lucijo, spasit ćemo se. - Tajfun je iskidao kosnik u sitne komadiće, a Lucija ga je prekinula vičući u sav glas:

- Čuješ li, čuješ li, pristiže nam u pomoć avion!

- Nije avion, rekao je Primož smirenije - nego po zvuku rekao bih helikopter, valjda iz Kopra. Zagrli me i ne ispuštaj me ni u kom slučaju.

Oboje nije drhturilo samo od straha, nego i od hladnoće. Pričinjalo im se da ih šibaju nevidljiva bića bičem punim igala, poput morske nemani.

Šum nepoznate letjelice nadglasao je urlanje vjetra. Valovi su se još uvijek opasno ljuljali i ugrožavali već oštećenu jedrilicu.

- Spašavaju nas! doviknuo je veselo Primož.

- Ne vidim ni grb Triglava ni šahovnicu. Helikopter nije ni slovenski ni hrvatski. Ali šta je to?, rekla je Lucija uplašeno.

- Ništa naročito, ljestve spuštaju, rekao je Primož. - Samo da se naš brodić toliko ne ljulja. Budi oprezna da ne padnemo u more, mucao je Primož ispruživši ruku da dohvati donji dio ljestava, koje su se iznenada pojavile pred očima Primoža i Lucije. Šum motora se posebno stišao, ili bolje rečeno, izmijenio u neobičan zvuk. Pričinjalo se kao da nevidljivi umjetnik iskušava svoje glazbalo prije početka koncerta. Najprije je glas nalikovao na gunđanje fagota, a onda se izmijenio u visoke tonove piccolo flaute. Napokon se čulo samo cviljukanje, kao da neka kočnica otvara vrata na helikopteru. Kad su napokon dohvatili ljestve i stali na prvu stepenicu, jedrilica se opasno zaljuljala i naglo otisnula nekoliko metara.

- Neron je ostao u ladici! vrisnula je Lucija i nagnula se prema jedrilici, gdje je pseto svjesno svoga položaja očajno cviljelo.

- Kasno je! Ne možeš ga dohvatiti, jer ćeš i sama pasti. Ali Neron će se spasiti sam. Vidiš da se sklupčao na podu pa će valovi brodić dotjerati na obalu. A on zna i plivati, pokušao je Primož utješiti rasplakanu Luciju.

- Pa što ako jedrilica potone? Neron će se utopiti, zajaukne Lucija potresena.

- Neron će se spasiti, a ti se penji, požurivaše je Primož.

* Naš redoviti suradnik prof. Branimir Žganjer umro je 2. I. 1999. u Zagrebu. Bio je poznati latinist, prevoditelj te autor proze i stihova (objavljenih dijelom i u našem časopisu).

Za žurbu je imao i razlog. Nad njihovim se glavama pojavila neprobojna ljubičasta gomila.

- Tajfun, vrisnu djevojka i stade se penjati.

Bio je to spas doslovno u posljednjem trenutku. Oboje se ubrzano uspeše u unutrašnjost letjelice. Primijetili su nekakvo narančasto svjetlucanje, koje je bilo znatno slabije od onog sinoćnjega u Piranu. Raznovrsni aparati, neki od stakla i lake kovine, jedva su čujno šumjeli. Još se nisu ni snašli, a snažan ih udarac baci o tlo. Primožu se učinilo da su poletjeli. Gotovo istodobno odjeknulo je tiho psikanje onakvo isto, kakvo je malo prije zaključilo melodiju nevidljivog klarineta. Zatim je to psikanje prešlo u šum. Napokon je zavladala tišina, a vrata letjelice nečujno su se zatvorila.

Bolid koji obećaje strah

- Saopćenje, koje smo primili, ne smijemo objaviti! Stariji ljudi bi se zabrinuli, a među onima, koji se sjećaju razdoblja grozote, godine prelaska u novi milenij, uzrokovalo bi uzbunu, rekao je profesor Tine Koren svojoj suradnici Mojci, učenici trećega razreda tehničke škole u Šmarju pri Jelšah.

Profesor Koren nalazio se u svom kabinetu. U uređivanju kemijsko-fizičkih aparata pomagali su mu Mojca i Igor, brat i sestra blizanci, učenici trećega razreda na istoj školi.

Sve se to - nemojmo zaboraviti! - događa za vrijeme praznika potkraj srpnja. I baš je tada pažnju svjetskoga tiska privukao vulkan na Marsu. A što rade Igor i Mojca za vrijeme praznika u školi? Kako to da nisu otišli na more ili u planine? Razlog je bio posve jednostavan. Njihova majka, tehničar na društvenom posjedu na plantaži plemenitih jabuka, slomila je nogu. A zašto joj nije pomogao njezin muž, otac Igora i Mojce? Nije mogao! Njega su, po zvanju seizmologa, stručnjaka za vulkane, hitno pozvali prekjučer u Ljubljanu na znanstveno savjetovanje u Akademiji znanosti i umjetnosti. Budući da je morao odmah na put, Igor i Mojca ostadoše kod kuće. No to ne smeta. Praznici će potrajati još dobrih mjesec dana pa su se Igor i Mojca pomirili s time što će svoje planove na moru ili u planini ostvariti kasnije. Zbog toga su radosno i dobrovoljno pomagali profesoru Korenu, koji je doduše po struci bio kemičar i fizičar, ali se naročito zanimao za astronomiju. Posljednjih se dana doslovno nije micao iz inače dobro opremljenoga fizikalno-kemijskog kabineta.

Opravdano ćete se zapitati, zašto profesor nije otišao na praznike. Nije otišao zbog spomenutog vulkana, ali i zbog toga, što je bio inače komotan čovjek. Za njega bi kratka šetnja po padinama Boča ili Maceljske gore predstavljala najviše dostignuće.

No nas zanima, kako to saopćenje nije htio profesor Koren priopćiti ljudima. Kad je izgovorio riječi da to ne smije doći među ljude, učinio je to zato, što je vidio fotografiju, koju mu je pružila Mojca. Na slici u koloru, primljenoj pomoću

teleprintera, jasno se vidio bolid, užareno nepoznato nebesko tijelo, koje je po vjerovanju starih stanovnika Zemlje u srednjovjekovnoj prošlosti najavljivalo nesreće.

Profesoru i Mojci prišao je Igor.

- Ovu sam snimku prije jedne minute primio iz opservatorija u Astec Villu u Andama. Tamo je sada noć, pa su zato bolid uspjeli snimiti.

- Ne radi se ni o čemu naročitom, premda se bojim da čovječanstvu može zaprijetiti opasnost, rekao je profesor, nastojeći djelovati smireno.

- Možda su snimili sondu poslanu sa Zemlje. Lunik II. u velikoj je udaljenosti od Zemlje na svemirskoj raketi izbacio natrijev oblak, koji je blještao u sunčanoj svjetlosti i nekoliko minuta raketu okružio svojevrsnim repom. Bilo je to šezdesetih godina prošloga stoljeća, kako dokazuju sačuvane fotografije i snimka oblaka, jednaka zvijezdi pete ili šeste veličine. Čekajte, djeco, odmah ću potražiti tu snimku, rekao je profesor, prišao k velikom ormaru te iz jedne ladice označene slovom *A* izvukao fotografiju, koju su davno snimili u Alma-Ati.

- Ta je snimka posve jednostavna, a naša, koju sam upravo primio iz Astec Villa, nalikuje na američke pokuse s plinovitim natrijem.

- Ti sigurno misliš na "Novu", obradovao se profesor Igorovu znanju, ti misliš na raketu Skylark, kako je zovu u originalu.

- I ja nešto znam o "Ševi", pohvalila se Mojca. - Znam da su je ispalili početkom prosinca 1958. godine, a ostavljala je iza sebe plinoviti natrij, koji se je u sunčevoj svjetlosti odražavao u žutoj boji. A ta boja odgovara crti D u sunčanom spektru.

- Drugim riječima, dodao je profesor polako da ne preplaši djecu - ne radi se o bolidu, nego su to tijelo, koje je Igor primio iz Astec Villa, ispalila razumna bića. Sjećam se slične snimke iz Adelaide u Australiji koja je vrlo nalik na našu, samo što nije imala žute linije D. A to znači, nastavljao je profesor sve razdraženije - da su ga u Astec Villu snimili u polumraku, budući da je na Zemlji sunce već zašlo, a bolid se morao tada nalaziti 70 kilometara iznad Zemlje, kad ga je sunce još obasjavalo.

- A odakle mu rep?, prigovori Mojca.

- Po mojem mišljenju, umiješao se Igor - bolid je iza sebe ostavljao rep zato, što se raketa, dakle nebesko tijelo, za vrijeme leta okretala.

- Odlično, djeco, pohvali profesor Igora i Mojcu. - Vi ćete oboje biti izvrsni astronomi, makar Mojca ponekad previše fantazira.

Odmah je sve troje posjedalo na stolice da pogledaju snimku kroz astrografski projektor. Kad se snimka pojavila, stade profesor komentirati upravo snimljenu snimku iz Astec Villa, s već odavno fotografiranim bolidom iz Alma-Ate.

- Pogledajte, djeco, poče profesor - ta najnovija snimka iz Anda neobično je zanimljiva. Pogledajte samo rubove bolida!

- Znam na što mislite, reče djevojka. - Vi ste uvjereni da bolid tjeraju raketni motori, zar ne?, reče Mojca stidljivo.

- Upravo tako! Samo usporedite obje snimke, no pogledajte!

Ona snimka iz Australije snimljena je s drugačijeg ugla gledanja. Zato među njima postoji prilična razlika, nastavi polako, uzme dugi štap pa ga zabode na drugi dio tobožnjeg bolida iz Anda.

- Ah tako, to sam i mislila. Vi mislite na šiljak, obradova se Mojca.

- Na šiljak, da, upravo na njega, reče uzbuđeno profesor.

- Takvi se šiljci vide na snimkama, kojima dirigiraju živa bića. A njihov let mogu preudešavati po vlastitoj želji razumna bića odasvud sa Zemlje, s Marsa i bilo otkuda. Važno je da ih dirigiraju s čvrstoga tla, premda svjetovi mogu biti udaljeni od nas nekoliko stotina godina svjetlosti.

- U tom bi slučaju morali putnici u letjelici biti u duboko smrznutu stanju. Nekakvi automatski strojevi, spojeni s kronometrom, trebali bi ih probuditi u određeno vrijeme, stade prigovarati Mojca.

- Slične su pokušaje napustili, jer ih kronometar nije mogao probuditi. No mi nismo primili nikakvo priopćenje o sličnom letu sa Zemlje, sve se više uzrujavao profesor i imao posve pravo. Već dobrih pedeset godina ljudi nisu u svemir slali nikakve sonde, a da prije toga ne bi obavijestili astronomsku uniju zbog opće sigurnosti.

- To, dakle, znači da se uopće ne radi o bolidu. U njemu, u takozvanom bolidu, sigurno lete vanzemaljska bića ili barem jedno takvo biće, pitao je Igor uplašeno.

- Upravo tako, potvrdi profesor.

Sve troje je ušutjelo, razmišljali su o neobičnom problemu, koji nisu mogli protumačiti. Tko zna, koliko bi šutjeli, da ih iz razmišljanja nije trgnulo telefonsko zvonce.

- Da, javio se profesor - pošaljite odmah nalaz ovamo, ali stvarno odmah, važno je, izgovorio je bez daha, odložio slušalicu pa skoknuo do lifta, kojim su prenosili dnevnu poštu.

- Ovdje se, djeco, nalazi dokaz za let razumnih bića.

- Duboko sam uvjeren da smo riješili zagonetku, govorio je pobjedonosno otvorivši omotnicu maloga paketića, iz kojega je pala na stol magnetofonska vrpca zavijena u celofan.

- Dakle ovdje bi moralo biti?... - zabuljila se Mojca u vrpcu.

- Ostavi, Mojca, sada nagađanja, nego radije stavi kotač u magnetofon, stade je požurivati profesor. - Vrpcu mi je poslao helikopterom moj nekadašnji đak, koji sada radi kao astronom na opservatoriju u Čakovcu.

Mojca je ubrzo izvršila naređenje i sve troje stadoše napeto osluškivati.

Neko se vrijeme nije čulo ništa. Vjerojatno je vrpca na početku bila prazna, zatim odjeknu nekakvo škripanje pa *bl-bl-tll-* u visokom tonu nepoznatoga ljudskog jezika, kao da je vrpca snimljena na kanalu od sedam okretaja, ali je zabunom uključena brzina od devetnaest.

- To nije ništa! Ništa se ne razumije, razočarao se Igor.

Ni Mojca ni profesor nisu ništa razumjeli, ali se ovaj dosjetio i rekao: - Promijeni brzinu na stvarnih sedam okretaja.

- Možemo pokušati, složio se Igor, a Mojca je odmah to učinila. Iz magnetofona javio se ljudski glas. Možda i nije bio ljudski, ali je govorio jezikom svih stanovnika Zemlje u interkozmikalu. Glas je bio nejasan i teško shvatljiv, a uz to je nekakav šum ometao snimku i činio je nejasnom. Ipak do ušiju sve troje dopriješe ove riječi:

Vivus...Ultimus...salut...speramus...ad patrion Viva Kasio...sex...okto monatoi, quon apelatis...febris kao vintero...martirant...sed vivus...fort...Kasiopeja.

- Ponovi snimku, Mojca, a ti, Igore, bilježi izgovorene riječi.

Oboje izvršiše naređenje svoga učitelja, a Igor je istodobno i prevodio tekst. Htio se uvjeriti da mu se ne pričinja.

Živ... Zadnji... pozdrav... nadamo... u domovinu. Živa Kasio... šest... osam... mjeseci, koje zovete... groznica i zimsko muče... ali živ... možda... Kasiopeja.

- Ne razumijem riječ Zadnji, reče Mojca.

- Možda taj Zadnji nije pridjev, nego ime, jer riječ Ultimus ne bi imala nikakva smisla.

- Bilo kako bilo, sada je svejedno, reče profesor razborito - no sigurno je da ovu vijest ne šalje stanovnik Zemlje.

- Možda nije stanovnik Zemlje, ali govori zemaljskim jezikom, doda Mojca.

- Da, ali vrlo otežano, konstatirao je Igor.

- Odakle je taj Ultimus i kamo je krenuo?, sve troje se zapitalo.

- Kamo? Pa sam je rekao. Po mom mišljenju blizu Kasiopeje. No izvještaj ne šalje sa Zemlje, jer bi ga inače mnogobrojne zemaljske stanice odavno otkrile pomoću radara, razmišljao je profesor glasno.

Sve troje je shvatilo da su vijest samo djelomično razumjeli.

- Znaš što, Mojca, reče nakon kraće šutnje profesor. - Nama je sada potreban kratak predah. Hajde, otvorite radio da nam se živci malo smire!

Domaće melodije u plesnom ritmu olabavile su napetost i živčani umor profesora i njegovih asistenata. No najednom je glazba prestala. Javio se spiker:

"Ovdje radio-stanica Varaždin i Maribor na dužinama valova 325,7 metara. Prekidamo za nekoliko trenutaka emisiju domaćih melodija zbog obavještenja, koje će zainteresirati prvenstveno astronome i astronaute."

Sve troje se zaprepašteno pogledaše.

- Pažnja, ljubitelji astronomije i astronautike! Vulkan na Marsu prije sat i pol se ugasio. Ponavljam: Vulkan na Marsu se prije sat i pol ugasio. Potanje će analize pokazati, zašto se to jutros dogodilo. Jedino to sigurno znamo da vulkan, koji je toliko dugo plašio stanovnike Zemlje, više ne postoji. Molimo sve astronomske meteorološke stanice i sve pojedince amatere da nam pošalju na adresu svih slovenskih i hrvatskih radio-stanica podatke koje bi eventualno uhvatili na bilo kojoj valnoj dužini. Ne zanemarite ni najmanji signal. Ako možete, konstatacije i signale snimite na magnetofonsku vrpcu i pošaljite na adresu...

Spiker je zatim dodao adrese svih većih stanica, astronomskih promatračnica i drugih ustanova, ali naše troje učenjaka ih više nije slušalo. Te su adrese znali odavno napamet.

- Vulkan se ugasio. Samo zašto? zapitao je sam sebe naglas profesor Tine. - To je za sada zagonetka i objašnjenja nema.

Mars i antimaterija

Primož i Lucija bijahu dakle prvi stanovnici Zemlje koji stupiše na Marsovo tlo. Prvi! No ostavimo ih još nekoliko trenutaka u staklenom hangaru, gdje čelični kovači udaraju po nakovnju. Budite bez brige! Ništa im se strašna neće dogoditi. Prije nego što se povratimo djeci, moramo pregledati neke znanstvene konstatacije astronoma, fizičara i kemičara, koji su čitava stoljeća naprezali mozak da odgonetnu što se to događa na crvenoj kugli, kojoj su već stari Rimljani nadjenuli ime boga rata i krvi. Mi ćemo lakše pratiti njihove dogodovštine. Ostavimo ih dakle da sami konstatiraju, zašto roboti-kovači udaraju po nakovnjima u ujednačenu ritmu. Možda ih je nepoznato razumno biće tako programiralo? Možda svojim jednoličnim pokretima i udarcima razvijaju nevidljive sitne komadiće atoma pa tako barem donekle povećavaju postotak kisika u zatvorenom prostoru pod staklom. A možda čak proizvode nepoznat elemenat, koji ta razumna bića trebaju da mogu preživjeti ili održavati svoje svemirsko vozilo. Da vas previše ne mučim, odmah ću dodati da se kasnije pokazalo da to nagađanje stoji. Neću vam pripovijedati o kompliciranim formulama razbijanja atomskih stanica. Vas zanima, što je s Primožem i Lucijom. Jedno vam već sad mogu reći. Za djecu se ne moramo bojati, sve dok budu kovači-roboti radili. Oni će kao nusprodukt proizvoditi najmanji postotak kisika koji Primož i Lucija trebaju za svoja pluća. Zato se povratimo k Marsu!

Oko Marsa ljudi su nagomilali različite uzbudljive priče. Dakako da su tome uzbuđenju pridonijeli i pisci *sciencefictiona,* a pogotovo i filmovi u svim tehnikama, pokazujući planet u svim mogućim varijantama. Ipak u jednom su se svi režiseri slagali. Svuda su glavnu riječ vodila grozna bića, koja su graničila djelomično sa životinjskim i biljnim svijetom. Vrste tih bića međusobno su se uništavale, ali su se zaslugom scenarista ujedinile u neprijateljstva prema čovjeku, koji se u međuvremenu spustio na Mars. Dakako da je poneki pisac scenarija promijenio sadržaj, tako da je te sablasti doveo na Zemlju.

Brojni "Marineri" i "Marsi", sonde i letjelice prilično su izmijenile dotadašnje pojmove o crvenom planetu. Još je Mariner IX. 1973. godine poslao na Zemlju dvije serije snimaka, na kojima se dobro vidjela Marsova površina, uhvaćena s visine od 1600 kilometara. Te su fotografije pokazale da na Marsu ima vodenih para, pa je Tom Hays, direktor programa Mariner, izjavio da je Mars mnogo zanimljiviji od Mjeseca. I sljedeći Marineri donosili su podatke o vodi. Posebnu pozornost izazvale

su sonde, dakako bez ljudi, koje su stanovnici Zemlje ispalili na početku trećega milenija, dakle u prvom i drugom desetljeću 21. stoljeća, kad je na Marsu djelovao već nama poznati vulkan. Neki su Marineri bili tako savršeno opremljeni, da su mogli dokazati postanak nekih minerala na Marsu, njihovu gustoću pa čak i druge osobine.

No najveći je strah izazvala priča o antimateriji. Ta riječ "antimaterija" vukla je svoje korijene još iz razdoblja 80-ih godina dvadesetog stoljeća. Tada su ruski učenjaci na čelu s profesorom Jurijem Prokoškinom izazvali golemu senzaciju, ali su i uplašili čovječanstvo. Pod imenom Serpukov (selo s laboratorijem kod Moskve) i na temelju Nobelova dobitnika za fiziku iz godine 1925. Engleza Paula Adriena Diraca profesor Prokoškin je tvrdio da svaki dio elektron proton ima svoj jednaki suprotni protudio. Već same te riječi nisu bile posve jasne. No osamdesetih godina radio Moskva je javio da je grupa ruskih fizičara uspjela izraditi jezgru antihelija 3 i proizvesti više od pedeset tisuća antineutrona. Zato je sve, što se odnosilo na elektrone, protone i antimateriju, dobilo ime Serpukov.

Običan stanovnik Zemlje nije si mogao protumačiti opstanak antimaterije. - Pokušajmo - koliko je to moguće - objasniti najvažnije!

Zamislimo dvije kugle: lijevu i desnu. Lijeva kugla neka predstavlja proton sa znakom plus naboja u sredini, s oba pola, sjevernim i južnim te s označenim smjerom rotacije. A na desnoj kugli zamislimo antineutron, koji ima suprotni naboj. A to znači u sredini oznaku minus, a osim toga suprotnu polarizaciju jug-sjever, ali istovjetne karakteristike mase, kretanja i trajanja. Slične su crteže s približno istim komentarom objavljivali svi listovi svijeta od godine 1973.

Nas ovdje zanima, kakve veze sve te konstatacije učenjaka imaju s narančasto-ljubičastom kuglom, odnosno s vulkanom na Marsu. To nitko nije mogao rastumačiti ni u naše doba, dakle godine 2030., kad su se Primož i Lucija našli u staklenom hangaru na Marsu. Možemo samo ustvrditi da je vulkan na Marsu izbacivao svijetlo žutu materiju i da su u tome sjaju konstatirali nov elemenat, nepoznat stanovnicima Zemlje.

No vratimo se Primožu i Luciji koje smo ostavili među kovačima-robotima!

(Kraj ulomka)

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Jakov Ivaštinović: HRVATSKOM UZDUŽ I POPRIJEKO,** SN Privlačica, Vinkovci 1997.
2. **Lazar Krmpotić: MAJKA PAULA,** Družba Kćeri Božje ljubavi, Mostar 1998.
3. **Ljiljana Matković-Vlašić: VELIKE ŽENE STAROGA ZAVJETA,** Teovizija, Zagreb 1998.
4. **Marija Tolić: ZABORAVLJENO DRVO,** Udruge "Hrvatska žena", Zagreb 1998.
5. **Grga Rupčić: VELEBITSKI OBZORI,** Pučko otvoreno sveučilište "A. Starčević", Gospić 1998.
6. **Ivan Pandžić: UHODEĆI VRIJEME,** Dugo Selo 1998.
7. **NOVA ISTRA** 3/98, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme, Sveučilišna knjižnica u Puli i Ogranak DHK Pula 1998.
8. **VLADAVINA PRAVA** 1/1999, časopis za pravnu teoriju i praksu, LUX d.o.o. Zagreb 1999.
9. **REPUBLIKA HRVATSKA** 199/98, glasilo Hrvatske republikanske zajednice, Zagreb 1998.
10. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA** 1/99, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1999.
11. **ČAKAVSKA RIČ** 1-2, Književni krug Split, Split 1998.
12. **SLADKI NAŠ KAJ,** Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica, Zagreb 1998.
13. **HRVATSKA OBZORJA** 3/98, časopis Matice hrvatske Split 1998.
14. **ISTARSKA DANICA 1999,** "Josip Turčinović" i "Juraj Dobrila", Pazin 1998.
15. **Pero Pavlović: IZMEĐU SNA I VJEČNOSTI,** Naklada Jurčić, Zagreb 1998.
16. **Šimun Jurišić: VENECIJA BENETKE,** Split 1998.
17. **ZVONIK** 12/98, katolički list, Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1998.
18. **SV. NIKOLA** 10/98, list mladih Barske nadbiskupije, Bar 1998.
19. **MI** 12/98, list mladih, Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb 1998.
20. **KAP DOBROTE,** 2 (16) 1998, glasilo katoličke udruge "Kap Dobrote", Zagreb 1998.
21. **KRIŽ,** 1/98, glasilo Križarske organizacije, Zagreb 1998.
22. **STEĆAK** 59/98, list za kulturu i društvena pitanja, HKD Napredak, Sarajevo 1998.
23. **POLITIČKI ZATVORENIK** 81/98, glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 1998.
24. **KATEHEZA** 4/98, glasilo za vjeronauk u školi i katehezu, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1998.
25. **NAPREDAK** 4/98, časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1998.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Napad jugonacionalistâ na svećenički dom u Dubrovniku 1. siječnja 1935. godine

"U velikoj dvorani Okružnog suda u Dubrovniku izrečena je pred mnoštvom publike odriješujuća presuda Dinku Fabrisu (poznati waterpolista "Juga" i državne reprezentacije) i drugovima, koji su od učesnika poznate demonstracije priređene na Novu godinu u Lapadu nadbiskupu Dr. Šariću bili tuženi da su nepristojnim gestama i izrazima nanijeli uvredu Njeg. Vel. Kralju.

Za vrijeme dokaznog postupka, koji je dva puta bio prekidan u svrhu prikupljanja novih dokaza, odigrale su se scene koje bacaju karakteristično svijetlo na izvjesnu današnju mladež.

Svjedoci optužbe bili su u većini demonstranti srednjoškolci. Ponašanje ovih posljednjih, ne baš svih, bilo je upravo žalosno. Dva odgojna faktora, dom i škola, postigli su ovdje potpuno negativan rezultat. Djeca od 14 do 16 godina ophodila su se sa advokatima obrane (među kojima se nalazi i jedan bivši predsjednik Upravnog Suda) na takav način koji bi izazvao osudu i onda kad bi se to ophođenje odnosilo na njihove školske kolege." ("Dubrava" br. 32/1935.)

Već 31. prosinca 1934. godine, tj. dan prije incidenta, pa zatim i na sam dan demonstracija 1. siječnja 1935., "napredni" omladinci, uglavnom članovi "Jugoslavenskog sokola" i "Nove Jugoslavije", napadali su članove i simpatizere "Katoličke akcije". Sve je to bilo u svezi s ubojstvom kralja Aleksandra 9. listopada 1934. godine u Marseilleu i zbog toga, donekle, uzburkanom političkom situacijom u zemlji. Za atentat su okrivljavani Hrvati i organizacije Katoličke crkve. Pojačane aktivnosti jugonacionalistâ pod parolom "Čuvajte mi Jugoslaviju", navodno izrečenom od strane umirućeg kralja, bile su očigledne u svim elementima društvenog i političkog života.

I tako su dan prije stare 1934. godine neki mladići napali kamenjem na župnu kuću lapadskog župnika don Đura Krečka i ometali građane koji su došli na večernju službu u crkvi sv. Mihajla.

Na dan incidenta, pred svećeničkim domom u Lapadu,[1, 2] u kojem je odsjeo nadbiskup sarajevski Ivan Evangelista Šarić, našle su se dvije grupe omladinaca: jedna, koja je krenula demonstrirati protiv nadbiskupa, kojega se optuživalo da opravdava atentatore iz Marseillea, kao i za neprijateljsko držanje prema državi i druga, koja je čuvši za namjeravanu jugonacionalističku akciju, krenula obraniti tog hrvatskog crkvenog prelata.

Između izvikivanja pogrdnih riječi, nabacivanja kamenjem itd., jugoomladina je namjeravala provaliti u svećenički dom i fizički se obračunati s nadbiskupom. Zanimljivo je napomenuti da su hrvatski katolički omladinci za sve to doznali na vrijeme: i za demonstracije i za namjeravani fizički napad, a gradska policija i žandarmerija kao da su spavale.

I časne su sestre bile o tome obaviještene, jer su otkazale doček i priredbu, koji su bili uobičajeni prilikom dolaska i boravka nadbiskupa. Među tom mladeži bila je i moja supruga Marija i njezina sestra Katica, obje Hure -Mandić Petra, pa se sjećaju toga događaja, jer su kuće braće Ivana i Petra Hure bile neposredno uz objekt "Salvator", na uskom puteljku koji je vodio prema brdašcu Petki, odnosno dvorcu obitelji Rašica (danas Put ispod Petke).

Na Novu godinu 1935. glavna je grupa demonstranata stigla pred svećenički dom iz Grada do Uvale Lapad tramvajem, a dio se njih ispred doma skupio iz drugih pravaca. Otprilike istodobno stigli su i hrvatski omladinci katoličke provenijencije da zaštite dom i nadbiskupa.

Demonstranti su izvikivali najpogrdnije izraze protiv nadbiskupa, Katoličke crkve i Hrvatâ. Kada su htjeli provaliti u dvorište suprotstavili su im se hrvatski mladići, pa je došlo do međusobnoga koškanja, guranja, pa i ponekog udarca. Poletjelo je i nekoliko pripremljenih komada kamenja. Prema pričanju mojih, razbijena su dva stakla, od kojih jedno u srednjoj sobi, gdje se nalazio nadbiskup i odakle je promatrao razbješnjelu gomilu.

Dvojica od onih koji su došli braniti nadbiskupa, Dinko Fabris i Emil Pedrini, pokušali su popisati imena demonstranata, kako bi ih prijavili organima reda.

Nakon velike vike i divljanja rasulo se to napadačko društvo, jer su pritekli u pomoć i neki građani na čelu s gosp. Arseteom. Podvijena repa većina se odvukla put Grada Lichtensteinovim putem. Ali time nije sve bilo završeno. Plašeći se da će biti prijavljeni zbog stvaranja nereda, neodgovornih i lažnih objeda, podnijeli su prijavu i optužili hrvatske katoličke omladince da su uzvicima vrijeđali Njegovo veličanstvo kralja, omičući mu pri tome od šake do lakta (tzv. bosanski grb).

Prijava sudu nije izvršena od strane policije ili žandarmerije, dakle od službenih organa reda, već privatno, a sastavio ju je Branko Hoppe, općinski činovnik, po riječima Simonovića.

U toj sklepanoj prijavi, punoj mržnje, laži i objeda, nalazila su se i imena osoba koje toga dana uopće nisu bile u Lapadu, a jedna ni u Dubrovniku, poimence Barbir. Osim toga, jedan od tužitelja teretio je Srećka Lendića da je napravio inkriminiranu gestu, a na pretresu se ustanovilo da on toga omladinca uopće ne poznaje.

1 "Salvator", svećenički dom, u kojemu su tada boravile časne sestre, bio je sagrađen kao hotel "Madeira" a vlasnik mu je bio Vicko Hure-Mandić. Nakon prodaje objekta i dijela vinograda sarajevskoj nadbiskupiji, nadbiskup Šarić doveo je u Dubrovnik sarajevski red časnih sestara "Kćeri Malog Isusa", da upravljaju tim svećeničkim domom. Osim vjerskih obveza te su se časne sestre brinule o lapadskoj mladeži, učeći je pjevanju i organizirajući razne predstave vjerskog sadržaja, te organizirale kićenje crkve sv. Mihajla prigodom raznih blagdana.

2 None Ivanka i majka Nibita, kao članice Trećeg reda sv. Dominika, puno su čule o tome incidentu na sastancima, o pojedinim mladićima i njihovim roditeljima.

Na temelju te lažne prijave uhićena su petorica mladića: Dinko Fabris, Emil Pedrini, Matičević, Srećko Lendić i Tonko Ljuba, koji su za vrijeme istražnoga postupka odsjeli punih petnaest dana u vlažnim prostorijama Divone i pet mjeseci, koliko je trajala istraga, bili u strahu kakav će biti konačni ishod.

Optuženi su angažirali petoricu odvjetnika: D. Fabris dr. Miha Kisića, E. Pedrini dr. Miha Škvrcu, Matičević dr. Frana Bizzara, S. Lendić dr. Antu Perića i T. Ljuba dr. Nika Koprivicu. Svjedokâ u korist optuženih bilo je više, a najznačajniji je bio dubrovački radnik Vlaho Arsete.

Nakon rasprave sud je svu petoricu optuženih oslobodio.

Za vrijeme demonstracija moj kunjado Jure Hure-Mandić Petra, gimnazijalac od 19 godina, i prijatelj mu Slavko Miličić Petra, student prava, na odsluženju vojnog roka, a trenutno na odmoru, prolazili su nedaleko od mjesta događaja, putem između kuće Goića i vinograda (danas nogometno igralište), koji je vodio za Uvalu Lapad. Tako su i sreli izvjestan broj demonstranata koji su prošli pokraj njih, dolazeći s tramvajske stanice.

Mržnja prema biskupu, Katoličkoj crkvi i hrvatstvu demonstrante je toliko izbezumila (jedan je od njih na procesu dobacio da optuženi nisu zaslužili da žive), a i panika da ne bi odgovarali za neumjesne, provokativne, netolerantne i prijeteće uzvike i radnje, da su prijavili i takve osobe koje s tim nisu imale ama baš nikakve veze.

Navečer toga dana, prvog dana nove 1935. godine, žandari su priveli i spomenuta dva nedužna šetača. Na ispitivanju je utvrđeno da identitet Jure Hure-Mandić Petra (vrsta odijela, rast i sl.) ne odgovara opisu prijavljene osobe i on je pušten kući te večeri. Naprotiv, Slavko Miličić Petra predan je vojnim vlastima i hitno odveden u beogradski vojni zatvor. Tu je u samici držan sve do 17. veljače te godine ("Narodna svijest" od 20. veljače 1935. g.), te pušten na intervenciju dr. Miličić Petra, državnog savjetnika u Beogradu.

O demonstracijama i karakteru demonstranata govori nešto i list "Narodna svijest" u članku "Isčahurenim crvendačima": - .....Zar zaboravljaju, da se u balici njenih sljedbenika nalaze oni koji su bili članovi "Nove Jugoslavije", koji su bili najveći srbofili, koji su bili u onoj kliki, koja je denuncirala hrvatske omladince prigodom boravka nadbiskupa Šarića, kojom je prigodom jedan hrvatski omladinac pod verigama odveden u Beograd. ("Narodna svijest" br. 49 od 6. XII. 1939.)

Taj omladinac u verigama bio je Slavko Miličić (Petra).

Ovo je kratak prikaz jednog od mnogih mučnih događaja koji su se zbili u Dubrovniku za vrijeme prve Jugoslavije, možda ne toliko značajan jer je bilo mnogo gorih slučajeva, ali prikladan da ukaže na stanje i raspoloženje kako vlasti, tako i građanstva. Hrvatski se narod u ono predratno vrijeme teškom mukom opirao pritiscima vlasti, koja je uporno i nasilno htjela izbrisati svaki trag hrvatstvu, pa je, shvaćajući značenje Crkve u narodu, i na nju vršila snažan pritisak, koristeći kojekakva sredstva zastrašivanja, pa tako i omladinske demonstracije s elementima nasilja. No, kako se vidi, narod je shvatio svu podlost jugoomladinske akcije, te u pravo vrijeme i na korektan način reagirao i spriječio teže posljedice.

Josip Braenović

"Posljednja večera" - gozba nihilističkih zločinaca

Isusova "posljednja večera" s apostolima jedan je od najkultnijih simbola kršćanske religije, ovjekovječen kasnije u mnogobrojnim umjetničkim djelima, od kojih je najpoznatija slika slavnoga Leonarda da Vincija. S druge strane, sama karizmatična "posljednja večera" trajan je izazov najradikalnijim huliteljima religije: najpoznatiji je takav primjer vulgarna persiflaža "Posljednje večere" u filmu "Viridiana" vehementnog otpadnika od katoličanstva, španjolskog redatelja Luisa Buñuela.

Film "Posljednja večera" (The Last Supper) - kojem bi bolje pristajao naslov "Poziv na večeru s ubojstvom" (Murder by Death), kako se zove manje poznati film redatelja i glumca Roberta Moorea) - stanovite poluanonimne (barem za sada) feminističke redateljice Stacy Title "otvara jednu novu zagradu" (kako bi rekao jedan kritičar) i ide korak dalje od drskog bogohuljenja Buñuela i njegovih imitatora time što mu sintagma "posljednja večera" služi da u stanovitu crnohumornu kontekstu posreduje priču o tome kako skupina mladih i (dakako!) amoralnih osoba obaju spolova počinje koristiti verbalne domjenke s ideološkim neistomišljenicima da bi ih jednostavno ubijala (ideja

im dolazi nakon što su jednog od tih "reakcionara" slučajno ubili u tučnjavi). Implicitna poruka može se iščitavati samo kao fašistoidni slogan "cilj opravdava sredstva", čime se želi reći da je zločin dozvoljeni način da se ušutka ideološkog protivnika. Takva grozomorna interpretacija demokratske razmjene mišljenja može zaprepastiti samo naivne, ali one koji su malo bolje upoznati s razinom argumentacije protivnikâ ćudoređa (koji uvijek pripadaju dobro organiziranoj grupi, iako - po naravi polemičarskoga posla - uglavnom nastupaju pojedinačno), koja se najčešće svodi na vrijeđanje, pljuvanje i omalovažavanje neistomišljenika, ona neće čak ni začuditi.

Zapravo nas film takva moralnog profila ne može sam po sebi začuditi nakon pojave filmova Quentina Tarantina i njegovih sljedbenika (prije svih, Rogera Avaryja s filmom "Ubojit život" /u originalu "Killing Zoe"/). Sagledavani u širem kontekstu kršćanstva, filmovi Tarantina i njemu sličnih vraćaju stvari, čini se, u vrijeme koje je i dovelo do pojave kršćanstva - vrijeme kada su, naime, zlo, razvrat i opačine svih vrsta vladale kao dominantan aksiom u društvenim odnosima (u Rimskom carstvu), iako je i tada, naravno, bilo skupina i osoba koje, pored samih kršćana, također nisu sudjelovale u tom festivalu beščašća. To što Tarantino i slični autori promiču zločin i sve moguće ostale poroke kao vrijednosno prihvatljive kategorije ne bi samo po sebi bilo tako zabrinjavajuće kada upravo takvi filmovi ne bi preko noći stjecali kultni status u publike i kritike, a iščitavanje pozitivnih recenzija zorno otkriva da u prvom redu ogavni (ne)moralni svjetonazor privlači poklonike tih inače slabunjavih uradaka.

Ta pojava nije od jučer! Iako se njezini tragovi zapažaju i u ranijim desetljećima, izrazitije se oblikuje 70-ih godina, kad je, pod utjecajem famoznih "šezdesetosmaških gibanja" na univerzitetima, u (prije svega) anglo-američkim filmovima profiliran trend tzv. "antiestablishmenta" (pojam koji ću pokušati definirati u idućem citatu). Filmovi poput "Bonnie i Clyde" Arthura Penna i "Kad bi" Lindsaya Andersona, snimljeni pri samom kraju 60-ih godina, nekom su vrsti prethodnice toga trenda, a zatim su slijedili drugi, njima slični, ali sve ideologiziraniji i sve nasilniji, tako da je bilo samo pitanje vremena kada će se pojaviti filmovi poput Tarantinova "Paklenoga šunda" i "Rođenih ubojica" (Natural Born Killers) Olivera Stonea.

U neobjavljenom eseju, napisanom pred više od dvadeset godina, napisao sam da je antiestablishment: "odlučna nesklonost građanskom društvu, establishmentu kao organiziranoj društvenoj strukturi, gotovo bez obzira na politički predznak..." i dalje: "Film je tu samo medij kojemu je namijenjena subverzivna uloga u odnosu na etablirane društvene strukture. Pri valorizaciji filmova gotovo se potpuno zanemaruju estetski kriteriji - bitno je samo koliko se pojedini film uklapa u određeni idejni koncept i koliko radikalno ispunjava svoju subverzivnu funkciju. Kritičku afirmaciju dobivaju samo oni filmovi koji su položili ispit na Prokrustovoj postelji ideološke valorizacije..."

Sljedeći citat mogao bi se shvatiti kao zaključak: "Može se primijetiti da izraze 'dobro' i 'zlo' ranije nismo stavili u navodnike, pokušavši na taj način doskočiti vještom ideološkom manevru onog ideološkog koncepta koji ćemo i dalje zvati izvrnutim maniheizmom, a koji temeljne etičke principe, imanentne zdravoj ljudskoj naravi, proglašava derivatima (malo)građanskoga svjetonazora, pa se stječe dojam da je sva ta bjesomučna hajka na mentalitet građanskog društva samo izgovor za obračun s navedenim etičkim postulatima, koji, međutim, nisu svojina malograđanskoga *Weltanschauunga*, već prije svega humanističkog opredjeljenja. Humanizam je, hélas,

još jedna odiozna riječ za one kojima je strano sve što ona podrazumijeva, pa mu spomenuti agresivni ideolozi pokušavaju izbiti tlo ispod nogu lijepeći mu raznorazne etikete ("tradicionalni", "malograđanski", "preživjeli"), ne shvaćajući da on jednostavno JEST ili NIJE - ali od njih se zapravo ne može očekivati da razumiju ono što im je nedostižno. Ukidanje humanizma i svih onih etičkih vrijednosti koje on u sebi sadrži stvara manevarski prostor za nešto što će biti sušta suprotnost humanizmu, što je, uostalom, logički sasvim razumljivo..."

Zašto ti citati od pred više od 20 godina? Zajedno s naslovima filmova navedenih ovdje i u drugim mojim napisima, oni povezuju tadašnju kliničku sliku određenoga ideološkoga trenda u svjetskom filmu s onim što se u istom okružju događa i danas. Ti filmovi s kraja 60-ih i iz prve polovice 70-ih godina (treba im neizostavno pridodati još i "Pustaru" /Badlands/ Terencea Malicka te "Paklenu naranču" /Clockwork Orange/ Stanleyja Kubricka), praćeni zaglušnom agitpropovskom propagandom, koja je njihovu subverzivnost u odnosu na etablirane društvene vrijednosti nametala kao vrijednost *per se*, bili su radikalan početak nečega što i nije moglo završiti drugim doli stravičnom pustinjom ljudskoga duha, izraženom u tekućim uradcima Tarantina, Stonea, Rogera Avaryja i sličnih autora, kroz koje promiču moralno nakazne spodobe kojima psovka, droga, "gladijatorski seks" - a pored svega još i okrutan zločin, najčešće lišen razloga i motiva - preostaju kao jedini način komunikacije sa svijetom koji je, sviđalo se to kome ili ne, jedini svijet koji imamo! Civilizacija ovakva kakva danas jest nedvojbeno zaslužuje osporavanje i osudu, ali takvi je pljuvači čine još gorom.

I tako, od filmova poput "Kad bi", koji su bili nekom vrsti probnih balona u prikazivanju svijeta kao utočišta zločina i poroka, došli smo, preko njihovih još ogavnijih sljednika poput "Paklenog šunda" i "Trainspottinga", i do "Posljednje večere", koja možda i nije najreprezentativniji primjerak tog bastardnog trenda, a koja, nažalost, ne zatvara dijabolični krug, već samo tvori novi prsten u lancu afirmacije opačine i beščašća.

Dakle, od proglašavanja tzv. "tihe većine" *en bloc* za retrogradnu, zatucanu i militantnu *"quantité négligeable"* koja samim svojim iritantnim postojanjem predstavlja zapreku slobodnom i radosnom razmahu u stampedu nadirućih - uz zaglušnu kakofoniju najžešćih decibela - poklonika moralne permisivnosti, pa do otvaranja sezone lova (barem u fikciji - filmu, književnosti) na tu prethodno ideološkim linčem obilježenu divljač za odstrel, trebalo je učiniti samo malen i lagan korak.

Iako se natruhe takvog trenda zapažaju prije svega u promjeni odnosa prema poznatim kriminalcima i odmetnicima u filmovima kao što su "Bonnie i Clyde" (1967) Arthura Penna i "Butch Cassidy i /Sundance/ Kid" (1968) Georgea Roya Hilla (vidjeti moju fusnotu u napisu "What a Mash!"), pravi rodonačelnik toga trenda je u mojim napisima obilato navođeni film "Kad bi" (1968). U svome također već spominjanom neobjavljenom napisu pod naslovom "Izvrnuti maniheizam ili nekritička glorifikacija nasilja i zločina u suvremenom filmu" o tom sam filmu napisao i ovo: "(...) U tom filmu dvoje učenika nekog imaginarnog engleskog koledža, (...), u pauzi između dvije ture drpanja" (ispričavam se čitateljima za ovaj dio citata!) "pucaju, za vrijeme neke oficijelne školske proslave, na sve uzvanike, uključujući, slučajno ili ne, i djecu (they shoot kids, don't they!), uz gromoglasan (i grozomoran!) blagoslov 'avangardne' filmske kritike ... Kao ni u ratu, ni ovdje se pojedinačne smrti ne računaju, za apostole

izvrnutog maniheizma ubojstvo koje izvrše njihovi ljubimci (stvarni ili fiktivni) nije ljudska tragedija i trauma za određeni broj ljudi, budući da su homicidalne akcije zločinaca usmjerene k svetom cilju osporavanja i rušenja establishmenta. Ovdje se čak i ne radi toliko o onom fašistoidnom sloganu, da 'cilj opravdava sredstva', koliko o tome, kako je to još 1944. u eseju pod naslovom 'Raffles i Miss Blandish' duhovito primijetio George Orwell, da 'sredstva opravdavaju sama sebe, pod uvjetom da su dovoljno prljava'..."

Najpotpunije će na tragu tog filma nastaviti Terence Malick svojim prvim (od samo tri koliko ih je do danas snimio) filmom "Pustara" (Badlands, 1974.). Ta priča o orgiji besmislena ubijanja nekom je vrsti spone između ideološki instrumentalizirane apologije zločina u filmovima iz 70-ih godina i orgije besmislena ubijanja bez ideološke agitprop-nadgradnje u navedenim filmovima iz 90-ih. Koliko su kritičari pred nekih 15-ak godina bili doslovno opsjednuti tadašnjim ideološki ušminkanim nasiljem, kao i njihovi mlađi kolege ovim današnjim, pokazat će nam znakovit odlomak iz recenzije koju je, netom nakon prikazivanja tog filma na TV napisao - inače pred nekih desetak godina umrli - filmski kritičar iz Splita Branko Belan: "(...) Zaljubio se u mladu Holly i za nju će ubijati tko god mu (valjda - "svakog onoga tko mu" - A. G.) pokuša poremetiti odabranu usamljenost s Holly, ubijat će bez trunka emocije, jer ne želi da ga dodirne stvarnost Amerike, ubijat će premda je dobar momak... To što se film temelji na istinitom događaju nije bitno za umjetničku vrijednost ove potresne drame ravnodušnosti prema vanjskom svijetu i duboke osjećajnosti prema svim oblicima ljepote."

Uvažavajući mudrost i ljudskost latinske izreke "de mortuis nihil nisi bene" (autora ovih redova iskupljuje činjenica što je u vrijeme pisanja ovoga dijela napisa Belan još bio živ), čovjek ne može a da ne bude šokiran nakaznošću takva svjetonazora. Kako je uopće moguće - pa bilo to i u fikcionalnom kontekstu - opravdavati ubijanje "bez trunke emocija, jer (ubojica) ne želi da ga dodirne stvarnost Amerike..." (ili Hrvatske, ili Tunguzije - svejedno!). A "to što se film temelji na istinitom događaju" možda odista i "nije bitno za umjetničku vrijednost" njegovu, ali je itekako i bitno i bolno za žrtve pomahnitalog zločinca, kao i njihove potomke koji ih se vjerojatno i dandanas s boli u srcu prisjećaju, te koji su svjesni da je njihovo ubojstvo bilo izraz "ravnodušnosti prema vanjskom svijetu", ali nikako i "duboke osjećajnosti prema svim oblicima ljepote"!!! (What has beauty to do with it!)

U ovom je kontekstu gotovo nužno spomenuti i kultni film takva svjetonazornoga trenda, "Mehaničku naranču" (Clockwork Orange) Stanleyja Kubricka iz 1971. ("festovski" distributerski naslov bio je "Paklena naranča"), ali ću o tom filmu pisati posebnom prilikom. Znakovito je inače u svemu tome da je onaj tip kritičarâ koji je s agitpropovskom isključivošću promicao opisani tip nasilja (ovdje je zapravo vrlo teško razriješiti dilemu "kokoš ili jaje" - je li trend antiestablišmentskog nasilja utjecao na kritičare, ili je upravo nihilistički svjetonazor takve vrste kritičarâ inicirao te filmove) na neki način određivao koji je tip nasilja u životu i na filmu podoban a koji nije. Tako su "prljavi Harry" iz filmskoga serijala s Clintom Eastwoodom u glavnoj ulozi i "vigilante" Paul Kersey iz celuloidne nizanke s Charlesom Bronsonom koja je u jugoslavenskim kinima prikazana pod distributerskim naslovom "Paul Kersey ne oprašta" (inače, originalni je naslov glasio "Death Wish"), filmski junaci koji su obične ljude štitili od ubojica i manijakalnih zločinaca (osim toga, "prljavi Harry", na primjer,

u filmu koji se baš tako i zove, prvom i najpoznatijem u serijalu, spašava, riskirajući pri tome vlastiti život, samoubojicu koji želi skočiti s nebodera), proglašeni fašistima i time ujedno predočeni kao prihvatljiva meta za kritičarske anarhoteroističke ljubimce.

I dok gotovo sve do sada ovdje predočene filmove treba uzeti (ne nasjedajući na njihovo neumjereno a programirano precjenjivanje) kao ono što oni zapravo i jesu: namjenski filmovi koji služe strogo određenoj ideološkoj svrsi, "Posljednja večera" - iako se i ona u nekim segmentima može svesti na taj zajednički nazivnik - više se slučajno nego što to svojom upitnom slojevitošću zaslužuje, može iščitavati na dvije osnovne značenjske razine, od kojih obje podrazumijevaju stanovite ideološke konotacije.

Više, naime, nego ijedan sličan film, "Posljednja večera" može se opisati sintagmom (na tragu one čuvene Clausewitzove definicije rata) "nastavak polemike drugim sredstvima" (i u svim ostalim spomenutim filmovima ubija se one iz drugog tabora - i bez potrebe propitkivanja njihova ideološkoga opredjeljenja). Netolerantnost apologetâ takve vrste filmova prema svakom oporbenu mišljenju razvila je, pod egidom famozne zapadne demokracije (u kontekstu lišenom političkog ozračja te sintagme), koja se već odavno svela na krajnju permisivnost, direktno odgovornu za sva zla koja su zadesila ovu civilizaciju na razmeđi stoljećâ, svojevrsni totalitarizam duha, nespojiv s konceptom demokracije kao kulture dijaloga, koji (totalitarizam) samom logikom svog razvoja implicira ubijanje neistomišljenikâ, čije je pravo na osporavanje i različitost jednom takvom fašistoidnu *Weltanschauungu* naprosto nepodnošljivo: ritualno ubijanje neistomišljenikâ etiketiranjem i podcjenjivanjem dobilo je u ovom filmu morbidnu fikcionalnu nadgradnju - fizičku eliminaciju nepodobnih sugovornika.

Druga je razina za problematiku koja se obrađuje u jednom vjerskom listu još zanimljivija i poticajnija. Kako je upravo (sve nesigurnije) istrajavanje kršćanske religije u zapadnom svijetu zapravo još jedina preostala zapreka nesputanu prodoru nihilizma i permisivne ideologije, radikalan obračun s njom (najčešće na posredan način - preko umjetničkih djela koja će je izvrći osudi ili, češće, ruglu) najbolji je način da se amortizira, pa čak i potpuno poništi, njezin utjecaj.

Ali time se - kako bi rekao jedan kritičar - "otvara jedna nova zagrada" i stječe poticaj za jedan sasvim drugačiji napis.

Ante Gradiška

Zašto volim Zagreb

Jedan zagrebački dnevnik donosi svake subote rubriku "Zašto volim Zagreb" u kojoj se javljaju mahom poznate osobe zagrebačkoga života. Čitajući povremeno - nemam novaca da kupujem novine svakoga dana - te članke koji su lijepo pisani i vrve mnogim različitim mišljenjima i epitetima ljepote Zagreba, ipak se ne mogu osloboditi dojma da je većina pisana pod stanovitim pritiskom - eto tako da se nešto lijepo kaže o Zagrebu, a da pri tome nisam osjetio dušu i srce i pravi osjećaj ljubavi prema tom gradu.

Pomislih, napisat ću u jednom dahu zašto se meni, običnom stanovniku Zagreba, čini taj Zagreb tako lijepim i zašto ga volim.

Napisao sam:

Zašto volim Zagreb? Kao što dijete voli mamu i tatu, a zapravo ne zna zašto, tako i ja volim Zagreb, valjda jer mi je rodni grad.

Rodio sam se u Starčevićevu domu, na uglu nekadanje Mihanovićeve ulice broj 2 (danas Starčevićev trg) i trga koji se u to doba zvao Trg Franje Josipa I., pa onda neko vrijeme Trg I. da negdje 1927. ili 28. godine dobije sadašnji naziv Trg kralja Tomislava, ili kako ga mi skraćeno zovemo Tomislavov trg.

Mnogo sam putovao Europom i vidio mnogo gradova, no nigdje pogled na grad nije bio tako lijep kao pri dolasku u Zagreb. Izađeš iz vlaka, prođeš kolodvorsku zgradu i puca ti pogled na prostran trg s velikim zelenim površinama s lijehama modroga ili žutoga cvijeća, s monumentalnim spomenikom, u proljeće okruženim rascvjetanim magnolijama, da se pogled časkom zaustavi na vodoskoku i velikoj zgradi Umjetničkoga paviljona i dalje preko njega na zelenilu drveća i gradskih krovova iz kojih iskaču tornjevi katedrale dok se ne svrši na blagim zelenim obroncima drage nam Medvednice s 1035 metara visokim vrhom Sljemenom. Pa gdje to drugdje ima?

Taj trg - Tomislavov trg - oduvijek me je oduševljavao. Tu sam proveo prve godine djetinjstva gledajući ga s balkona, da se kasnije kao dječak na njemu igram s ostalom djecom s trga i okolnih ulica. Posebno mi je bio drag zimi, kad sam se mogao sanjkati na maloj strmini uz Umjetnički paviljon. Bili smo mi djeca nesretni kad bi katkada strmina bila posuta šljunkom da se malobrojni šetači ne poskliznu. Gradili smo snježne tvrđave i grudali se, a jedna od osobitosti bile su "karavane". Zavezali bismo nekoliko saonica jednu za drugom. Jedan dio bi ih vukao dok su drugi sjedili i vozili se da se onda izmijene.

Zatim je prošlo deset dugih godina daleko od Trga jer smo stanovali u središtu grada u Samostanskoj ulici (današnjoj Varšavskoj), kraj "Balkan" kina. Ja sam rastao, trebao sam dobiti svoju sobu i tata je našao veći stan, a gdje drugdje, na Tomislavovu trgu, u drugom katu kuće broj 2.

Dakle, eto me opet na mom dragom trgu. Na suprotnom uglu bila je Jeronimska zgrada (tako sam je zvao). U dvorištu je bilo marionetsko kazalište koje sam, bez obzira na godine, rado posjećivao. U tim prostorijama držale su sestre Bianca i Elvira Coronelli plesnu školu. Slučajno su stanovale na istom katu kao i mi. Tu sam naučio prve plesne korake. Tu su počele i prve nedužne ljubavi.

Godine su brzo prolazile. Nakon škole još za vrijeme prava na sveučilištu promijenio se moj život, postao sam činovnik; dok se trg nije jako promijenio. Dobio je nekoliko novih putova i stuba, a po koja klupa je premještena. Mislim da su i svjetiljke izmijenjene.

Da ne oživim nepotrebno neke neugodne uspomene, ne bih ovdje spomenuo razloge naše ponovne selidbe. Bilo kako bilo, ostali smo na Tomislavovu trgu, samo smo iz kuće broj 2 doselili na broj 8, na ugao sa Šenoinom ulicom. Sada smo imali veći stan, jer se moja baka doselila k nama. I dalje smo stanovali na drugom katu, odakle se pružao lijep pogled na trg. Sjećam se lijepih zalaza sunca s oblacima i siluetom Starčevićeva doma na fotografijama.

Rat i "novo vrijeme" donesoše nam u stan sustanare i trebalo je mnogo vremena i žrtava dok smo ih se riješili. Kažem "smo" jer sam se u međuvremenu oženio. Polako nas je u obitelji bivalo sve manje. Prvo nas je napustila baka, a onda je umrla mama i

ostadosmo samo troje: tata, ja i moja Vjera. Stan je postao prevelik i mi smo ga teška srca ostavili, našavši prikladniji u Solovjevljevoj ulici (današnja Kneza Borne).

Nakon toliko godina napustio sam Tomislavov trg no tako reći svakodnevno njime prolazim ili se vozim tramvajem, gledajući njegove skromne nasade i veselim se novom nedugo posađenom mladom drvoredu. A često, čekajući tramvaj, rado gledam novo popravljenu kupolu Starčevićeva doma s na vrhu pozlaćenim anđelom koji se tako divno sjaji u suncu i odrazuje na modru nebu.

Pa kako ne bih volio taj grad Zagreb!

Eugen Kumičić-Genči

KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. JERONIMA

4. II. 1999. - Predstavljanje knjige Carmen Kukuljević Sakcinski *U vrtlozima života*

11. II. 1999. - Predstavljanje knjige Đure Vidmarovića *Gradišćanskohrvatske teme II.*

18. II. 1999. - Predstavljanje knjige Josipa Jakšića *Pravednik živi od vjere*

NADAHNUT NASTUP

U nedjelju, 15. studenog, u crkvi bl. Marka Križevčanina u Zagrebu, održan je koncert mješovita zbora "Kralj Zvonimir", pod ravnanjem dirigenta *Vinka Glasnovića*.

Zbor "Kralj Zvonimir" nesumnjivo je veoma uporabljiv pjevački ansambl koji s mnogo afiniteta, pjevačke zrelosti i odgovarajućega odnosa prema sakralnoj glazbi može koristiti u prvom redu u bogoslužju, ali eto i kao pjevački korpus koji s velikom odgovornošću izvršava i takve izvođačke zahtjeve kakve si je na nedjeljnom nastupu postavio.

Program njihova nastupa sastojao se od dvije cjeline. U prvom, sakralnom dijelu u kojem je u većini skladbi dirigent zbora bio zastupljen i kao autor, istakao bih uravnoteženu i stabilno oblikovanu uvodnu kompoziciju "Oče naš", izvedenu s osjećajem za duhovnost, kao i "Gorski kraj" u kojoj stih "oj moćni Bože, sjedini hrvatski narod sav" završava tu kompoziciju u težnji za jedinstvom svih nas. S pomalo prenaglašenom tonskom ekstenzivnošću vodećih glasova, drugi dio koncerta obuhvatio je napjeve iz svih krajeva "Lijepe naše" - od Dubrovnika, preko otoka i Dalmacije, Istre, Like, Međimurja, Zagorja i Slavonije.

Pod čvrstim vodstvom nadahnuta dirigenta velika znanja i čiste ravnateljske geste Vinka Glasnovića, i nizom vrsnih solista, ovom prilikom treba istaći odličnu *Katarinu Brkić* i *Velimira Hržena*, ovaj je pjevački zbor pokazao veoma visoke izvođačke kvalitete, krećući se kroz šumu zahtjeva u kojima dolazi do izražaja punina njihova glasovnog potencijala, izbalansiranost vokalnih dionica, sklad potpuno združene osjećajnosti.

Dinamičke plohe dijelom su sužene u svom prostornom širenju, ali se ne može poreći preciznost u oblikovanju.

Posljednja kompozicija koncerta, *Matoševa* "Gospa Marija", poznata po stihu "samo tebe volim draga nacijo, samo tebi služim, oj Kroacijo!", nijansirana u najfinijim sjenkama suzdržana, a ekspresivna izražaja, bila je nedvojbeno najimpresivnija interpretacija večeri dojmljiva vokala u ulozi solista i dirigenta, prof. Vinka Glasnovića.

Sve to bilo je dovoljno za uspjeh i nagradu publike srdačnim i toplim aklamacijama.

Davor Dušak

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA NUMIZMATIKA 10-16. STOLJEĆA

Hrvatsku numizmatiku možemo promatrati u sklopu srednjoeuropske numizmatike i u sklopu numizmatike Panonije i Sredozemlja.

U sklopu srednjoeuropske povijesti Češka je koncem X. stoljeća podijeljena na dvije kneževine: kneževinu Pšemislovića (Čeha) i kneževinu Slavnikovića (Hrvata).

Kneževinu Slavnikovića činila je Bijela Hrvatska. Do početka XI. st. sačuvala je svoju političku samostalnost, sklapala ugovore i saveze s drugim narodima te ratovala s Česima, Poljacima, Nijemcima i Mađarima.

Kneza Sobjeslava Slavnikovića (981-1004) sina kneza Slavnika, željeli su pridobiti za svoju stranu i Česi i Poljaci koji su nastojali osigurati dominirajuću ulogu među zapadnim Slavenima. Stoga je češki knez Boleslav II (967-999) dao 982. godine njegova brata Vojtjeha izabrati za praškog drugog biskupa.

U sklopu srednjoeuropske numizmatike prvi kovani hrvatski novac javlja se u Bijeloj Hrvatskoj (područje Češke i Poljske) u X. stoljeću, a kovali su ga Sobjeslav (985-995) i Vojtjeh (982-988), (992-994) u kovnicama u Malinu i Libici i to prije pojave prvoga mađarskoga novca.

Te hrvatske novce naši numizmatičari, od Ivana Rengjela i njegovih prethodnika, nisu poznavali jer je to novo područje hrvatske numizmatike.

Bijela je Hrvatska veličinom prostora bila ista kao Hrvatska u doba kralja Tomislava, što je najveći hrvatski teritorij do danas.

Na području Hrvatske, narodni vladari nisu kovali svoj novac, već su koristili bizantinski.

Prema novim hipotezama, na osnovu nalaza zlatnika cara Heraklija (610-641) u Zrmanji u Dalmaciji, po jednoj pretpostavci taj su zlatni novac kovali Avari, koji su ovladali tehnologijom obrade metala (vidi muzej u Pečuhu, u Mađarskoj). To bi bili barbarizirani solidi cara Heraklija, a svaki je primjerak drukčiji i iskovan drugim alatom. Po drugoj hipotezi to je hrvatski novac koji nije kovala nijedna službena bizantinska kovnica a ni druge koje su imitirale bizantinski novac toga razdoblja. Natpisi na aversima nemaju smisla, a kalupe su vjerojatno izrađivali nepismeni majstori. Autor druge pretpostavke je mišljenja da su ti zlatnici kovani u Saloni ili Sisciji.

Dosadašnje je mišljenje numizmatičara zasnovano na čvrstim temeljima da se personalnom unijom s Mađarskom 1102. g. pojavio prvi novac na ovom tlu koji su koristili Hrvati i to od hercega Andrije (1196-1204), a prozvani su FRIZATICIMA. S obzirom na nove spoznaje treba revidirati poglavlje o hrvatskim frizaticima.

Nakon frizatika značajni su SLAVONSKI BANOVCI od 1256-1384. g. koji 150 godina postojanja ne mijenjaju oblik. Na njima se pojavljuju kuna u trku i zemaljski simbol polumjeseca sa zvijezdom. Kovani su za vladavine Arpadovića i Anžuvinaca. Slavonske banovce mađarski numizmatičari uglavnom smatraju mađarskim novcem graničnih južnih područja. Kod nas su u novije vrijeme o njima pisali Ć. Truhelka, C. F. Nuber i I. Rengjeo, koji ih smatraju hrvatskim novcem. Pokrajina Slavonija naseljena je hrvatskim življem. Ima svoje banove, kovnice novca (Pakrac, Zagreb) i kuje izvanredno kvalitetne srebrne novce kakve nemaju susjedne zemlje. Taj su novac pokušali imitirati Mađari, s manje uspjeha.

Nova su dostignuća u hrvatskoj numizmatici krajcari istaknutog hrvatskog bana Jana Vitovca, kovani u Krapini sredinom 15. stoljeća, a ne tako davno nađeni u Austriji.

U Dalmaciji se javljaju novci dalmatinskih gradova. Autonomni splitski novac kovan je za vladavine hrvatsko-ugarskog kralja Emerika (1196-1204).

Javlja se i novac Hrvoja Vukčića Hrvatinića (1405-1413), te Venecije koja je zavladala Splitom 1420. g.

1957. g., kada sam radio na hidrocentrali Peruča, u Cetinskoj krajini, radnici su me upozorili da u susjednom zaseoku stanuju potomci bosanskih kraljeva, koji su svojevremeno izbjegli pred Turcima. Posjetio sam ga i našao obitelj Kotromanića, koji su sada bili obični stočari. Oni su mi pokazali mapu s ispravama (dokumentima) potvrđenim po Mletačkoj

Republici, da su kraljevskoga porijekla. Načinio sam više fotografija tih isprava i poklonio ih Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

No vratimo se Dalmaciji. Od ostalih dalmatinskih gradova poznat je novac grada Zadra za hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. i za mletačke uprave 1410. i 1414. g. poznat kao *Moneta Dalmatiae*. Tu su i novci Šibenika, Trogira i Hvara pod mletačkom upravom. Za kovanje tih bakrenih novaca gradovi su morali dati protuvrijednost u zlatu.

Ne može se mimoići ni novac Dubrovačke Republike. Prvi dubrovački novac (*minca*) kovan je 1436. i to u vlastitoj kovnici, s vlastitim simbolima. Znamo da je dubrovačka republika imala odlične diplomate, koji su joj omogućili da unatoč patronima ima veliku samostalnost, što se najbolje vidi iz kovanja novca bez stranih simbola.

Poznat je i novac kralja Nikole Iločkoga (1471-1477), koji na žalost nije uspio osloboditi Bosnu od Turaka unatoč više pokušaja.

Ne može se izostaviti novac Nikole III. Zrinskog (1493-1534), te Nikole IV. Zrinskog (1508. i 1518-1566). Ti novci kovani u vlastitoj kovnici u Gvozdanskom, bili su veoma lijepi, posebno taliri.

Inovac Kotora pod hrvatsko-ugarskim kraljem Ludovikom I, te u vrijeme samostalne republike (1391-1420) ukazuje na kao samostalni grad s kovnicom kroz 400 godina. Usput napominjem, da je u Kotoru do 1918. g. živjelo 90% Hrvata.

Treba još dodati novac i spomenice ugarskih i austrijskih vladara s imenima i grbovima naših zemalja.

To bi bio najkraći pregled hrvatske srednjovjekovne numizmatike.

Gjuro Krasnov

U ZAGREBU PROMOVIRANA KNJIGA "ZEMUN I HRVATI" I OTVORENA IZLOŽBA O BANU JELAČIĆU

Potpora i štovanje Srijemcima

U Zagrebu je 7. listopada u dvorani Matice hrvatskih iseljenika, održana promocija knjige "Zemun i Hrvati" dr. *Vlatka Rukavine*. Ujedno je otvorena izložba slika arh. *Dragana Rumenčića*, umjetnika koji živi u Zemunu. Izložba nosi naziv "Povijesni put bana Josipa Jelačića".

Nazočne je pozdravio *Ante Beljo*, ravnatelj Matice hrvatskih iseljenika. Kazao je poruku jednog Srijemca "kako će u Zagrebu uvijek ostati jedan Srijemac iz Petrovaradina, hrvatski ban Josip Jelačić, na svojem trgu." Nakladnik knjige je subotičko poduzeće "Hrid". O knjizi "Zemun i Hrvati" govorio je Mato Batorović, ravnatelj Muzeja u Iloku.

On je kazao kako su Ilok i Zemun odavno povezani, još od vojevanja Janka Sibijanina. Franjevački samostan u Zemunu je središte župe Sv. Ivana Kapistrana, a tu su dolazili i franjevci iz Iloka. Kazao je: "Srijem je stara hrvatska pokrajina, a u našoj svijesti treba ostati kao hrvatski kulturni prostor. To će biti potpora i štovanje Srijemcima, zato ova knjiga ima smisla." Govoreći o knjizi Batorović je naglasio da je to povijesno informativna knjiga. Tu je podacima utkana duša autora Zemunca. Uz crkvene podatke, tu su i znanstveni dokazi o hrvatstvu Zemuna i Srijema.

"Malo je na hrvatskom jeziku napisano o Zemunu. U Zemunu ima šest katoličkih crkvi, dok je jedna pretvorena u školu. Malo je znano kako je barun Filipović, zapovjednik Srijema, financirao gradnju realne gimnazije i drugih objekata u Zemunu. Vojskovodja Marko Skobljić godinama je branio Zemun i Beograd od Turaka. Za vladavine bana Jelačića, Zemun je bio izravno pod zapovjedništvom Zagreba. Tada je dosta građeno u Zemunu. Braća Radići odsjedali su u Zemunu. Nažalost, na zemunskom keju još postoje neotkopane grobnice Hrvata pobijenih 1945. Zemun danas, to je druga, žalosna priča, ali u njemu još ima Hrvata", kazao je dr. *Vlatko Rukavina*, autor knjige.

Na kraju promocije otvorena je izložba slika "Povijesni put bana Josipa Jelačića", autora arh. *Dragana Rumenčića*. Dvodijelni ciklus predstavljen je sa 22 slike. Prvi ciklus predstavlja gradove kroz koje je ban Jelačić u Srijemu prolazio. Od Vukovara i Iloka, do Petrovaradina, Srijemske Mitrovice, Zemuna i Slankamena. U drugom ciklusu su slike gradova u kojima je ban Jelačić boravio za svog vladanja, od rodne kuće u Petrovaradinu do Kaptola, Budimpešte, Đakova i Novih dvora i grobnice u Zaprešiću. Dragan Rumenčić je arhitekt koji je bio 35 godina karikaturist "Ježa". Živi u Zemunu gdje je 1996. održao svoju izložbu slika. Najdojmljivija mu je slika iz kataloga "Župna crkva Blažene Djevice Marije u Zemunu".

Boris Ćavar

IZLOŽBA SLIKA MLADENA VULASA

(Hrvatska paneuropska unija, od 14. siječnja 1999. do 14. veljače 1999.

Naziv izložbe: NA SLAVU BOŽJU, kombinirana tehnika na papiru.)

Prva zagrebačka izložba slikara, skulptora i grafičara Mladena Vulasa održala se u prostorima Hrvatske paneuropske unije i predstavila ovoga umjetnika mlađe generacije novim opusom sakralnih tema. Mladen Vulas rođen je 1959. u Splitu gdje je i diplomirao iz likovnih umjetnosti na Filozofskom fakultetu. Član je HDLU i do sada je izlagao dvadesetak puta u zemlji i inozemstvu. Učio je kod profesora Duška Kečkemeta koji u predgovoru kataloga kaže da Mladen Vulas, iako rodom s otoka Drvenika, a radom i životom Splićanin, najviše voli Trogir koji ga oduvijek privlači tradicionalnim pečatom i baštinom. Osobito je, navodi, vezan uz stare crkve koje ga mame svojom mistikom. Drugovao je u duhu sa starim majstorima španjolskoga baroka (Velasquezom, Murillom, Zurbaranom), a isto tako i suspregnutim Vidovićem. Na njega su utjecali Picasso i Matisse, što potvrđuje njegova sklonost modernu izrazu. Mladen Vulas ogledao se do sada i u opremi knjiga, kao i u izradi plakata. Ova izložba donosi novosti u njegovu načinu rada i poimanju likovnosti.

U dvadesetak slika izvedenih kombiniranom tehnikom na papiru, posve sakralnih tema, kao što su Bogorodica s Isusom, Anđeo, Sveti Juraj, Sveti Frane i druge, dočekuje nas svijet nježne, suspregnute koloristike i čvrste forme. Osnovna je linija posve stilizirana, zatvorena jasnom tamnom crtom i svedena na pomalo geometrijsku formu polukruga, elipse, spirale. Te slike su izravne i neposredne i djeluju na gledatelja svojom jednostavnošću i gotovo naivnošću.

Vulasov svijet nalazi se likovno na putu između figurativnoga i apstraktnoga, kojem se nije posve priklonio, čime nam je ostavio mogućnost da zajedno razmišljamo o temama: tamo gdje sveti Franjo treba imati srce, on nosi križ, tamo gdje je ruka Isusa-djeteta jest cijeli svijet, sažet u kuglu koja se skriva u prostoru haljine...

Svetački su likovi zaljuljani u ritmu Kršinićevih i Meštrovićevih majki s djetetom, poput kolijevki u starim dalmatinskim kućama, ikonografski podsjećajući na stare minijature iz kodeksa. Posjeduju onu dekorativnost i jednostavnost kamena i minijature istodobno. Ali svakako je jedan od najsnažnijih doživljaja - autorova iskrenost. U tom svijetu duhovnosti umjetnik je pustio mašti na volju: sitnim gustim potezima, impresionističkoga naboja, ispunio je okvire i praznine, prostor pretvorio u niz migoljećih zareza koji iskaču iz realističnoga koncepta, i pomalo podsjećajući na horror vacui gotičkih umjetnika, svjetlo pretvorio u igru, kist umakao u blijede i pastelne boje i stvorio svoju autentičnu stvarnost.

Neke od ovih slika kao da su rađene za vitraje u crkvama. One imaju nekoliko slojeva jedan preko drugoga i čini se da svjetlo prodire ispod najdonjega sloja. Linije se prepliću poput žica u sve svjetlijim tonovima i živahno prelaze gotovo lepršavo preko likova ljubičasto, plavo, ružičasto-zlatnih. Vidi se da je to lirski naboj, sitni vez, anatomija ljepote na drevni strpljivi način, ipak čitljiv u likovnoj sintezi. Ovo je slikarstvo svakako i radost, pa i molitva i svjetlo.

U suvremenoj likovnoj stvarnosti često dominiraju zatvorenost i hermetizam koji prelazi u nejasnoću, potpuni nihilizam, i diskurs umjetnika s gledateljem jedva da i postoji. Osim te tendencije opaža se i sklonost banalnom i prostački ružnom, a prezir prema lijepom posve je evidentan. Mladen Vulas opredijelio se za igru svjetla i tišine u kojoj prebivaju lapidarni, a ipak nježni i pokretljivi likovi svetaca.

Nevenka Nekić

Nova pretplata
za Marulić u 1999.
iznosi 180 kn
Pojedini broj - 30 kn

Knjige

HRVATI SU PRVI U SPAŠAVANJU ŽIDOVA

(Ljubica Štefan, Stepinac i Židovi, Croatiaprojekt, Zagreb 1998, str. 154.)

Prof. Ljubica Štefan, dobitnica odličja Pravednika među narodima, obdarila je hrvatsku pisanu riječ vrijednom knjigom "Stepinac i Židovi" u izdanju Croatia-projekta iz Zagreba. Na sto pedeset stranica prof. Štefan iznijela je vjerodostojne podatke o ulozi kardinala Alojzija Stepinca u spašavanju Židova prije i za vrijeme II. svjetskog rata. U sedam poglavlja koliko knjiga sadrži, potanko analitičkom metodom, autorica je obrazložila Stepinčeve kreposti, posebno one stožerne među kojima su u herojskom stupnju bile razboritost i pravednost. U prvom poglavlju, osvrćući se na zatajene hrvatske Pravednike među narodima, autorica je iznijela podatke utemeljene na povijesnoj činjenici po kojima se vidi da su Hrvati bili među prvima u Europi po spašavanju Židova u vrijeme drugoga svjetskog rata. Stoga postavlja pitanje: Zašto još Hrvata nije dobilo odličje i zašto odličja koja je Yad Vashem - memorijalni kompleks holokausta u Jeruzalemu, dodijelio hrvatskim pravednicima, nisu uručena na vrijeme? Primjerice, na svečanosti održanoj 16. rujna 1996. prigodom predaje odličja nećacima pokojnih prof. Marjana i Kriste Filipović, nije rečeno da su ti Pravednici odlikovani 11. prosinca 1975., rješenjem Yad Vashema br. 1008. Također, postavlja pitanje zašto oni Židovi čije je obitelji spasio sam kardinal Alojzije Stepinac nisu, u najmanju ruku, dali prijedlog da se Stepinac proglasi Pravednikom među narodima, pa su to tek u ožujku 1994. učinili dr. Amiel Shomrony i dr. Igor Primorac. U sljedećih pet poglavlja knjige, s brojnim zapisima obuhvaćeni su svi napori i žrtva kardinala Stepinca u spašavanju Židova. Citatima brojnih govora i potkrepom autentičnih pisama u knjizi se navodi da je Stepinac otvoreno dizao svoj glas protiv rasističkih zakona i zalagao se za spašavanje Židova i drugih ugroženih osoba. O tome su navedena svjedočenja mnogih osobnih zahvala, pisama, pa sve do skupnih prosvjeda protiv Stepinčeva suđenja. Tako je autorica u knjizi, između ostaloga, donijela govor koji je održan 11. listopada 1946. nakon izricanja presude kardinalu Stepincu, a održao ga je predsjednik tadašnjeg Udruženja američkih Židova Louis Breier u Bronxu. U govoru je rekao: "Ovaj veliki čovjek Crkve osuđen je kao suradnik nacizma. Mi Židovi prosvjedujemo protiv takve klevete. Poznavajući vrlo dobro njegovu prošlost možemo reći da je on od godine 1934. i sljedećih godina bio uvijek vjeran prijatelj Židova i nije to skrivao ni u vrijeme okrutnih progonstava pod režimom Hitlera i njegovih pristaša.

On je bio jedan od rijetkih u Europi koji su ustali protiv nacističke tiranije u času kad je to bilo najopasnije. Taj čovjek koji je sada žrtva skandalozne osude neprestano je otvoreno i neustrašivo govorio protiv nacističkih zakona. On je otvoreno podigao svoj glas protiv nametanja žute zvijezde, naglašavajući da je to povreda ljudskog dostojanstva. Uz Pija XII., mons. nadbiskup Stepinac bio je najveći branitelj progonjenih Židova u Europi". Knjiga svjedoči i o Stepinčevu zauzimanju za izbjeglice još prije II.

svjetskog rata, te navodi da je 1938. osnovao Akciju za pomoć izbjeglicama. Unatoč neugodnostima, prijetnjama i uvredama s posebnim pamfletom koji se pojavio u Zagrebu nakon osnivanja Akcije, u kojemu su ga nazivali farizejem koji nosi na grudima Davidovu zvijezdu, a javno svećenički kolar, kardinal Stepinac nije posustajao u svojoj borbi za spašavanje ugroženih, posebno Židova. U knjizi su navedena i pisma u kojima se Stepinac obraća poglavniku dr. Anti Paveliću i tadašnjem ministru unutarnjih poslova dr. Andriji Artukoviću te se zauzima protiv progona Židova i bilo kakve diskriminacije naroda. Stepinčeve propovijedi i drugi javni istupi, koji su djelomice citirani u knjizi, potvrđuju njegovu borbu protiv rasističkih zakona i diskriminacije. Na poseban način autorica obrazlaže potrebe propagandnog inženjeringa da okleveta Katoličku Crkvu uopće, a posebno Crkvu u Hrvata, što najčešće pokušavaju klevećući i iznoseći objede i laži o njezinim autoritetima. Kad su im izbijeni argumenti da je Stepinac bio suradnik nacista, pripisali su mu da je bio agent britanske obavještajne službe, za što nema nikakva povijesna uporišta niti bilo kakva argumenta. Da je kardinal Stepinac ulagao veliki trud u spašavanju Židova potvrđuju i brojna priznanja Svete Stolice.

Uz poseban epilog i autoričinu biografiju donesen je i popis sedamdesetorice Hrvata Pravednika među narodima koji se mogu dičiti tim plemenitim naslovom. Na kraju je objavljeno imensko kazalo koje omogućuje lakše snalaženje. Knjiga je pisana na znanstvenoj razini, zornim kratkim rečenicama, tečnim hrvatskim jezikom i razumljiva je svim kategorijama čitateljstva.

Vlado Čutura

VLADAVINA PRAVA, br. 6/1998.

(Lux d.o.o., Zagreb, urednik: Nado Grubić, 204. str.)

Posljednji broj u 1998. godini "Vladavine prava", dvomjesečnika za pravnu teoriju i praksu, dosljedno svojoj dosadašnjoj kvaliteti, donosi cijeli niz vrlo zanimljivih članaka i stalnih rubrika koje su svojevrsna novina u našim pravnim časopisima. Jedna od takvih rubrika je "Kritika sudskih odluka", u kojoj, kako i naslov kaže, naši eminentni pravnici komentiraju i preispituju već donesene sudske odluke. U ovom broju dr. sc. Hrvoje Kačer, docent Pravnoga fakulteta u Splitu, u članku pod naslovom "Je li (ne)moguće smatrati izostanak s ročišta opravdanim i tako izbjeći kao posljedicu mirovanje postupka", raščlanjuje odluku Vrhovnoga suda Republike Hrvatske, kojom je odbijena revizija i potvrđena odluka žalbenoga županijskoga suda kojom je, pak, odbijena žalba i potvrđena odluka o mirovanju postupka. Do mirovanja je došlo jer su sudovi prijedlog tužiteljeva odvjetnika za odgodu ročišta zbog ranije zaprimljena poziva za drugo ročište smatrali neopravdanim, a na taj prijedlog za odgodu nisu smatrali potrebnim posebno odgovoriti. Po autorovu, u tekstu potanko argumentiranu mišljenju, došlo je do nepravilna tumačenja odgovarajućih zakonskih odredbi, na štetu tužitelja.

Drugi je članak iz te rubrike, autora dr. sc. Alda Radolovića, docenta Pravnoga fakulteta u Rijeci, isto tako zanimljiv i vrlo aktualan. Naslovljen je "Pravomoćnost (i definitivnost) sudske presude i nemogućnost odnosno nedopustivost sadržaja ili predmeta obveze (sudska praksa)", a u njemu se raščlanjuju neki slučajevi iz sudske prakse u kojima su, zbog materijalnopravnih pogrešaka u suđenju, pravomoćnima postale presude nedopustiva sadržaja (obveza od realnih 10 ili 20 000 DEM "narasla" je na 4-5 milijuna DEM). Autor je tim povodom pokušao naći i načelan odgovor za izlaz iz sličnih situacija, naročito onda kad više nije moguće ni ulaganje pravnih lijekova, pa je zaključio da je pravno najkorektnije inzistiranje na podizanju nove tužbe radi utvrđenja ništavosti sadržaja ili predmeta određenih u prijašnjoj pravomoćnoj, odnosno definitivnoj sudskoj presudi.

U rubrici "Iz povijesti hrvatske pravne misli" imamo tekst Stjepana Radića, naslovljen "Demokratizam", koji nije izgubio na svježini i aktualnosti otkako je 1902. godine objavljen u "Obzoru".

I stalna rubrika "Prijevodi" donosi dva zanimljiva teksta. Tu je najprije "Predavanje o političkoj vlasti" Francisca de Vitorije (1492-1546), španjolskoga teologa i dugogodišnjega profesora sa - lamanškoga sveučilišta, koji se u znatnoj mjeri zanimao za politička pitanja svoga vremena. U ovomu "Predavanju" (1528) Vitoria raščlanjuje prirodu političke vlasti u svjetlu aristotelijanske teorije o četiri uzroka, a ona mu, pak, omogućuje da političkoj vlasti odredi svrhu, ishodište i sadržaj te da je, napokon, i definira.

U istoj se rubrici nastavlja i hvalevrijedna praksa da se donose prijevodi ustava drugih zemalja, a u ovom je broju na redu Ustav Republike Slovenije.

Isto tako redoviti "Prikazi" ovaj put donose osvrte na dvije knjige dra Zvonimira Šeparovića: "Viktimologija - studije o žrtvama" i "Granice rizika - etičkopravni pristupi medicini". Prikazi ističu vrijednost i aktualnost ovih knjiga koje su obadvije doživjele već treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje.

Kao i obično posljednja je (ali nipošto najmanje zanimljiva) rubrika "Sudska praksa" koju priređuje dr. Hrvoje Momčinović, a ovaj put, kroz konkretne odluke, imamo prilike upoznati praksu Vrhovnoga suda Republike Hrvatske.

Dakako, osim tih rubrika koje smo, zbog njihove privlačnosti i jedinstvenosti istakli prve, tu je i opći dio časopisa, tj. članci poznatih pravnika. Ivan Magdalenić, viši predavač Pravnoga fakulteta u Zagrebu, u stručnomu članku naslovljenomu "Mišljenja radništva o važnosti vladavine prava i njezinoj ostvarenosti u Republici Hrvatskoj", iznosi rezultate empirijskoga istraživanja, u kojemu je reprezentativni uzorak od 1 485 zaposlenih građana ocijenio važnost "najviših vrednota ustavnoga poretka Republike Hrvatske", a potom njihovu sadašnju ostvarenost.

Mr. sc. Marko Petrak, asistent Pravnoga fakulteta u Zagrebu, u izvornu znanstvenu radu "Razvoj pojma *substantia* u okviru instituta zablude" iznosi kratku raščlambu pravnoga pojma *substantia* u okviru pravnoga uređenja zablude, a dr. sc. Marinko Đ. Učur, izvanredni profesor Pravnoga fakulteta u Rijeci, u stručnomu članku "Konvergencije i restrikcije u radnomu angažiranju i zapošljavanju" raspravlja o pojmovima radnoga angažiranja i zapošljavanja, koji se, kako kaže, u praksi, ali nažalost i u propisima često poistovjećuju, a i jedan i drugi pojam ima svoje značenje i proces, odnos među različitim subjektima. U članku se nastoje postaviti pitanja i dati odgovori o mogućim rješenjima u sve većoj i zabrinjavajućoj nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj.

Izvorni znanstveni rad "Ugovor o prijevozu putnika i prtljage iz Zakona o prijevozu u cestovnom prometu", dr. sc. Ive Grabovca, profesora Pravnoga fakulteta u Splitu, raščlanjuje problematiku odgovornosti cestovnoga prijevoznika i odnosa prijevoznik - putnik, a dipl. iur.

Dragan Zlatović iz Šibenika u stručnomu članku "Naknada štete zbog povrede autorskoga prava" obrađuje problematiku koja je sve aktualnija zbog čestih zahvata u tuđa zaštićena autorska prava.

Kao i prijašnje i ovaj broj "Vladavine prava", s uobičajenim obiljem zanimljivih članaka i rubrika, možemo preporučiti kako pravnicima, tako i svima onima koje zanimaju vrlo značajne pravne teme i događanja u praksi hrvatskoga prava.

"Vladavina prava" može se naručiti na adresi: LUX d.o.o., Gospodska 16, Zagreb 10090.

Mladen Jurčić

VAPAJ NAD KRHOTINAMA DUŠE

(Stjepan Anđelić: Krunski svjedok, Matica hrvatska - Dubrovnik)

Kada sam prije nekog vremena dobio na dar knjigu "Krunski svjedok" od jednog svoga prijatelja, pomislio sam da mi je daruje kao višak iz svoje bogate knjižnice. Učinilo mi se kao da čitam neke nedovršene fragmente koji kao otočići izranjaju iz mora pa objeljuju svojim sjajem.

Dakako, pjev što ga je Stjepan Anđelić predano sakupljao u njedrima svoje samoće, potom ujezgrivao do samog znaka, dosegao je ono jedinstvo koje se osipa i razlaže nekom nama nepoznatom voljom u prah i krhotine. Pjesnik kao da se zatekao pred tom utihninom "između počela sljubljenih", od kojih nas ionako ništa ne može više odvojiti. Ali da bi se došlo do toga prostora, u unutrašnjost svjetlosti ili mraka, trebalo se izbrusiti za ono najuzvišenije, dakle samo po sebi čudo koje titra u svemu. Otuda se i "zrcali tajna dolaska", a pjesnik je ostao posljednji promatrač na nijemoj pozornici svijeta...

Već se iz naznaka vidi da se radi o pjesniku koji je razbijene kamenčiće suvislo slagao i preslagao u životni mozaik. Stoga njegov tihi i blagi govor (pun krhkosti i nježnosti) titra kao zadnji odbljesak među stvarima ovijenim u šutnju. I svjetlost kao najtajniji fluid ne odvaja se od sjene.

U jednom stihu pjesnik kaže: "Učinjeno je sve što se moglo". Dakle ne žali ni za čim, niti što oplakuje. Životni arhetip ionako je ugroženost egzistencije a pjev je samo "lelujava nit (propeta) u grlu". Ali gdje je ta providnost o kojoj se toliko sanjalo ili joj se potiho nadalo?

Pjesnikov je odgovor da je ona "zadnji treptaj odbljeska koji polako pada u zacakljeno oko".

Sipko je djetinje zrcalo, ali je sačuvalo "kristalnu kocku vedrine". Mudrost tvorčevih ruku vodi nas u čudesne sastojke ne narušavajući red. Pjesnik je išao u susret vremenu koje jenjava. Bez obzira na to što se prostor suzio, pjev je postao naznakom onoga što je valjalo sačuvati. Nikada i neće biti sve objašnjeno, ali to i nije bila zadaća pjesništva. Ona je i u ovome slučaju iznjedrila osobenost i prepoznatljivost kao dar na kojemu smo zahvalni.

Govorenje iz vlastitoga Anđelićeva "Ja" naznaka je nelagode i opasnosti govora. Tu se pisanje kao krajnja izlišnost potvrđuje svojom upornošću, skrivajući svoje žilavo korijenje, zapisati će s pravom u predgovoru knjizi gosp. Zvonimir Mrkonjić. Koliko god prostor bio zatvaran i stvari ostajale nijeme, Anđelić naslućuje izlaz. Nije tu više presudno traganje za ljepotom riječi ni njezino životno i literalno ozračje. Blagovijestan je to monolog, stih odmjeren, ekonomičan ali ne i škrt. Ispunjen je pahuljavim šapatom, očitovan u "treperenju vjeđa mnogolikih". Krhke su to, ali na vrijeme pristigle vijesti.

Pokucati na vlastita vrata isto je što i upaliti svjetiljku. Ona je odraz već "određenog trenutka", dakle onoga koji nije preskočilo čudo i nepripremljenost...

Gojko Polegubić

700 GODINA ŠIBENSKE BISKUPIJE

(Fra Josip Soldo, Kratka povijest Šibenske biskupije (o 700. obljetnici), Biskupski ordinarijat Šibenik, Šibenik 1997.)

U godini velike obljetnice Šibenske biskupije (700 godina od osnutka) objavljen je sažeti cjeloviti pregled njezine povijesti iz pera fra Josipa Ante Solde, dugogodišnjega proučavatelja crkvene povijesti Dalmacije. Namjera autora bila je, kako je istaknuto u uvodnom poglavlju (7), "ukratko prikazati djelovanje Kristove crkve u toj biskupiji u ozračju duhovne obnove kojom slavi svoj višestoljetni hod".

Knjiga je podijeljena u više manjih poglavlja u sklopu kojih su obrađene temeljne sastavnice iz crkvene prošlosti šibenskoga kraja i Šibenske biskupije. Predstavljena su prva stoljeća kršćanstva na području tog dijela Dalmacije, stogodišnja borba Šibenske komune za uspostavu vlastitog biskupskog sjedišta, značaj bule pape Bonifacija VIII. (1298) o osnutku Šibenske biskupije, kao i vjerski život, svećenstvo i redovništvo tijekom srednjeg i ranog novog vijeka. Podrobno je opisano doba osmanlijskih osvajanja i ugroženost grada tijekom mletačko-turskih ratova, gradnja stolne crkve sv. Jakova i doprinos glasovitih umjetnika (Juraj Dalmatinac, Nikola Firentinac), utjecaj Tridentskog koncila i zasadâ katoličke protureformacije te život i djela znamenitih Šibenčana prošlih vjekova (Juraj Šižgorić, Ivan Tomko Mrnavić, Faust Vrančić i dr.). Novo doba, koje je nastupilo prestankom mletačko-turskih sučeljavanja u šibenskom zaleđu (završetkom Morejskog rata 1699. god.) obilježeno je proširenjem biskupije na ranije zaposjednuta područja u zaleđu, gradnjom i obnovom crkava i kapelica i svekolikom obnovom duhovnog života vjernika. Doba 19. stoljeća je u povijesti Šibenske biskupije predstavljeno poglavljima o preustroju biskupije (proširenje na dijelove ukinutih Skradinske i Trogirske biskupije nakon 1828. god.), osvrtom na djelovanje franjevačkih redovnika, pokušaje sjedinjenja rimokatoličke i grkoistočne crkve, utjecaje liberalnog svećenstva iz Budima i Beča te doprinose istaknutih šibenskih biskupa (Ivan Berčić, Petar Dujam Maupas, Anton Josip Fosco).

Razdoblje 20. st. oslikano je u kontekstu ratnih zbivanja (prvi i drugi svjetski rat, Domovinski rat), tegotnog položaja Crkve u vrijeme komunizma i stradanja tijekom srpske agresije (1991-1995). Kao jedan od važnih događaja iz ovostoljetne povijesti Šibenske biskupije autor izdvaja godinu proglašenja šibenskog franjevca Nikole Tavelića svecem (1970). Knjiga sadrži brojne podatke o šibenskim crkvama, kapelicama i svetištima diljem biskupije te pruža zoran i sadržajan pregled svih temeljnih događanja iz bogate prošlosti ove biskupije.

Povijest Šibenske biskupije sastavni je i događanjima prevažni dio cjelovite povijesti Crkve u Hrvata. Iako opsegom nevelika i pisana poglavito u prigodne

svrhe, knjiga fra Josipa Ante Solde zasigurno će pronaći put do istraživača povijesti Crkve u Hrvata, ali i do najšireg čitateljstva željnog saznanjâ o prebogatoj prošlosti šibenskoga kraja.

Lovorka Čoralić

ZNAMENITI HRVATSKI MISIONAR

(Ivan Rattkay, Izvješća iz Tarahumare: izvješća iz Meksika misionara, putopisca i istraživača Ivana Rattkaya (1647. - 1683.) te spise u vezi s njegovim životom za tisak priredio i uvodnu raspravu napisao Mijo Korade, ArTresor naklada, biblioteka "Oživljena baština", knj. 2, Zagreb 1998.)

Ivan Adam Rattkay potomak je ugledne plemićke obitelji ugarskoga podrijetla koja je tijekom prošlosti imala važno mjesto u hrvatskoj povijesti. Rodio se 12. V. 1647. godine u Ptuju, isusovačkom novicijatu pristupio je 1664., potom studirao filozofiju i teologiju u Grazu te djelovao kao predavač u gimnazijama u Gorici i Zagrebu. Zaređen je 1676., a 1678. godine zajedno s petoricom isusovaca odlazi na misionarski rad u prekooceanskim misijama u španjolskim i portugalskim kolonijama. Zajedno s glasovitim misionarom J. Neumannom, Rattkay je bio poslan u misiju na sjever Meksika, među Indijance Tarahumara u istoimenoj pokrajini. Preminuo je 26. XII. 1683. godine, a prema nekim tumačenjima, moguće je da je bio otrovan od strane Indijanaca.

Ivan Rattkay je tijekom svoga kratkoga boravka u Meksiku poslao u Europu tri opsežna izvješća. Prvo izvješće (16. XI. 1680., México) podroban je opis njegova putovanja od Cádiza do Meksika.

Drugo pismo (25. II. 1681., misija Yepómeran) sadrži opis puta od México do pokrajine Tarahumara, osvrt na ustroj tamošnjih misija, običaje i ćud Indijanaca te strukturu kolonijalne i crkvene vlasti. Zadnje "Izvješće iz tarahumarskih misija" (20. III. 1683., misija Jesús Cárichic) zaokružen je opis o tamošnjem žiteljstvu i kraju, a sadrži i posebno dragocjen (prvi izrađeni) zemljovid pokrajine Tarahumara.

Rattkayevo putopisno i istraživačko djelo podrobno nam u knjizi pod gornjim naslovom predstavlja dr. Mijo Korade, višegodišnji proučavatelj povijesti isusovačkog reda na hrvatskom prostoru, autor niza studija o isusovačkim misionarima hrvatskoga podrijetla. U uvodu knjige priređivač je potanko iznio Rattkayev životopis te u opsežnoj bibliografiji objavio temeljne izvore i objavljena djela o Ivanu Rattkayu. U drugom dijelu knjige objavljuju se izvorni tekstovi o životu Ivana Rattkaya te spomenuta izvješća pisana iz Meksika. Tekstove su na hrvatski jezik preveli Vlado Rezar, Teodora Shek-Vugrovečki i Josip Kukuljan, a priređivač je prijevode upotpunio potebnim bilješkama.

Život i djelo isusovačkog misionara, istraživača i putopisca Meksika Ivana Rattkaya zanimljiva je i istraživačke pozornosti vrijedna tema. Priređivanje Rattkayevih djela stoga je projekt vrijedan pohvale, ali i poticajan primjer za sustavno istraživanje, kritičku raščlambu i objavljivanje djela brojnih drugih istaknutih Hrvata prošlih vjekova.

Lovorka Čoralić

TOMISLAV MEŠTRIĆ: NA STAROMU FUNDAMENTU

(Matica hrvatska - Ogranak Zadar, Povjereništvo Kukljica, 1998.)

Tomislav Meštrić, pjesnik dubokih intimnih osjećaja koji ga vežu za rodni otok, svoju Kukljicu, djetinjstvo i mladost pokazao se i ovom trećom zbirkom pjesama pod simboličnim naslovom *Na stâromu fundamêntu* kao izgrađena pjesnička ličnost, kojoj je već god. 1995. Matica hrvatska u Zadru tiskala pjesnički prvenac pod naslovom "Bodulska besidâ", a god. 1996. i drugu zbirku *Lantêrna gori*.

Meštrićeva treća zbirka pjesama sadrži 53 pjesme podijeljene u pet poglavlja: *Na stâromu fundamêntu, Moji drôgi bližnji, Môre me môm, Bâbina skrinja* i *Da se ne zaburâvi*. Tema Meštrićevih pjesama je rodni otok, otočki ljudi i njihove sudbine.

Švêre se na kampanelu vrtû
a vrîme kaj strila pasîvo
donosi nove novitôdi
a stôro gâzi i ne badîvo.

– – –

Ne dôn da se zaburâvu
otočka ditînjstva,
domôča besida,
užônce ôca, dida.

Zôto u preši pîšen
jer jôko se bojîn
da bar čakoli prežîvi
i u pismaman mojîn.

Pjesnik je ovom pjesmom odredio svoj program stvaranja. Pišući o starim prohujalim vremenima u domaćoj čakavici, on se vraća u svoje korijene u kojima nam otkriva taj stari svijet u svoj njegovoj punini i višeslojnosti - od njegove siromaštine i mizerije, pa do skrivene duhovne ljepote koja se probija kroz taj škrti otočki život, a koja je bila uistinu pokretač tom življenju.

Kažaljke se na zvoniku okreću
a vrijeme ko strijela prolazi
donosi nove običaje
a staro gazi i zaboravlja.

– – –

Ne dam da se zaborave
otočka djetinjstva,
domaća riječ,
običaji oca i djeda

Zato u žurbi pišem
jer jako se bojim
da barem nešto preživi
i u pjesmama mojim.

U poglavlju *Moji drôgi bližnji* u pjesmi *Siromâški bogatôši* koja spada među njegova vrhunska duhovna ostvarenja

Bîlo nas je pùna kùća,
jednò drùgomu do ùha
žīvìli smo siromâški
pùni vìre, pùni dûha.

Kàko kôška pìpliči
vodìla nas nâša mâti,
òca smo jèdva poznīvâli
ûn je môre bâti.

U kùći potrìbe kolìko òčeš,
pùno ûst, na stolù mâlo,
àli jūbâvi i bòžjeg blàgoslova
nìkomu nìka ni manjkâlo.

Bila nas je puna kuća,
jedno drugome do uha,
živjeli smo siromašno,
puni vjere, puni duha.

Kako kokoška pilićе
vodila nas naša mati,
oca smo malo poznavali
on je uvijek morem plovio.

U kući nestašice koliko hoćeš,
puno usta, a na stolu malo,
ali ljubavi i Božjega blagoslova
nikomu od nas nije manjkalo.

Želi istaknuti da smo, iako u kući nije bilo takorekuć ništa, zahvaljujući Božjemu blagoslovu i marljivim rukama naših roditelja ipak preživjeli to kritično stanje bijede i postali čestiti ljudi. Kojega li kontrasta današnjoj potrošačkoj mislenosti!

U poglavlju *Môre me môми* u pjesmi *Dūšâ rìborska* u kojoj pjeva o težkomu mornarskom, a navlastito ribarskom kruhu vidimo portret koji govori sam za sebe:

Na obrâzima grîšpa do grîšpe
od vìtra, môra i sòli,
parì kôrta djeogràfika,
od nespônja, trûda i bôli.

Na obrazima bora do bore
od vjetra, mora i soli,
kao karta zemljopisna,
od nespanja, umora i boli.

Život po licu ne samo da slika, on ga kleše i rezbari, pa i ono što se ne vidi:

A da mu zavîriš u dûšu
osvidočî bi se da je svêta,
da je njêžna i nèvina
kàj u môloga ditèta.

I upravo taj kontrast gruboga obraza izbrazdana od mora i soli i žuljevitih ruku prema nježnoj duši izražava svu plemenitost i dobrotu otočkog ribara.

Meštrić sa strahopoštovanjem i divljenjem govori i o našim otočkim ženama - majkama, tom izvoru življenja bez kojih bi život na našim otocima zamro. On ženu-majku uzdiže na pijedestal svetosti, što se najbolje vidi u pjesmi *Svêto brìme:*

Prèko sēlâ še rastrla nôč,
čèljod već dôvrto spî,
sàmo u nâšoj kùći
jòš ûljenica gorì.

To trûdna brîžna mâti
prì svičûn čôri i slīpo,
dîci za obûči sùtra
prēdê, plētê, krpo...

U pôzne ûre ka lèže
Bògu će se pomolìti,
da jo dōdê snōgê
ovò svêto brìme nosìti.

Nad selom se spustila noć,
ljudi već davno spu,
samo u našoj kući
još uljanica gori.

To umorna naša mati
pred uljanicom žmiri na slijepo,
djeci za obući sutra
prede, plete, krpa...

U kasne sate kad liježe
Bogu će se pomoliti,
da joj dade snage
to sveto breme nositi.

Dvije riječi u ovoj pjesmi *čôri i slīpo* nose u sebi svekoliki napor rada i tjelesnog naprezanja pred slabim svjetlom uljanice, i to poslije mukotrpna dnevnoga rada u baštini. I kao što na jednom mjestu ističe prof. Ivica Milić kad govori o našim ženama: "Naša otočka žena istinski je i životno utopljena u duhovno jedinstvo sa svojom vjerom, sigurna da će u njoj dobiti pomoć i sve odgovore na pitanja koja pred nju postavlja život", tako u toj atmosferi neobična smiraja majka izrasta u veličanstveni lik koji bdije nad svima i bez kojega je život nezamisliv.

Temeljne su značajke Meštrićeva pjesničkoga stvaralaštva u ovoj zbirci jednostavnost i iskrenost kazivanja, te neobična doživljenost i dojmljivost njegove čakavske poezije. Življenje na otoku te pitomi otočki krajobraz pretočeni u pjesničku stvarnost snažno se doimlju i predstavljaju nam Meštrića pjesnikom naglašene imaginacije. Preko pjesme *Školjar* Meštrić iskazuje svoj snažni senzibilitet. To je kratka pjesma, od samo devet stihova, kondenzirano pjesničko ostvarenje u kojemu su nepogrešivo donesene osnovne, sudbinske odrednice života našega bodula:

I da ga nìkor ne tìro
znôn da će u svît pôjti,
jer je na škōljù
têsno i škrto.

I da ga nìkor ne zòve nôse
znôn da će se vrnìti
na škōljù vìčni sôn snìti
i s prèdcima
dvô mètra zemljê dīlìti

I da ga nitko ne tjera
znam da će u svijet poći,
jer je na otoku
tijesno i bijedno.

I da ga nitko ne zove natrag
znam da će se vratiti
na otoku vječni san snivati
i s predcima
dva metra zemlje dijeliti.

Pjesnik je u ovoj pjesničkoj minijaturi iznio sve: bodulsku sudbinu - život i smrt, prošlost i sadašnjost otoka, a možda i budućnost?

Za Meštrića je otok ponajprije nepresušni studenac dragih i nezaboravnih uspomena, na njemu počivaju njegovi predci, korijeni, on je sav u tom fundamentu otočkoga miljea. I upravo kad zahvati iz tog studenca on će ispjevati i svoje ponajbolje pjesme: *Fundamènt, Čûtin ih..., Kàj gnjōzdò od lâstovice, Nòva kùća, Skrâče i škrâpe, Pokôjni pòt, Môj dîd, Svè me sîčo nônj, Bâbina skrînja* i druge.

Tu svoju ukorijenjenost u otok, vezanost za predke, neraskidivost od otočkog ambijenta, pjesnik će donijeti prekrasnim pjesničkim slikama koje sugeriraju i boju i zvuk, pa čak i miris mora, oporost kamena, škrapa i mocira (suhozida), pitomost zemlje, masline i smokve. Pjesnik se hvata u koštac sa svim osjećajima kojima vrve njegove misli u idiličnu ugođaju ozračja sela na otoku (*Smîraj dôna, Svîtanje*). S druge pak strane pjesme *Burîn, Levantôra* i još neke, proširuju i dopunjuju pjesnikovu imaginativnost, ostvarenje su neobična pokreta, dinamike prirodnih pojava u naglašenom ritmu i zvukovnosti.

Kod ove zbirke valja posebice naglasiti da je Meštrić u njoj našao smisao života. Tražeći životnu istinu i pisati o njoj, i to na pjesnički produhovljeni način, znači tu istinu prožeti ljubavlju. U njegovim se pjesmama osjeća nostalgija za prošlim vremenima koja su nestala ili im nestaju posljednji tragovi. Zaokupljen je domaćim riječima koje mu predstavljaju pravo bogatstvo i nisu samo sredstvo sporazumijevanja.

U mnogim je pjesmama progovorio o surovu i grubu životu koji nikad nije milovao našega čovjeka, on sugestivno piše o njegovim bolima i strahovima: *Dî vo mî grêmo, Kukljîški kaminjōrî, Svè je duhôto.*

U nekim se je pjesmama uzdigao do ostvarenja čiste ljepote izražene umjetničkom riječi. A takva ostvarenja ne samo da ostaju, nego pokazuju i nove razvojne mogućnosti u narječnoj književnosti koju nadasve valja njegovati. To su kristalizacijske jezgre koje nam otvaraju nove mogućnosti i nove ljepote snagom svoje prisne poezije.

Meštrić je do sada u sve tri zbirke ukupno objelodanio 188 pjesama. Nu snaga i ljepota Meštrićeve poezije doći će do punoga izražaja tek onda kad pjesnik sam izvrši strogi odabir svojih ponajboljih pjesama, i kad ih propusti kroz sito vlastite kritike u svojoj posebnoj antologijskoj zbirci. Naglašavam to stoga što u Meštrićevim pjesmama svom svojom punoćom, leksički, ritmički i na drugi način bruji, zvoni, šumi i teče kukljička čakavica. Naravno, i ne samo kukljička, kao što ni Meštrić nije samo kukljički, nego u prvom redu hrvatski čakavski pjesnik.

Zbirka *Na stôromu fundamêntu* popraćena je bogatim rječnikom na kraju knjige, a sve su pjesme označene naglaskom tako da ih može čitati i razumjeti i onaj naš čovjek koji nije rođen na otoku Ugljanu. Time Meštrićeva poezija postaje dostupna svima koji uživaju u čitanju izvorne bodulske beside i u našoj dragoj primorskohrvatskoj marulićevskoj čakavici.

Ante Bačić Fratrić

PJESMOM PROTIV RATA

(Goran Sarić, "NAPRIJED U KAMENO DOBA", "GRAFIT", Lukavac 1998.)

O ratu su pisali, pišu i pisat će oni - što su ratu gledali u oči i oni što su o ratu slušali ili čitali iz novina. Prvi pišu o tome kakav je rat bio, a drugi - kako ih se rat dojmio. Razlika između jednih i drugih je gotovo tolika kao razlika između rata i mira, gladnoga i sitoga, mrtvoga i živoga, Gorana Sarića koji je pisao pjesme između eksplozija granata i onih što su bljesak eksplozija skidali pogledom i perom s ekrana filipsovih TV - prijemnika.

Razlika je drastična, ali u vremenu ludila - moguća, razumljiva, pa čak i shvatljiva.

Pišući o ratu u svome rodnome Konjicu, pjesnik Goran Sarić otvorio je galeriju riječi što nas podsjećaju na godine koje su pojele metalne zvijeri. Godine su to kojih se nerado sjećamo, ali ih nikako i ne zaboravljamo, jer su se usjekle u moždanu masu kao lasersko sječivo.

U ratu su se mnogi borili jedni protiv drugih. Pravi pjesnici - borili su se protiv rata. Teška je i neravnopravna ta borba. No bila je časna, jer važno je bilo - da muze ne šute, dok topovi riču. Za to se, uz ostale, pobrinuo i pjesnik Goran Sarić.

Ono što je u tijeku rata pisao, nastupanjem mira - uobličio je u knjigu poezije iz rata s naslovom: "NAPRIJED U KAMENO DOBA". U tu su knjigu uvrštene pjesme koje su nastale u razdoblju od svibnja 1992. do ožujka 1994. godine. Bilo je to razdoblje u kome su u i oko Konjica, međusobno ratovale tri vojske i gdje je najveća žrtva rata bio Čovjek utopljen u Narod. Toj kategoriji (vrsti) pripada i Goran Sarić. Zahvaljujući toj činjenici - mogao je pisati pjesme protiv rata i onih što su ga proizveli. Mogao je pisati pjesme koje imaju dubok smisao, široke i snažne poruke. Mogao je postavljati retorička pitanja, kao u pjesmi istoga naslova i pjevati o strahu i neupitnim dvojbama:

Sa strahom sam dvojio o snijegu i
mrazu
koji još mogu doći,
jer, u Grad već dugo ne stižu kamioni,
zbog sukoba zaraćenih strana.

Rat po sebi, pun je kontroverzi. Zato je i poezija o ratu, ponekad kontroverzna, do nerazumijevanja. Jer svatko slavi svoju pobjedu, zaboravljajući pritom, da ona sadržava i vlastiti ljudski poraz. Sarić, kontroverze te vrste, gotovo nježno saopćava u pjesmi istoga naslova:

Na stolu cvijet,
u metalnoj vazi,
od granate.

Kao moderan pjesnik, Goran Sarić koristi bogatu leksiku - ne robujući zadanim formama i stihovima. Njegov stih je jasan, ponekad obojen groteskom, ali s nedvosmislenom humanističkom porukom i literarnom vrijednošću. To imanentno sadržava i pjesma pod naslovom "NAPRIJED U KAMENO DOBA", po kojoj je i naslovljena knjiga. S tim naslovom, Sarić nas podsjeća gdje smo bili, ali nam ne sugerira da tamo i idemo. Kao alternativu, nudi nam internet, sjećanje na lijepo i zapis o bogumilu na kraju dvijetisućite, te poeziju koja je lijek za nezarasle rane i bolna sjećanja.

Od pjesnika se više ne može, niti treba očekivati.

Ivo Mijo Andrić

UVIJEK JEDNAKO AKTUALNO DJELO

(Juraj Kocijanić: "Pape i hrvatski narod", Hrvatski populacijski pokret, Zagreb 1998. - 740 stranica)

U rukama nam je vrijedno te i danas jednako aktualno djelo o odnosima rimskih papa i hrvatskog naroda. Nakon što je ova knjiga 28. rujna ove godine (1998) predstavljena u Zagrebu, 5. studenoga je predstavljena i u Sisku. Zašto u Sisku? U Sisku je knjiga uređena, urednica je Đurđica Lasić-Vuković, a ondje je izvršena i kompjutorska priprema. Uostalom, Sisak je u knjizi obrađen više nego neki drugi gradovi. Sisak je kroz nekoliko stoljeća sjedište biskupije. Poznati su nam sisački biskupi od 3. do 6. stoljeća, a najpoznatiji među njima sv. Kvirin. Zatim pape u 9. stoljeću kontaktiraju s knezovima Posavske Hrvatske, koji su stolovali u Sisku. U 10. je stoljeću biskupu Grguru Ninskom nuđena i Sisačka biskupija. Konačno, pape su u 16. stoljeću mnogo pomagali Hrvate u borbi s Turcima, posebno u onim borbama oko Siska.

Samo djelo "Pape i hrvatski narod" sastoji se od dva dijela. Prvi dio, čiji je autor Juraj Kocijanić (1882-1959), zapravo je pretisak njegove knjige od 500 stranica objavljene 1927. godine. Drugi dio, čiji je autor Juraj Kolarić, jest nastavak Kocijanićeva djela, pa nosi naslov "Pape i hrvatski narod 1927-1998". U ovom dijelu knjige, s nešto preko stotinu stranica, obrađen je odnos s papama od Pija XI. do Ivana Pavla II.

Knjiga pored osnovnog teksta ima: Proslov priređivača don Ante Bakovića, Predgovor, Uvod, Popis literature, Vremenski popis papa, Popis hrvatskih svetaca i blaženika, Popis slika, Osobno i predmetno kazalo te kratak životopis pisaca: Jurja Kocijanića i Jurja Kolarića. Sadržaj prvoga dijela knjige navodi samo četiri osnovne glave. Šteta što sadržaj nije potpun, što ne sadrži sve naslove u knjizi, pa bi se čitatelji lakše snalazili i pronalazili onu materiju koja ih više zanima.

Istina o povezanosti našega naroda s papinstvom, što nam je daje ova knjiga, i danas je i te kako aktualna. Prilikom proglašenja blaženim našega nadbiskupa i kardinala - mučenika Alojzija Stepinca, opet su se pojavili neki osporavatelji. Pa zar nemaju i više nego dovoljno dokaza da kardinal Stepinac nije suđen zbog bilo čega drugoga, nego jedino zbog toga što nije pristao odvojiti Crkvu u Hrvata od Rima. To su kasnije javno potvrdili Stepinčevi tužitelji Jakov Blažević i drugi. I sada, kad u navedenoj knjizi vidimo koliko su pape učinili korisnoga za naš hrvatski narod, od dolaska Hrvata u ovu našu domovinu do danas, da nisu bili samo širitelji vjere, nego i naši branitelji, naši odvjetnici, širitelji kulture i pismenosti, i da smo kroz sve bure i oluje opstali kao narod zahvaljujući upravo povezanosti s papom, onda vidimo veličinu nadbiskupa Stepinca, koji se ni pod koju cijenu nije htio odreći Rima. Radije je pristao i na nepravednu presudu i na mučeništvo, pa i na samu smrt, što je više puta ponovio, nego da se odrekne blagotvorne povezanosti sa Svetom Stolicom. To mu hrvatski katolici pa i cijeli hrvatski narod ne mogu nikada zaboraviti. Zbog toga je vrijedno da ovu knjigu ima svaka knjižnica, svaka župa, svaka ustanova naročito crkvena, a i pojedini hrvatski katolički dom.

Možda nije zahvalno za tako vrijednu knjigu reći i koju manju zamjerku. Žao mi je što kod opisa papa: Pija XII., Ivana XXIII. i Pavla VI. nije više rečeno o njihovim izjavama povodom progona i smrti bl. Alojzija Stepinca. Na primjer papa Pio XII. je 3. IX. 1946. rekao: "Jadna naša Hrvatska! Tamo se mnogo pati! Sretni ste što u Zagrebu imate neustrašiva i hrabra nadbiskupa. On je pravi apostol... vrlo pobožan i odan" (Benigar, 725), a koju godinu kasnije: "Nemate doduše kardinala, ali imate sveca" (Benigar, 727). Papa Ivan XXIII. je po Stepinčevoj smrti nadbiskupu Šeperu izrekao predivnu sažalnicu (Benigar, 848), a još divnijim riječima ocrtao lik nadbiskupa Stepinca kao sveca prilikom zadušnice u Bazilici sv. Petra u Rimu 17. veljače 1960. (Benigar, 860-862). Pa i kardinal Montini (kasniji papa Pavao VI.) je izrekao divne riječi za našega blaženika, koji "neka nas nauči pouzdanju i dobroti" (Benigar, 863-866). Navedeni eventualni propust, koji je nastao zbog kratkoće vremena, da bi se knjiga mogla na vrijeme dovršiti i pokloniti papi prilikom njegova drugoga pohoda Hrvatskoj, ni u kom pogledu ne umanjuje njezinu vrijednost.

Lojzo Buturac

NOSTALGIJA KAO IDENTITET

U pristupu iznimnu djelu Kajetana Koviča (*Put u Trento,* Znanje, Zagreb 1997.) čovjek zapravo ne zna odakle početi, kako pristupiti tom začudnom djelu, jer je, usudio bih se reći, podjednako dobro na svim razinama. Tu se isprepliću narativna razina, potom dokumentarna pa fantazijska, mitska, povijesna, vremenska, metaforična, nostalgična, psihološka, metafizična, gnomska te moguća i stvarna i stvarna kao moguća. U njoj se stvarnost i snovi neprestano isprepliću.

Kako se K. Kovič pokazao kao vrstan književni znalac, trebalo bi i s toga obzorja o njemu nešto progovoriti. Ali, ovaj kratki napis nema te pretenzije jer to nadilazi njegove kompetencije. Svrha nam je dakle ukazati na to iznimno djelo, to više što je prevedeno na hrvatski i predstavljeno u Društvu hrvatskih književnika.

Da je K. Kovič poseban književni stvaralac, svjedoči i činjenica što je nakon prve zajedničke zbirke *Pesmi štirih* 1953. (Pjesme četvorice) namah najavio svoju vrsnoću te iznimne umjetničke potencijale. Već kao student šezdesetih godina bio sam obvezan čitati Koviča jer je bio u programu, a autoru je tada bilo tek tridesetak godina. I kada me kolega Ivan Brajdić, prevoditelj sa slovenskoga, pozvao u DHK na predstavljanje *Puta u Trento,* namah prihvatih. Dobih i knjigu kojoj se, evo, želim odužiti kao i njezinu autoru.

Prvo što bih želio istaknuti jest spoznaja da Kovič fragmentom, tj. dijelom izgovara cjelinu. Njegov bezimeni Franc M. kao "običan čovjek" u pripovjedačevoj prozi dosegao je onu univerzalnost koja se događa samo u odabranim djelima. Možda je zato Franc i poopćen da bi bio, a pritom ipak nije; da bude, kako bi rekao Tin, pretočen u braću.

U motu, postavljenom na početku knjige autor nas hoće zavarati kako je sve plod mašte, pa i on sam. Franc M. stvarna je ličnost, ali utkana u mitsko i fantazijsko, o čemu autor izrijekom i govori. Jedina autorova strepnja jest "prigovor s gledišta cjeline - zbog narušene kompozicije". Ali, ipak je "našao sugovornika koji je raspravljao o identitetu čovjeka u suvremenom svijetu, koji je govorio o legendama koje izmišljamo i... tako nadomještamo prošlu stvarnost".

Kategorija vremena jako je naglašena. Kovič očito zna da je temeljna preo-

kupacija suvremene filozofije Zapada - vrijeme. Heidegger će izrijekom reći da je "vrijeme način na koji postoji bitak". Franc, makar je mrtav, još je "uvijek nazočan", jer je *sada*, sadašnjost dakle, bit vremena. Svaka je budućnost fikcionalna ako jednom ne postane *sadašnjost*. Kako se cjelokupna povijest zbiva na duhovnom planu, a duh je besmrtan, prošlost je uvijek sada. Ta spoznaja, čini mi se, temeljna je potka romana *Put u Trento*. To će navlastito potvrditi *Epilog* kada Kovič sa sinom traga za prošlošću kao sadašnjošću. To mu se i ostvari. On naposljetku susreće Francovu veliku ali neostvarenu ljubav iz Prvoga svjetskog rata - Enricu. Prošlost ponovno biva sadašnjošću. No, je li ta *istost* istovjetna s literaturom i, k tome, je li Enrica uvijek ona ista? Vrijeme mijenja akcidencije ali supstanciju ne može. Enrica ponovno izranja u punini svojega identiteta: ona je Francova ljubav, bez ikakvih drugih određenja. U fantazijsko-mitskom ozračju Franc prezire prostor, premda se neprestano premješta. On želi otići u povijest. Ta povijest se nameće kao jedina zavičajnost, sigurno zbježište u kojemu živi sve što je jednom bilo. Tako i stoljetni "bosporski starac" polako seli u tu zavičajnost, ali spomen na njega kao i na sve "koji su bili, koji jesu, koji će biti i koji nisu mogli biti", ostaje u književnosti kao umjetnosti, a umjetnost je transcendentalna ljudska djelatnost, dakle nadvremena moć koja pobjeđuje vrijeme tako što mu izmiče. Da mu je poznata kategorija *povijesnosti*, Kovič je pokazao kratkom besjedom: "Obitelj Franca M. došla je u svijet koji je bio od Gornje Radgone udaljen samo 20 geografskih kilometara, ali zato dosta više povijesnih." Povijesnost je stupanj ljudske samosvijesti, dakle slobode. I da se Franc 100 km preselio na zapad, bio bi bliže povijesnosti. Tko zna čitati, neka pročita i shvati.

Ovdašnja, zemaljska sudbina često pobijedi "metafizička pitanja", što treba poštovati. Ali, u interpretaciji K. Koviča, dok je Franc M. ležao na odru u crkvenoj polutami, "svjetlost što je padala kroz visoke prozore svom snagom je proturječila smrti". Riječ *svjetlost* vrlo je konotativna u slojevitu djelu K. Koviča. On se tako pridružuje *metafizičnosti svjetla* koju toj fizičkoj pojavi dadoše Hrvati. U filozofiji i poeziji Hrvati podariše svjetlu božanske konotacije i ono postade *infinita lux* (beskrajno svjetlo) što je istovjetno s Božjom biti. A Bog je Mojsiju na Sinaju potvrdio da je uvijek *sada*. "Ja sam onaj koji jesam", glasio je odgovor na Mojsijev upit. Svjetlo je oblik "transcendentalne svijesti". Posljednja riječ u romanu *Put u Trento* prije Epiloga jest: *sada*.

Prevodilac i Kovičev osobni prijatelj I. Brajdić u osvrtu na spomenutu knjigu kaže da je ona "zanimljiva i uzbudljiva zbog svoje svevremenosti". Njezin je raspon odista velik: od realnoga do metafizičkoga. Postaje li time pripovjedač nepouzdan. Nikako! Što više: on je istodobno pripovjedač i lik iz pripovijesti. Tako je dokinut *narator*, posrednik između pisca i zbivanja o kojima govori. Monolog je u funkciji unutrašnjeg dijaloga. I ono bitno, možda najbitnije po čemu Kovičev roman biva modernim, to je *ironijski diskurs*. Roman tako iskušava ono demonsko koje se ne može "dokučiti razumom i umom". Njegova forma je izraz "transcendentalnog beskućništva", kako bi rekao Georg Lukács. On mora ostvariti totalitet, da bi glavni junak našao svoje prebivalište, ako ne u zbilji, onda u djelu. Roman mora biti "genijalno djelo iluzije". Postmoderna koja je pokazatelj rasapa suvremene svijesti, naprotiv ide za tim da se "bitak probije kroz fakticitet prije negoli kroz samosvijest, um ili duh",

kako sjajno zapaža Cvjetko Milanja u nezapaženoj knjizi "Slijepe pjege postmoderne". Kovič je moderan, ali se ipak drži klasične poetike prema kojoj priča osmišljava zbilju. I, makar je došlo do svjetskopovijesne pobjede *logosa*, kako misli Milivoj Solar, *mythos* kao lijepa "divlja misao" još uvijek raste na individualnom, subjektivnom, iracionalnom tlu umjetnosti. Franc M. sluti svoje empirijsko Ja, ali ga autor svojim inteligibilnim Ja raščetvoruje, ili bolje, ustostručuje do "mnogih inačica njegova ja".

Nakon Kocbekovih pjesama i "Puta u Jajce", potom novele "Život i rad Venca Poviškaja" C. Kosmača, malo me koja slovenska knjiga tako oduševila kao "Put u Trento". Istina, teško mogu previdjeti Zupanova "Levitana" ili prozna i poetska kazivanja Mire Mihelič, koja ponekad oksimoronskom poentom znaju iznenaditi, ali Kovičev put odiše zrelošću i diskurzivnim odmakom od trome realnosti, tako da je u njegovu djelu sve moguće. Ono "podnosi" više čitanja a da se pritom ne omakne u banalnost. Kovičevo djelo prelazi put od informativne, ili ovdje bolje reći, od dokumentarne razine do visoko umjetničke, da malčice potkradem R. Katičića i njegovih pet jezičnih razina.

Razlikujući strogo *poetsko* i *povijesno*, Kovič je dospio do njihove sinteze tako što je povijesno poetizirao, pojedinačno poopćio a mitsko predstavio kao nešto "što ima smisla", jer je i mit "jedna od objava istine", u svojoj kategoriji, naravno. I filozofija je, prema Novalisu, nostalgija da se posvuda prebiva kao kod kuće. Što je tek s poezijom koja je "materinski jezik čovječanstva". Po mojemu osobnom sudu "Put u Trento" nosi više karakteristike *pikarskog romana* negoli "manire tzv. trivijalnog romana", kako navodi prevodilac Ivan Brajdić. Djelo je ispunjeno "autobiografskim ispovijestima, svojevrsnom fantastikom", a to su upravo oznake pikarskog romana. Kovič, međutim, nadilazi obzorje *picara*, koji vazda ostaje u granicama svoje fragmentarne vizije svijeta. Autor o kojemu je riječ, fragmentom tvori cjelinu: romana, junaka, svijeta... Picaro je duboko pesimističan, Franc, čitaj Kajetan, obuhvatno je humoristična. Raskorak između stvarnosti i snova Kovič nadsvođuje umješnim ironijskim diskursom, ali ostajući vazda na strani svojega junaka.

Dok je u mnogih suvremenih pisaca naracija oblik pristupa sudbini glavnoga junaka, ili čak dosadan mrtvi hod u kojemu se i iscrpljuje, u Koviča ona postaje ontološkom dimenzijom romana, tj. istost sa samom sudbinom glavnoga lika i konstitutivnim elementom samoga autora.

Makar je logos pobijedio mythos, dakle pobijedila je znanstvenost u oblikovanju slike svijeta, mythos ipak, barem u književnosti, ostaje "sustavno objašnjenje zbilje". Umjetnost kao ljepota objelodanjuje smisao svijeta.

Možda je Kajetan Kovič, kao i sve njegove osobe u romanu, samo plod mašte, ali njegovo djelo jest stvarnost, i to stvarnost koja izgovara poetsku istinu i tako ostvaruje ljepotu. Time je doseglo svoj smisao i objelodanilo razloge ovoga svijeta.

Sve ostalo je Presveta Tišina.

Ivan Pandžić

ZAVIČAJNA LIČKA PROZA JURE PERŠIĆA

Pripovjedački opus JURE PERŠIĆA ulazi u zavičajni - lički književni kontekst koji je uspostavljen stvaralaštvom poznatih pripovjedača od Jure Turića i Josipa Draženovića preko Luke Perkovića, Mile Budaka, Pere Budaka do Josipa Barkovića i Jure Karakaša. Peršić nastavlja tradiciju zavičajne književne riječi novelama i romanom *U utrobi diva* kojima unosi svježe akcente u zavičajni prozni izraz. Novele *Priče iz Like* povezuje uz lovinačku i svetoročku sredinu, Cerje i Ričice, nadahnjuje se životom svojih zavičajnika - težaka, ratara i pastira, otkriva njihov intimni život i socijalne uvjete u kojima ostvaruju svoje životne drame. U oblikovanju likova običnih ljudi iz zavičajne sredine pokazuje duboku suživljenost s njihovim životom i trajanjem na škrtoj zemlji zavičajnoj. Likovi su psihološki portretirani u svojim suzdržanim emotivnim očitovanjima i proživljavanjima. Psihološkoj karakterizaciji likova pridružuje se etička i socijalna karakterizacija i na taj način pred čitateljem izrastaju cjeloviti likovi koji oživotvoruju autentičnu lička psihologiju, moral i specifični svjetonazor. U oblikovanju fabule odlučujuću ulogu ima socijalna i psihološka motivacija. Likovi su postavljeni u intimne i socijalne okvire koji određuju njihovo ponašanje i međusobne odnose. Jednostavna naracija utemeljena na pučkom izrazu izmjenjuje se sa *živim dijalozima* na izvornom ličkom govoru i sažetim opisima krajolika, interijera i ugođaja u ambijentu. Riječ je o proznom izrazu koji se napaja na izvorima svježe zavičajne riječi koja Peršićevoj prozi daje lokalni kolorit. Poput Mile i Pere Budaka Peršić je svoj književni izraz utemeljio na zavičajnoj jezičnoj podlozi i još jednom posvjedočio svježinu i sugestivnost svetoročko-lovinačkog govora.

Romanom *U utrobi diva* predstavio se kao pripovjedač o Domovinskom ratu. U središtu romana postavio je uzbudljivu i potresnu priču o prognanicima - stradalnicima iz Lovinca, Svetoga Roka, Cerja i Ričica koji napuštaju svoja ognjišta i bježe pred četničkim nožem preko Velebita u neizvjesno. Potresnu dramu svojih zavičajnika uokviruje biblijskim porukom o pravednicima i njihovim progoniteljima. U raščlanjenoj romanesknoj strukturi koja ima svoju gradaciju nižu se prizori stradanja nevinih ljudi (muškaraca, žena i djece, iznemoglih i bolesnih) kojima Velebit postaje pribježištem i skloništem. Životni podaci preobražavaju se u literarni izričaj - u dijalog, krik, klonuće, u neizvjesni i nesigurni korak.

Bogatstvom detalja posvjedočena je faktografski i literarno još jedna tragična stranica u povijesti piščeva zavičaja. Posvjedočena je i oteta zaboravu.

Romanom *U utrobi diva* Peršić je oteo zaboravu potresnu prognaničku i stradalničku dramu svojih zavičajnika i obogatio je hrvatsku domovinsku prozu osebujnim literarnim prilogom. Peršić je pripovjedač koji sjedinjuje tradiciju ličke umjetničke proze, izvornog narodnog stvaralaštva s vlastitim literarnim izrazom.

Dragutin Rosandić

REQUIEM NADE

(Bilić, Mario: Knjiga ljubavi, Albatros, Zagreb, 1998.)

Knjiga ljubavi, druga Bilićeva zbirka pjesama, nakalemljena na ovu i onu stranu iskustva *Pete zapovijedi*, šturo ali znakovitošću bremenito, melodično ali i ironično progovara o tragačima Pravde, Istine i Domovine, njihovoj sudbini u vremenu i prostoru, o posljednjem utočištu - Nadi. Obuzet nemirom, tražeći utočište ,pjesnik (raz)otkriva i ucrtava četiri putokaza: *Domovinu, Ženu, Majku i Bijelu vatru* za nekog novog tražitelja. U ime ljubavi, a unatoč maču i bodežu.

Bilić kratkim i reskim stihom progovara o bremenu individualnoga i kolektivnoga usuda, o njihovu rastapanju i stapanju nadahnut kako religioznim iskustvom kršćanskog utemeljenja, tako legendama i mitovima s ovih prostora. Opet nanovo oživljava poslanje Krista i Madone. Ali i Tuge, Buge, Lobela i Muhla.

Misija još nije dovršena. Ruke su razapete */i spokojne/ i tjeskobne.* Ali u nadi.

Bolje je izgubiti nekoliko bitaka, izriče pjesnik na sebi svojstven način u *Requiemu za dvadeset*, poradi trobojnog pleta Istine, Pravde i Domovine, nego biti poražen da ne znaš za koga se uopće boriš.

I s ovom knjigom Mario Bilić se pokazao i dokazao kao dobar poznavatelj hrvatskog jezika kako leksika i sintakse, tako i rime. Moglo bi se reći da je *Knjiga ljubavi* svojevrstan Bilićev biljeg pjesničke osebujnosti koji će se protezati, vjerujem, i dosezati svoju puninu kroz nove, još uvijek možda nenapisane, zbirke poezije.

Kažu da je vrijeme najboiji sudac. Isto tako narod iskustveno govori da je dobro vino, za razliku od onoga lošega, što starije - to bolje. Analogno tome, mišljenja sam da će vrijeme prosuditi u korist Bilićeve poezije. I hrvatske književnosti.

Ružica Tadić

VRIJEDNI KNJIŽEVNI DRAGULJ

(Morris Langlo West: ĐAVOLOV ODVJETNIK, Provincijat franjevaca trećoredaca Zagreb, 1997. g.)

Provincijat franjevaca trećoredaca iz Zagreba u svojoj biblioteci "Oko 3 ujutro" predstavlja nam drugo popravljeno izdanje romana "Đavolji odvjetnik" australskog pisca Morrisa Langlo Westa, rođena u Melbournu, člana Kršćanske braće a čije ćemo životne podatke navesti u daljnjem tekstu.

"Đavolov odvjetnik" diljem svijeta poznat je i vrlo priznat bestseler koji je prodan u više od 20 milijuna primjeraka. Sadržaj romana je pobliže preciziran godinom 1944. u Kalabriji gdje je od partizana strijeljan britanski dezerter. Petnaest godina zatim postavlja se o njemu pitanje: svetac ili grješnik? Pitanje rješava "đavolov odvjetnik", monsinjor Meredith, suhoparan i skeptičan Englez već obilježen skorom smrti. Ali uloga koju će u tom slučaju dobiti od tadašnjih crkvenih poglavara probudit će u njemu ljubav prema ljudima. Taj preokret i osmišljenje njegove prazne egzistencije dogodilo se u svega tri dana. I tako je život dobio novi smisao predanjem i žrtvom...

Začudujuća je lakoća i jednostavnost pripovijedanja u ovom romanu a opet ozbiljnost i poznavanje građe kojom se bavi pripovjedač.

Glavno lice romana mons. Blaise Meredith, kada je dobio ulogu "đavoljeg odvjetnika", dakle onoga koji će u ovom slučaju ispitati navodnu svetost strijeljanog dezertera, bio je u već poodmakloj životnoj dobi, shrvan bolešću i, kako sam priznaje ,u duši isprazan i nije nalazio ništa što bi u njemu poticalo kajanje ili pružalo utjehu. Bio je čovjek koji nije imao prilike za borbu i koji je zaboravio ožiljke svojih rana. Ali bilo mu je poznato: da bi se kanonizacija mogla provesti potrebno je da svetost nekoga čovjeka bude, Božjom moći, obilježena čudesima - tj. događajima koji nadmašuju ljudsku moć i u njima se, praktički, suspendiraju prirodni zakoni.

Poznato je da velik dio pastira ne osjeća pravoga dodira s Bogom zato što nema dodira s vjernicima, pogotovo kada se vjera svela na suhi intelektualni pojam. Ljudi su postali isprazni, suhi i bez ljubavi. A čovjek koji osjeća samilost i razumijevanje nije daleko od ljubavi. I usprkos svim nespretnostima, ljudi će znati prepoznavati ljubav, pogotovo onih koji će se za njih zanimati bilo da razgovaraju o njihovim teškoćama, svakidašnjim brigama ili problemima.

Došavši u Kalabriju, nikad prije Meredith nije vidio takve bijede i užasa i malo mu je pomagalo raspelo i molitvenik, jer ti su ljudi, kaže pisac, bili svakodnevno razapinjani svakojakim teškoćama...

Bjegunac, odnosno dezerter Nerone sklonio se ranjen kod mlade udovice, a kasnije se u nju zaljubio i imao s njome dijete. Njegova prošlost seljanima je nepoznata, bez znaka o vjerskim shvaćanjima i njegovu moralu. Čak je bilo vidljivo da je takav u grijehu. Ali kao što saznajemo iz romana, prema pisanim svjedočanstvima što ih je ostavio zbiva se u njemu preokret: pod utjecajem neke vrste obraćenja, on se od udovice Nine rastavlja i posvećuje se isključivo Bogu.

Čitavo je vrijeme u dobrim odnosima sa seljanima, skrbi o njima bilo da im donosi hranu, lijekove ili im drugačije pomaže.

Ispovijedajući se Nini priznat će da je u početku bio blizak vjeri ali se kasnije naglo i hladno od svega udaljio. Nije vjerovao ni u što, bio je u tami, izgubljen za Boga i Crkvu... Upravo susret s mladom ženom u njemu će probuditi novoga čovjeka i život će mu prolaziti u dostojanstvu, vedrini i zadovoljstvu duše koja je našla Boga. Spisi što su od njega pronađeni posjedovali su ritam i naročito jedinstvo. "Oni su prava riznica ispovijedi".

" ... Pišem iz ljudske potrebe da se povjerim... makar praznu listu papira, jer pritište me spoznaja samoga sebe i nemam prava da time opterećujem ženu koju volim...

...Roditi se kao član Crkve (a mogu govoriti jedino o svojoj Katoličkoj crkvi jer drugih ne poznajem) istodobno je teret i pomoć...

...Dugo sam, i ne znajući to, bio izgubljen. Kad nemaš vjere, osjećaš se slobodnim, i to je najprije ugodan osjećaj. Ne postoje sumnje savjesti ni strogi zahtjevi, osim onih koje nalažu običaji, dogovori i zakon. No zahtjevi svi dovoljno popustljivi pod različitim vidovima. Strah će se pojaviti kasnije. Osjećaš se slobodnim; a ipak slobodnim u kaosu, neobjašnjenom i neobjašnjivom svijetu. Slobodnim u pustinji iz koje ne možeš pobjeći osim povlačeći se u se: u svoju vlastitu nutrinu- no upravo u njoj osjećaš prazninu. Ni na čemu ne možeš graditi- osim na sitnoj hridi svog ponosa, a to je ništa i zasnovano na ništavilu..."

Bilo je dosta zabilježaka i Meredith kao "đavolov odvjetnik" sve ih je čitao. Našao je što je tražio: osnovno nadahnuće jednoga ljudskoga života. Taj je čovjek duhom, srcem i voljom - bio sličan božanskom uzoru. Znao je odreći se tjelesnih briga, predati se Bogu, da se po vjeri, nadi i ljubavi- smiri u rukama svoga Stvoritelja.

Za samoga "đavoljeg odvjetnika" građa što ju je skupio iz usmenih svjedočanstava i spisa (a i jednog doista velikog i nesvakidašnjeg čuda, koje ovdje nećemo otkriti u nadi da će čitatelji sami potražiti i pročitati knjigu) bila je dovoljna da se uvjeri kako je on zaista bio Božji čovjek, koji je umro u vjeri i u okolnostima koje su bile i te kako mučeničke.

I sam "đavolov odvjetnik" zadivljen otkrićem reći će: "Rim je daleko, ali po prvi put - našao sam sebe u ulozi čovjeka i svećenika".

"Postiden sam mišlju da su mnogi među nama živjeli duže, a učinili mnogo manje".

Roman završava ovim riječima:

"Kardinali su možda potrebni na raskršću putova - gdje se ukršta vremenito i duhovno - da se ljudima pokaže put prema nebu. Ali - reče u sebi - uloga je crkvenih knezova neznatna s obzirom na siromašne, ponizne i grešne ... koji sačinjavaju živo meso kršćanstva".

I ostalih petnaestak romana ovoga zaista velikog pisca prevedeno je na više od 30 jezika. Navedimo samo neke:

Djeca sunca, Druga pobjeda, Kći šutnje, U papučama sv. Petra, Ambasador, Babilonska kula, Crveni vuk, Salamandar, Harlekin, Navigator i drugi...

Gojko Polegubić

TKO VOLI NEKA IZVOLI

(Milana Vuković Runjić: KRILA OD ETERA, Ceres, Zagreb, 1998.)

Poznato je, duh odabire pojedince i obdaruje ih različitim darovima. Retci što ih pisci pak ispisuju odraz su njihova vlastitoga bila, dakle i "sredstvo" kojim se sustiže u svijet. A svijet je ono što smo ponijeli sa sobom, što nas je obilježilo.

I Milana Vuković Runjić (rođ. 1970. godine u Zagrebu, autorica triju knjiga poezije: "Vrt", "Odlomci o Evi" i "Azurno zlatno") u najnovijem Ceresovu nakladništvu predstavlja se kao što sama kaže "potpunim proznim djelom", zbirkom pripovijetki "Krila od etera", koju čini pet tematski srodnih priča: Krila od etera, Englezica, Guadalupe, Nina od Urbina i Svetica. Autorica radi u časopisu OK! i urednica je biblioteke Ceres za nakladničku kuću Ceres.

Već i u prethodnoj Milaninoj pjesničkoj zbirci "Azurno zlatno" bilo je vidljivo da se radi o ne baš ukusnoj mješavini proze i poezije koja je svojedobno nešto i obećavala, ali je izazvala odmjerene osvrte i kritike. Dakle, radilo se o autoričinu senzibilitetu koji je bio potkrijepljen estetskim u promatranju i razmišljanju.

U autoričinoj najnovijoj knjizi prostor u koji se dospijeva izmaštan je i kao takav ne dospijeva u svijest čitatelja niti plijeni njegovu zaokupljenost. Priča se ne zasniva na stvarnoj podlozi i dojmljivu pripovijedanju. Lišena je svježine, novosti, iskrenosti i osjećajnosti pisanja. Dakle nešto što je bez reda, smisla i neograničeno na događaj i doživljaj. Knjizi nedostaje jedinstva i cjeline. Autorica još vodi računa o izboru riječi, ali je komunikacija između čitatelja i autoričina teksta onemogućena.

Taj odnos kao da je određen motivacijom teme i zbilje. Sugerira ono što bi tek moglo biti.

Možda bi umjesto ikakvog prepričavanja knjige bilo poželjno prenijeti ono što je autorica sama rekla u uvodu na unutarnjoj strani ovitka: "Uoči rata u Hrvatskoj Adrijana dolazi kao dadilja u obitelj Everettovih. Naslućuje se romantični zaplet s Lewisom, no neobičnija priča se zbiva u Cornwallu, na imanju roditelja njegove žene Sare, gdje ova sreće Zdenka - nekonvencionalnog, obudovjelog pisca četiriju pjesničkih zbirki s naslovom Z - koji joj nudi martini, kolačiće, kupanje u ljekovitu blatu i ključ za izlaz iz stvaralačke krize u koju je dospjela pišući roman KRILA OD ETERA."

"Kad joj iznenada umre muž, Anne Trgo - došljakinja iz Engleske - nakon dva desetljeća provedena u Sv. Martinu odlučuje se vratiti na Otok. Mještani različito reagiraju na vijest o odlasku lijepe i distancirane Anne. Don Marinko likuje što će ta napast konačno napustiti njegovu župu. No nakon vizije u kojoj mu se ukazao sam svetac - zaštitnik mjesta njegovo se mišljenje o ENGLEZICI iznenada promijeni."

"Nakon onoga rata Nikola Franica se otisnuo na južnoamerički kontinent i započeo usamljenički život vlasnika antikvarijata- Poziv hrvatskog ambasadora zatječe ga nakon pola stoljeća, neodlučnog da svoje uspomene na Dalmaciju suoči sa stvarnošću. Potreba da pruži utočište mladoj Patriciji koju progone plaćeni ubojice, iznova ga vodi u pustinju Atacamu, kamo se prije mnogo godina zaputio gledati pomrčinu Sunca i upoznao jednu od svoje tri ljubavnice imenom GUADALUPE."

Još slijede dva autoričina ulomka ali mislim da ih je za ovu prigodu nepotrebno ponavljati. Knjigu sam pročitao i mnoštvo toga mi je ostalo nejasno. Opravdava li knjiga svoje tiskanje teško je reći ali je očito kako nakladnička kuća Ceres u zadnje vrijeme "razvodnjava" ono dobro vino koje nam je u početku nudila. Ustaljuje li se i kod njih pravilo: koliko para toliko muzike?

Gojko Polegubić

PJESMA KOJA OPOMINJE

(Mujo Bijelić: Posljednja smjena, NIK Kujundžić, Lukavac 1998.)

U bosanskohercegovačkoj literaturi, malo je djela o rudarima i tegobnu rudarskomu životu, a još je manje rudara pisaca.

Čak ni velike rudarske tragedije nisu nadahnule naše književnike da svjedoče pred ljudima i poviješću o stoljetnim mukama, svekolikim opasnostima i nesrećama što su kopače crnog zlata prerano vraćale zemlji, kojoj po prirodi posla mnogo više od drugih pripadaju.

Zbog svega toga, pojava knjige o rudarima, a osobito pojava pjesnika - rudara, predstavlja nesvakidašnji čin i posebnu vrijednost u našoj književnosti. Ona nije samo doprinos bogaćenju literature, već je prije svega znak da se literatura vraća zbiljskim korijenima, vraća se svom socijalnom habitusu u kome je nastajala i gdje joj je oduvijek bila ciljna točka.

Premda za rudara-pjesnika Muju Bjelića ti viši književno-estetski ciljevi nisu bili povod ni pokretački motiv za stvaranje, njegova poema "POSLJEDNJA SMJENA" krupan je doprinos BiH - literaturi. I ne samo to. Ona je u isto vrijeme i krupan doprinos literature u otimanju od zaborava svekolike tragike rudarskog življenja.

Velika i po posljedicama stravična rudarska nesreća što se desila 26. kolovoza, 1990. godine u Rudniku "DOBRNJA" i u kojoj je živote izgubilo 180 rudara treće smjene, inspirirala je rudara - pjesnika Muju Bjelića da ispjeva potresnu poemu o rudarima. To nije samo poema o rudarima, to je svjedočenje o teškom životu i tragičnom zaboravljanju opasnosti što stanuje u našoj kući ili blizu nje. To je podsjećanje i prisjećanje na ljude s kojima smo dijelili dobro i njegovu negaciju. To je opomena koja boli kao otvorena rana. Činjenica, da se dvije godine nakon spomenute rudarske tragedije na ovim prostorima desio rat, nimalo ne umanjuje razmjere rudarskoga stradanja. Ta činjenica, ne daje nam pravo na zaborav trenutaka, dana, mjeseci - kad smo patili, plakali i suosjećali s porodicama kopača crnog zlata čije je živote ugasila upaljena i pomahnitala ugljena prašina.

Ako među nama ima onih koji su tu tragiku izbrisali iz sjećanja, poema Muje Bjelića - pomoći će im u liječenju bolesti zaborava.

Ona je i lijek i recept za preventivno djelovanje.

Posao što ga se rudar - pjesnik prihvatio, nije bio ni malo lak, niti jednostavan. U pristupu delikatnoj temi protkanoj nemjerljivom tragikom trebalo je odvažnosti i mudrosti i znanja i pjesničke vještine. Mujo Bjelić je ispoljio od svega toga onoliko - koliko je bilo potrebno, da postavljeni zadatak izvrši na neupitan način. Ispisao je stihove u obliku prstenja što spaja imena stradalih rudara poredanih logičnim abecednim redom. U tom lirskom lancu, nema slabih mjesta. Sve je uvezano čvrstim nitima riječi, tako da poema zrači unutarnjim skladom, koherentnošću i zavidnom originalnošću. Jezik, kojim se pjesnik služi, jezik je zemlje Bosne i naroda što žive na prostorima tuzlanskim.

Rudar Mujo Bjelić, tanani je lirik, koji znade pronaći sliku, riječ i rimu i rasporediti ih u okvir zadane teme na način koji odaje zrelog pjesnika. On vrlo vješto koristi vezani stih kao vizuelno sredstvo prenošenja vlastitih misli, sjećanja i osjećaja. Pošto i sam pripada rudarskoj naciji, u užem, odnosno rudarskom planetariju u širem smislu, bez velikih poteškoća pronalazi kristalno jasne odgovore na nejasna pitanja, doimajući se kao sudac koji presuđuje tragici, a ne njenim zaboravnim vinovnicima, kojima će vrijeme ionako presuditi. Otuda je prva strofa uvodne pjesme, zapravo, jezgrovito i potresno kazani moto cijele poeme:

Drugome svijetu stihove skladam.
Ovdje tišina caruje teška.
Ovdje ne letim, ovdje - padam.
Život je ponekad, kao greška.

Pjesnik ovdje, ne izjednačava život i grešku, već samo konstatira nadmoć greške nad životom, kada zakažu mehanizmi opreza.

Kažnjavanje krivaca, ne pomaže žrtvama, već onima koji su potencijalne žrtve. Zato, poemu "POSLJEDNJA SMJENA" treba čitati kao obranu ljudskoga bitka i kao *hommage* onima, koji su kopajući crno zlato, potrošili zlatnu žicu vlastita života. Knjigu Muje Bjelića, zbog ove istine, kao i zbog drugih razloga, treba imati svaka rudarska kuća, ne samo zbog podsjećanja na stradanje komorata, već zbog spriječavanja mogućnosti da se nesreća ponovi bilo kad i bilo kome u bilo kojem obliku. Već i to je dovoljno za visoku ocjenu posla što ga je rudar - pjesnik obavio.

Ivo Mijo Andrić

VRAG NIKAD NE SPAVA

(Giovanni Pico della Mirandola: "Govor o dostojanstvu čovjekovu" Nova Stvarnost - Zagreb, 1998. g.)

Ovih dana u nakladi "Nova stvarnost" iz Zagreba objavljeno je djelo talijanskog filozofa i pjesnika Giovannija Pica "Govor o dostojanstvu čovjekovu" iz razdoblja renesansne kulture.

Pico je govor sastavio kao uvodno slovo u javnu raspravu o devet stotina filozofskih pitanja koje je namjeravao održati u Rimu. Osokoljen svojim otkrićima bio je uvjeren kako može i ima što ponuditi Crkvi u Rimu. No oko njega se pokreću sumnjičenja te i sam papa odlučuje odložiti njegovu raspravu, a najavljene filozofske stavke dao je podvrgnuti crkvenoj komisiji koja će ih u najmanju ruku osuditi i proglasiti za heretičke i uvredljive, a sam autor poprimit će obilježja krivovjernika. I obrana što ju je kasnije pisao bila je osuđena kao oholost i otpadništvo. Već kad je bio na izmaku snaga jednim ukazom biva pošteđen optužbe i krivice.

Višeslojno je njegovo učenje (iza sebe imao je dosta godina duhovnog i filozofskog obrazovanja). Proučavao je Aristotela, Platona, Platonija, latinsku i grčku patristiku, skolastiku, arapske filozofe, Novi Zavjet, Kuran, judejsku mistiku, kabalu i drugo. Značenje ovog filozofa je u tome što je težnje različitih učenja sjedinio u univerzalno jedinstvo koje vrhuni u samome Bogu. Raspravlja o čovjekovom duhovnom i intelektualnom napredku. Picovo djelo počinje etikom koju slijedi dijalektika. Metafizika omogućava stupanje do same spoznaje Boga i Svemira. O ovom djelu napisane su mnoge rasprave i kao takovo dostupno je svima onima koji će tragati za Istinom.

Urednik i nakladnik edicije "Nove Stvarnosti", gospodin Zvonimir Maštrović ponudio je prijevod ovoga nadasve vrijednoga djela izvjesnom gospodinu Sinanu Gudževiću koji je s latinskog djelo preveo, izvornik priredio, uvod i bilješke napisao. Tako nas sam "prevodilac" obdaruje ovim svojim iskazima:

"Ekavska varijanta mog prijevoda "Govora o dostojanstvu čovjeka" bila je objavljena u Beogradu 1994. godine, no ja sam se, prije svega zbog izdavačeve odluke da u knjigu ubaci predgovor jednog razalurenog šoviniste, a potom i zbog izdavačevih lektorskih zahvata, javno odrekao toga izdanja. Svoje razloge sam podrobno iznio u beogradskom tjedniku "Vreme" u veljači 1995. god. Objavljivanje ijekavske varijante moga prijevoda u Zagrebu plod je pristajanja na prijateljsku ponudu urednika Maštrovića i potpore koju je njemu za taj podhvat pružio Institut Otvoreno društvo. Sa nesretnim političkim odnosima Beograda i Zagreba ovo objavljivanje nema nikakve veze" (str. 13. potpisao S. G.)

Nadam se da ovome ne treba komentara.

Gospodinu, a možda i drugu, Gudževiću trebalo bi biti jasno već kad se prihvatio "prevoda" da na ovim prostorima ne postoji nikakva varijanta ekavskog ili ijekavskoga "prevoda", već se može raditi samo o hrvatskom književnom jeziku koji mu je nažalost toliko stran a možda i antipatičan. U velikom dijelu njegovog "prevoda" moguće je naći riječi koje nemaju veze s hrvatskim jezikom a to su: "posmatrač", malne, studija, spojni zaglavak, obigravati, blagodet, djesti, prečaga, stepenik, do da se, vagan, kanap, kaono, nalični, znavati, sem, rašta, lično, panjkavo, sopstveno, povinovao, nadeždom, nejačan, našiljevci, itd.

Ova knjiga tiskana je uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske pa čudi kako to bar nitko nije knjigu prolistao, već je kao takva zauzela mjesto na policama hrvatskih knjižnica...

Ovih dana obnovljen je (ako je i ikad zastario) Novi srpski Memorandum koji zagovara tezu kako hrvatski ne postoji, već samo srpski s dva izgovora - ekavskim i ijekavskim. O svemu je bilo dosta riječi, ali nije naodmet ponoviti dio onoga što je prenio i "Večernji list" dana 13. rujna 1998. g.

U Beogradu je " izdan" još jedan velikosrpski dokument kojim se niječe postojanje hrvatskoga književnoga jezika i hrvatskog naroda. Srpski memorandum izričito negira hrvatski jezik i u prilog svoje nazovi teze iznosi da je to srpski jezik s dva izgovora: ekavskim i ijekavskim. "Hrvati su jedino čakavci, a čakavsko narječje je jedini izvor hrvatskog narodnog jezika." Ili "hrvatski književni jezik samo je zagrebačka varijanta srpskog književnog jezika."

Dokument takova sadržaja tiskan je u Srbiji u čak 300 tisuća primjeraka, a potpisalo ga je 15 srpskih jezikoslovaca, objavljen na šest i pol strana, s prijevodom na engleski, ruski, francuski, poljski i njemački jezik. Dakako i naši su lingvisti odmah reagirali. Tako dr. Mijo Lončarić, znanstveni savjetnik u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje ističe da je najnoviji velikosrpski "izum" toliko neozbiljan da o njemu ne treba uopće raspravljati, a od tvrdnji iznesenih u njemu ogradili su se i neki srpski jezikoslovci.

Gospodin Lončarić ističe kako su takvi stavovi iznošeni pred agresiju na Hrvatsku pa moramo znati da su oni politički opasni te da su nastavak velikosrpske politike koja je dovela do agresije na Hrvatsku i do najvećeg zla nakon drugog svjetskog rata u Europi.

Ne čudi što ludi umovi nastoje izbaciti, odnosno izbrisati hrvatski jezik i hrvatsku književnost s filozofskog fakulteta u Beogradu.

Dakle, zna se odakle vjetar puše (odnosno duva), a Hrvati se znaju od vjetrova braniti i zaštititi. Onima s druge strane nije naodmet prisjetiti se i "Bljeskova" i "Oluje". I daleko im "lepa kuća".

Gojko Polegubić

BRZORITMIČKI I EKSPRESIVNO

(Dubravko Marijanović - Sjene vatre, zbirka haiku poezije, SIPAR d. o. o., Zagreb 1997.)

...Jednom, u davna doba, u Guduri Lung Men stajaše stablo Kiri, istinski kralj šume. Uzdizaše glavu da bi razgovaralo sa zvijezdama; korijenje mu prodiraše duboko u zemlju preplećući brončane žičice sa žicama srebrnog zmaja što spavaše dolje. I zbude se te moćan čarobnjak od toga drveta načini čudesnu harfu, kojoj su tvrdoglavu ćud mogli ukrotiti tek najveći glazbenici. Glazbalo dugo ležaše u riznici kineskoga cara, ali uzaludni bijahu svi napori onih koji, naizmjence, kušahu izvući melodiju iz njegovih žica. Kao odgovor na njihova krajnja naprezanja dolažahu od harfe samo hrapavi zvuci prijezira, ni u kakvu skladu s pjesmama što bi ih oni rado pjevali. Harfa odbijaše priznati majstora.

Najposlije dođe Pai Ya, knez harfista. Nježnom rukom zagrli harfu, kao što bi

tkogod umirivao neposlušna konja, i blago dirnu žice. Zapjeva o prirodi i godišnjim dobima, o visokim planinama i vodama tekućicama, i sve se uspomene onoga drveta probudiše! Još jedanput slatki dah proljeća zaigra među njegovim granama. Svježi slapovi, plešući niz guduru, smijahu se raspupalu cvijeću. Odmah se začuše pospani glasovi ljeta s bezbrojem kukaca, nježno rominjanje kiše, kukanje kukavice. Gle! tigar riče, dolina pak odgovara. Jesen je; u pustoj noći, oštar poput mača, sja mjesec nad travom pokrivenom slanom. Sad vlada zima, i kroza zrak pun snijega vrtlože se jata labudova i štropotava tuča udara po hvojama sa žestokom radošću.

Tada Pai Ya promijeni ključ i zapjeva o ljubavi. Šuma se zanjihala poput vatrena dragana duboko zavezena u misli. Gore, kao bahata djeva, projuri oblak, blistav i bijel; ali, prelazeći, bacaše duge sjene po zemlji, crne kao očaj. Opet se ključ izmijeni; Pai Ya zapjeva o ratu, o srazu čelika i pomamnim hatovima. I u harfi se podiže oluja Lung Mena, zmaj pojaha munju, gromotan uragan provali preko brda. Zanesen, kineski vladar upita Pai Yaa u čemu je tajna njegove pobjede. "Veličanstvo," odgovori on, "drugi nisu uspjeli zato što su pjevali samo o sebi. Ja sam pustio harfi da odabere svoju glazbu, i nisam pravo znao je li harfa Pai Ya ili je Pai Ya harfa."...

Kakuzô Okakura - Knjiga o čaju

Ova nam priča dovoljno govori i o naravi Marijanovićeva haiku, te potpuno zadošćuje osvrtu na njegovu zbirku; jer, njegovi haiku, haiku su istinskog trenutka, sami sebi dostatni, prebrzi da bi u njima bilo ikakve osebujnosti. Haiku dolaze Marijanoviću; on ih ne osmišlja, nego je često samo ruka prirode koja nam je željela ukazati na pojedine svoje prizore, često nezamijećene, ili često nedovoljno ispoštovane zbog odsustva pozornosti ili izgovaranja samoopravdavajuće glupe riječi "banalno". No, ništa nije banalno. Sve u prirodi i životu je čudovito. I tu dolazimo do misterija zena. A zen je, među ostalim, štovanje Stvarnosti. Osobita mu je karakteristika u tome što je jedini od novijih religijskih sistema, religijsko-mističnih pokreta, religijskih ogranaka, prepoznao zemaljsko kao isto toliko važno koliko duhovno. Tu stižemo do umjetnostî koje su pridonijele općem širenju zen shvaćanja, jer su iz njega proiznikle, no i do umjetnostî kao osnovnih manifestacija zena, tj. njegova sredstva samopotvrđivanja i djelovanja. Čajna ceremonija, sumi slikarstvo ili haiku materijalna su očitovanja duhovnog, i zen tako djeluje. Zen ne filozofira, ne mistificira, on se materijalno očituje... i to u jednostavnosti, krajnjoj jednostavnosti, baš kao Marijanovićevi haiku, ili Marijanovićev zen.

Kao što Pai Ya pjeva o prirodi, godišnjim dobima, ljubavi i ratu, tako se i u Marijanovića nižu teme, bez posebne selekcije, onako kako ih je svijest zapažala, isprepletene, izmiješane, ukazujući da su jedno kroz mnoge. Tu je zen, ili umjetnost zena izražena do svojih krajnosti, no, bez tipično japanske samonametnute samodiscipline, ne - nužne za određene stadije samorazvoja kroz zen. Marijanović prihvaća ulogu pjesnika - pisara - zanatlije, koji je u svojoj aktivnosti / neaktivnosti samo provodnik i prijenosnik manifestirane energije prirode. On i ne želi biti nešto drugo; u njega je svako Ja odsutno i to je zamjetno već u samom načinu zapisivanja haiku, bez interpunkcije, bez velikih slova. Marijanović se predao, potpuno prepustio pasivnosti meditacije, optimističan u uvjerenju da je ono što će "doći" vrijedno ili pozitivno.

cesta tetura
kukuriče nizbrdo
pijani pjesnik

Tristo Marijanovićevih haiku napisano je brzoritmički i bez prevelike pozornosti na 5-7-5 metar (beba /u busu/ duda dudu/ /dječak /ide i šuta /kamenje/ / žena /granu u cvatu /trga/ /pijetao / kandžama grebe /po ledu). Brzoritmički su u ekspresivnom smislu. Marijanović, naime, nije pokušavao dublje proživljavati trenutak, te ga, poput nekih, u patetično-emotivnom obliku ispljunuti na papir, nego ga je zapisao u trenutku doživljavanja - viđenja, ekspresivno, u vidu istinskog doživljaja pune svijesti ovdje i sada. Marijanović nije, poput nekih, težio ljepoti s velikim Lj, uljepšavajući, idealizirajući, iskrivljavajući, nego se ograničavao na objektivnost bez uplitanja osobnih emocija u viđeno. Zato njegovi haiku i jesu dobri. Ljubiteljima te poezije toplo preporučujem *Sjene vatre*.

Franko Bušić

UZOR - UDŽBENIK

(Krešimir Brlobuš, Život glazbe: udžbenik za glazbenu kulturu u sedmom razredu osnovne škole, nakladnik Alfa d.d., Zagreb 1998.)

Plod višegodišnjeg Autorova pedagoškog rada, ovaj udžbenik ne krasi samo raskošna otmjenost opreme, već i preglednost (koja ni jednog časa nije na štetu obavijesnosti i sažetosti) obrađenoga gradiva, gdje je naglasak stavljen na didaktičku zornost i metodološku ujednačenost.

Pohvale za odmjerenu raskoš opreme zaslužuju: *Biljana Knebl* u ulozi brižne likovne urednice te *Andrea Hrčić*, čiji se autorski rukopis (onaj grafički i dizajnerski) iščitava i na brojnim drugim mjestima ovoga izdanja, a ne samo na naslovnici, kako bi se inače mogao steći pogrešan dojam prema podatku istaknutom na impresumu.

U ovom udžbeniku predočene su tri tematske i sadržajne cjeline: (1) *pjevanje i sviranje* (str. 4 - 43); (2) *upoznavanje glazbenih instrumenata* (str. 46 - 65), (3) *slušanje glazbenih djela* (68 - 97).

Uz udžbenik učenici imaju na raspolaganju i *Vježbenicu* (što je u stvari uspjela zamjenbenica za staru, otrcanu *radnu bilježnicu*), kao i suvremeni nosač zvuka - CD, s više od trideset odabranih primjera. Kao dodatak spomenutoj vježbenici, Autor preporuča učenicima vođenje *Dnevnika slušanja glazbe*.

Sve je, dakle, usredotočeno na **slušanje.** Zato nije na odmet navesti Autorove riječi s kraja *Vježbenice* (str. 30), koje se doživljavaju i kao pravi mali esej o važnosti slušanja za doživljaj glazbe:

"Da biste mogli *opisati* svoje *dojmove* i *zapažanja* o glazbenom djelu, potrebno je da ga *pažljivo* slušate. Da biste uistinu dospjeli u blisku uzajamnost sa skladbom koju slušate, valja *biti* nadasve *pribran i strpljiv*. Slušanje glazbe zahtijeva od vas *mir*, *opuštenost* i *koncentraciju*. (...) Bitno je pripomenuti da uza sve ono što ste naučili ... nipošto ne smijete zanemariti ono najvažnije, a to je nedvojbeno *vaš doživljaj glazbe*, tj. svagda različiti mogući doživljaj prigodom opetovanog slušanja pojedinoga glazbenog djela" (ključne pojmove naglasio T. K.).

Osobni doživljaj glazbe prof. Brlobuš ističe i na početku poglavlja *Slušanje glazbenih djela* obraćajući se izravno učenicima: "Dragi učenici, uza sve ono što možete naučiti u ovom udžbeniku, jedno vam zasigurno nitko ne može i ne smije 'ukrasti': to je vaš doživljaj glazbe". Neka te riječi, koje doživljavamo i kao Autorov pedagoški i didaktički *credo*, postanu i ostanu popudbina za dug i veseo (su)život ovog po mnogo čemu uzor - udžbenika s đacima i nastavnicima kojima je namijenjen.

Tvrtko Klarić

NAJNOVIJE KOD HKD

Carmen Kukuljević-Sakcinski David

U VRTLOZIMA ŽIVOTA

Roman koji suvremena zbivanja ugrađuje u povijesnu vertikalu

Josip Jakšić

PRAVEDNIK ŽIVI OD VJERE

Dopunjen i proširen, ali još uvijek sažet *vademecum* za bogatiji vjerski život

Ova i druga svetojeronimska izdanja možete naručiti kod nakladnika:

HKD SV. JERONIMA
Trg kralja Tomislava 21
10000 ZAGREB

ili telefonom:
00385-1-431-950

Vijesti

* * *

U časopisu "Paneuropa", br. 4/98, *Bernd Posselt* piše o *Ivanu Pavlu II.* u članku "Paneuropäischer Pontifex" (Paneuropski Papa).

* * *

U "Političkom zatvoreniku", br. 11/98, *Vjenceslav Topalović* piše o pogubljenju velikog župana *Nikole Tusuna*, oca našega pok. člana upravnog odbora i autora zbirke "Darovi srca", *Dinka Tusuna*, a *Milan Blažeković* o pok. *Mirku Validžiću*.

* * *

"Glas Koncila" od 29. XI. 1998. objavljuje vijest o 100. obljetnici rođenja *Jurja Šćetinca*. U istom broju *Juraj Batelja* u svom serijalu donosi izvode iz krašićkog pisma *Alojzija Stepinca Petru Grgecu* od 5. I. 1957.

* * *

"Mogućnosti", br. 7-9/98, objavljuju životopis *Marka Marulića* iz pera *Mirka Tomasovića*. Dnevni i vjerski tisak izvješćuje o skupu o *M. Maruliću* u Rimu, održanom od 26. do 29. XI. 1998. u Rimu.

* * *

26. XI. 1998. umro je u Zagrebu biskup i suradnik "Marulića" *Đuro Kokša*, član HKD-a (v. nekrolog na str. 15-17 u ovom broju "Marulića").

* * *

"Jutarnji list" od 27. XI. 1998. donosi vijest o hrvatskim nogometašima na argentinskim markama. Vijest i marke donio je *Ljeposlav Perinić*, naš suradnik iz Argentine, gdje je 1954. objavio knjigu *Johna Pintara* "Four years in Tito's Hell" (Četiri godine u Titovu paklu).

* * *

Otto Friedrich u listu "Die Furche" od 26. XI. 1998. piše o knjizi "Gottes starke Töchter" ("Jake Božje kćeri", među kojima je i *Jelena Brajša*) u članku "Ein apostolisches Zeitalter für Frauen in der Kirche" ("Apostolsko doba za žene u Crkvi").

* * *

U "Školskim novinama" od 24. XI. 1998. *Stijepo Mijović Kočan* piše o knjizi *Lava Znidarčića* "Alojzije Stepinac" u članku pod naslovom "S ljubavi o blaženiku".

* * *

"Vjesnik" od 23. XI. 1998. objavljuje prikaz *Dubravke Vrgoč* o drami (u režiji *Petra Večeka)* "In te, Domine, speravi" o suđenju *A. Stepincu*.

* * *

U "Vjesniku" od 29. XI. 1998. izašao je članak *Inoslava Beškera* "Završen međunarodni skup o Marku Maruliću".

* * *

"Hrvatska obzorja", br. 3/98, donose priloge naših suradnika (*Ž. Bezić, M. Šimundić, J. Braenović,* pok. *B. Krasovac, Z. Mužinić* itd.).

* * *

U "Vjesniku" od 9. XI. 1998. *Mirko Tomasović* piše o poslanici *Marka Marulića* papi *Hadrijanu VI.* a u broju od 15. XI. objavljena je novela *Svevlada Slamniga* "Preodgoj".

* * *

U svojem članku "Tomislavgrad" u časopisu *"Naša ognjišta" Agneza Szabo* piše o vezama duvanjskih fratara s HKD sv. Jeronima.

* * *

O predstavljanju jeronimske *"Danice za 1999."* pišu časopis MI, br. 11, "Večernji list" od 13. XI. i "Glas Koncila" od 22. XI. 1998. "Večernji list" od 15. XI. 1998. donosi prikaz *Marulića 5/98.*

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 44/98, objavljen je intervju s *Lejlom Šehović* pod naslovom "Bella, ma musulmana" (Lijepa, ali muslimanka) i članak o Miloševićevu proganjanju beogradskih sveučilišnih profesora, a u br. 45/98 članak o nastupu *Franje Topića* u Rimu na međunarodnom znanstvenom skupu o inkviziciji.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 20. XI. 1998. objavljuje recenziju zbirke *Malkice Dugeč* "S Hrvatskom u sebi" i čakavske zbirke *Lucije Rudan* te članak *Lojze Buturca* o *Josipu Andriću* u Požegi.

* * *

"Narodne novine" od 19. XI. 1998. objavljuju imena odlikovanih crkvenih dostojanstvenika (*Kuharić, Bozanić, Jurić* itd.) nakon posjeta *Ivana Pavla II.*

* * *

Pavao Jurišić dao je intervju *Michaelu Raggu* u bečkom listu " Die Furche" od 3. XII. 1998. o situaciji u Bosni pod naslovom "Wer heimkehrt findet keine Arbeit" (Tko se vraća kući, nema zaposlenja). U istom broju čitamo i osvrt na knjigu *Gerda Lűdemanna* o "viziji" Uskrsnuća.

* * *

Naš veleposlanik u Slovačkoj i unuk dr. *Velimira Deželića,* dr. *Gjuro Deželić,* primio je *Moyzesovo* odlikovanje 1. XII.1998. od predsjednika Matice slovačke.

* * *

"Školske novine" od 1. XII 1998. izvješćuju o dodjeli nagrade *Side Košutić* u osnovnoj školi u Radoboju iz pera *Stjepana Licea.*

* * *

U časopisu " Dubrovnik", br. 3-4 /98, *Svevlad Slamnig* piše o slikaru *Jošku Baici.*

* * *

"Glas Koncila" od 6. XII. 1998. donosi kratak prikaz predstavljanja knjige *Jakova Ivaštinovića* "Hrvatskom uzduž i poprijeko" u prostorijama HKD sv. Jeronima.

* * *

Međunarodni kolokvij u povodu objavljivanja Bibliografije o *Jacquesu Maritainu* održan je u Rimu 11-12. XII. 1998.

* * *

O životu i djelu nedavno preminulog *Juliena Greena* piše u reviji "Etudes", br. 11/98, *Jean Mambrino.* Istaknuta je Greenova misao: " Sve što nije dano Bogu, izgubljeno je vrijeme, a svaka knjiga koja nije pisana o Njemu, uzalud je pisana."

* * *

Chantal Aubry piše u listu "La Croix" od 22.-23. XII. 1998. o biografiji spisateljice *Béatrix Beck,* autorice poznate knjige "Léon Morin, prêtre" (Leon Morin, svećenik) i sekretarice *Andréa Gidea.* U broju od 29-30. XI. možemo pročitati i kratak osvrt o *Julienu Greenu.*

* * *

Radio Zagreb emitirao je 6. XII. 1998. razgovor *Jasminke Domaš* s hrvatskim veleposlanikom u Bratislavi *Gjurom Deželićem,* koji je govorio o odlikovanju *Ferde Takača* odličjem Danice hrvatske.

* * *

"Actualité religieuse", br.172/98, donosi vijest "La reine croate detrônée parce que musulmane" (Miss Hrvatske "detronizirana" zato što je muslimanka).

* * *

Radio Zagreb emitirao je 11. XII. 1998. prilog *Branka Franolića* "Zašto je Henrik VIII. čitao *Marka Marulića*?".

* * *

"Obnovljeni život", br. 4/98, donosi članak *Predraga Belića* "Paraclitus - tješitelj i(li) branitelj" (usp. članak *R. Grgeca* "Branitelj i(li) Tješitelj" u Glasniku Srca Isusova, br. 5/98).

* * *

Kod "Editions de l' Atelier" izašla je knjiga molitava *Michela Quoista* "Les plus belles prières" (Najljepše molitve).

* * *

U DHK-u predstavljena je 16. XII. 1998. knjiga *Nevenke Nekić* "Grad - zvijezda".

* * *

"Vjesnik" od 19. XII. 1998. donosi članak "Slučaj Neboder u književnoj obradi *Stjepana Krčmara*" o predavanju *Radovana Grgeca* u HKD-u.

* * *

"Društvene obavijesti" iz Züricha, br. 85/98, prenose iz "Marulića", br. 5/98, pjesmu "Dvojba" *Mladena Kovačevića.*

* * *

Ivo Pranjković govorio je na Napretkovoj tribini u Zagrebu o temi "Hrvatski jezik i bosanski franjevci".

* * *

Na istoj tribini govorio je 14. XII . 1998. *Neven Šimac* o ljudskim pravima u svijetu i Europi.

* * *

Na I. programu TV - Zagreb prikazana je 20. XII. 1998. emisija o životu i djelu *Vojmila Rabadana* prema scenariju *Dubravke Rabadan.*

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 11. XII. 1998. *Vjekoslav Boban* piše o našoj suradnici *Stanislavi Adamić,* a br. od 18. XII. donosi novelu *Ive Balentovića* i prijevod *Tvrtka Klarića* (Goffredo Parise).

* * *

"Politički zatvorenik", br. 81/98, donosi prikaz jeronimske *Danice za 1999.* i nekrolog *Mirku Validžiću* iz pera *Anđelka Mijatovića.*

* * *

Božo Stančić piše u "Školskim novinama" od 22. XII. 1998. o "Pjesmarici za osnovne škole" *Ivana Golčića* (HKD sv. Jeronima).

* * *

U "Herder - Korrespondenz", br. 12/98, *Stefan Orth* piše o religioznom iskustvu u modernoj literaturi (Poetik des Mangles).

* * *

Marijan Vogrinec piše u "Vjesniku" od 28. XII. 1998. o "Maruliću", br. 6/98.

* * *

Časopis MI br. 12/98. donosi prikaz jeronimskih književnih večeri u prosincu i čestitku *HKD sv. Jeronima* prigodom božićnih blagdana.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 25. XII. 1998. objavljuje priloge naših suradnika *Tatjane Kren* i *Božidara Petrača.*

* * *

U "Vjesniku" od 27. XII. 1998. *Krešimir Dolenec* piše o svom putu u Veliku Britaniju, gdje će režirati *Bernanosove* "Razgovore karmelićanki" (kod nas je objavljen prijevod R. Grgeca), pretočene u operu *Francisa Poulenca.*

* * *

Giovanni Russo u dnevniku "Corriere della Sera" od 11. XII. 1998. piše o dopisivanju *Benedetta Crocea* s pjesnikinjom *Marijom Curtopassi* u članku pod naslovom "Perchè non posso non dirmi cristiano" (Zašto ne mogu reći da nisam kršćanin). Između ostaloga Croce piše: "Smatram da je najveći preokret u ljudskoj povijesti kršćanstvo, koje za moju dušu predstavlja vječni kvasac".

* * *

Na 2. programu Radio Zagreba izvedena je 27. XII. 1998. drama našeg suradnika *Stanislava Pejkovića* "Pojata".

* * *

"Večernji list" od 3. I. 1999. donosi recenziju knjige našeg suradnika *Nikice Talana* o hrvatsko-brazilskim odnosima i pregled časopisa (među kojima je i Marulić 6/98) iz pera *Mirjane Jurišić.*

* * *

U "Hrvatskom iseljeničkom zborniku 1999" objavljen je članak *Slavka Bančića* o našem podpredsjedniku *Milutinu Mayeru* prigodom 125. obljetnice njegova rođenja te prilozi naših suradnika *Vladimira Horvata* i *Vesne Kukavice* (neki od njezinih priloga već su bili objavljeni u našem "Maruliću").

* * *

Haiku magazin "Vrabac", glasilo Hrvatskog haiku društva, koji na hrvatskom i engleskom jeziku izlazi u Samoboru, u broju 23-24/97. - 24-25/98. uz 1071 haiku i mnoštvo tekstova i informacija o tom vidu pjesničkog stvaralaštva objavio je i imena dobitnika godišnjih nagrada tog časopisa za 1998. Na prvom je mjestu u kategoriji hrvatske haiku poezije *Mihael Štebih,* a u međunarodnoj kategoriji "Sparrow International" *Ryusai Takeshita* iz Japana. Među dobitnicima počasnog priznanja za hrvatsku haiku poeziju nalaze se i *Majska Ćevanić,* koju smo na stranicama "Marulića" susreli u broju 6/96. i *Živko Prodanović,* stalni pjesnički i prozni suradnik "Marulića".

* * *

U časopisu "Proložac", br. 2/98, objavljen je nekrolog *Mirku Validžiću* i njegova pjesma "Mi".

* * *

U "Večernjem listu" od 4. I. 1999. *Marija Grgičević* piše o knjizi poznatog marulologa *Charlesa Bénéa* u članku *"Marulić* u francuskom zrcalu". O predstojećim *Marulićevim* obljetnicama piše u "Vjesniku" od 5. I. *Mira Jurković.*

* * *

U "Večernjem listu" od 5. I. *M. Grgičević* piše o našem suradniku prof. *Branimiru Žganjeru,* koji je umro u 80. godini života u Zagrebu, u članku pod naslovom "Veliki latinist". U istom broju *Z. Olić* objavljuje članak *"Marulić* za sva vremena". Poticaj za postavljanje spomenploče u Splitu dao je *Mirko Tomasović.*

* * *

U "Glasu Koncila" od 10. I. 1999. izašao je kratak prikaz predstavljanja "Opiranja" *Stjepana Krčmara* u HKD sv. Jeronima.

* * *

Papa *Ivan Pavao II.* govorio je diplomatskom zboru pri Svetoj Stolici 11. I. 1999. osvrnuvši se posebno na kulturu mira.

* * *

U listu "La Croix" od 7. I. 1999. *Jean-Luc Macia* piše o operi "Razgovori karmelićanki" *Francisa Poulenca,* po kojoj je, kaže autor članka, kompozitor zaslužio vječiti spomen.

* * *

Američka BK donijela je popis 10 najboljih prošlogodišnjih filmova, među

kojima su *Hugoovi* "Jadnici", "The Thin Red Line" /Tanka crvena crta/ i "Saving Private Ryan" / Spašavajući redova Ryana/

* * *

"Hrvatsko slovo" od 8. I. 1999. donosi priloge naših suradnika: *Mate Marčinka* (o hrvatskim muslimanima), pjesmu pokojnog *Branimira Žganjera* i recenziju *Krešimira Šege* o zbirci *Ilije Jakovljevića* "U mraku"

* * *

U "Hrvatskim obzorjima", br. 4./98, objavljuju svoje priloge i neki naši suradnici. Dio tekstova posvećen je *Benedikti Zelić - Bučan* u povodu dodjele nagrade grada Splita za životno djelo / *Ivan Bošković, Josip Ante Soldo, Stijepo Obad* i *Danica Božić - Bužančić*/

* * *

U "Slobodnoj Dalmaciji" od 12. I. 1999. *Tonko Maroević* objavljuje recenziju zbirke pjesama Jeronima Kornera "Pjesme duhovnika" koju je objavio *Branimir Donat* u nakladi "Dora Krupićeva".

* * *

U nakladi "Paris - Mediteranee" objavljena je korespondencija *Benjamina* i *Geneviève Fondane* sa *Jacquesom* i *Raissom Maritain.*

* * *

Kod Fayarda je objavljena knjiga *Jean - Marie Pelta* "Le Jardin d'âme" /Vrt duše/ u kojoj autor opisuje svoj životni put i političko djelovanje u skladu s primjerom poznatoga demokršćanina i jednog od otaca poratne Europe, *Roberta Schumana.*

* * *

Na redovitoj tribini AKDPD-a govorio je 20. I. 1999. *Živko Kustić* o temi: Je li crkva išta naučila u crvenom progonstvu?

* * *

"Vjesnik" od 2. II. 1999. donosi pismo *Radovana Grgeca* u povodu predstavljanja marke s likom kardinala *Haulika,* utemeljitelja HKD sv. Jeronima

* * *

Posljednja vijest

Inženjer zrakoplovstva *Boris Puhlovsky,* polihistor i autor brojnih knjiga (ne samo iz povijesti zrakoplovstva!) umro je 7. II. u 78. godini života. Ispraćaj zemnih ostataka našeg dugogodišnjeg prijatelja i suradnika bio je na Mirogoju 11. II. 1999.

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (122) 1
Književna večer o Jakovu Ivaštinoviću 3
Književna večer Božene Kruz 4
R. Grgec o "Opiranjima" S. Krčmara 4
Zaslužni nadbiskup Juraj Haulik 5
Ivo Zalar: Nekoliko sličica iz sjećanja na pokojnoga Alojzija Stepinca 6
* **Ivana Radić:** Sumnja 7
* **Milan Radić:** Bura 7
* **Margherita Guidacci:** Križni put čovječanstva 8
Tvrtko Klarić: Ustrajnost svjedočenja građanske odvažnosti 13
Stanislav Vitković: Biskup dr. Đuro Kokša (1922 - 1998) 15
* **Zinka Čižmešija:** Ti si moje more 17
Mladen Jurčić: Molba Ligi Naroda za hrvatsku neovisnost 1934. 18
Zdravko Mužinić: Jako unitarističko uporište 21
* **Mato Marčinko:** Pod Vukovarskim križem 28
* **Tomislav Maretić:** Mrvice s gozbe; Rimske sličice 29
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 31
* **Dina Franin:** Jesen II 36
* **Stanislava Adamić:** Opet igra 37
Tomo Vereš: Sartreova zagonetna nada 38
* **Radovan Toljanić:** Utjeha; Kada kuća ostane sama 42
* **Nevenka Starčević - Kapetanović:** Ponad grada 42
Ljiljana Mokrović: U spomen Baltazaru Adamu Krčeliću 43
* **Marija Pogorilić:** Stari pensiri 47
* **Malkica Dugeč:** Troskoci stihovima; Hrvatski haiku 48
* **Drago Maršić:** Daleko duboko 48
Mato Marčinko: Hrvatski romar Jakov Ivaštinović 49
* **Danica Bartulović:** Između neba i zemlje 52
* **Nevenka Starčević - Kapetanović:** U najljepšem zagrebačkom perivoju 52
Šimun Jurišić: Sjećanja na splitsko kazalište 53
* **Mladen Jurčić:** Nastojanje; Sonet središta 65
* **Danica Bartulović:** Sunce u pjesmi 65
Mladen Jurčić: Otajstveni portal 66
* **Danica Bartulović:** Neka me nose 79
* **Ivan Berislavić:** Križ na štapu; Hrvanje; Zahvala za starenje 80
* **Vesna Milan:** More 80
Marija Antoš: Sjećanja na dr. Petra Rogulju 81
* **Stanislava Adamić:** Žurimo, zurimo 85
* **Marela Mimica:** Jesenja slikovnica 86
Grga Rupčić: Okvir za uspomene 87
* **Draženka Šarić:** Beseda; Ča 90
* **Gojko Polegubić:** Mreža; U šatoru prethodnog ljeta 91
* **Vesna Milan:** Sve izgleda kao prije 91
Stjepan Babić: Na Božjim putovima XXIII 92
* **Kornelija Pinter:** Zašto na obali mora biti more 101
Ivan Krstulović: O poslanju umjetnosti 102
* **Ivan Vid:** Sluti se (haiku) 112
Živko Prodanović: Hana 113
* **Nevenka Nekić:** Moja Slavonija 120
Mira Krajačić - Beutz: Dati ili ne dati 121
* **Enver Mehmedagić:** Proljeće u Veneciji; Na odru nacije 123
Franjo Jesenović: Otac Paškal Cvekan (1913 - 1998) 124
* **Emil Kazimir Žeravica:** Vukovarski perpetuum mobile 127
Kazimir Klarić: Uskrs - Pod zidom 128

* **Šimo Klaić:** Vrijeme nastajanja 134
Radovan Toljanić: Jutarnja zvijezda 135
Ivo Balentović: Put kroz džunglu 137
* **Barbara Tanodi - Kukolja:** Na stazama sna 141
* **Božo Kukolja:** Ljepota zemlje i neba 141
Dominko Borić: Drage masline 142
* **Mladen Barac:** Stara ma 143
Tatjana Kren: Dan Gospodnji ili "sveta nedjelja" 144
Antica Juras: Posjet Ljubi Karamanu 149
Blaženka Budimčić: Krizanteme 153
* **Mirko Popović:** Ponovni susret 156
Timjana Mahečić: Velika kola 157
* **Drago Maršić:** Put istine 167
Branimir Žganjer: Tajanstvenost žućkaste pustinje II 168

Nove publikacije 175

Mišljenja i reagiranja

Josip Braenović: Napad jugonacionalista na svećenički dom u Dubrovniku 176
Ante Gradiška: "Posljednja večera" - gozba nihilističkih zločinaca 179
Eugen Kumičić - Genči: Zašto volim Zagreb 183

Mozaik

Davor Dušak: Nadahnuti nastup 186
Gjuro Krasnov: Hrvatska srednjovjekovna numizmatika 10. - 16. stoljeća 186
Boris Ćavar: U Zagrebu promovirana knjiga "Zemun i Hrvati"
i otvorena izložba o banu Jelačiću 188
Nevenka Nekić: Izložba slika Mladena Vulasa 189

Knjige

Vlado Čutura: Hrvati su prvi u spašavanju Židova 191
Mladen Jurčić: "Vladavina prava", br. 6/1998 192
Gojko Polegubić: Vapaj nad krhotinama duše 194
Lovorka Čoralić: 700 godina šibenske biskupije 195
Lovorka Čoralić: Znameniti hrvatski misionar 196
Ante Bačić - Fratrić: Tomislav Meštrić: Na staromu fundamentu 197
Ivo Mijo Andrić: Pjesmom protiv rata 201
Lojzo Buturac: Uvijek jednako aktualno djelo 202
Ivan Pandžić: Nostalgija kao identitet 203
Dragutin Rosandić: Zavičajna lička proza Jure Peršića 206
Ružica Tadić: Requiem nade 207
Gojko Polegubić: Vrijedni književni dragulj 207
Gojko Polegubić: Tko voli neka izvoli 209
Ivo Mijo Andrić: Pjesma koja opominje 210
Gojko Polegubić: Vrag nikad ne spava 212
Franko Bušić: Brzorimtički i ekspresivno 213
Tvrtko Klarić: Uzor - udžbenik 215

Vijesti

Iz domovine i svijeta 217

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220